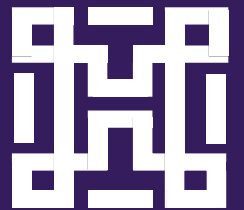
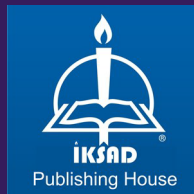
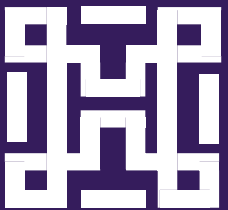

HATAY

ARAŞTIRMALARI-VII

Editörler

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ - Doç. Dr. Haydar ÇORUH - Dr. Ömer Faruk KADAN

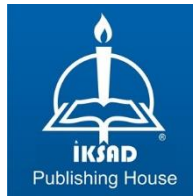
HATAY ARAŞTIRMALARI-VII

Editörler

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ & Doç. Dr. Haydar ÇORUH & Dr. Ömer Faruk KADAN

Hatay 2022

Copyright © 2022 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2022©

ISBN: 978-625-6955-50-9

Cover Design: İbrahim KAYA

Cover Photo: W.H.Bartlett (Antakya Gravürü-1841)

December / 2022

Ankara / Turkey

Size = 21X29,7 cm

Editörlerin Notu

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynak, görüş, bulgu, sonuç, tablo, şekil, resim ve içerik ile ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluklar

Yazar veya yazarlara aittir.

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir GÜL / Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ / İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK / Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR / Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. İshak KESKİN/İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Jale ÖZTÜRK / Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet İNBAŐI / Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ / İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK / İzmir Demokrasi Üniversitesi

Prof. Dr. Orhan KILIÇ / Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Osman AKANDERE / Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. İlhami YURDAKUL /Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŐ/(Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Ziya KÖSE /Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Murat ULUSKAN/Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK/Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Fettah KUZU/Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan KARACA/Gaziantep Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÇELİK DEMİR/Gaziantep Üniversitesi

Dr. Işıl Işık BOSTANCI /Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Ülkü ÇALIŞKAN/Trakya Üniversitesi

Dr. Ahmet Caner ÇATAL /Osmaniye Korkut Ata Ünirsitesi

HAKEMLER

Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŐ /Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Murat ULUSKAN /Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. İlhami YURDAKUL /Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Ziya KÖSE /Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ /Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa Tayfun ÜSTÜN /Erzurum Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÇELİK DEMİR /Gaziantep Üniversitesi

Dr. Aziz KILIÇ /İnönü Üniversitesi

Dr. Sedat BİLİNİR /Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Ahmet Caner ÇATAL /Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Ülkü ÇALIŞKAN /Trakya Üniversitesi

Dr. Ahmet ÇAPARLAR /Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖNSÖZ

2010 yılından itibaren yayın hayatında olan Hatay Araştırmaları yedinci defa okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Eserin amacı Hatay özelinde Antakya ve çevresinin tarihi, coğrafi, kültürel ve sosyo-ekonomik durumu hakkında geçmiş veya güncel bilgilerin akademik bir dille ele alınarak okuyucuya sunulmasıdır. Bu amaçla yola çıkılan eserde bu güne kadar yaklaşık yüz makaleye yer verilmiştir. Bu makalelerin her biri kendi alanında uzman ve çoğunlukla da Hatay üzerinde çalışan araştırmacılar tarafından yazılmıştır. Çalışmaya uluslararası nitelik kazandırılmak amacıyla 2015 yılından itibaren bu kriterleri sağlayan yayın evlerinde yayınlamaya özen gösterilmektedir. Bu maksatla sponsorluk beklentilerimiz halen devam etmekte olmakla beraber son dönemde çıkarılan sayıların tamamı yazarlarımızın verdiği katkılarla mümkün olabilmektedir. Editörler olarak amacımız Hatay Araştırmaları çalışmasını kurumsal bir yapıya kavuşturarak Hatay'ın kadim geleneğine uygun bir eser ortaya koymaktır. Bu maksatla yazılan yazıların mümkün mertebe etik kurallarına uygun ve akademik anlayışa bağlı bir yapıda olmasına özen gösterilmektedir. Ayrıca bölüm yazıları mümkün mertebe kronolojik sıraya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayıda olduğu gibi bundan sonraki sayılarda da hakem kurulu ve bilim kurulunun oluşturulmasına devam edilecektir.

Editörler Adına

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	7
INTRODUCTION.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
Haydar ÇORUH	
HATAY YEREL BASININDA.....	21
İSKENDERUNV E ANTAKYA HAVAALANLARININ KURULUŞU VE TARİHSEL BEKRAUNDU.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	
Dr. Süleyman HATİPOĞLU	
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE FRANSA İLE İMZALANAN YİRMİ GÜNLÜK MÜTAREKENİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Lütfi ARSLAN	
MİLLET MEKTEPLERİ VE HALKEVLERİNİN EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİNDEKİ YERİ VE HATAY'DA HALKEVLERİNİN AÇILMASI.....	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Volkan PAYASLI	
TÜRK TARİH VE DİL ÇALIŞMALARININ FRANSTZ MANDA İDARESİNDEKİ SANCAK'A VE HATAY DEVLETİ'NE YANSIMALARI.....	73
BEŞİNCİ BÖLÜM	
Enver ÇAKAR	
ON YEDİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDA HUMUS SANCAĞI TÜRKMENLERİ.....	114
ALTINCI BÖLÜM	
Reşat GEÇEN	
ANTAKYA VE DEFNE İLÇE MERKEZLERİNDE (HATAY) YAZ VE KIŞ MEVSİMİNDE YER YÜZEY SICAKLIĞININ İNCELENMESİ.....	130
YEDİNCİ BÖLÜM	
Hayri BABA	
AMANOS (NUR) DAĞLARININ HATAY BÖLÜMÜNDE YAYILIŞ GÖSTEREN MİKSOMİSETLER (CIVIK MANTARLAR).....	147
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
F. Mine TEMİZ	
CUMHURİYET DÖNEMİ KÜLTÜR MİRASINDAN YİTİRİLMİŞ BİR ÖRNEK: İSKENDERUN MURSALOĞLU EVİ.....	173

DOKUZUNCU BÖLÜM

Muhammet TOPUZ

ÇOK ÖLÇÜTLÜ KARAR ANALİZİ (ÇÖKA) YÖNTEMİYLE HATAY İLİNDE ORMAN YANGINLARI RİSK ANALİZİ..... 198

ONUNCU BÖLÜM

Ömer Faruk KADAN

YÜKSEKÖĞRETİMDE ULUSLARARASILAŞMA: HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

ÖRNEĞİ.....217

ONBİRİNCİ BÖLÜM

Zehra ANAZ

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK “TÜRK KAHVESİ” VE HATAY’DA SÜVARİ KAHVE

KÜLTÜRÜ233

ONİKİNCİ BÖLÜM

İsmail KIVRIM

OSMANLI DÖNEMİNDE ANTAKYA’DA İPEKÇİLİK..... 251

GİRİŞ

İlki 2010 yılında Antakya Belediyesi sponsorluğunda basılan *Hatay Araştırmaları* serisi günümüze kadar altı sayı olarak yayınlanmıştır. Ayrıca 2019 yılı içerisinde *Hatay'ın anavatanına katılışının 80. yıl dönümü münasebetiyle* özel bir sayı hazırlanmıştır. Eserin bu sayısında 12 makale bulunmaktadır. Alanında uzman araştırmacılar tarafından yazılmış olan her bir makale çalışmada ayrı bir bölüm olarak sunulmuştur. Bu bölümlerin içeriği hakkında aşağıda Türkçe ve İngilizce iki ayrı sunuş yapılmıştır.

Birinci bölümün yazarı Haydar Çoruh, “İskenderun ve Antakya Havaalanlarının Kuruluşu ve Tarihsel Bekraundu” adlı çalışmasında İskenderun ve Antakya havaalanlarının kuruluşu esnasında yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmeler üzerinde durulmuştur. Hatay ile ilgili literatür tarandığında konu hakkında yazılmış bir veriye tesadüf edilememiş olması sebebiyle makale ilk olma özelliğini taşımaktadır. Hatay’da havaalanı fikri ilk defa 1978’de vali olarak atanan Ünal Özgödek tarafından dile getirilmiş olmakla beraber, Hanefi Demirkol’un çabalarıyla uygulamaya konulmuştur. İskenderun Havaalanı 1988 yılından 2004 yılına kadar bütün uğraşılara rağmen hayata geçirilememiş ve bir proje olarak kalmıştır. Antakya Havaalanı vali Ünal Özgödek tarafından gündeme getirilmekle beraber, havaalanının Hataylılara kazandırılması vali Gökhan Aydıner döneminde gerçekleşmiştir. Onun dirayetiyle başlayan bu çalışma da İskenderun Havaalanı’nın yapılmaması için sürdürülen anti propagandaların hedefi olmuştur. Ancak Gökhan Aydıner ve halefleri bu konuda zoru başararak 2001 yılında kurulan yeni hükümetin desteğini de arkalarına almak suretiyle 2007 yılında havaalanına son taşı koymaya muvaffak oldular ve aynı yılın Eylül ayında havaalanı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından hizmete açılmıştır. Bu aşamadan sonra çevre düzenlemesi, terminal binası gibi eksikler de tamamlanarak 2010 yılında havaalanı tamamen hizmete girmiştir.

İkinci bölümün yazarı Süleyman Hatipoğlu “Milli Mücadele Döneminde Fransa İle İmzalanan Yirmi Günlük Mütarekenin Türk Dış Politikasındaki Yeri Ve Önemi” adlı makalesinde Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Osmanlı Devleti’nin müttefikleri arasında silah bırakan en son devlet olmasına rağmen 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzalamak zorunda kalmış olduğuna dikkat çekmektedir. Bu mütareke İtilaf Devletlerine Osmanlı Devleti’nin topraklarını işgale etme fırsatı vermişti. Çukurova Bölgesi de Aralık 1918’de önce Fransız ve İngiliz ortak işgaline, daha sonra da Fransız-İngiliz işbirliği mucibince Fransız işgaline terk edilmişti. 27 Aralık 1918 günü Pozantı’nın işgal edilmesi ile Çukurova ve Orta Toros Geçitleri tamamen Fransa’nın eline geçmişti. Çukurova’daki Fransız işgali Ermenileri de Türk halkına karşı harekete geçirmiştir. Çukurova’da Fransız-Ermeni işbirliği neticesinde Ermeniler, Türk halkına karşı eziyet, işkence ve katliamlara başlamıştır. Bu durum karşısında Çukurova’daki Türk halkı devletten beklediğini bulamayarak nefsi-i

müdafa durumuna geçmiş ve ayrıca milis kuvvetler oluşturarak milli bir direnişe başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, Türk halkını örgütlemek amacıyla Anadolu'ya geçmiş ve bir dizi kongrelerden sonra Türk halkının isteği doğrultusunda yurdu kurtaracak milli bir teşkilat tesis etmişti. Akabinde Ankara'da TBMM'yi açarak Türk milletinin hak isteyen sesini dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Bu durumu öğrenen Çukurova'nın Türk ahalisi Fransızlara karşı direnişe hız vermiş ve işgalcileri bunaltmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, Fransa zaman kazanmak ve birliklerini takviye etmek gayesiyle mütareke isteğinde bulunmuştur. Ankara'ya gelen Robert Caix başkanlığındaki Fransız heyeti ilk yapılan görüşmeler sonucunda 23 Mayıs 1920'de TBMM Hükümeti ile 20 günlük bir mütareke imzalamıştır. 30 Mayıs 1920 tarihinden sonra yürürlüğe girecek olan bu mütarekeye göre: Fransa; Pozantı, Kozan ve Antep'i boşaltacak, buradaki kıtalarını demiryolu hattına çekecekti. Esirler ve siyasi tutuklular mübadele edilecek ve işlemler on gün içinde tamamlanmış olacaktı. Bu bölümde TBMM Hükümetinin imzaladığı 20 Günlük mütarekenin uluslararası boyutta olması sebebiyle bir değerlendirilmesi yapılmış ve Ankara Hükümeti'nin uluslararası hukuk ve diplomaside meşruiyet kazanması bahsi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümün yazarı Lütfi Arslan "Millet Mektepleri Ve Halkevlerinin Eğitim-Öğretim Faaliyetlerindeki Yeri Ve Hatay'da Halkevlerinin Açılması" adlı makalesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında köylerdeki okulların modernizasyonu ve değişen koşullara göre yeniden düzenlenmesi üzerinde durmaktadır. 1920-1930 arası dönemde Türkiye nüfusunun %85'inin okuma-yazma bilmediğini ifade eden yazar, kırsal kesimdeki öğrencilerin okul eğitimi alabilme oranının çok aşağılarda olmasının köy insanının eğitimini zorlaştırdığını ifade etmektedir. Millet mektepleri (1928) ve halkevleri (1932) ile topluma bir taraftan okuryazar olmayı öğretilirken öte taraftan da Türk inkılabının bu kurumlar vasıtasıyla yerleşmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Hatay'da okuma-yazma seferberliği için çalışmalar biraz daha geç başlamıştır. 1937 başlarında açılan "Halkevi" ile gece kursları açılmış, insanlara okuma-yazma öğretilmeye başlanmıştır. Haziran ayında başlayıp, Temmuz'a kadar devam eden okuma-yazma kursuna ilk etapta 141 kişi katılmıştır. Açılan bu kurstan mezun olanlar köylerdeki insanlara okuyup yazmayı öğretecek öğretmen kadrosunu yetiştirmiştir. Hatay'daki kurslara köy toplumu olumlu baksa da Sancak ve havalisinde yaşayan insanların etnik köken olarak değişiklik arz etmesi yüzünden Türk olmayanların karşı çıkmalarıyla da karşılaşmıştır. Fakat her çeşit güçlüğü karşılık köy insanına Cumhuriyet ideolojisinin anlatılması ve okuma-yazma öğretilmesi bölgede sosyo-kültürel bir bağ tesis edilmesi bakımından önemli olmuştur. Türkiye'den gelen paralarla Hatay'da açılan halkevleri, Hatay'ın Türkiye'ye katılması ve Türk inkılâplarının Hatay'da benimsenmesinde ve hatta Türk kültürünün burada yaygınlık kazanmasında çok önemli bir işlev görmüştür.

Dördüncü bölümün yazarı Volkan Payaşlı “Türk Tarih Ve Dil Çalışmalarının Fransız Manda İdaresindeki Sancak’a Ve Hatay Devleti’ne Yansımaları” adlı çalışmasında iki dünya savaşı arası dönemde Hatay’ın Türkiye’ye iltihakına yönelik siyasi tarih çalışmalarının oldukça fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Bu yönüyle bakıldığında yazar, Hatay’ın Türkiye ile olan kültürel bağlarını koparmadan sancak halkının Türkiye’ye katılmak için verdiği mücadeleyi anlatan akademik çalışmaların fazla olmadığını ifade etmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde olan ancak 20 Ekim 1921’de Ankara Hükümeti ve Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye’de gerçekleşen inkılapların Hatay’a da yansımalarının görüldüğünü, özellikle de görece öneme sahip olan ve Hatay’da çıkan Yenigün Gazetesi’nin bölge Türklerinin sesi olduğuna işaret etmektedir. Çalışmada esas olarak Türkiye’de ulus-devlet olmanın gereği, okuma yazmayı kolaylaştırma, dilde millileşme, konuşma diliyle yazı dili arasındaki farkı ortadan kaldırma adına gerçekleştirilen Harf İnkılabının kabulü ve yeni alfabenin, Hatay halkı üzerinde yarattığı etkiler üzerinde durulmuştur. Hatta Türk Tarih Tezi alanında gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların bölge halkı tarafından nasıl takip edildiği Yenigün gazetesi üzerinden aktarılmıştır. Araştırmada dönem hatıratlarından ve basınından faydalanılmış olup arşiv belgelerine yansımayan önemli hadiseler irdelenmiştir.

Beşinci bölümün yazarı Enver Çakar “On Yedinci Yüzyılın Ortalarında Humus Sancağı Türkmenleri” adlı çalışmasında Hama, Cebele ve Selemiye sancakları ile Trablusşam Eyaleti sınırları dâhilindeki Humus, Ensariye ve Lübnan dağları ile Suriye Çölü arasında yer alan aşiretler hakkında bilgiler vermektedir. Bu bölgelerin çöl kesiminin kışlak, dağ kesiminin ise yaylak olarak kullanıldığına dikkat çeken yazar, Humus Sancağı’nın kuzeyinde daha ziyade Halep Türkmenlerinin yaşadığını belirtmektedir. Buna mukabil Humus ve çevresi Salur, Çoğun ve Hama Bayadı Türkmenleri ile az sayıdaki Beluze, Avşar, Esenlü ve Bayındır Türkmenlerinin yaşam alanı olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca Hısnu’l-Ekrâd kasabasının bir mahallesinin de “Türkman” adını taşıdığına dikkat çeken yazar, çalışmanın ana kaynağını 1645 tarihli Humus Sancağı Mufassal Tahrir Defterinin oluşturduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla çalışmada Humus Sancağında yaşayan Türkmen gruplarının nüfusu ve tabi oldukları vergiler üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölümün yazarı Reşat Geçen “Antakya Ve Defne İlçe Merkezlerinde (Hatay) Yaz Ve Kış Mevsiminde Yer Yüzey Sıcaklığının İncelenmesi” adlı çalışmasında yeryüzü sıcaklığının, güneşten gelen enerji sonucunda yüzeyi kaplayan farklı örtülerin, özelliklerine bağlı olarak oluşturduğu ısınımı ifade ettiğine işaret eder. Yazar, doğal faktörlere ve küresel iklim değişikliğine bağlı olarak sıcaklığın değiştiğini, son dönemlerde ise hızla artan şehirleşme hareketleri sonucunda arazi ve arazi örtüsünün antropojenik müdahaleye maruz kaldığını ifade etmektedir. Bu yönüyle çalışmada, Hatay’ın merkez ilçeleri olan Antakya ve Defne ilçe merkezlerinde, Landsat 8 uydu

görüntüsü kullanılarak, yılın soğuk ve sıcak mevsimlerinde yer yüzey sıcaklığının değişimini tespit edip mekânsal dağılışını ve etkileyen faktörleri ortaya koymanın amaçlandığına işaret edilmiştir.

Yedinci bölümün yazarı Hayri Baba “Amanos (Nur) Dağlarının Hatay Bölümünde Yayılış Gösteren Miksomisetler (Cıvık Mantarlar)” adlı çalışmasında 2014-2021 yılları arasında, Amanos (Nur) Dağları'nın Hatay Bölümünde yayılış gösteren Miksomisetlerin Amanos (Nur) Dağları, Kahramanmaraş ili sınırlarından başlayıp Hatay ilinin Samandağ kıyılarına kadar yaklaşık 175 kilometre boyunca uzandığını belirtmektedir. Yazar miksomisetlerin Hatay, Osmaniye, Gaziantep ve Kahramanmaraş il sınırları içinde devam eden dağ silsilesi içerisinde yer aldıklarını ifade etmiştir. Avrupa'nın korumada öncelikli yüz orman alanından biri olan Amanos Dağları, bütünlüğü bozulmamış ormanları, farklı jeolojik yapıları, sarp kayalıkları, mağaraları, dereleri, akarsuları ve vadileriyle biyoçeşitlilik açısından çok önemli olduğuna dikkat çeken yazar bu şartların Miksomisetler (Cıvık Mantarlar) için ideal bir ortam oluşturmakta olduğuna dikkat çekmektedir. Miksomisetlerin plazmodial cıvık mantarlar, gerçek cıvık mantarlar, Mycetozoa olarak da bilinen Protista grubu organizmalar olduğuna işaret ederek, bunların nemli karasal ekosistemlerde yaygın olarak bulunduğunu belirtir. Mikosemitlerin aynı zamanda mantarlarla morfolojik ve ekolojik benzerlikler gösterdiğini ve plasmodyum denilen saydam yapışkan kılıf ve ince plazma zarı ile çevrilmiş ve birden çok nükleus bulduran asellüler protoplazma yığını şeklindeki cıvık, vejetatif safhaya sahip canlılar olduğunu belirtmiştir. Hücre çeperi olmayan yapılarından dolayı da Cıvık mantarlar olarak adlandırılan mikosemitlerin, generatif evrede protoplazmaları sayesinde salgılanan zarımsı spor kesesi içinde spor kitleleri meydana getirdiklerini ve sporların olgunlaşp etrafa yayılmaları ile de çoğaldıklarına işaret eder. Çalışma konusu olan Mikosemitlerin, Amanos (Nur) Dağlarının Hatay Bölümünde Samandağ, Kırıkhan, Belen ve Dört Yol ilçesinde 40 farklı lokalitede yapılan arazi çalışmaları sonucu doğal ortamdan toplanan veya toplanan çeşitli bitkisel ve hayvansal materyallerin laboratuvarında nem odası tekniği ile geliştirilmesi sonucu 12 familya, 29 cinste toplam 92 türü tespit edilmiştir. Yazar çalışmada toplam elde edilen birey sayısının 461 olduğunu, 95 örnek doğal ortamdan direkt toplandığını, 366 örneğin nem odası tekniği ile laboratuvarında elde edildiğini, kozmopolit yapıdaki dağ silsilesinin biyoçeşitlilik açısından zenginliğinin Miksomiset çeşitliliği yönüyle de gösterdiğini ifade etmiştir.

Sekizinci bölümün yazarı F. Mine Temiz “Cumhuriyet Dönemi Kültür Mirasından Yitirilmiş Bir Örnek: İskenderun Mursaloğlu Evi” adlı çalışmasında Hatay İli, İskenderun İlçesi, 2. Mıntıka 576-1274 nolu parsellerde bulunan taşınmaza ait bulguları tartışmıştır. 1951 yılında, konut olarak inşa edilen ve kullanılan yapının, 2008, yılında yetkili koruma kurulunun talebine karşılık, tescili yönünde sunulan görüşe rağmen yıkılarak yerine beş katlı bir apartman yapıldığını ifade etmiştir.

Yapı, inşa edildiği dönemde, sosyo ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak Türkiye'nin ve bölgenin kentleşme süreci ile konut mimarlığındaki değişim ve dönüşümlerine ışık tutması açısından önem taşımaktadır. Yazar, İskenderun Mursaloğlu Evi'nin 1930'ların uluslararası akımının özelliklerini büyük ölçüde taşımasının yanı sıra ikinci ulusal mimarlık akımına özgü unsurları da bünyesinde barındırdığından bahisle, yapıda bu üslupların hiçbirine sıkı sıkıya bağlı kalınmadığına vurgu yapmaktadır. Yapının genel karakterinin, kentteki Fransız dönemi ve onu izleyen yılların ne eklektik yapılarına ne de modern konutlarına benzemediğini, aksine yerel özelliklerden bütünüyle de kopmadığını ifade eder.

Dokuzuncu bölümün yazarı Muhammed Topuz “Çok Ölçütlü Karar Analizi (Çöka) Yöntemiyle Hatay İli'nde Orman Yangınları Risk Analizi” adlı yazısında Orman yangınları, zararları ve buna mukabil önemi giderek artan bir doğal afet olduğunu belirtmektedir. Günümüzde, gelişen Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve uydu teknolojileri ile orman yangınlarına ilişkin sorunun çözümüne önemli katkılar sunulmaktadır. Hatay orman yangınlarından en çok zarar gören iller arasında yer aldığını belirtmektedir. Bu bağlamda çalışmada çok ölçütlü karar analizi (ÇÖKA) yöntemiyle Hatay İli'nde orman yangınlarının risk analizi araştırılmıştır. Farklı parametrelere literatüre uygun ağırlıklar verilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak; yangın riskine açık yerler belirlenmiş ve sonuç haritasında kırmızı ile işaretlenmiştir. Özellikle daha önceki yıllarda yanan alanların çok yakınlarında riskli bölgelerin bulunması, hem analiz doğruluğunu teyit açısından hem de o sahaların taşıdığı risklerin büyüklüğünü göstermesi açısından önemli olduğuna işaret etmektedir.

Onuncu bölüm yazarı Ömer Faruk Kadan “Yükseköğretimde Uluslararasılaşma: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği” adlı makalesinde *uluslararasılaşma* kavramı üzerinde durarak, kavramın bir ülkenin ticaret hacmini ve turizm gelirlerini artırmak, sağlık, kültür gibi birçok alanda modern dünyaya ayak uydurmak gibi amaçlar taşıyan son derece önemli bir terim olduğuna dikkat çekmektedir. Uluslararasılaşma kavramı, son zamanlarda önemi yoğun bir biçimde hissedilen ve özellikle yükseköğretim bağlamında ehemmiyet kazanan bir eğitim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenledir ki bu kavram Yükseköğretim Kurulu'nun da öncelikli hedeflerinden biri haline gelmiştir. Yükseköğretimde uluslararasılaşmayı; yükseköğretim kurumlarının uluslararası boyutu, sistematik bir şekilde eğitim, araştırma ve kamu hizmeti işlevine dahil etme süreci olarak tanımlamak mümkündür. 2020 yılı rakamlarına göre dünya genelinde; yaklaşık 4.4 milyon yükseköğretim öğrencisi kendi ülkesi dışında başka bir ülkede öğrenim görmüştür ve bu rakam her yıl artmaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrenci sayısının da yıldan yıla arttığını belirten Kadan, 2018 yılında Türkiye'de 125.138 uluslararası öğrenci

öğrenim görürken, bu sayının 2020 yılında 185 bine yükseldiğini belirtmektedir. 2021-2022 akademik yılı YÖK verilerine göre ise yaklaşık 260 bin yabancı öğrenci Türkiye’de yükseköğrenime devam ettiğine işaret eden Kadan, uluslararası eğitimin öğrencilere, üniversitelere, ev sahibi şehirlere ve ülkelere farklı yönlerden önemli katkılar sağladığını ifade etmiştir. Bu çalışmada Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi özelinde uluslararasılaşma üzerinde durularak yapılan analizlerin Hatay’a ve ülkemize kazandıracığı büyük faydaya dikkat çekilmektedir.

On birinci bölüm yazarı Zehra Anaz, “Toplumsal Ve Kültürel Bir Miras Olarak “Türk Kahvesi” Ve Hatay’da Süvari Kahve Kültürü” adlı makalesinde geçmişten bugüne nesiller boyunca yaşatılan geleneklerin, toplumsal hayata etkileri ve etrafında oluşan sosyolojisiyle kahvenin; tarihi, kokusu ve imgesiyle önemli bir toplumsallaşma ve kültürel iletişim araçlarından biri olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle kahve sosyal bir içecek ve buna bağlı olarak kahvehaneler de sosyal mekân olarak soyut ve somut bütün kültürel unsurlarıyla beraber atasözlerine, deyimlere, halk bilmecelerine, türkülere, resimlere ve şiirlere konu olmuştur.

Türk kültürünün en önemli içeceği olarak tarihi, siyasi, sosyal ve kültürel bir geçmişe sahip olan Türk kahvesinin, geleneksel Türk mutfağının vazgeçilmez unsurlarından biri haline geldiğini belirten Anaz, Hatay mutfağında da kahvenin elde edilişi, hazırlanışı, yapılışı, araç ve gereçleri, sunumu ve kendine özgü ritüelleriyle gündelik hayatın en önemli sosyal içeceği olduğunu belirtmektedir. Anaz, çalışmanın amacını ise, Hatay’da özellikle farklı bir sunum tekniği ve içme adabı olarak “süvari kahve kültürü”nü sosyokültürel etkilerini belirlemek olduğunu ifade eder. Bu çalışmanın sonucunda Hatay’da kahvenin genel olarak koyu kavrulmuş tüketildiğini ve bunun yanı sıra fincanın insanlara yeterli gelmemesinden dolayı çay bardağında tüketmeleri ve buna süvari olarak adlandırılan kahveyi tercih ettiklerini belirtmektedir. Bu teknikten hareket ederek Hatay’da franchising olan işletmelerin de bu kültürden etkilenerek, Hatay’a özgü süvari kahveyi sosyal mekânlarında sunduklarını gözlemlediğine dikkat çekmiştir. Böylelikle kahvenin Hatay mutfağında sosyolojik, sanatsal, siyasal, ekonomik, tarihi ve kültürel bir değere sahip olduğunu ve Hatay’a özgü olan süvari kahvenin de kültürel miras olarak asırlar boyunca yaygın bir şekilde devam ettirildiğini ifade etmiştir.

On İkinci bölümün yazarı İsmail Kıvrım “Osmanlı Döneminde Antakya’da İpekçilik” adlı makalesinde dünya iktisat tarihinde değerli bir ticari emtia olan ipek konusu üzerinde durmuştur. Yazar, Osmanlı Devleti’nde ipek üretimi ve dokumacılığının yapıldığı şehirlerin başında Bursa’nın geldiğini, Antakya’nın da önemli bir ipek üretim merkezi olduğunu, özellikle İpek yolu üzerinde bulunması ve Halep’e yakın olması, ikliminin ipekböceği yetiştirilmesine müsait olması gibi

nedenlerden dolayı Antakya'nın zamanla ipek üretiminde önemli bir şehir konumuna geldiğini açıklamıştır.

Özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Halep'e İran ipeğinin çeşitli nedenlerle gelmemesi üzerine Antakya'da ipek üretiminde büyük artış olduğunu ve bu durumun 19. yüzyılda batılı seyyah ve tüccarların dikkatini çektiğini, bu dönemde hem ipek hem de ipek böceği tohumu üreten ve ihraç eden önemli bir merkez haline geldiğini belirtmiştir. Antakya'da üretilen ipek ve ipekli kumaşların Halep'e gönderilerek oradan Avrupa'ya ihraç edildiği üzerinde durmuştur. Özellikle de 18. ve 19. yüzyıllarda şehirde ipek üretiminde büyük artışlar olduğunu vurgulayan yazar, bu durumun tereke kayıtlarında ve şehre gelen batılı seyyahların seyahatnamelerinde görüldüğünü açıklamıştır.

Yazar, 19. yüzyılın sonlarında Antakya'da ipekçilik okulu (dârü'l-harir) açılmasına yönelik çalışmalar yapılmış olmakla beraber sonuç alınmadığını, ancak Ayntab'da açılan ipekçilik okulunun (dârü'l-harir) 13 Mayıs 1913 tarihinde Antakya'ya taşındığını ve aynı yılın son baharında öğrenci alınarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başladığını ifade etmiştir. Yazarın tespitlerine göre 20. yüzyılın başlarında Antakya'da 30.000 kutu ipekböceği tohumu üretilmektedir. Ayrıca bu dönemde şehirde ipekli bez dokuyan 30'dan fazla fabrika bulunmaktadır.

Ağırlıklı olarak arşiv belgeleri ve batılı seyyahların eserlerindeki verilerden faydalanılarak hazırlanan çalışmanın önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir.

INTRODUCTION

The *Antakya Studies* series, the first of which was published in 2010 with the sponsorship of Antakya Municipality, has been published under six issues up to now. In addition, a special issue was prepared in 2019 to commemorate the 80th anniversary of Hatay's accession to the homeland. Hatay Studies, the seventh issue of which is this publication, includes 12 articles. Each article was written by experts in their field and was presented as a separate chapter in the study. Descriptions about the studies were delivered in Turkish and English.

Haydar Çoruh, the author of **the first chapter**, focuses on the positive and negative developments experienced during the establishment of İskenderun and Antakya airports in his work titled "*The Establishment and Historical Background of İskenderun and Antakya Airports*". When the literature about Hatay was searched, it was understood that the article was the first because there was no data written about these airports. Although the idea of an airport in Hatay was first mentioned by Ünal Özgödek, who was appointed as the governor in 1978, it was put into practice with the efforts of Hanefi Demirkol. Despite all efforts, İskenderun Airport could not be finished from 1988 to 2004 and remained just a project. On the other hand, although the Antakya Airport was also mentioned in Ünal Özgödek's speech, Gökhan Aydın was the governor who worked with great devotion to bring the airport to the people of Hatay. This work, which started with his acumen, has also been the target of anti-propaganda for the construction of İskenderun Airport. However, Gökhan Aydın and his successors succeeded in putting the last stone at the airport in 2007 by getting the support of the new government established in 2001, and the airport was put into service by Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan in September of the same year. After this stage, deficiencies such as landscaping and terminal building were completed and the airport was fully put into service in 2010.

Süleyman Hatipoğlu, the author of **the second chapter**, drew attention to the fact in his article titled "*The Role and Importance of the Twenty-Day Armistice Signed with France during the National Struggle Period in Turkish Foreign Policy*" that although the Ottoman Empire was the last state among its allies to lay down arms at the end of the First World War, it had to sign the Armistice of Mudros on October 30, 1918. This armistice gave the Entente Powers the opportunity to occupy the lands of the Ottoman Empire. Çukurova Region was also left to the joint occupation of the French and the British in December 1918, and then to the French occupation due to the Franco-British cooperation. With the occupation of Pozantı on 27 December 1918, the Çukurova and Central Taurus Passages were completely in the hands of France. The French occupation in Çukurova also mobilized

the Armenians against the Turkish people. As a result of the Franco-Armenian cooperation in Çukurova, the Armenians began torment, torture and massacres against the Turkish people. In the face of this situation, the Turkish people in Çukurova could not find what they expected from the state and went into self-defense and also started a national resistance by forming militia forces. Mustafa Kemal Pasha went to Anatolia in order to organize the Turkish people and after a series of congresses, he established a national organization that would save the country at the request of the Turkish people. Subsequently, he tried to make voice of the Turkish nation heard to the world by opening the Turkish Grand National Assembly in Ankara. Upon becoming aware of this situation, the Turkish people of Çukurova accelerated their resistance against the French and began to overwhelm the invaders. As a result, France requested an armistice in order to gain time and reinforce its troops. The French delegation headed by Robert Caix, who came to Ankara, signed a 20-day truce with the GNAT Government on 23 May 1920 as a result of the first negotiations. According to this truce, which would enter into force after 30 May 1920, France would evacuate Pozantı, Kozan and Antep and draw its troops to the railway line. The captives and political prisoners would be exchanged and the proceedings would be completed within ten days. In this chapter, an evaluation was made of the 20-day armistice signed by the GNAT Government, since it has an international dimension. In addition, the issue of the Ankara Government's legitimacy in international law and diplomacy was emphasized.

Lütfi Arslan, the author of **the third chapter**, in his article titled “*The Place of National Schools and Community Centers in Educational Activities and the Opening of Community Centers in Hatay*”, focuses on the need to give importance to villages and villagers in the first years of the Republic, and the modernization of schools in villages and their reorganization in accordance with the changing conditions. He states that 85% of Turkey's population between 1920 and 1930 was illiterate. Considering the number of students in rural areas, the fact that the rate of getting school education was very low indicated that it was among the factors that made education difficult for villagers. With the nation schools (1928) and community centers (1932), it was aimed to teach the society to learn how to read and write on the one hand, and to ensure the establishment of the Turkish revolution through these institutions, on the other hand. Studies for literacy mobilization in Hatay started a bit later. With the “Community Centers” which could be opened at the beginning of 1937, night courses were initiated and people were taught how to read and write. 141 people attended the literacy course, which started in June and continued until July. Graduates of this course have trained the staff of teachers who would teach people in the villages how to read and write. Although the village people considered the courses in Hatay positively, non-Turks have also faced opposition due

to the ethnicity of the people living in Sancak and its environs. However, in spite of all kinds of difficulties, explaining the Republican ideology to the village people and teaching them how to read and write was important in terms of establishing a socio-cultural bond in the region. Community Centers, which started their activities in Hatay with the funds coming from Turkey, accelerated their organization and stated that they played a very important function in the integration of Hatay into Turkey, the adoption of Turkish revolutions in Hatay and even the prevalence of Turkish culture there.

Volkan Payaslı, the author of **the fourth chapter**, in his study titled “*The Reflections of Turkish History and Language Studies on the Sanjak under the French Mandate and the Hatay State*” emphasized the fact that there were a lot of political history studies on the annexation of Hatay to Turkey in the period between the two world wars. From this point of view, the author stated that there have not been many academic studies describing the struggle of the people of the sanjak to join Turkey without breaking the cultural ties of Hatay with Turkey. The author stated that the Ankara Agreement, which was within the borders of the National Pact, but was signed between the Ankara Government and France on October 20, 1921, and the reforms that took place in Turkey had reflections on Hatay, especially the relatively important Yenigün Newspaper published in Hatay was the voice of the Turks. The study mainly focused on the necessity of being a nation-state in Turkey, facilitating literacy, nationalization in language, the acceptance of the Alphabet Reform, which was carried out in order to eliminate the difference between spoken language and written language, and the effects of the new alphabet on the people of Hatay. In fact, how the scientific studies carried out in the field of Turkish History Thesis were followed by the people of the region was also conveyed through the Yenigün newspaper. In the research, the memoirs of the period and the press were employed and important events that were not reflected in the archive documents were examined.

Enver Çakar, the author of **the fifth chapter**, provided information in his work titled “*The Turkmens of the Homs Sanjak in the Mid-Seventeenth Century*” about the tribes located between the Hama, Cebele and Salamiye sanjaks and the Homs, Ansariye and Lebanon mountains within the borders of the Tripolitan State and the Syrian Desert. The author, who drew attention to the fact that the desert part of these regions was used as winter quarters and the mountain part as summer pastures, stated that mostly Aleppo Turkmen live in the north of Homs Sanjak. On the other hand, he emphasized that Homs and its surroundings are the living areas of Salur, Cogun and Hama Bayad Turkmens and a small number of Beluze, Avşar, Esenlü and Bayındır Turkmens. In addition, the author, who highlighted the fact that a quarter of the town of Hisnü'l-Ekrâd bears the name “Turkman”, stated that the main source of the study was the Humus Sanjak Mufassal Tahrir Book

dated 1645. Therefore, in the study, the population of Turkmen groups living in Homs Sanjak and the tax types they were subject to are emphasized.

Reşat Geçer, the author of **the sixth chapter**, pointed out in his study titled “*Examination of Ground Surface Temperature in Summer and Winter Seasons in Antakya and Defne District Centers (Hatay)*” that the earth’s temperature makes out the heating caused by the characteristics of the different coverings covering the surface as a result of the energy coming from the sun, based on natural factors, and global climate change, and recently, as a result of rapidly increasing urbanization movements, land and land cover have been exposed to anthropogenic intervention. In this respect, it has been pointed out that the aim of the study was to determine the changes in the ground surface temperature in the cold and hot seasons of the year and to reveal the spatial distribution and the affecting factors in Antakya and Defne district centers, which are the central districts of Hatay.

Hayri Baba, the author of **the seventh chapter**, stated in his study titled “*Mixomycetes (Slider Fungi) Distributed in the Hatay Section of the Amanos (Nur) Mountains*”, that myxomycetes, which were distributed in the Hatay part of the Amanos (Nur) Mountains between the years 2014-2021, extend for approximately 175 kilometers from the Amanos (Nur) Mountains, the borders of Kahramanmaraş province to the Samandağ coast of Hatay province. The author stated that myxomycetes are located in the mountain range that continues within the provincial borders of Hatay, Osmaniye, Gaziantep and Kahramanmaraş. Noting that the Amanos Mountains, one of Europe’s one hundred priority forest areas for conservation, are very important in terms of biodiversity with their pristine forests, different geological structures, steep cliffs, caves, streams, streams and valleys, the author points out that these conditions are an ideal environment for Myxomycetes (Slime Fungi). He also pointed out that myxomycetes are plasmodial slime molds, true slime molds, Protista group organisms, also known as Mycetozoa, and that they are commonly found in moist terrestrial ecosystems. He stated that mycosemites also show morphological and ecological similarities with fungi and that they are slimy, vegetative organisms in the form of acellular protoplasm agglomeration containing multiple nuclei, surrounded by a transparent sticky sheath called plasmodium and a thin plasma membrane. He indicated that mycosides, which are called slime molds due to their non-cell wall structure, form spore masses in the membranous spore sac secreted by their protoplasm in the generative stage, and that they multiply when the spores mature and spread around. As a result of the development of various plant and animal materials collected from the natural environment as a result of field studies in 40 different localities in Samandağ, Kırıkhan, Belen and Dörtöyol districts in the Hatay part of Amanos (Nur) Mountains, the myxomycetes, which are the subject of the study, were developed in the laboratory using the humidity chamber technique, a total

of 92 species with 12 families, 29 genera were identified. He stated that the total number of individuals obtained in this study was 461, 95 samples were collected directly from the natural environment, 366 samples were obtained in the laboratory with the humidity chamber technique, and the richness of the cosmopolitan mountain range in terms of biodiversity also showed in terms of Myxomycete diversity.

F. Mine Temiz, the author of **the eighth chapter**, discussed the findings of the real estate located in the parcel no. 576-1274 in Hatay Province, İskenderun District, 2nd District in her work titled “*An Example Lost from the Cultural Heritage of the Republic Period: İskenderun Mursaloğlu House*”. She stated that the building, which was built and used as a residence in 1951, was demolished in 2008, in response to the request of the authorized conservation committee, and a five-storey apartment building was built in its place, despite the opinion submitted for its registration. She emphasized that the building is important in terms of shedding light on the urbanization process of Turkey and the region and the changes and transformations in residential architecture depending on the socioeconomic and cultural conditions at the time it was built. The author also emphasized that the Iskenderun Mursaloğlu House not only bears the characteristics of the international movement of the 1930s, but also contains elements specific to the second national architectural movement, and that none of these styles is strictly adhered to in the building. She stated that the general character of the building is neither similar to the eclectic buildings nor the modern residences of the French period and the following years in the city, but on the contrary, it does not completely break away from the local features.

Muhammed Topuz, the author of **the ninth chapter**, in his article titled “*Forest Fires Risk Analysis in Hatay Province with Multi-Criteria Decision Analysis (MCDA) Method*”, stated that forest fires are natural disasters, because of their damages their importance is increasing. Recently, with the developing Geographic Information Systems (GIS) and satellite technologies, important contributions have been made to the solution of the problem related to forest fires. The author stated that Hatay is among the provinces most damaged by forest fires. In this context, the risk analysis of forest fires in the province of Hatay was investigated with the multi-criteria decision analysis (MCDA) method in this study. Analyses were performed by giving weights to different parameters in accordance with the literature. As a result, areas open to fire risk have been identified and marked in red on the result map. The fact that there are risky areas very close to the areas that were burned in the previous years indicates that it is important both in terms of confirming the accuracy of the analysis and in showing the magnitude of the risks borne by those areas.

Ömer Faruk Kadan, the author of **the tenth chapter**, drew attention to the concept of internationalization in his article titled “*Internationalization in Higher Education: Hatay Mustafa Kemal University As a Sample*”, and stated that it is an extremely important concept that aims to increase a country’s trade volume and tourism revenues, and to keep up with the modern world in many fields such as health and culture. The concept of internationalization emerges as an education system, the importance of which has been felt intensely recently and especially in the context of higher education. For this reason, this concept has become one of the primary goals of the Council of Higher Education (CHE). Internationalization in higher education can be defined as the systematic process of integrating internationalization into education, research and public service functions. According to the figures of 2020, approximately 4.4 million higher education students worldwide have studied abroad, and this number is increasing gradually. Kadan, who stated that the number of international students studying in Turkey has increased year by year in parallel with the developments in the world, emphasized that while 125,138 international students were studying in Turkey in 2018, this number increased to 185 thousand in 2020. Pointing out that nearly 260 thousand foreign students continue their higher education in Turkey according to the 2021-2022 academic year CHE data, Kadan pointed out that international education makes significant contributions to students, universities, host cities and countries in different ways. In this study, a special attention was attracted to the great benefit that the analyzes performed by focusing on internationalization at Hatay Mustafa Kemal University would bring to Hatay and our country.

Zehra Anaz, the author of **the eleventh chapter**, In her study titled “*Risk Analysis of Forest Fires in Hatay Province with the Multi-Criteria Decision Analysis (MCDA) Method*”, explained the coffee tradition, its effects on social life and the sociology formed around it. She drew attention to the fact that it is one of the most important socialization and cultural communication tools with its history, smell and image. For this reason, coffee is a social beverage and coffeehouses have been the subject of proverbs, idioms, folk riddles, folk songs, paintings and poems together with all their abstract and tangible cultural elements as social spaces. Stating that Turkish coffee, which has a historical, political, social and cultural background as the most important drink of Turkish culture, has become one of the indispensable elements of traditional Turkish cuisine, Anaz claimed that coffee in Hatay cuisine is also unique in terms of its preparation, tools and equipment, and presentation. She also stated that it is the most important social drink of daily life with its rituals. The aim of her study was to determine the socio-cultural effects of the “suvari coffee (coffee in glass) culture”, especially as a different presentation technique and drinking etiquette in Hatay. As a result of this study, it was stated that coffee is generally consumed hard consistently in Hatay, and besides,

people prefer the coffee called suvari, which is consumed in a tea glass because the cup is not enough for people. Starting from this technique, she observed that the franchising businesses in Hatay were also influenced by this culture and offered suvari coffee unique to Hatay in their social spaces. Thus, she stated that coffee has a sociological, artistic, political, economic, historical and cultural value in Hatay cuisine and that suvari coffee, which is unique to Hatay, has been widely used as a cultural heritage for centuries.

İsmail KIVRİM, the author of the twelfth chapter, "Silkery in Antakya in the Ottoman Period" focused on silk, which is a valuable commercial commodity in the history of world economics, in his article titled. The author states that Bursa was one of the cities where silk production and weaving was carried out in the Ottoman Empire, that Antakya was also an important silk production center. He explained that over time, it became an important city in silk production.

Especially since the second half of the 17th century, when Iranian silk did not come to Aleppo for various reasons, there was a great increase in silk production in Antakya and this situation attracted the attention of western travelers and traders in the 19th century. that it has become an important center. He emphasized that silk and silk fabrics produced in Antakya were sent to Aleppo and exported to Europe from there. Emphasizing that there was a great increase in silk production in the city, especially in the 18th and 19th centuries, the author explained that this situation was seen in the estate records and the travel books of the western travelers who came to the city.

The author states that although efforts were made to open a sericulture school (dârü'l-harir) in Antakya at the end of the 19th century, no results were achieved, but the sericulture school (dârü'l-harir) opened in Ayntab was moved to Antakya on 13 May 1913 and stated that in the last spring of the same year, students were admitted and educational activities were started. According to the author's findings, at the beginning of the 20th century, 30,000 boxes of silkworm seeds were produced in Antakya. In addition, there were more than 30 factories weaving silk cloth in the city during this period.

It is seen that the study, which was prepared mainly by making use of archival documents and data from the works of western travelers, fills an important gap.

BİRİNCİ BÖLÜM

HATAY YEREL BASININDA

İSKENDERUNV E ANTAKYA HAVAALANLARININ KURULUŞU VE TARİHSEL BEKRAUNDU

Haydar ÇORUH*

*"Türkiye'de her Şey tartışılır, her Şey gelip geçer ama
yapılan hizmetler kalır."*

Recep Tayyip Erdoğan, 10.12.2007

Giriş

Türkiye de her ile bir hava alanı yapılması çalışmaları 1950'li yıllardan beri sürmektedir ve bu konu hükümetlerin başlıca ihtiraslarından biridir. Ancak bu çalışmalar zar zor denkleŐtirilen bütçeler sebebiyle 1980'li yıllara kadar total aksak devam ettirilmiştir. Bütçe yetersizlikleri sebebiyle söz konusu yıllarda İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Antalya, Adana ve Trabzon gibi merkezi Şehirler dışında havaalanı yaptırılması pek mümkün olamamıŐtır.

Havaalanı yaptırılması çalışmalarının yürütüldüğü Őehirlerimizden bir tanesi de Hatay'dır. 1918'de Türk topraklarından kopartılan ve 1939'da yeniden Türk topraklarına dahil edilen bu Şehir, ülkenin en güney ucunda bulunmakta ve Suriye üzerinden Ortadoğu'ya sıfır noktasından bağlantı sağlamaktadır. Bu yönüyle bakıldığında böyle stratejik bir Şehirde bir havaalanının bulunmaması hem insani ve hem de askeri ihtiyaçlar açısından son derece büyük bir eksiklikdir. Bu hususu dikkate alan Hatay valileri, Hatay'da bir havaalanına Şiddetle ihtiyaç olduğu yönünde merkezi hükümeti sürekli uyarmak durumunda kalmışlardır. Nihayet, son dönem hükümetleri bu konuda ikna edilmiş olup 1990'lı yıllardan sonra diğer Şehirlerde olduğu gibi Hatay'da da bir havalimanı kurulması fikrine sıcak bakılmaya başlanmıştır.

Hatay'a bir havaalanı yapılması fikri bu ikazlar sonucunda hükümetlerin gündemine girmiş olsa da çeşitli dönemlerde siyasi meselelerin etkisinde kalan bu konu, genel olarak havaalanının İskenderun'a mı yoksa Antakya'ya mı yapılması gerektiği konusunda bir ikilemin yaŐanmasına sebep olmuştur. Bu ikileme rağmen, Hatay'a havaalanı yapılması çalışmalarında merkezi hükümet

* Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, haydarcoruh@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7632-9721.

nezdinde belirli bir ilerleme sağlanmıştır. Ancak bu mesele bürokratik engeller sebebiyle 2007 yılına kadar bir sonuca ulaştırılamamıştır.

Bir sanayi şehri olması ve nüfus kesafetinin burada bulunuyor olması havaalanı meselesinde önceliği İskenderun'un kazandığı görülmektedir. Hatay ilinin merkezi olmasına rağmen Antakya'ya bir havaalanı yapılması ise ancak 2004 yılında gündeme alınabilmiştir. Bu itibarla konunun 2004 öncesine kısa ir bakış atmak, meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynak: <https://tr.foursquare.com/v/hatay-havaliman%C4%B1-hty/4b9cfa07f964a520118636e3/photos>

Hatay'da Havaalanı İhtiyacının Doğuşu ve İlk Girişimler

Hatay, Türkiye'nin en güneyinde bulunan bir şehir olarak, bir taraftan Akdeniz'e kenarı olması sebebiyle Kıbrıs ile diğer taraftan Suriye'ye komşu olması sebebiyle de Ortadoğu ile yakın ilişkiler tesis edilebilen önemli bir sınır kapısıdır. Bu açıdan bakıldığında şehirde bir havaalanının bulunmuyor olması Kıbrıs ve Suriye üzerinden yabancı devletlerle kurulacak ilişkilerde karayolu ve deniz yoluyla yapılan seyahatlerin çok uzun sürmesine sebep olmaktaydı. Bu duruma bir son vermek ve Hataylıların Türkiye Cumhuriyetinin diğer şehirleriyle olduğu kadar Ortadoğu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile olan ilişkilerinde büyük kolaylık sağlayacak olması, bir havaalanı yapılmasını elzem hale getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar uzun zamandır bir sonuç vermemiştir. Ancak, 1980'li yıllardan sonra dış pazarlara açılmaya başlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin her şehrinde olduğu gibi Hatay'da da ulaşımı kolaylaştıracak bir havaalanı yapılmasını öncelikli taleplerden biri haline gelmiştir. Havaalanı meselesi Demir Çelik Fabrikası'nın bulunması sebebiyle İskenderun ve şehir merkezi olması sebebiyle Antakya arasında tercih konusu haline gelmiş, neye karar verileceği uzun bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların sonunda yoğun nüfusuna sahip olması ve ekonomiye büyük katkı sağlaması sebebiyle havaalanının ilk önce İskenderun'da kurulmasına karar verilmiştir.

İskenderun'da yapımına karar verilen havaalanı çalışmalarlarıyla ilgili literatüre geçmiş bir çalışmanın olup olmadığıyla ilgili yapılan araştırmalar sonucunda, doğrudan meseleyle ilgili bir kaynağa tesadüf edilememiştir. Ancak Volkan Payaşlı tarafından kaleme alınan “Sancaktan Vilayete Hatay (1921-1960), Ankara 2017” adlı eserde İskenderun Havaalanı'nın 1 Mayıs 1946'dan beri faaliyette olduğu, 17 kişi kapasiteli uçakların her gün Ankara ve İstanbul'a sefer yaptıkları belirtilmektedir¹. Payaşlı'nın kullandığı bu bilgi notu “Atayolu Gazetesi, no. 13, 1946” künyeli nüshada bulunmaktadır. Aynı gazetenin 879 numaralı nüshasında ise şehrin ilk valilerinden Nizamettin Ataker'in Ankara-Adana uçağı ile Ankara'dan İskenderun'a geldiğini belirten bir habere rastlanmaktadır. Bu haberde kullanılan gazeteci dili yukarıda bahsedilen İskenderun Havaalanı ibaresinin yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Haberi yapan gazeteci, Ankara'dan Adana Havaalanı'na gelen Vali Ataker'in buradan İskenderun'a geçtiğini söylemesi gerekirken, Ankara'dan İskenderun'a geldi diyerek, bozuk bir ifadenin yıllarca İskenderun'da da bir havaalanı olduğu yanlışlığına sebep olmuştur. Gerçekte Nizamettin Ataker, İskenderun Havaalanı'na değil, Ankara uçağı ile Adana Havaalanı'na gelmiştir.²

İskenderun Havaalanı Bölgesel Haritası³

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0skenderun_Havaliman%C4%B1

¹ Volkan Payaşlı, *Sancaktan Vilayete Hatay (1921-1960)*, ATAM Yay., Ankara 2017, s. 183.

² Gazetedeki ifade aynen şu şekildedir “Ankara 9 (A.A.) Hatay Valisi Nizamettin Ataker, 9 Ağustos 1946'da saat 10:30 da Ankara-Adana uçağı ile Hatay'a hareket etmiştir. Vali, Eti Mesut Havaalanı'nda İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Hatay milletvekilleri ve dostları tarafından uğurlanmıştır.” (09.08.1946, *Atayolu Gazetesi*, Sayı: 879, s. 2).

³ İskenderun Havaalanı'nın 1950'li yıllarda yapımına başlandığına dair birkaç kaynaktan bilgi bulunmaktadır. Bunlardan biri de Wikipedia'dır. Buradaki veriler şöyledir: “İskenderun Havalimanı, şehir merkezinin güneyinde yer alır. Geçmiş dönemlerde çok işlek ve kalabalık olmasına rağmen günümüzde hizmet vermemektedir. STOL tipidir. 07-25 pist numaraları olan 1160 m x 30 m pist uzunluğuna sahiptir. 434 Khz Frekanslı NDB cihazı mevcuttur. Yaklaşık 1950-51 yıllarında temeli atılan ve pisti açılan havalimanına, açılıştan 3 yıl sonra, tahminen 1954 yılında, Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen tek motorlu uçağıyla inmiştir. Ayrıca 1950-1965 yılları arasında, havalimanında, tek motorlu uçak trafiği oldukça yoğundu. Bu uçaklar kimi zaman İskenderun üzerinde turlar yaparak, bölge halkını gündüzleri uçuşta tutmuşlardır. Siyasi çıkarlar[1][2] veya bilinmeyen sebeplerden[3] dolayı havalimanı hizmete açılmamış, ihtiyaç doğrultusunda Amik Ovasına Hatay Havalimanı yapılmıştır. Günümüzde havalimanının arazisinde İskenderun Teknik Üniversitesi bulunmaktadır.

İskenderun Havaalanı Fikri ve Havaalanı İçin Komisyon Oluşturulması

4 Aralık 1978 – 7 Aralık 1979 yılları arasında Hatay valiliği yapan Ünal Özgödek, 22 Haziran 1978’de vermiş olduğu bir demeçte İskenderun sahillerinin kirlenmesiyle ilgili hususların yerinde tetkik edildiğine dikkat çektiği konuşmasında önemli bir öneride bulunmuştu⁴. Bu öneri İskenderun’da bir havaalanı yaptırılmasıyla ilgiliydi. Vali Özgödek, konuyla özel olarak ilgilendiğini, işin mali konusunun incelenmesi için ayrı bir çalışma yaptırarak hükümet nezdinde girişimlerde bulunacağını belirttiği konuşmasında ikinci bir öneride daha bulunmuştu. Bu öneri ise Antakya’da da ayrı bir havaalanı yaptırılması yönünde olup, bu havalimanının da ekonomik açıdan uygun olup olmadığının araştırmasını gelecek yıl (1979) yaptırma kararlılığı içerisinde olduğunu dile getirmişti.⁵

Vali Özgödek’in İskenderun ve Antakya havaalanları önerisi kendisinden sonra şehre gelen valiler döneminde hiç dillendirilmemişti. On yıl boyunca bu konuda bir demeç dahi vermeyen valiler arasından biri, Hanefi Demirkol aynı düşünce ile yola çıkarak İskenderun’a bir havaalanı yapılması için kolları sıvayan ikinci vali oldu.

25 Şubat 1988 tarihinde Hatay’a Vali olarak Hanefi Demirkol’un⁶ atanmasıyla şehrin gündemini oluşturan konular arasında birinci sıraya havaalanı meselesinin yükseldiği görülmüştür. Hanefi Demirkol, İskenderun’a bir havaalanı yapılacaksa bunun devlet-millet işbirliğiyle gerçekleştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Bu konunun ivedilikle halledilebilmesi için de acil olarak bir komite oluşturulması gerektiğini düşünmekteydi. Vali Demirkol, Hatay’ın kalkınmasının ve özellikle de turizm alanında hedeflenen hamlelerin gerçekleştirilmesinin havaalanı meselesinin bir an önce halledilmesiyle mümkün olabileceğine inanmaktaydı. Bu sebeple, devletten toplam 150 milyon TL tutarında bir ödenek sağlayarak işe başlanmasına karar vermişti. Vali, söz konusu komitenin oluşturulması için yapmış olduğu toplantıda komisyonun muhtemel üyelerine verdiği demeçte işe başlanması halinde hükümetin ilk aşamada Hatay’a 100 milyon lira aktaracağı vaadinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu ödeneğin sağlanması halinde 1988 birim fiyatları dikkate alındığında havaalanının 600 milyon Türk lirasına mal edilebileceğini belirtmiştir. Vali toplantıda bulunan Antakya ve İskenderun Belediye başkanlarını, meslek odaları temsilcilerini ve tanınmış iş adamlarını teşvik ederek, olanakları ölçüsünde havaalanı inşası meselesine katkıda bulunmalarını istemiştir.

⁴ Vali Özgödek, İskenderun sahillerinin kirlenmesiyle ilgili yaptığı basın toplantısında: “Arsuz mıntıkasında hazineye ait bulunan ve vatandaşların istilasına uğrayan arsalar üzerinde 3 aydır sürdürülen inşaatların devam ettiğini, fakat İl İmar Müdürlüğü tarafından kurulan bir ekip ile sık sık kontroller yapıldığını, yasağa uymayarak inşaat yaptırmak isteyenlere mani olunduğunu, inşa halinde bulunan yerlerin mühürlendiğini bildirmiştir. Halen bu tür inşaatlardan 25’inin mühürlü olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan halkın bu plajlardan yararlanması için gereken önlemlerin alınacağını ve halk plajı durumunda olan ve özellikle Gülcihan denilen plajın temizlenmesine, içme suyu ve tuvalet konularının giderilmesine çalışılacaktır.” (5 Ağustos 1978, *Hatay Gazetesi*, Yıl:23, Sayı:10396) demmiştir.

⁵ 20Temmuz 1979, *Hatay Gazetesi*, Sayı:10684, Yıl:26.

⁶ 25. 02. 1988, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 6696, s. 1. 16 Ağustos 1991’e Kadar Hatay Valiliği Yapmıştır (19. 08. 1991, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7735).

Vali Demirkol, yakın bir geçmişte Amerika'ya gitmiş ve burada edinmiş olduğu izlenimleri ve tecrübeyi valisi olduğu Hatay'da uygulamayı ve bu şehri hak ettiği konuma yükseltmeyi düşünüyordu. Bir ülkenin kalkınmasını turizm, ticaret, askeri ve uluslararası ilişkilerde sahip olduğu hızlı ve aktif role bağlayan Demirkol, bunu sağlayacak olan şehirleşmenin ise o ülkedeki ulaşım sektöründe yaşanacak ilerlemeye bağlı olduğunu tecrübe etmişti. Bunun için de ülkenin en güneyinde bulunan Hatay'da da mutlak surette bir havaalanı bulunması gerektiğini her fırsatta dile getirmekteydi.

Hatay, anavatana katıldıktan sonra uzun bir zaman merkezi sisteme adapte olma problemleri yaşamıştı. Bunun en önemli sebeplerinden biri ülkenin en güneyinde bulunması sebebiyle, sahip olduğu zenginlikleri ülke çapında dağıtabilmesi için özellikle ulaşım ağları konusunda çok fazla fırsatı olmamıştı. Bu husus Vali Demirkol'un da dikkatinden kaçmamış olduğundan, kurulacak havaalanı sayesinde Hatay'ın doğal zenginliklerinin yurt içinde ve yurt dışında tanıtımının da istenilen düzeye çıkarılabileceğine inanmaktaydı. Ona göre, Hatay'a gelenlerin gezip gördükleri doğa ve tarihi zenginliklerin yanı sıra şehrin insanına özgü konukseverliğe hayran kalanların, bir daha gelmek istediklerinde ulaşım yönünden bazı güçlüklerle karşılaşılıyor olmaları bu fikirlerinden vaz geçmelerine sebep olmaktaydı. Bu da şehre beklenen miktarda turist ve ziyaretçi gelmemesinin başlıca nedenlerinden biriydi. Şehirde bir havaalanının olması halinde beklenenin üstünde hem turistik amaçlarla ve hem de ticari maksatlarla birçok insanın şehre akın edecekti. Demirkol, havaalanının şehre gelecek yabancı turist ve döviz girdisini artıracığını, bunun için de havaalanının olmazsa olmazlardan biri haline geldiğini ifade eden ilk valilerden biriydi.

Hatay'da bir havaalanı yapılması fikrini destekleyenler arasında dönemin Belediye Başkanlarından M. Şükrü Güçlü (14 Aralık 1977- 21 Şubat 1981/28 Mart 1989-29 Mart 1994) de vardı. Başkan Güçlü, Vali ile yapmış olduğu görüşmelerde belediyenin imkânları dâhilinde her türlü desteğe hazır olduğunu her fırsatta belirtmiştir. İskenderun Belediye Başkanı Hasan İnsan ise belediyesinin içerisinde bulunduğu sıkıntılara rağmen havaalanı meselesinin son derece önemli olduğunu, şehre büyük katkısının olacağını ve bu konuda gereken her türlü araç ve gereci temin konusunda ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir. Demirkol'un havaalanı yapımına yönelik fikir ve düşünceleri meslek odaları başkanları tarafından da desteklenmiştir.

İskenderun havaalanı çalışmalarının fikir babası olduğu anlaşılan Vali Demirkol'un ilk icraat gündemini havaalanı meselesiyle açmış olmasındaki özel amaç, Hatay'ın ileri gelen kurumlarının projeyi maddi olarak desteklemesini ve bunu ilan etmelerini sağlamaktı. Ancak Hatay'a havaalanı kurma talepleriyle başlatılan bu görüşmeleri, amacına uygun hale getiren kişi HASAŞ ortaklarından Vahit Özkaya oldu. Özkaya havaalanının inşası için sembolik olarak ilk aşamada 5 milyon TL

bağışta bulduklarını, o arada şirketin diğer ortağı Emir Hakan'la birlikte ayrıca şahsi katkılarda da bulunacaklarını açıklamıştır. İkinci hamle ise müteahhitlerden geldi. Müteahhitler adına söz alan Ekrem Tarhan, ilk aşamada 10 milyon TL bağışta bulunacaklarını belirtmiştir.

İskenderun sürekli göç alan ve büyüyen bir şehir olması sebebiyle yoğun bir yapılaşmaya maruz kalmaktaydı. Bu durum havaalanı yapılması imkânlarını da zorlaştırmaktaydı. Bu sebeple zaman zaman havaalanının nerede yapılacağı üzerinde yoğun bir tartışma yaşanabilmekteydi. Vali Demirkol, bu konunun ivedilikle inceleneceğini ve araştırmaların yapılacağını belirterek, kaygıları dağıtmaya çalışmıştır.⁷

Vali Demirkol'un çalışmalarıyla bir seviye kazanan ve havaalanı kurma komisyonunun kurulmasıyla hızlandırılan faaliyetler sonucunda konuyla ilgili olarak taraflar üçüncü defa İskenderun'da bir araya gelmişlerdi. Burada yapılan istişareler sonucunda havaalanı konusunda beklentileri aşan gelişmeler yaşanmış ve son derece olumlu adımlar atılmıştır. Bu adımlar neticesinde havaalanının inşa süreci fiilen başlatılmıştır. Alt yapı tesislerindeki çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu arada, mahalli katkı için oluşturulan komitenin çalışmalarından da son derece verimli sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır.

Vali Demirkol'un bakanlık düzeyinde yapmış olduğu müracaatlar sonucunda Hatay'a havaalanı yapılması maksadıyla 150 milyon TL destek sağlanmıştır. Komite çalışmalarıyla toplanan ya da söz alınan bağış miktarı ise 350 milyon TL civarındaydı. Vali Demirkol'un, öncesinde hayal olan havaalanı, onun dirayetli tutumu sayesinde ilk mesafesini almış, yıllardır ihmal edilen bu konu 150 milyonla başlanıp on günde 500 milyon toplanarak, adım adım inşa edilmeye başlanmıştır.⁸

İskenderun Havaalanı İçin Destek Sağlanması

Vali Demirkol'un en önemli projelerinden biri olan havaalanı meselesi beklenilenin aksine son derece olumlu neticeler veriyor olması, şehrin havaalanından sonra bir diğer önemli sorunu olan hastahane meselesinin de yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. Vali, hastahane meselesinin de devlet-millet işbirliği ile halledilebileceğine karar vererek acil olarak harekete geçilmesini istemiştir. Bu maksatla Antakya'da mühendis ve mimar odalarıyla bir araya gelerek 96 milyon lira maddi destek sağlamaya muvaffak olmuştur. Toplantıya yaklaşık 20 mühendis ve mimar katılmıştır. Vali ayrıca İskenderun havaalanı çalışmaları ve Antakya'da yenilenen yeni devlet hastanesiyle ilgili açıklamalarda bulunmuş ve her iki yatırımın anlam ve önemini dile getirerek, maddi destek

⁷ 02. 09. 1989, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7157, s. 1.

⁸ 13. 09. 1989, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7166, s. 1.

çağrısında bulunmuştur. Bazı mühendis ve mimarların da görüşlerini açıkladığı toplantıda, havaalanı için 49 milyon, devlet hastanesi için de 45 milyon lira yardım temin edilmiştir.⁹

Hatay'ın 1991 yılı yatırım programında şu hususlar yer almaktaydı:

1. Yeni Devlet Hastanesine ilişkin bürokratik engeller aşılmış, ek kamulaştırmalar için istenen ödenekler gelmişti.

2. İskenderun havaalanı konusunda karşılaşılan bürokratik engeller tamamen giderilerek Mayıs ayı sonuna kadar kalkış pistinin, idare binasının ve diğer gerekli tesislerin tamamlanarak hizmete açılması planlanmaktaydı,

3. 1991 mali yatırım programında öngörülen hizmetlerin mali portresinin 2 trilyon 17 milyar lira olacağı tahmin edilmekteydi.

Yatırım programının bir diğer olumlu tarafı ise vergi tahakkuklarının da beklentilerin üstünde gerçekleşmiş olmasıydı. Buna göre 1989 da 400 trilyon olan toplam vergi tahakkuklarının 1990 da 609 trilyona tırmanmış ve tahsilat durumu % 90 seviyelerine ulaşmıştı.¹⁰

İskenderun'a Havaalanı Yapımı ve Yaşanan Sıkıntılar

İskenderun Havaalanı çalışmalarında, Devlet Havaalanları Genel Müdürlüğü'nün katı tutumu yüzünden ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Söz konusu müdürlüğün yatırıma destek olmak yerine köstek olunduğunu ifade eden Vali Demirkol, İl Genel Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmada, yatırıma ilişkin girişim ve ön hazırlıkların bakanlıktan sağlanan 300 milyon liralık ödenek, İl Özel İdare ve mahalli sektörlerin yapmış olduğu katkılarla tamamlandığını belirtmiştir. Ancak havaalanı pistinin asfaltlanması talep edildiğinde Devlet Havaalanları Genel Müdürlüğü'nün katı tutumu sebebiyle işin çıkmaza girdiğini belirtmiştir.

Vali Demirkol, Devlet Havaalanları Genel Müdürlüğüne malzeme beğendirmekte güçlük çektiklerini ifade etmiştir. Meseleyle ilgili bir örnek de veren Demirkol, Türkiye mevcudundan gönderilen asfalt ve mucur numunelerinin sürekli olarak “uygun değil, olmaz” gerekçeleriyle reddedildiğini, yeni numuneler talep edildiğini, bu durumun fuzuli zaman kaybının yanı sıra maliyetinde büyük ölçüde artmasına neden olduğunu vurgulamıştır. Mali portresi 1,5 milyar TL olarak belirlenen ve buna göre başlanan havaalanının, bugünkü fiyatlarla sadece pistinin asfaltlanması için asgari 1 milyar lira gerektiğini ifade etmiştir.

⁹ 28. 09. 1989, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7179, s. 1.

¹⁰ 22. 02. 1990, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7303, s. 2.

Mahalli sektörlerden biri olan ve havaalanının inşasına büyük katkı sağlayan İsdemir (İskenderun Demir Çelik Tesisleri)'in yaklaşık 900 milyon lira harcayarak 1,5 milyarlık iş bitirdiğini belirten Vali Demirkol, Devlet Havaalanları Genel Müdürlüğü'nün katı tutumuna hükümetin bir çare bulması gerektiğini bildirmiştir. Bu müdahale talebi üzerine bakanlıktan gönderilen bir heyetin havaalanı yapımıyla ilgili olarak kurumlarda genel bir inceleme yapacağına dair bilgiler alınmıştır. Demirkol, tüm bu girişim ve bakanlık müdahalesinin sonuç vermemesi halinde yatırımın tehlikeye gireceğini belirterek böyle bir durumda meslek hayatında başlayıp da bitiremediği ilk işin bu havaalanı meselesi olacağını sözlerine eklemiştir.¹¹

İskenderun Havaalanı Engellerinin Aşılması

Hatay valiliğinin atmış olduğu adımlar nihayet bir netice vermiş, Ankara'dan gönderilen heyetin yaptığı incelemeler sonucunda İskenderun havaalanı yatırımında karşılaşılan engeller bir bir aşılarak uzun bir zamandır sürüncemede kalan pist 800 milyon liraya ihaleye çıkarılmıştır. Vali Demirkol, Ulaştırma Bakanlığı ve Devlet Havalimanları Genel Müdürlüğü ile yapılan son toplantıda havaalanı konusunda ortaya çıkan veya çıkarılan bütün problemler masaya yatırıldığını bildirmiştir. Bu toplantıda alınan kararlar gereği pist ihalesi karayolları müteahhidi Can Poyraz'a ihale edilerek, en geç Nisan ayının sonuna doğru pistin tamamlanarak hizmete sokulmasının beklendiğini ifade etmiştir. Bu toplantı sonrasında Ulaştırma Bakanlığı Hatay İskenderun Havaalanının tamamlanabilmesi için valiliğe 350 milyon lira yeni ödeneğin yanı sıra asfalt malzemesi olarak da Petrol Ofisi Genel Müdürlüğünden 250 milyon liralık ayrı bir destek daha temin edileceğini bildirilmiştir.¹²

Ankara temaslarını tamamlayarak Hatay'a dönen Vali Hanefi Demirkol, doğrudan İskenderun'a giderek havaalanı pist yapım çalışmalarını denetlemiş ve ilgililerden bilgi alarak işi takip ettiğini göstermiştir.

İskenderun Hava Limanı projesi pist aşamasındayken, Hatay'da ikinci bir havaalanının Antakya'da yapılmasıyla ilgili kulislere dedikodular hızla yayılmaya başlamıştı. Bu yeni havaalanı fikri Vali Demirkol'un yerine 16 Ağustos 1991 tarihinde atanan Utku Acun döneminde gündemi pek işgal etmemiştir. Vali Acun, görev yapmış olduğu 1991-1997 yılları arasında üniversite kurma ve

¹¹ 08. 11. 1990, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7507, s. 1. Wikipedia'da bulunan bir bilgiye göre İskenderun havaalanı geçmiş dönemlerde çok işlek ve kalabalık olmasına rağmen günümüzde hizmet vermemektedir. STOL tipinde kurulmuş bir havaalanıdır. Havaalanı 07-25 pist numaraları olan 1160 m x 30 m pist uzunluğuna sahiptir. 434 Khz Frekanslı NDB cihazı ile yönetilmektedir. Havaalanı hakkında 1950-51 yıllarında temelini atıldığına dair bilgi veriliyor olsa da bu havaalanı ile Hanefi Demirkol'un yapımı için çabaladığı İskenderun Havaalanı çalışmaları arasında yaklaşık 40 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Buna rağmen söz konusu edilen bilgide havalimanının pistinin açılmış olduğundan ve açılıştan 3 yıl sonra, tahminen 1954 yılında, Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in tek motorlu uçağıyla buraya iniş yaptığı belirtilmektedir. Ayrıca 1950-1965 yılları arasında, havalimanında, tek motorlu uçak trafiği oldukça yoğundu. Bu uçaklar kimi zaman İskenderun üzerinde turlar yaparak bölge halkını gezdirmişlerdir denilmektedir (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0skenderun_Havaliman%C4%B1, Erişim, 24.11.2022, 16:54).

¹² 06. 04. 1991, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 7633, s. 1.

yaşatma vakfıyla ilgilenerak Mustafa Kemal Üniversitesi'nin hayat bulmasını sağlamıştır. Bu çaba havaalanı projesini ikinci plana itmiştir. Vali Utku Acun, üniversitenin açılışını 1992'de tamamlamış ve 14 Kasım 1997'de görevini tamamlayarak Hatay'a veda etmiştir. Yerine 15 Kasım 1997'de valiliğe getirilen Gökhan Aydın, Utku Acun'un bu önemli icraatına denk bir girişimde bulunmak amacıyla, yeniden havaalanı meselesine dönülmesini sağlayarak, ikinci bir eseri Hatay'a kazandırmak istemiştir.

Vali Gökhan Aydın, İskenderun'dan sonra ikinci havaalanı denemesinin Antakya'da yapılması hususunda yeni bir girişimde bulunarak Hatay'ın sorunları adı altında bir envanter hazırlanması talimatını vermişti. Yapılan çalışmalar sonucunda Hatay'ın başlıca sorunlarından en önemlisinin havalimanı olmayışı olduğuna karar verilmiştir.

Devlet Hava Limanları Genel Müdürlüğü Hatay'da yeni havaalanı yapılması için yeni bir proje yürütmekteydi. Hükümet yeni havaalanı yapım çalışmalarının 1998 yatırım programına dâhil edilmesine karar vermişti.¹³

Kaynak: <https://tr.foursquare.com/v/hatay-havaliman%C4%B1-hty/4b9cfa07f964a520118636e3/photos>

Antakya'da Havaalanı Yapılması Fikrinin Doğuşu

Hatay Valisi Gökhan Aydın valiliğinin ilk yılında, kendinden önce başlatılan Hatay'da ikinci bir havaalanı yapılması çalışmalarını kaldığı yerden devam ettirme kararı almıştı. Antakya'da bir havaalanı inşası çalışmaları bir gazetecinin kendisine yönelttiği “Havaalanı için gerekli olan 1 trilyon liralık kaynak sağlandı mı?” sorusuyla yeniden gündeme gelmişti. Vali Aydın'ın bu kararı aldığı sıralarda gündemde olan konu tarım meseleleriydi. Vali Aydın, yanlış bir anlayışa sebep olmak istenmediğini, her görüşe saygı duyulduğunu, herkesin bu alanda (havaalanı kastedilerek) bir şeyler yapma çabası içinde olduğu¹⁴ ifade edilmiştir. Dönemin hükümeti havaalanı yapılması

¹³ 19.12.1997, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 9539, s. 3.

¹⁴ 18.07.1998, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 9801, s. 3.

amacıyla Hatay valiliğine verdiği teşvikler hakkında konuşan Vali, havaalanı için hükümetin 1,2 trilyon ile 1,5 trilyon lira arasında bir ödenek ayırdığını, bunun 6 aylık fasıllarla Hatay'a aktarılmasına karar verildiğini ve ilk dilim olan 600 milyar liranın da gelmiş olduğunu belirtmiştir.¹⁵

Vali Gökhan Aydın'ın Hatay Havaalanı ile ilgili çalışmaları bir netice veremeden görev süresi dolmuştur. Havaalanı yapma konusunda atılan her adım, gerek bilgisizlik ve gerekse bütçe yetersizlikleri sebebiyle her sene biraz daha gecikmesine sebep olunmaktaydı. Gökhan Aydın'ın valilik döneminin son yılı Rize milletvekili Mesut Yılmaz'ın başbakanlığı dönemine tesadüf etmişti. Başbakan Mesut Yılmaz, aynı tarihlerde Hatay'a bir ziyarette bulunmuştu. Bu ziyaret esnasında Hatay'ın Kurtuluş Bayramı törenlerine katılmış, İskenderun Otoyolunun açılışını gerçekleştirmiş ve Cumhuriyet alanındaki açık hava konserinde yaptığı konuşmada havaalanı konusuna da değinerek inşaaata yakında başlanacağını bildirmiştir.¹⁶

Antakya Havaalanının İnşası ve Gerekçeleri

Hatay'a 17 Ekim 1999'da vali olarak atanan Yener Rakıcıoğlu, makamına oturduğunda havaalanı meselesini önünde bulmuştur. Konuyu etraflı bir şekilde tetkik ettikten sonra bu konuda acil tedbir alınması gerektiği hususunda bazı uyarılarda bulunmuştur. Hatay'ın Türkiye'nin en önemli vilayetlerinden birisi olduğuna dikkat çeken Vali Rakıcıoğlu, "*Hatay'ı uyuyan dev olarak söyleyebilirim, çünkü burası Türkiye'nin en önemli tarımsal potansiyeline sahip bir bölgedir.*"¹⁷ Vali Rakıcıoğlu bu tespiti, şehrin bu potansiyelini komşu şehirler kadar dünya piyasalarına da ulaştırabilmek için uluslararası nitelikte bir havaalanına olan acil ihtiyacı belirtmek için yapmıştır. Vali Rakıcıoğlu;

"Hatay'ın tek bir şanssızlığı var o da uç noktada kalmasıdır. Ama bugünkü teknoloji ile bunu aşmak mümkündür. Aşıldığı takdirde de burası tam bir dev olur. Hava köprüsü ile burayı dış dünyaya bağladığınız andan itibaren bütün var olan mevcut potansiyelleri on'a, yüz'e katlarsınız... Bu vilayetin tespit ettiğim en önemli meselesi havaalanıdır. Bu havaalanı olayı muhakkak surette çözümlenmelidir, ama çevreci kuruluşlar biraz abartarak olaya girmiş durumdadır. Şunu kesinlikle söylüyorum burada havaalanı açılma mahkûmiyeti var, mecburiyeti var, hem de büyük çapta yapılma mecburiyeti var. Uluslararası standartta ileriye dönük olarak yapılması gereken bir havaalanı, hem ekonomik açıdan hem de diğer açılardan çok önemli. Hatay'ın en önemli hayati konusu, çünkü uç olayını dışarıya açma olayıdır. Turizmde de bu böyledir, ekonomide de

¹⁵ 06.12.1997, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 9618, s. 2.

¹⁶ 24.07.1998, *Antakya Gazetesi*, Sayı: 9806, s. 3.

¹⁷ 22.10.1999, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 16797, s. 1.

böyledir. Bakınız turizmi de geliştirmenin yolu buradan geçiyor. Burası tarımsal potansiyeli çok yüksek bir il, ihracatı şu anda bile çok iyi. Birde bunun hava köprüsü ile desteklendiğini düşününüz ve onun içindir diyorum ki, havaalanı kurulması mahkûmiyeti var, mecburiyeti var."¹⁸

Vali Yener Rakıcioğlu bu ifadeleriyle aslında bir gerçeğin altını da çizmekteydi. Hatay Amik Ovası'nın kurutulmasıyla her ne kadar büyük bir tabiat harikasını yok etmiş olsa da tarımsal olarak gerçek bir dev ortaya çıkaracak çok geniş arazilere kavuşmuştu. Suyu bol, ürünü bol olan bu topraklarda üretilen ürünlerin iç ve dış pazarlara zamanında ulaştırılabilmesinin yanı sıra şehre gelip gidecek turist ve ziyaretçilerin yol güvenliğini temin edecek böyle bir imkândan yoksun olması, şehrin geri kalmışlığını tetiklemekteydi.

Hatay Havaalanı İçin ÇED Raporu Alınması

Hatay Valiliği, Hatay'ın ve Antakya'nın en önemli sorununun havaalanı olduğunu, bu sorunun çözümünün ise hazırlanan ÇED raporunun olumlu gelmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Vali Rakıcioğlu, "*ÇED raporu meselesi çözümlensin, havaalanını 1 yılda yaparız.*"¹⁹ Dedikten sonra, bir başka demecinde ise konuya şu şekilde açıklık getirmiştir:

"ÇED raporu çözümlendikten sonra hemen DHL'dan projeler getirtip işi ihaleye çıkartacağız. Hiç kimse bu konuda şüpheye, tereddüde düşmesin İl Özel İdaremizin büyük maddi gücü ile ihale ettikten sonra bakanlık desteğini alsak da almasak da işi kendimiz bir yılda bitirebilecek güçteyiz. İş güçlü bir firmaya ihale ettikten sonra muhtemelen 6-7 trilyon tutacak bu iş azami 1 yılda tamamlanır ve tesis ilimize, ülkemize kazandırılır."²⁰

Havaalanı sorununun çözülmesi çiçekçilik başta olmak üzere Hatay'da yetişen birçok ürünün Avrupa piyasalarına açılmasını sağlayacaktı. Ayrıca, şehrin dış turizmine de büyük bir canlılık getirecekti. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapılarından biri olan şehrin ekonomisine de önemli faydalar sağlayacaktı.²¹

Aradan bir yıl geçmesine rağmen ÇED konusu bir çözüme ulaştırılamadı. Vali Yener Rakıcioğlu'nun yayınladığı yeni yıl mesajında bu duruma da dikkat çekilmekte ve Hatay Havaalanının İl Özel İdaresi imkânlarıyla 2000 yılı içerisinde tamamlanacağı ifade edilmekteydi. Vali Rakıcioğlu, mesajında yüzyılın son günlerinde meydana gelen doğal afetler sebebiyle ulus olarak büyük acılar yaşandığına ve bu acılar sebebiyle pek çok konuda gecikmelerin yaşandığını,

¹⁸ 22.10.1999, Hatay Gazetesi, Sayı: 16797, s. 1.

¹⁹ 27. 11. 1999, Antakya Gazetesi, Sayı: 10219, s. 1.

²⁰ 27. 11. 1999, Antakya Gazetesi, Sayı: 10219, s. 1.

²¹ 27. 11. 1999, Antakya Gazetesi, Sayı: 10219, s. 1.

bunlardan birinin de havaalanı ÇED raporunun olduğuna dikkat çekmiştir. Vali Rakııcıoğlu yeni yıl mesajında; “...ÇED raporunun alınması ile birlikte çok kısa sürede anahtar teslimi usulüyle ihalesi yapılarak Hatay’a yaraşır bir havaalanı kazandırmak en büyük dileğimdir...”²²diyerek bu konudaki gecikmenin telafisinin mümkün olacağına olan inancını ortaya koymuştur.

Havaalanı meselesinin kendinden önceki valiler döneminde de gündemde olduğunu hatırlatan Vali Rakııcıoğlu, havaalanının yapılması halinde turizm, ticaret ve ekonomide Hatay’a büyük katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Konuyla ilgili açıklamasında:

*“Havaalanının bakanlık eliyle her yıl birkaç milyar alarak yapılacak bir mesele olmadığını, şayet böyle düşünülürse, bu işin bitmeyen senfoniye döneceğini, eğer bu işin bitmesini istiyorsak, mutlak surette havaalanı yapma yetkisi bulunan İl Özel İdaresinin devreye sokulmasına ve bu vasıta ile işi bir iki senede tamamlamak gerektiğine işaret etmiştir.”*²³

1999 yılı keşif bedeli fiyatlarına göre havaalanı maliyeti 7 trilyon Türk lirasını bulmaktaydı. Yapılacak havaalanı pistinin uzunluğu 3,5 km olacaktı. Uluslararası niteliklere sahip olacak bu pistten her tipteki uçak iniş-kalkışı yapılabilecekti.²⁴ Ancak uluslararası niteliklere sahip böyle bir havaalanının yapılabilmesi için mutlak surette devlet desteğine ihtiyaç vardı. Ancak Hatay valiliği bu konuda hükümetten henüz yeterli desteği alamadığından işin İl Özel İdaresi’ne devrini istemekteydi. Hataylılara bir söz verilmiş ve umut aşılanmıştı. Valilik bu sözü yerine getirebilmek hususunda henüz başka bir plana da sahip değildi. Konuyla ilgili İl Genel Meclis Üyesi Sait Kalaycıoğlu’nun, “Hatay havaalanı ne durumda?” şeklindeki bir sorusu üzerine, muhatabını kırmayı amaçlarcasına cevap veren Vali Rakııcıoğlu, “Hatay Havaalanı sorunu bitmiştir. Bu ay içerisinde ihalesini yaparak temelini atacağız.”²⁵ açıklamasında bulunmuştur.

Vali Yener Rakııcıoğlu’nun bu ruh halinin arkasında havaalanı meselesine dışarıdan yapılan müdahaleler olduğu anlaşılmaktadır. Vali, işi tamamlayamadıklarını, meseleye bazılarının ellerinin hamuruyla karıştığını belirterek;

“Bunun nedenini bir türlü anlamıyorum. Sanki bunun yapımına karşı olanlar varmış gibi içimde bir his var. Çünkü durmadan bu konuyu karıştırıp gündeme getiriyorlar.” diyerek bu endişesini dile getirmiştir. Vali, bütün bunlara rağmen havaalanı meselesinin şehir için olmazsa olmazlardan biri olduğuna işaret ederek, “Havaalanı yapıldığında

²² 31. 12. 1999, Antakya Gazetesi, Sayı: 10248, s. 1.

²³ 08. 02. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10278, s. 2.

²⁴ 08. 02. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10278, s. 2.

²⁵ 03. 05. 2000, Özyurt Gazetesi, Sayı: 3408 s. 1.

elbette ki gerekli önlemler alınır. Bu nedenle havaalanının temeli atıldıktan sonra ne gerekiyorsa elbette ki yapılacaktır. Onun için herkes müsterih olsun. Bu konuyu bilen uzmanlar vardır. Onlar ne yapılması gerekiyorsa onu elbette yapacaklardır. Onun için kimse üzerine düşmeyen bir işe karışmasın."²⁶

diyerek havaalanı temelinin bu ay içerisinde atılacağını müjdelemiştir.

Hatay'da Havaalanı Yapılmasına Çıkarılan Engeller

Vali Rakııcıoğlu, Kırıkhan Taşköprü pompa tesislerinin açılışını yaptıktan sonra orada bulunan çiftçilere yönelik yapmış olduğu bir konuşmada da söz konusu engelleme çalışmalarına karşı sert bir çıkış yapmıştır. Vali,

*"Havaalanına karşı çıkmaya hiç kimsenin gücü yetmeyecektir. Yanlış bilgilerle hiç kimse havaalanının yapımını engellemeye kalkmasın. Teknolojinin ve imkânların bu derece arttığı çağımızda hiç kimse Hataylıları 200 kilometre uzaklıktaki Adana Havaalanına mahkûm edemez, buna kimsenin hakkı yoktur."*²⁷

demiştir.

Hatay valiliği, havaalanının yapımına karşı birilerinin kasıtlı engeller çıkardığını, hükümetin kafasının ÇED raporu gibi hususlarla karıştırıldığını, mali imkânlar söz konusu edilerek ülkenin en güneyinde bulunan; toprağı, ticareti, emeği ve ekonomik gücüyle bir büyük destan yazabilecek bu şehri dünyaya açacak hava ulaşımından mahrum bırakmaya çalışanların olduğuna inanmaktaydı. Bu sebeple Vali Rakııcıoğlu, her gittiği yerde, her yaptığı konuşmada bu hususu dile getirmekte ve ortalığı karıştıranların vatandaş tarafından teşhis edilmesinin önemine dikkat çekmekteydi. Yine böyle bir konuşmasında;

*"Hatay havaalanı, Hatay'ın en önemli sorunudur. En az Yarseli Barajı kadar, Belen Geçidi kadar önemlidir. Hatay'ın en önemli sorunlarının başında gelir. Hatay bugünkü Türkiye Cumhuriyeti toprakları içerisinde her potansiyel açısından ilk 190'a giren vilayetlerden bir tanesidir. Ama bir eksiği vardır o da havaalanıdır. Bu güne kadar bu mesele ihmal edilmiştir. Havaalanının her türlü yapımını da Özel İdare olarak üstlenmiş durumdayız. Yani işler, devletin bütçesiyle, benden önceki arkadaşların planladığı şekliyle gitmiyor."*²⁸

diyerek, olayın kazandığı boyut hakkında bilgi vermiştir.

²⁶ 03. 05. 2000, Özyurt Gazetesi, Sayı: 3408, s. 1.

²⁷ 08. 08. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10431, s. 1.

²⁸ 08. 08. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10431, s. 1.

Havaalanı konusunun bu kadar uzamasının sebepleri arasında söz konusu nifak kurumlarının yapmış olduğu engellemeler olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki bu nifak kurumları olmasa mesele şimdiye kadar çoktan çözülmüş olacaktı ve Hataylılar çoktan uçakla seyahatin tadını çıkarmaya başlamış olacaktı. Valilikten alınan önlemlere rağmen, havaalanı meselesi daha uzun bir süre sürüncemede kalacağı benziyordu. Ancak Hatay'ın kaderi gibi görünen bu engellerin en kısa zamanda aşılabilmesi için elden gelen her şey yapılmaya çalışılıyordu. Şehre gelen valilerin hemen hepsi konuyla ilgili demeçlerinde bu durumu şehir halkıyla paylaşmaktan çekinmiyordu. Valilerin bu ümit dolu demeçleri arttıkça bazı çevrelerin havaalanı yapım çalışmalarını engellenme hırsları da bir o kadar artmaktaydı. Ancak bu insanların ortaya koydukları sinsi tavır aslında bindikleri dalı kesmekten başka bir şey değildi ve bu çaba aslında Hatay insanına yapılan en büyük haksızlıktı. Oysaki bu tavır kendi insanına düşmanlık etmekten ileriye gitmemekteydi ve işi sahiplenen valiler, bu insanları aşabilmek için her daim Hatay kamuoyunun tüm kurumlarıyla bu hizmetin arkasında olduğunu vurgulayarak moral aşılama çalışmaktaydılar. Bir demecinde bu inanca vurgu yapmak amacıyla; *“Demokrasilerde halka rağmen bir şey yapamazsınız.”*²⁹ ikazıyla konuşmasına başlayan Rakıcooğlu, 40 yıla yaklaşan devlet hizmeti sırasında verdiği her sözün arkasında durduğunu ve görev yaptığı yerlerde de hizmetlerin en güzelini getirtmeye çalıştığını ifade etmiştir. Bu itibarla bu olayda da durumun farklı olmayacağını ve verilen sözün yerine getirileceğine olan inancını; *“Vali olarak verdiğim her sözün arkasında durdum. Hiç kuşkunuz olmasın bu işte öyle olacaktır.”*³⁰ ifadeleriyle dile getirmiştir.

ÇED raporu, yapılan müdahaleler sonucunda havaalanı yapımını engellemeye yönelik çıkarılmıştı. Bu konuda valiliğin hem gerekçeleri ve hem de kuşkuları vardı. Raporda havaalanının yapılacağı yerin Amik Gölü Ovası içerisinde olması ve göçmen kuşların uçuş güzergâhı üzerinde bulunduğu iddiası, havaalanı yapımının engellenmesi için yeterli bir mazeret kabul edilmişti. Ancak bu hem hükümetin ve hem de şehir sakinlerinin kafasını karıştırmaktan başka bir işe yaramayan, yüzeysel bir araştırmanın sonucunda ortaya konan suizandan başka bir şey değildi. Hâlbuki Amik Gölü, 1960'lı 1970'li yıllarda kurutulmuş tarıma açılmış bir ovanın ortasında yer alıyordu ve göçmen kuşlar 40 yıldır buraya uğramaz olmuştu. Göçmen kuşların bu tarihlerde güzergahları üzerinde bulunan Adana'nın Karataş mevkiindeki başka bir sulak alanı yeni uğrak yeri olarak seçtiklerini belirten başka raporlar da mevcuttu. Bütün bunlara rağmen devletten tek kuruş yardım bile almadan İl Özel İdaresi imkânlarıyla yapılması planlanan bu eserin bir takım çevrelerce engellenmeye çalışılmasının perde arkasında başka niyetler olduğu aşikârdı. Rakıcooğlu, bu niyetleri de ortaya

²⁹ 09. 08. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10432, s. 1

³⁰ 09. 08. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10432, s. 1

koyarak ve Hatay'ın 30 yıllık özlemi olan havaalanının neden yapılması gerektiğinin altını çizmek için şu hususlara vurgu yapmıştır:³¹

a. Turizm: *“7000 yıllık geçmişi olan Hatay'ın sahip olduğu turizm potansiyelini değerlendirip bu sektörü canlandırmak, Ortadoğu üzerindeki ringi tamamlamak ancak havaalanı ile mümkün olacaktır.”*

b. Ticaret: *“Hatay bir tarım yöresi olmanın yanı sıra aynı zamanda bir ticaret merkezidir. Yıllık 2 milyar dolar dış alım-satım gücüne sahiptir. Uluslararası nitelikte, Kargo uçaklarının inip kalkabileceği bir havaalanı ticaretin daha geniş bir yelpazede yapılmasını sağlayacaktır. Bu ülkemizin ihracatını artıracığı gibi Hatay insanının refah seviyesinin yükselişini de sağlayacaktır.”*

c. Tarım: *“Hatay bir tarım memleketidir. Mümbit topraklarından yılda birkaç kez hasat alınmaktadır. Havaalanı üretilen ve hasadı yapılan tarım ürünlerinin yurt dışına açılabilmesi için de önemli bir rol oynayacaktır.”*

Çevreye duyarlı olduklarının altını çizen Vali Rakıcioğlu, bölgenin göçebe kuşların geçiş güzergâhı olduğu yönünde ortaya atılan iddialara karşı, benzer projelerde benzer iddialara karşı birçok önlemin alınabildiğini, buna rağmen bu projeye karşı çıkanların gerekçelerinin inandırıcı olmadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili açıklamasında;

“Çevreye duyarlılığı artırmaya yönelik kurulan “ÇEKÜL”ün onur kurulu üyesi bir vali olarak burada bulunuyorum. Çevreyi katlederek havaalanını yapalım demiyorum. Havaalanı için hazırlanan ÇED Raporu tamamlanmıştır. ÇED raporunda gerek zemin, gerek rüzgâr ve gerekse diğer faktörler açısından havaalanı yapımına engel herhangi bir unsur yoktur. Bu gerçekler meydana iken Hatay'ın bir yerde çehresini değiştirecek böylesine büyük bir yatırımı geciktirmek, daha da kötüsü engellemek Hatay insanına yapılan haksızlık değilse nedir?”³²

diyerek, yapılan engellemelerin ne amaca dayandığını açıktan sorgulayan bir tavır takınmıştır.

Bütün engellemelere rağmen havaalanı için gerekli rüzgâr ölçümlerinin tamamı yapılmıştı. Devlet Hava Limanları Müdürlüğü de bu çalışmayı ve projeyi onaydan geçirmişti. Türkiye’de hiçbir havaalanında olmayan kuş uçuş güvenliği raporunun birinci kısmına yönelik ÇED raporu

³¹ 09. 08. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10432, s. 1

³² 09. 08. 2000, Antakya Gazetesi, Sayı: 10432, s. 1

tamamlanmış ve onay alınmıştı. Valilik, “*Hatay havaalanının yapımı için teknik bütün argümanlar tamamlanmıştır.*”³³ bilgisini paylaşmıştır.

Hatay valiliği, engel çıkararlara inat bütün raporları tam ve eksiksiz bir biçimde hazırlayarak, gerekli mercilerden olur raporlarını almaya muvaffak olmasına rağmen, iddia sahiplerinin olumsuz yargılarını henüz kırmaya muvaffak olamamıştı. Konuyla ilgili kamuoyuna bilgi veren Vali Rakıcıoğlu, “*Türkiye’de hiçbir havaalanında olmayan kuş uçuş güvenliği raporumuz var. Ancak kamuoyunda sanki Hatay havaalanının hiçbir raporu yokmuş gibi bir imaj yaratılmak isteniyor. Bu imajı ortadan kaldırmamız lazım. Hatay havaalanının eksiği yok bilakis artısı var, fazlası var.*”³⁴ Tepkisini bu şekilde dile getiren valiliğin amacı iddiaları ortadan kaldırmak ve şehir sakinlerinin beklentilerini yerine getirebilmektir. Bu başarılı olabilirse en geç iki ay içinde ihale süreci tamamlanacak ve ilk kazma vurulmuş olacaktır. Bunun için de kamuoyunun valiliğe gerekli desteği vermesi gerekiyordu. Vali Rakıcıoğlu bir konuşmasında “*Ben burada geçiciyim ama Antakyalılar, Hataylılar kalıcıdır. Bu sebeple havaalanına onlar sahip çıkmalıdır.*”³⁵ Vali Rakıcıoğlu İstanbul Yeşil Köy Havaalanı’nı örnek olarak göstermiştir. Gerçekte de İstanbul Yeşilköy Havaalanının ÇED raporu yoktu. Bu raporun yokluğu havaalanı yapımına engel değildi, olsaydı İstanbul’da bir havaalanı yapılabilir miydi? Rakıcıoğlu, “*Hatay Havaalanının ÇED raporunun yanına bir de kuş uçuş güvenliği raporunun 1. Kısmını aldık. İkinci kısmı da alınacak ve en geç 2 ay içinde Hatay havaalanına başlayacağım. Bu arada geçen süre içinde bize karşı yapılan tek yanlı yayınları engellemek için mevcut çalışmalarımızı ve gelişmeleri anlatarak olayı sıcak tutmalıyız.*”³⁶ diyen vali, şehir ahalisinden bu konuda kendilerini desteklemelerini istemiştir. Hatay Valiliği, bir başka konuda da tedbir almakta gecikmemiştir. Vaktiyle 1998 yılında yapılan ilk keşiften sonra değişen koşulları da dikkate alarak yeni bir keşfe gidilmesini sağlamış ve bu konuyu kullanarak havaalanına engel teşkil edecek bir açık kapı bırakılmaması için tedbir alma yolunu seçmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan Vali Rakıcıoğlu, “*Bu arada DHL’den teknik elemanlar ilimize geldi. Mevcut keşif özetlerini 1998’e göre olduğu için güncelleştiriyoruz. Kim hangi amaçla engellemek isterse istesin biz haklıyız ve Hatay havaalanını mutlaka yapacağız.*”³⁷ ifadesini kullandı.

Hatay’a havaalanı yapılması konusunda çeşitli çevrelerin sürdürdüğü menfi çalışmalar ulusal TV kanallarında dahi konu olmuş, yapılıp yapılmaması sorgulanır olmuştu. Bu konuda anti propaganda özellikle Hürriyet Gazetesi tarafından sürdürülmekteydi. Gazete bir grup bilim adamı tarafından izlenmekte olan kuş göçü çalışmalarının sonuçlarının Mayıs 2000’de yayınlanacağını ileri

³³ 14. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17045 s. 1

³⁴ 14. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17045 s. 1

³⁵ 14. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17045 s. 1

³⁶ 14. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17045 s. 1

³⁷ 14. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17045 s. 1

sürmüş ve havaalanı çalışmalarının göç yolları üzerinde kuruluyor olması sebebiyle engellenmesi gerektiğini ima eden açıklamalarda bulunmuştur. Vali Rakıcioğlu, bu menfi propagandalara karşı elindeki her kozu oynamakta ve ileri sürülen uydurma haberlere sert tepki göstererek, “Bu havaalanı mutlaka yapılacak. Şu ana kadar havaalanı konusunda birçok şey yazıldı, çizildi ancak Hatay’a havaalanı mutlaka yapılacaktır.”³⁸ ifadesini kullanarak Türkiye’de uçuş güvenliği raporu bulunan tek havaalanının Hatay havaalanı olacağını belirtmiştir. Bu ifadesini dile getirirken; *“Türkiye’nin en başta gelen Atatürk Hava Limanının dahi uçuş güvenliği raporu bulunmamaktadır. Yurt dışında bulunan dünyanın en önemli hava limanlarının bulunduğu İngiltere’de dahi uçuş güvenliği raporları bulunmamaktadır. Bizim tüm çabamız Hatay’a bir havaalanı kazandırmaktır. Kimse buna engel olamayacaktır.”*³⁹ şeklinde tepki göstermiştir. Vali Rakıcioğlu, bir taraftan menfi propagandaları savuşturmaya çalışırken diğer taraftan da Hatay’ın diğer sorunlarını ve havaalanının bu problemler içerisindeki yerini teşhis etmeye çalışmaktaydı. Vali Rakıcioğlu;

*“Yaptığım tespitler neticesinde; Hatay’ın en önemli sorunları olarak havaalanı yapımı, Amik ovasının sulanması, turizmin geliştirilmesi, kırsal kesime götürülen hizmetlerin çoğaltılması ve Antakya Organize Sanayi Bölgesi’nin yaşama geçirilmesi olduğunu gördüm. Aradan geçen bir yıllık dönemde bu sorunların giderilmesi için yoğun bir çaba içerisinde oldum. Daha önce de ifade ettiğim gibi havaalanı yapımı Hatay için hayati önem taşımaktadır. Hatay ülkemizin en güneyinde bulunması nedeniyle konum itibarıyla adeta bir kördüğüm gibidir. Bu düğümü çözecek en önemli anahtar havaalanıdır. Havaalanının yapılması ile başta turizm olmak üzere, tarım, sanayi ve ticaret sektöründe büyük bir patlama yaşanacaktır.”*⁴⁰

Bu ifadeler bir valinin yönettiği şehre olan inancını ve bu şehre karşı duymuş olduğu aşkı anlatması açısından son derece önemlidir. Onun bu kararlılığı zaman zaman söylemlerine, tavırlarına ve kendisine karşı sürdürülen kampanyalarla ilgili konuşmalarına yansımaktadır. 19 Ocak 2000 tarihinde Çevre Bakanlığı’nın Ankara’da yapacağı kurul toplantısı Hatay havaalanının inşa sürecinin belirlenmesi için son derece önemliydi. Hatay valiliği bu toplantının akabinde çıkacak olan ÇED raporundan son derece emindi ve bu rapordan sonra havaalanı inşaatının başlayacağına inanmaktaydı. Valinin konuyla ilgili bir açıklamasında *“Bugüne kadar Çevre Bakanlığı ne istedi ise yaptık. Kuşlar sayıldı, gözlem evi istendi, yaptık. Şimdi de kuşların yönünü değiştirmek için gerekli aletleri de biz alacağız. 19 Ocak’taki Çevre Kurulu toplantısından olumlu rapor çıkacağına*

³⁸ 28. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17057s. 1

³⁹ 28. 08. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17057s. 1

⁴⁰ 05. 12. 2000, Hatay Gazetesi, Sayı: 17142, s. 3

inanyoruz.”⁴¹ ifadelerinin kullanılması, havaalanı probleminde son noktaya gelindiği yönünde bir algı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu inancın perde arkasındaki en önemli husus havaalanı konusunda parasal hiçbir sıkıntının bulunmuyor olmasıdır. Valiye göre, İl Özel İdaresi'nin 15 trilyon lira parası vardı ve ÇED Raporu çıkar çıkmaz ihale yapılarak iş 6 ay içinde bitirilecekti.⁴²

Vali Rakıcioğlu, bütün uğraşlarının meyvesini alacağı zamanı sabırla beklemiştir. Sonunda bu konudaki planlama da tamamlanmış, ihale tarihi sarih olarak ortaya çıkmıştı. 15 Ocak 2001'de toplanan Encümen ihaleye çıkma kararında nihayet son noktayı koymuş ve ihale kararı almıştı. Buna göre 28 Şubat 2001'e kadar ihaleye sunulan teklifler alınacaktı. İhale ise 14 Mart 2001 Çarşamba günü saat 14. 00'te Encümen Odasında yapılacaktı. Valilik ihale hakkında verdiği bilgide, ihalenin iki aşamada yapılacağını belirtmiştir. Birinci ihale 3 km uzunluğundaki pistin ve kapalı apron ile havaalanı çevre emniyetini sağlayacak tel örgülerin ihalesi olacaktır. Ayrıca pistin dolgu malzemesinin sıkışmasının üzerinden bir sene geçmesi gerektiğinden, öncelik bu hususa verilecekti. Esas zor olan kısım bu işti, çünkü teknolojik olarak bu meselenin yapımı oldukça zordu. İhalenin ikinci aşamasında ise peron, gece aydınlatması kuleleri ve elektrik donanım işi, yani teknik olayların ihalesi yapılacaktı⁴³.

Hatay havaalanının, 2001 yılı verileri henüz belli olmadığı için 2000 yılı verilerine göre toplam 15 trilyonluk bir meblağa mal olacağı düşünülmekteydi. Ancak bu meblağ genel olarak ihaleye katılacak müteahhitler için olumlu sondajlar sağlıyor olsa da bu müteahhitlerin işi iyi yapabilmeleri için mutlak surette uygun ve belirli şartlara haiz olmaları gerekmekteydi. Bu şartların başında da, müteahhitler arasından daha önce ileri teknoloji gerektiren otoban ve baraj gibi işler almış olanlar tercih edilecekti. Valilik para sorunu olmadığını, 9,5-10 trilyon kadar bir meblağın yapıcı firmalara hemen devredilebileceğini ifade ederek, işin çok çeşitli çevreleri etkileyeceğini ve uluslararası niteliklere sahip bir havaalanı ortaya çıkacağını ifade ederek, ihaleye mümkün mertebe daha fazla kişinin katılması yönünde bir çağrı yapılmıştır. Valilik havaalanı yapım işinin kontrolünü İl Özel İdaresi adına özel bir şirkete verecekti. Bu sebeple konuyla yakından ilgilenerek büyük katkı sağlayan bürokratlara, milletvekillerine ve vatandaşlara minnettarlığını ifade eden yeni bir açıklama yapılmıştı.⁴⁴

⁴¹ 16. 01. 2001, Hatay Gazetesi, Sayı: 17072, s. 3

⁴² 16. 01. 2001, Hatay Gazetesi, Sayı: 17072, s. 3

⁴³ 01. 02. 2001, Hatay Gazetesi, Sayı: 17185, s. 1

⁴⁴ “Hatay Milletvekilleri, Muhalefet, İktidar Hepsini Bir Arada Hazır Bulanarak Üzerlerine Düşen Görevleri Yarına Getirdiler. Hepsine Ayır Ayır Teşekkür Ediyoruz” (01. 02. 2001, Hatay Gazetesi, Sayı: 17185, s. 1).

Havaalanı Yapma Yetkisinin Ulaştırma Bakanlığına Devri

Yener Rakıcıoğlu'nun 04 Nisan 2001 tarihinde boşaltmış olduğu valilik makamına dört ay boyunca bir atama yapılamamıştı. Bütün dünyayı saran ekonomik kriz sebebiyle yaşandığı tahmin edilen bu gecikme, hükümet değişikliğinin yaşanmasıyla telafi edilmiş ve Yener Rakıcıoğlu'nun yerine 30 Temmuz 2001'de yeni vali olarak Zeki Şanal atanmıştı. Vali Şanal, gerek hava alanı konusunda ve gerekse şehrin diğer ihtiyaçları konusunda kendinden önceki valinin bıraktığı yerden devam etme konusunda oldukça hassas davranan bir yönetici olduğunu ilk sınavı olan havaalanı meselesinde göstermiştir. Vali Şanal, 31 Temmuz 2001'de gerçekleştirilen ATSO Yönetim Kurulunun ziyaretinden hemen sonra yapmış olduğu basın toplantısında başta havaalanı olmak üzere emekli Hatay Valisi Yener Rakıcıoğlu'nun başlattığı projelere sahip çıkarak; "Henüz yeni geldim. Başta havaalanı olmak üzere, diğer proje dosyalarını inceleme olanağı bulamadım. Önümüzdeki günlerde her şey daha somutlaşacaktır. Ancak şunu açık gönüllülükle söyleyebilirim ki, devlette süreklilik esastır. Meslektaşımın başlatıp da bitiremediği her projeye sahip çıkarım. Ben doğru olan her şeyin savunucusu olurum."⁴⁵ Bu açıklama onun yöneticilik anlayışında ulaşılmış olduğu mertebeyi göstermesi açısından son derece önemliydi.

Valisi Şanal, Hatay havaalanının şehre sosyal ve ekonomik yönden büyük katkı sağlayacağına inanmaktaydı. Buna olan inancını "*Havaalanı yapımı Hatay için kaçınılmaz bir olaydır. İleriki günlerde inşaatına başlanıp hizmete girdikten sonra şehre ithalat, ihracat ve turizm yönünden büyük katkı sağlayacaktır.*"⁴⁶ sözleriyle ifade etmiştir. Hatay İl Genel Meclisinin 19 Nisan 1999'da göreve başladığı tarihten bu yana almış olduğu kararları inceledikten sonra "Alınan kararların hepsi olumlu ve Hatay için hayati önem taşıyan kararlardır. Bunların başında Hatay havaalanı gelmektedir ki, inşa edilmesi halinde deniz ulaşımına da büyük katkısı olacaktır."⁴⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Hatay valiliği, havaalanının inşası ve uygulamaya sokulabilmesi için Ulaştırma Bakanlığı'na yapılan müracaata verilecek cevabı beklemekteydi. Kasım dönemi ikinci oturumunu Valinin katılımıyla gerçekleştiren Hatay İl Genel Meclisi'nin gündeminde bu konu da yer almıştır. İl İzahnâmesinin görüşüldüğü oturumda Özel İdarenin çalışmaları hakkında fikir beyan eden il meclis üyelerinin "inşaata ne zaman başlanacak?" sorusuna Vali Şanal, ihalenin 2001 yılında yapıldığını, Eylül ayında da Sayıştay'dan olur alındığı cevabını vermiştir. Hatay valiliği, Sayıştay'dan havaalanı ile ilgili olurun alınmasından hemen sonra yer tespiti yapmıştı. Ancak Özel İdare, kontrolün Ulaştırma Bakanlığı tarafından yapılması için Bakanlığa yazı yazmıştı. Valilik yukarıda da

⁴⁵01.08.2001, Özyurt Gazetesi, Yıl: 13, Sayı: 3784, s. 1.

⁴⁶06.11.2001, Özyurt Gazetesi, Yıl: 13, Sayı: 3870, s. 2.

⁴⁷06.11.2001, Özyurt Gazetesi, Yıl: 13, Sayı: 3870, s. 2.

belirtildiği gibi bu yazının cevabını beklemekteydi. Vali Şanal, "Bakanlık teklifimizi kabul etmez ise Türkiye'de birçok müşavir firma bulunuyor. Kontrolü bu müşavir firmalarından birine veririz, ama önce Ulaştırma Bakanlığının cevabının gelmesini bekleyeceğiz."⁴⁸ diyerek, havaalanının yapılması konusundaki kararlılığını dile getirmiştir.

Havaalanı Şantiyesinin Kurulması ve Yolun Sel Nedeniyle Kapanması

31 Mayıs 2002 tarihli İl Genel Meclisi toplantısına başkanlık eden Vali Zeki Şanal, Hatay Havaalanı ile organize Sanayi Bölgesi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Vali Şanal, Hatay havaalanının şantiyesinin kurulma aşamasına geldiğini belirterek, alt yapısının ve su sondajının yapıldığını, en kısa zamanda da bölgede il genel meclis üyelerine bilgi verileceğini söyledi.⁴⁹ Toplantıda ayrıca havaalanı konusundaki son gelişmeler de değerlendirilmişti. Hatay'da devam eden aşırı yağışlar nedeniyle, şantiye yerinden 300 metre ilerideki yola ulaşamamaktaydı ve bu nedenle de şantiye kurulamadığı ifade edilmiştir. Hatay'da belirli zamanlarında meydana gelen yoğun yağış sebebiyle meydana gelen seller ve bu sellerin taşıdığı süprüntüler sebebiyle meydana gelen taşkınlarda yaşanan su basmaları çok fazla görülen bir durumdu. Bu da özellikle inşaat sürecinin yaygın olduğu Ocak-Haziran dönemlerinde il genelinde büyük sıkıntıya sebep olmaktaydı.

Hatay'ı vurmuş olan sel afetinden özellikle Kültür Merkezi Salonu büyük zarar görmüştü. Bu sebeple valilik salonunun bu sezona yetiştirilmesi için büyük bir gayret sarf etmekteydi. Valilik sosyal aktiviteleri yoğun olan ilin salona çok acil ihtiyacı olması sebebiyle elini taşın altına koyarak, onarım ihalesi tamamlamıştı.

Hatay Turizm İl Müdürlüğü, sel ve benzeri hususların vermiş olduğu zararların uzun bir zamandan beri devam ettiğiyle ilgili şikâyetlerini valiliğe bildirmişti. Bu durumu göz önüne alan valilik uygun bir yer bulunana kadar Vali Ürgen Paşa alanındaki Kadın Merkezi'nin bir bölümünün kullanılmasına karar vermişti.

Valiliğin bu kararı dolayısıyla, Hatay'da adet olduğu üzere bu tür toplumsal hizmet yerleri genellikle bir hayırseverin yardımı ile düzenlenirdi. Bu kez de aynı durum söz konusu oldu ve kullanıma açılan büronun teşrifatının tamamlanması için bir hayırsever gönüllü olmuştur. Geçici olarak temin edilen bu binanın, çok yakın bir zamanda Turizm İl Müdürlüğü'ne yakışan yeni bir hizmet binası inşa edilerek oraya geçileceği ifade edilmiştir.

Yeni vali ve ekibi önceliği geçmiş dönemden kalan hizmetleri tamamlamaya vermekte kararlıydı. Ancak bu kararlılığı sekteye uğratan meselelerin başında şehirde kalıcı ve gelişmiş bir

⁴⁸13.11.2001, Özyurt Gazetesi, Yıl: 13, Sayı3876, s. 1.

⁴⁹01.06.2002, Atayurt Gazetesi, Yıl: 6, Sayı: 1642, s. 8.

sanayinin olmamasıydı. Öyle ki büyük bir kaynak deposu olmasına rağmen, bu kaynakları değerlendirecek fabrikalaşma da henüz başarılamamıştı. Hatay'da turizmin, kültürün, sanayinin ve istihdamın arttırılmasına yönelik problemlerin ancak ve ancak şehrin dışarıda iyi bir tanıtımının yapılmasıyla mümkündü. Bu da ancak ulusal ve uluslararası bir havaalanının inşasıyla mümkündü.⁵⁰

Ülkenin güney sahillerinde bulunan Muğla, Antalya ve Mersin kentleri dikkate alındığında Hatay'da bir havaalanının olmaması şehre hem turizm ve hem de ekonomik olarak büyük zarar verdiği aşikârdı. Vali Şanal, sadece havaalanı inşasının da yeterli olmadığını, bu imkanın desteklemek için hem Antakya'ya hem de İskenderun'a 5 yıldızlı oteller inşa edilerek geleceğe hazırlanılmasını tavsiye etmekteydi. Şehre yapılacak bu yatırımlar, havaalanı ile taçlandırılması halinde uzak diyarlara gönderilecek veya oralardan şehre gelecek olan ticari ürünlerin önü de açılacaktı. Bu sayede şehri ziyaret edecek olan yerli ve yabancı turistlerin de güvenli bir yola kavuşacaklarına vurgu yapan Hatay Valisi Şanal, havaalanının inşa sürecinin havaların yağışlı gitmesi ve suların geç çekilmesi sebebiyle henüz başlatılmadığını, bu nedenle şantiyenin geç kurulduğunu, bu problemi aşmak için seri bir çalışmanın yeterli olacağını ifade etmiştir.

Bir önceki vali Rakıcıoğlu zamanında yapılan yer teslimine rağmen, apron ve pist henüz tamamlanamamıştı. Valilik, bu süreci telafi etmeyi ve gelecek yıla en azından pist ve diğer alt yapı tesislerinin planlanan şekilde yetiştirileceğini ve havaalanının asfaltlanacağını ifade etmiştir. Bu tarihlerde havaalanı drenaj kanalları döşenerek olası yağışlara karşı önlem alınacağını ve çalışmaların yağışlardan etkilenmemesine çalışılacağı bildirilmiştir.

Havaalanının kurulacağı ovanın büyük bir bölümü 1970'lerdeki toprak reformu ile gölden tarım alanına çevrilmişti. Bu nedenle havaalanı çevresinde tarımın devam ettiği, hatta bazı çiftçilerin inşa faaliyetlerine rağmen ovada ekim yapmak istediklerine dair bazı duyumlar vardı. Ancak gerek iş makinelerinin ova içerisinde dolaşıyor olmaları ve gerekse yağışlar nedeniyle meydana gelen sel felaketinin bu ekim alanlarına büyük zarar vereceği düşünülmekteydi. Vali Şanal, "Ekim yapmaları onların zararındır. Çalışmalar başladığında o ekinleri kaldırtırız."⁵¹ uyarısında bulunmuştur.

Hatay valiliği, havaalanının açılışıyla ilgili çalışmaların 2004 yılı başlarında olacağını düşünmekte ve bu şekilde hazırlık yapmaktaydı. Amaç, bu yılın ortalarından itibaren havaalanının ulusal ve uluslararası hava trafiğine açılmasını sağlamaktı. Türkiye'deki yeni terminal binaları dikkate alındığında valilik, ilin kültürüne ve mimarisine uygun bir terminal yapılmasını planlamaktaydı.⁵² Valiliğin havaalanı planları arasında burayı destekleyecek yeni sınır kapılarının

⁵⁰ 03.05.2002, Atayurt Gazetesi, Yıl: 6, Sayı: 1617, s. 1.

⁵¹ 04.06.2002, Atayurt Gazetesi, Yıl: 6, Sayı: 1644, s. 1.

⁵² 11.10.2002, *Antakya Gazetesi*, Yıl: 37, Sayı: 11094, s. 1.

açılması sağlamaktı. Bu sayede Cilvegözü Sınır Kapısı da yeniden düzenlenecek ve Suriye gibi komşu ülkelerden gelecek yolcu ve ziyaretçilerin de bu güzergâhı kullanmaları temin edilecekti. Bunun yanı sıra Yayladağı sınır kapısına giden ve altyapı bakımından uygun olmayan yol da karayolları tarafından bakıma alınabilecekti. Böylece her iki kapıya ulaşım konusunda yaşanan zorlukların ortadan kaldırılması mümkün olacaktı. Ayrıca valilik, havaalanının açılmasından sonra daha bir işlek hale gelecek olan İskenderun Limanı'nın verimliliğinin artırılabilmesi için de liman altyapısının yenilenmesine karar vermişti.⁵³

Hatay havaalanı, yapısı, inşası ve taşıdığı umutlar açısından çok büyük bir gelecek vadediyordu. Hatay'a bir havaalanı yapılmasına dair ilk fikrin ortaya atılmasından itibaren yaklaşık dört valilik dönemi geçirilmişti. Nihayet Vali Zeki Şanal da bu çalışmalar arasında valilik dönemini 5 Şubat 2003'te tamamlayıp ayrılma aşamasına geldiğinde, havaalanının henüz şantiyesi kurulmuş, pist çalışmaları devam etmekteydi. Yerine Hatay valisi olan İsmet Gürbüz Civelek ise 7 Şubat 2003 tarihinde göreve başladı. Yeni vali görevinde sadece iki ay kalabilmiş, 21 Nisan 2003 Pazartesi günü İzmir'e yapmış olduğu bir ziyaret esnasında kalp krizi geçirerek hayata veda ettiği için havaalanı meselesi döneminde gündeme dahi gelememişti. Akabinde beş aylık bir aradan sonra yerine Abdülkadir Sarı (26 Eylül 2003 – 03 Ocak 2006) atanmıştı.

Abdülkadir Sarı'nın valiliğe atanmasından kısa bir süre sonra tebrik amacıyla gelen sivil toplum kuruluşlarının da en çok merak ettiği husus yeni valinin havaalanı meselesine nasıl baktığı olmuştur. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Başkanı Nabi İnal ve yönetim kurulu üyelerinin 3 Ekim 2003'te valiliğe yaptıkları ziyarette de bu konu gündeme gelmiştir. Dernek başkanı ve beraberindekiler de validen havaalanı sorununun çözümü için destek istemişlerdi.

Vali Abdülkadir Sarı, soru üzerine verdiği cevapta kendinden önceki valilerin büyük çabasının yanı sıra devletimizin buraya yapmış olduğu külliyetli masraflara dikkat çekmiş ve eğer bir başarısızlık olursa, bu vebalin altından kimsenin kalkamayacağını ifade etmiştir. Vali, "Havaalanı inşaatını devam ettirme yolunda başarılı olamazsak, 38 trilyon liraya biber kurutma arazisi inşa etmiş oluruz."⁵⁴ şeklinde veciz bir ifade kullanmış ve buna müsaade edilemeyeceğini belirterek konuyla ilgili olarak Hatay halkından destek istemiştir.

Hatay valiliği, havaalanı meselesini dünya gündemini takip ederek sürdürmekteydi ve ÇED raporlarında olumsuz kararlara imza atılmasının perde arkasında bulunan kirli oyunların kuş geçiş trafiği kullanılarak yaygara koparılmasının, havaalanı meselesinde en büyük engellerden biri olduğunu düşünmekteydi ki, bu sorunu aşmak amacıyla yeni bir cihaz satın alınmasına karar

⁵³ 13.01. 2003, *Antakya Gazetesi*, Yıl: 34, Sayı : 11170, s. 1.

⁵⁴ 03.10.2003, *Hatay Gazetesi*, Sayı: 18001, s.1

vermişti. Vali Sarı, 1,5 milyon dolar değerinde SOLAR denen bu cihazın kuş trafiğini dakika, dakika ölçeceğini, kuş trafiğinin yoğun olduğu dönemleri gözler önüne sererek, uçak iniş kalkışlarının alınacak raporlar doğrultusunda düzenlenmesinin sağlanabileceğini ifade etmiştir.⁵⁵

Hatay'da havaalanı meselesi gündemini korurken, komşu devletlerden Irak'ta rejim değişikliği girişimleri yaşanmakta ve hatta Irak Amerika Birleşik Devletleri tarafından doğrudan işgal için bir hedef haline getirilmişti. Bu durum çevre ülkeler kadar Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkilemekteydi. 2001 yılında başlayan ekonomik krizin atlatılmasında Suriye ile başlayan sınır ticaretinin büyük önemi vardı ve son derece verimli sonuçlar elde edilmişti. Bu ülke ile kurulan iyi ilişkiler çerçevesinde sadece Hatay'a yılın ilk çeyreğinde beş bine yakın insan gelmişti. Ancak bu insanların devamının gelişi alt yapı hizmetlerinin yanı sıra havaalanı ve diğer kamu hizmetlerinin bir an önce tamamlanmasıyla da yakından alakalıydı. Bu çalışmalar tamamlandığından sadece Suriye üzerinden değil, dünyanın her yanından gelecek insanlar sayesinde şehir kadar ülkemiz de turizmden hedeflenen payı elde edebilecekti.⁵⁶ Hatay'ın içinde bulunduğu bu şartlara rağmen, bazı kesimler hala havaalanının gerekli olup olmadığı üzerinde tartışma çıkarmakta ve şehrin tanıtımını engelleyecek bir büyük projeye yönelik anti propagandaya devam etmekteydi. Bu tartışmaların gereksiz olduğuna işaret eden Vali Sarı; *"Hatay'ın güzellikleri tam anlamıyla tanıtılmamıştır. Bunda havaalanının olmamasının büyük payı vardır. Hatay'ın her yönüyle tanıtılması için çalışmalar yapılmalı. Yayla turizmüne önem verilmeli. Turizmde sıfır durumdayız. Havaalanı ile turizm ve ticareti bir arada düşünmeliyiz."*⁵⁷ diyerek, Hataylıların boş uğraşlardan uzak durmasını tavsiye etmiştir.

2 Kasım 2004 tarihinde gerçekleştirilen İl Genel Meclisi toplantısında Hatay'ın genel durumu değerlendirilmiş, bütçe gereklilikleri üzerinde konuşulmuştu. Havaalanı meselesi de gündeme gelmiş ve havaalanının tamamlanmasında bazı aksaklıkların olduğuna işaret edilerek, bu aksaklıkların ortadan kaldırılabilmesi için yap işlet devret modelinin çalıştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Hatay'ın havaalanı sorununun yanı sıra şehirde var olan içme suyu problemi de uzun zamandır gündemdediydi. Valilik, 2005 yılı itibariyle içme suyu sisteminin de yap işlet devret modeliyle halli yoluna gidilmesini düşünmekteydi. Vali Sarı; *"Artık tankerlerle, bidonlarla sutaşıma sorunu kalmayacak. Bu çağ dışı manzaraları geride bırakacağız"*⁵⁸ demişti.

2005 yılı Hatay turizminde bir kalkınma ve yükseliş dönemi olarak görülmekteydi ve şehrin kamuoyu nezdinde tanıtımının yeterince yapılmadığı düşünülmekteydi. Gerekli girişimlerin

⁵⁵ 16.04.2004, Özyurt Gazetesi, Sayı: 4613, s.1

⁵⁶ 01.01.2004, Hatay Gazetesi, Sayı: 18072, s.1

⁵⁷ 04.11.2003, Hatay Gazetesi, 18028, s.1

⁵⁸ 02.11.2004, Özyurt Gazetesi, Sayı: 4784, s.1

yapılması halinde şehrin sanayi ve ticaretten daha fazla gelire turizm sayesinde sahip olacağı hususunda genel bir kanaat oluşmuştu.

Hatay valiliği, havaalanı fikrinin ilk devrelerinde İl Özel İdare bütçesinde çok para olması ve kimsenin yardımına muhtaç olmadan bu işi bitirebileceklerine dair beyanatlarda bulunmaktaydı. 2001 krizinden hemen sonra yapılan bütçe planlamasında kasada bulunan 55 trilyon liraya karşılık 2005 yılında devlet yardımlarının kesilmesi sebebiyle kasada sadece 30 trilyon liraya kalmıştı. Bu sebeple valilik yatırımları yaparken artık İl Özel İdaresini devreden çıkararak, yatırımların özel müteşebbislerin talip olmaları doğrultusunda yapılmasını planlamaktaydı. Valiliğin bu kararı bazı çevrelerin rahatsız olmasına ve havaalanı inşaatıyla ilgili politikaların eleştirilmesine sebep oldu. Vali Sarı, meclis üyelerine siyaset yapmamalarını ve yapacaklarsa valilik kurumu altında değil, kendi çevrelerinde yapmalarını istemiştir.⁵⁹

Bu dedikodular, Hatay basın mensupları arasında haber konusu haline getirilmiş ve her gün yeni bir mesele ile ortalık çalkalanmaktaydı. Dedikodulara bir son vermek ve havaalanının Hatay için olmazsa olmazlardan biri olduğunu ifade etmek isteyen Vali Abdulkadir Sarı, Hatay Radyo Televizyon Kurumu (HRT)'nda "Hatay'da Gündem Programı" yapımcısı Ali Yolcu'nun sunduğu programa katılarak Hatay havaalanının inşaatıyla ilgili yapılan anti propagandalar ve çıkarılan dedikodulara cevap vermiştir. Vali, daha önce meydana gelen sorunlarla ilgilenmediğini, tersine bundan sonrasında ilgilendiğini belirterek "buradan çok açık şekilde diyorum ki, Hatay havaalanını 2004 yılının sonlarına doğru hizmete açacağız."⁶⁰

Göreve başladığı ilk gün yaptığı bir açıklamada "katılımcı demokrasiyi benimseyenlerdenim" ifadesini kullanan Hatay Valisi Abdulkadir Sarı, programda kendisine yöneltilen Halk Günü adı altında vatandaşla toplantılarınız olacak mı? sorusuna "Böyle özel bir gün yapmaya hiç gerek yok. Çünkü benim için her gün halk günüdür. Vatandaşımız istediği saat ve zamanda kapımı çalabilir. Evimin de makamımın da kapıları her zaman ardına kadar açıktır. Onun için özel bir güne hiç gerek yok."⁶¹ diyerek bu tür uygulamaların yolunu kapamıştır.

Hatay büyük medeniyetlere yapmış olduğu ev sahipliğinden kalma kalıntılarıyla önemli bir turizm havzasıdır. Bu havzanın değerlendirilebilmesi için hava yolu trafiğine açık bir ulaşım ağı kurulması en büyük gereksinimlerden biridir. Turizmin dışında yukarıda defaatle bahsi geçmiş olan ticaret ve tarım sektörlerinin de bu hava trafiğine acil ihtiyacı vardır. Ancak bu potansiyeli değerlendirmek isteyenlerden daha çok, Hatay halkının gözünü açacak, geleceğini parlatacak

⁵⁹ 23.09.2004, Özyurt Gazetesi, Sayı: 4750, s.3.

⁶⁰ 10.10.2003, Hatay Gazetesi, Sayı: 18007, s.1.

⁶¹ 10.10.2003, Hatay Gazetesi, Sayı: 18007, s.1.

yatırımlara kapalı kalmasını isteyen çevrelerin de olduğu sürdürülen anti propagandalardan anlaşılmaktadır. Hatay valiliği, bu konuyla uzun bir zamandır mücadele etmekteydi. İşin başından itibaren en az beş valilik döneminin harcadığı havaalanı meselesine Vali Sarı, bir nokta koymak istemekteydi.

Val Sarı, havaalanı inşaatının tamamlanmasının önünde hiçbir engel kalmadığını ileri sürerken, anti propaganda kaynaklarının temcit pilavı gibi valilerin önüne koydukları “Kaynağı nerden bulacaksınız?” sorularına da net bir cevabı olmuştu: “Eğer Hatay’da turizm istiyorsak, havaalanını da istemek zorundayız.”⁶² Vali, konuyu Yap-İşlet-Devret yöntemine getirerek, bu yöntem sayesinde dünyada kaynak problemi kalmadığını belirtmiştir. Vali Sarı, “Bazıları diyor ki, havaalanı tamam diyorsunuz da, kaynak nerede? Kaynak, bizde. Devlet olarak kaynağını bulmak görevimizdir. Bu konudan yana kimse endişe etmesin.”⁶³

Vali Sarı, havaalanı meselesini nihayete erdirmeye konusunda çok azimli ve iddialı konuşmalar yapmasına rağmen, hizmette bulunduğu iki yıl üç ay sonunda Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından görevine son verilmiş ve 3 Ocak 2006 tarihinde Ankara Merkez Valiliğine çekilmişti⁶⁴.

Kaynak: <https://www.denizhaber.com/hatay-havaalani-ulasima-acildi>

Hatay Havaalanının Tamamlanması ve Açılışı

17 Ocak 2006’da Hatay valiliğine getirilen Ahmet Kayhan, Abdülkadir Sarı’dan görevi devralır almaz, havaalanının tamamlanması için kolları sıvamıştı. Ak Parti teşkilatının kendisine yapmış olduğu nezaket ziyaretinde bu konuyu dile getirerek, Hatay İl Özel İdaresi’nin belli bir aşamaya getirdikten sonra Ulaştırma Bakanlığı’na devretmiş olduğu havaalanını tamamlayabilmek için elinden geleni yapacağını ifade etmiştir.

⁶² 30.08.2004, Özyurt Gazetesi, Sayı: 4729, s.1.

⁶³ 30.08.2004, Özyurt Gazetesi, Sayı: 4729, s.1.

⁶⁴ 04.01.2006, Yorum Gazetesi, Sayı: 1073, s.1.

Vali Kayhan, “Yaptığımız hesaplara göre inşaatın tamamlanması için 50 milyon YTL’ye ihtiyaç var. Bu konu ile ilgili devlet planlama teşkilatı ve ilgili kurumlarla irtibatımız sürüyor.”⁶⁵ Vali Kayhan, “Hatay büyüklüğünde olmayan illerde dahi havaalanının yanı sıra ülkemizde bir o kadar da çalışmayan havaalanı var. Hatay tarım da, sanayi de ve özellikle turizm de çok iddialı olan illerin başında geliyor. Havaalanı da olmazsa olmazlardan bir tanesidir. Hatay havaalanını hak ediyor.”⁶⁶ Şeklinde mücadelenin devam edeceğine işaret etmiştir.

Vali Kayhan’ı ziyaret eden diğer partilerle yapılan görüşmelerde de havaalanı meselesi gündeme gelmiştir. Valilik, havaalanı taraftarları kadar havaalanına muhalif olanların da bu ziyaretlere katıldığının bilincinde olduğundan, öncelikle havaalanının neden gerekli olduğu konusunda ziyaretçileri ikna etmeye, sonrasında ise inşaatın finansmanını nasıl ve nereden temin edeceklerini ortaya koyarak varsa içlerindeki şüpheleri gidermeye çalışmaktaydı. Vali Kayhan,

“İlin gelişmesinde büyük katkı sunan tarım, sanayi ve turizm gibi sektörler için vaz geçilmez husus havaalanının varlığı olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Çünkü Hatay ülkemizin uç noktasında olan bir il. Ankara, İstanbul gibi illere oldukça uzak bir yer, hava alanı olduğu takdirde bu illere ulaşım çok daha kolay olacak. Bunun yanında Hatay Türkiye’nin dünyaya açılan bir kapısı olacak. Bu bakımdan diğer sorunlar ile birlikte hava alanı sorununu çözmek için sivil toplum örgütleri ile el ele vererek çalışacağız.”⁶⁷

Şeklinde kendini ifade ederken, turizmden ticarete, tarımdan sanayiye kadar her hususun havaalanı meselesiyle yakından alakalı olduğuna işaret etmiştir.

Valiliğin yapmış olduğu fizibilite çalışmalarına göre havaalanının çok az bir işi kalmıştı ve en geç Ağustos veya Eylül ayı içerisinde hizmete açılacağı düşünülmekteydi. Bunun en önemli göstergesi havaalanı pist çalışmalarının ön görülen iş programının aksamaksızın devam ediyor olmasıydı. Çevre düzenlemesi de tamamlanmak üzere olan havaalanının üç bin metrelik pistinin beş yüz metresi tamamlanmıştı. Kalan kısmın tamamlanması ise bir iki aylık bir mesele idi. Geriye sadece havaalanı üst yapı çalışmaları kalıyordu ki bu kısmın ihalesi de yapılmıştı. Valilik bu yılki ödenekten yaklaşık 44 milyon YTL’lik bir kaynağı buraya ayırmıştı.

Hatay havaalanına entegre olarak Cilvegözü Sınır Kapısı’nda devam eden çalışmalar da son aşamaya gelmişti. 1. ve 2. kısımdaki çalışmalar Haziran ayı içerisinde tamamlanacak şekilde

⁶⁵ 28.01.2006, Hatay Gazetesi, Yıl: 51, Sayı: 18707, s. 1

⁶⁶ 28.01.2006, Hatay Gazetesi, Yıl: 51, Sayı: 18707, s. 1

⁶⁷ 02.02.2006, Hatay Gazetesi, Yıl: 51, Sayı: 18711, s. 2

planlanmıştı. Bu çalışmaların bitirilebilmesi için yaklaşık 20 milyon YTL'lik bir bütçe ayrılmıştı.⁶⁸ Sınır kapıları kadar şehrin kaderini değiştirecek havaalanı için de titizlikle çalışılmaktaydı. Hava muhalefeti ve şer odaklarının engel çıkarmaması halinde çalışmalar Eylül ayı içerisinde bitirilecekti.

69

Hatay havaalanı başlangıcından 2007 Ağustos'una kadar yaklaşık yedi valiye ev sahipliği yapmıştı. Her gelen vali havaalanını bir yılda tamamlayacağı sözünü vererek gerek siyasi sebeplerle gerekse sağlık sebepleriyle birçoğu başlayamadan ya da başlayanların bir çoğu da bitirmeden Hatay'dan ayrılmak zorunda kalmışlardı. Ancak son üç valinin dirayeti ve azimli çalışmaları sayesinde havaalanı bitme aşamasına gelmiş ve nihayet Eylül ayının gelişi için günler sayılmaya başlanmıştı. Bir rüyanın gerçekleşmesine günler kala inşaat alanındaki alt yapı ve üst yapının şehrin kültürüne ve geleneklerine uygun bir şekil alması için azami gayret gösterilmekteydi. Valilik bu büyük güne hazırlıklarına hızla devam ederken, o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan da Hatay'ın ve Hataylıların bu büyük gününde orada olabilmenin heyecanı ile hazırlıklarını tamamlamak üzereydi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, geniş bir protokol ve bakanlarla katılacağı havaalanı açma tören alanına Türk Hava Yolları'nın özel bir uçağı ile ilk inişi yapmış olacaktı. Açılışın yapılacağı Pazartesi gününden itibaren THY Hatay seferlerini başlatmış olacaktı.

Hatay valiliği konuyla ilgili bir açıklama yaparak "Hatay havaalanının Hataylılara ait olduğunu, inşaatın %70'inin İl Özel İdaresi bütçesiyle yaptırıldığını, sonra Ulaştırma Bakanlığı'na devredildiğini, bu devir sayesinde havaalanının tamamlanabildiğini ifade etmiştir.⁷⁰

Hatay havaalanının açılışının yapılmasından kısa bir süre sonra yayınlanan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Vali Ahmet Kayhan 7 Mayıs 2008 tarihinde merkeze çekilmiş, yerine 15 Mayıs 2008 tarihinde Nusret Miroğlu vali olarak tayin edilmişti. Vali Ahmet Kayhan'ın şehirden ayrılışı bir rüyanın gerçek olduğu dönemi de kapatmış olduğundan, Hataylılar çok üzgündü. Ancak Hatay, bu dönemden sonra daha birçok vali görecekti ve bu valilerin her birinin ilk vazifelerinden biri de havaalanının geliştirilip modernize edilmesi olacaktı. Bu valilerden bir tanesi de Nusret Miroğlu idi. Nusret Miroğlu, havaalanı konusunda en azından havaalanı fikrinin ilk doğduğu yıllardaki kadar heyecanlıydı. Bu konuda yapmış olduğu açıklamalarda havaalanı olmaksızın şehirlerde gelişme ve ilerleme olamayacağına inandığını vurguluyordu. Vali bir konuşmasında havaalanı olmadan turizmin gelişmesinin düşünülmemeyeceğini, Hatay'ın inanç turizminin yanı sıra deniz, yayla, dağ ve mağara turizmi potansiyeline sahip olduğunu belirtmiş ve bunların değerlendirilmesi için sivil toplum kuruluşlarıyla gerekli çalışmaları

⁶⁸ 12.02.2007, Hatay Gazetesi, Yıl: 52, Sayı: 19026, s. 1.

⁶⁹ 25.08.2007, Hatay Gazetesi, Yıl: 52, Saayı: 19193, s. 1.

⁷⁰ 8 Aralık 2007, Hatay Gazetesi, Yıl: 53, Sayı: 19281, s.1.

yapacaklarını söylemiştir. Atanmasının 15. gününde dahi ilk iş olarak havaalanındaki eksikliklerin giderilmesi için çaba göstereceğini belirtmiştir.

Haftanın yedi günü karşılıklı Hatay-İstanbul seferleri yapılırken aynı tarihlere isabet eden dört günde ise Hatay-Ankara seferlerinin yapıldığını hatırlatan Vali Miroğlu, büyük bir ticari potansiyele sahip olan kentin hava yolu ile dünyaya açılmasının son derece önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Vali, öncelikli amaçlarının 3 bin 200 metre piste sahip olan havaalanının yakın gelecekte uluslararası düzeye getirilmesini sağlamak olduğuna işaret etmiştir. Hatay valiliği havaalanının modernizasyonuna büyük önem verdiği için ilk iş olarak uçakların güvenli inişini sağlayacak “Aletli İniş Sistemi (ILS)”nin ihalesini tamamlamış ve yakın zamanda temin edilerek havaalanına takılacağını, ayrıca havaalanı ek binalarının da ihalesinin yapıldığını bildirmiştir. Bu ihale sürecinde İstanbul ve Ankara ile sınırlı da olsa seferler düzenlenmeye devam edileceğini, hatta uluslararası düzeyde de seferlerin planlandığı ifade edilmiştir. Bu kapsamda özellikle Orta Doğu’dan yoğun yolcu talebiyle karşılaşılacağı düşünülmekteydi. Çünkü güvenli ve istikrarlı, terörden uzak bir liman arandığında Türkiye Cumhuriyeti sınırları Ortadoğu ülkelerine nazaran çok daha güvenliydi ve bu komşu devletlerimiz tarafından da takdirle karşılanmaktaydı. Bu konuda özendirici olması açısından ilk aşamada Pegasus Hava Yolları yöneticilerinin, KKTC’ye uçak seferleri konulması konusunda yapılan bir başvurunun olduğunu ve bu başvuru değerlendirmeye alınmıştı.⁷¹ Dönemin iktidar partisi olarak Ak Parti de Hatay havaalanının şehre ve yakın bölgedeki komşularımıza büyük katkılar yapabileceğinin bilincinde olarak, buradaki çalışmaları yakından gözlemlemekte ve desteklemekteydi.

Havaalanı inşa süreci tamamlandığında küçük bir barakayı andıran terminal binası, hükümetin yoğun desteği sayesinde bugünkü görkemli yapısına kavuşacak şekilde yeniden inşa edilmek üzere ihale edilmiş ve bu konuda bir de tamamlama tarihi verilmişti. Havaalanının kazanacağı yeni görünüm sayesinde ülkemize komşu olan ülkelerin vatandaşlarının daha rahat ve sıkıntısız bir şekilde seyahat etmesine de olanak sağlayacak bir yapılanmaya gidiliyordu. Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Hikmet Çiğin, marka kent projesini bakanlıktan önce Antakya Belediye Başkanı Mehmet Yeloğlu ile müştereken başlattıklarına işaret ederek havaalanının özellikle kardeş ülke Suriye ile ortak kullanımı için uçak bileti olanlara vizesiz sınır kapısından geçme izin verilmesini istemişti. Suriye’nin Laskiye civarında dört milyon Suriyeli Arap vatandaşının yaşadığına dikkat çeken Çiğin,

“Suriye’nin dokuz uçağı bulunmakta ve bu uçakların en genci on beş yaşındadır, bunlarla uluslararası seyahatler oldukça tehlikeli durumlar yaratabilir, bu sebeple aynı dili konuştuğumuz ve aynı zamanda akrabalık bağlarımız olan kardeş ülke Suriye vatandaşlarının havaalanını vizesiz kullanmasının Antakya’ya büyük döviz girdisi sağlayacaktır.”⁷²

⁷¹ 30 Mayıs 2008, Hatay,s.1.

⁷² 28 Şubat 2009, Hatay,s.2.

ifadesini kullanmıştır.

Hatay havaalanı artık yapılabirliği veya yapılamazlığı ile değil, ne kadar yolcu kapasitesi olduğu ve bunun ne kadar daha artırılabilir olup olmadığıyla gündeme gelmekteydi. Türkiye'nin en gúneyindeki bir Şehir olarak kimsenin uğramak dahi istemediği bu topraklar, havaalanı sayesinde hem Türkiye'nin her karış toprağıyla ve hem de dúnyanın en úcra noktalarıyla irtibat kurabilir ve ziyaretçiler kabul edebilir hale gelmiştir.

Hükümet, bu yeni dönemde sadece valilerle değil, milletvekilleriyle de havaalanının takibini yapmaktaydı. Hatta Şehrin tanınmış ailelerinden birine mensup olan Sadullah Ergin yapmış olduğu bir konuşmada havaalanının yeni terminal binası inşaatında yer teslim aşamasına gelindiğini, bir yıla kalmaz hizmete girebileceğini, E-5 karayolu ile havaalanı arasındaki yolun yeniden inşa edilerek, double yol şekline dönüştürüleceğini ve böylece havaalanının modern görúntüsünü tamamlayacağını ifade etmiştir.⁷³

Hatay Valisi Nusret Miroğlu, görev süresi boyunca oldukça aktif olmasına rağmen, hükümetin bölgeye yoğun ilgisi sebebiyle görevinde görkemli bir anı bırakmadan valiler kararnamesi ile merkeze alınmıştır. 15 Mayıs 2008 tarihinde başladığı vazifesini 7 Temmuz 2009'da tamamlayan Nusret Miroğlu, görevini Mehmet Celalettin Lekesiz'e devrederek Hatay'a veda etmiştir.⁷⁴

Havaalanı Terminal Binasının İnşa Edilmesi

2007 yılı Aralık ayında hizmete giren ve resmen Hatay Havaalanı verilen havaalanının yeni terminal binası inşaati hızla devam etmekteydi. Yeni terminal, 47 bin metrekarelik kapalı alanı ile uluslararası nitelik taşıyan her türlü standartlara sahipti.

Hatay Valisi Celalettin Lekesiz, ilk iş olarak havaalanına giderek çalışmalar hakkında yetkililerden bilgi aldı. Burada kendisine verilen brifingde havaalanı kuruluş tarihçesi anlatılmıştır. Havaalanının 3 km uzunluğu 45 metre enindeki havaalanı pisti ile dünya standartlarında her tür uçağın inişine uygun özellikler taşıyan havaalanına bir yıl önce takılan Aletli İniş Sistemi (ILS) sayesinde özellikle kış Şartlarında sisli havalarda iniş emniyeti de sağlanmış olduğu belirtilmiştir. 2008 yılında Hatay Havaalanı'ndan yurt içine ve yurt dışına 54 bin 865 yolcu geliş ve 51 bin 402 gidiş gerçekteşirmiştir. Bir sonraki yıl bu sayı 66 bin 357 gelen ve 69 bin 834 giden şeklinde değişmiştir. İki yıllık çok kısa bir zaman diliminde gerçekteştirilen uçuş sayısının toplamına bakıldığında (yurt içi ve yurt dışı toplamı: 300.000 kişi) Türkiye genelinde en fazla kazanç sağlayan havaalanlarından biri konumuna yükselmiştir.

⁷³ Hatay,09 Mayıs 2009,s.12.

⁷⁴ Hatay,23 Haziran 2009,s.1.

Vali M. Celalettin Lekesiz kendisine sunulan bu brifing sonrası yaptığı değerlendirmede:

“Hatay Havaalanı açıldıktan bu yana sürekli gelişen konumuyla şehrin ekonomik sosyal yaşamına büyük katkıda bulunduğu görülmektedir. Bu yıl 300.000’i yakalayan yolcu kapasitesi ile gelişmesine büyük ivme katacaktır. Buradaki çalışmalardan fevkalade memnunluk duyuyorum. Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere havaalanının göl aynası üzerinde olmasının hiçbir olumsuz yanı yoktur. Yeni terminal binası 2010 yılı Ekim ayında tamamlandığında yolcularımız çok daha rahat koşullarda uçuş gerçekleştirebileceklerdir.”⁷⁵

Vali M. Celalettin Lekesiz, Hatay Havaalanı’nın temin ettiği gelişmeyi taçlandırarak çalışmaların 2010 yılı itibariyle tamamlanacağına dikkat çekerek, havalimanının bundan sonra ülke turizmine, ticaretine ve kültürüne büyük katkılar sağlayacağına olan inancını dile getirerek, havaalanının tamamlanmasıyla ilgili çalışmaların bu kapsamda devam edeceğini ifade etmiştir.

Görüleceği üzere yaklaşık 50 yıllık bir özlem 2007 yılında tamamlanarak hizmete girmiştir. Havaalanlarıyla ilgili bilgiler derlendiğinde bu tür limanların gelişmesine yönelik çalışmaların hiçbir zaman nihayete ermeyeceği aşikardır. Teknoloji ve sanayi geliştikçe değişimin kapıda olduğu bir alan olması sebebiyle inşası ve açılışından sonra da yeni eklemeler ve değişikliklere maruz kalacağı bilinciyle hareket edilmesi gerekeceği unutulmamalıdır. Bu yeni eklemeler şehir kadar şehre gelen ziyaretçilerin de rahatı ve huzuru için son derece önemli girdiler sağlayacaktır.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti’nin bir parçası olarak anavatana 1939 yılında katılan Hatay, ülke çapında büyük sevinç ve alakaya gark olmuştu. Ancak 1980’li yıllara kadar ülkenin diğer şehirleriyle aynı kaderi paylaşarak, fakirliğin kol gezdiği bir merkeze dönüşmüştür. Şehri yönetenler günü kurtarmak dışında hiçbir icraata imza atmadıkları gibi yapılmak istenen pek çok projeyi de engelleyerek, şehrin çağ dışı bir yönetim anlayışıyla yönetilmesine sebep olmuşlardır. Bu kaderi bozmaya kalkışan ve merkezden atanan valiler ise çoğu zaman iş yapamaz duruma getirilmekte, hükümetler kendilerini temsil etmesi için tayin ettikleri bu insanları, oy kaygısıyla yerel ağaların talepleri doğrultusunda baypas etmişlerdir. Çoğu zaman gözükmeye insanlardan seçilen bu valilerin kimi valilik sürecini tam olarak yaşamamasına rağmen tali meselelerle uğraştırılmak suretiyle şehre hiçbir şey katmadan dönemini sonlandırmış, kimi valiler ise birşeyler yapma konusunda gösterdikleri direnç sebebiyle valilik döneminin henüz ortalarında görevlerine son verilerek merkeze çağrıldıkları görülmüştür.

⁷⁵ 03.09.2009, Antakya, Yıl: 42, Sayı: 13202, Sayı: 3

Hatay valilerinin bu kaderi zaman içerisinde şehrin de kaderi haline gelmiş, nihayetinde 1980’li yıllara kadar bu kader hiçbir değişikliğe uğramaksızın devam etmiştir. 1980’li yıllar sonrasında Hatay’a gönderilen valiler, siyasetle değil yatırımlarla uğraşmak ve bu yatırımlarla kendi tarihlerini de bu şehrin tarihiyle birleştirmek gibi bir misyon edinmişlerdir. Bu sayede Hatay’ın kaderi de değişmiş, ilk defa 1992 yılında Vali Utku Acun tarafından Mustafa Kemal Üniversitesi’nin temelleri atılıp sonlandırılmıştır. Bu örnekten hareket eden sonraki valiler onun takipçileri olarak, yeni projeler ve kalıcı şartlar sağlamanın takipçisi olmuşlardır. Bu takipçilerden biri olan Hanefi Demirkol 1988 yılında geldiği Hatay’da bir başka projeye imza atmak üzere harekete geçmiş ve şehri dış dünyaya doğrudan bağlayacak olan havaalanı projesini hayata geçirmeye çalışmıştır. Ancak o ve haleflerinin büyük çoğunluğu bu havaalanı kurma çabaları arasında dönemlerini tamamlayarak, şehirden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu durumun başlıca müsebbibi Hatay’ın gelişmesini istemeyen çevrelerin çıkardıkları zorluklar ve hükümetlerin de bu zorluklara katkıda bulunma gafletine düşmeleridir. Valiler, bütün çabalarını ve vakitlerini bu uğurda harcarken, birileri de havaalanının inşa faaliyetlerini baltalamak gibi bir gayretin içerisinde olmuşlardır. Buna rağmen Hatay havaalanının yapımı gerçekleşmiş ve 2007 yılında faaliyete geçirilmiştir. Uzun yıllar bir havaalanından yoksun olması sebebiyle Hatay, ülkenin diğer kesimleriyle olduğu gibi dış dünya ile de pek alakası olmayan, küçük bir şehir iken, havaalanının turizm, ticaret ve sanayiye yapmış olduğu katkılar ile yaklaşık 2 milyon nüfuslu koca bir kent görünümü kazanmış ve bu görünümünü her geçen gün biraz daha büyütmektedir.

Kaynakça

1. Gazeteler ve İnternet Siteleri

Antakya Gazetesi, Sayı: 3408, 3408, 6696, 7157, 7166, 7179, 7303, 7507, 7633, 9539, 9801, 9618, 9806, 10219, 10219, 10219, 10248, 10278, 10431, 10432, 11094, 11170, 13202.

Atayurt Gazetesi, yıl:6; sayı:1642, 1617, 1644.

Hatay Gazetesi, Sayı: 17045, 17057, 17142, 16797, 17185, 18001, 18007, 18028, 18072, 18707, 18711, 19026, 19193, 19281.

Özyurt Gazetesi, Yıl:13; Sayı: 3784, 3870, 3876, 4729, 4784, 4750, 4613.

Yorum Gazetesi, Sayı: 1073.

“Hatay Havaalanı”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Atat%C3%BCrk_Havaliman%C4%B1

2. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Payaslı, Volkan, *Sancaktan Vilayete Hatay (1921-1960)*, ATAM Yay., Ankara 2017.

Not. Hatay Havaalanı ile ilgili Wikipedia dışında doğrudan bir çalışmaya tesadüf edilememiş olduğundan kaynakçada sadece gazetelere yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE FRANSA İLE İMZALANAN YİRMİ GÜNLÜK MÜTAREKENİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Dr. Süleyman HATİPOĞLU*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, yani XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tekrar gündeme getirilen “Şark Meselesi” ile Avrupalılar, Hristiyanlığın kadim toprakları (Anadolu ve Ortadoğu) üzerindeki Türk hâkimiyetini ortadan kaldırmaya yönelmişler.

Bir bütün olarak Avrupa, bu mücadelede Hristiyan âlemini, tek başlarına Türkler ise İslâm âlemini temsil etmekteydi⁷⁶. Ancak “Hasta Adam” olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nin bırakacağı muazzam miras aynı zamanda her biri sömürgeci amaçlar peşinde koşan Avrupalı devletleri karşı karşıya getirmekteydi. Bununla birlikte, daha başka sebeplere bağlı olarak ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında yer alması ve neticede de 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalama durumuna gelmesi ile⁷⁷ İtilaf Devletleri'ne, Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırma, yani “Şark Meselesi”ni tamamen kendi istedikleri şekilde halletme fırsatını vermişti. Nitekim söz konusu mütarekenin bazı maddelerine istinaden İtilaf Devletleri tarafından Türk vatanı yer yer işgal edilmeye başlanmıştı.

Bu işgallerden kısa bir süre sonra elde kalan “Ortada, bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdunun”⁷⁸ da yok edilmek istenilmesi karşısında kayıtsız kalmayarak kudret ve kuvvetin asıl kaynağı olan Türk milletine müracaatla “bilâ kayd ü şart müstakil” yeni bir Türk devleti kurmak üzere harekete geçen Mustafa Kemal'in Amasya, Erzurum ve Sivas'taki faaliyetleri neticesinde bu amacı sağlamak üzere meydana getirdiği milli teşkilat, yani Büyük Millet Meclisi, Türk milletinin kaderine el koymuş bulunuyordu.

* Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi shatip@mku.edu.tr Antakya/HATAY

⁷⁶ Bkz. Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983, s.7.

⁷⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948

⁷⁸ M. Kemal Atatürk, *Nutuk I*, İstanbul 1982, s.12.

Anadolu'da Milli Mücadeleyi başlatmak üzere teşkilatlanmaya devam ederken, İtilaf Devletleri Çukurova Bölgesi için daha önce aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara⁷⁹ istinaden emperyalist amaçları doğrultusunda, buradaki pamuk üretimi ve Toros Dağları ile Musul arasındaki demir yoluna tek başlarına hâkim olmak isteyen Fransızlar⁸⁰ Toroslar'ı da aşmış Pozantı'ya ulaşmışlardı. Ancak, bu kuvvetler Türk direnişi karşısında bölgede tutunmanın zor olduğunu kısa sürede anlayacaklar ve buraya hâkim olabilmek için her türlü tedbiri almaktan kaçınmayacaklardır. Nitekim Verdün'de Almanlara karşı büyük başarılar kazanan ve Legion D'honneur nişanı ile taltif edilen en seçme Fransız birliklerinden birisi olan Mesnil taburu Pozantı'ya yerleştirildiği gibi, işgal komutanı Mesnil'de tel örgülerle modern siperler ve silahlarla bölgeyi büyük ölçüde tahkim etmiş, adeta zaptedilemez bir hale getirmişti⁸¹. Bütün bunlara rağmen Kuva-yı Milliyeciler karşısında tutunamayan Mesnil Taburu Pozantı'dan çıkmak zorunda bırakılmış bütün taburu ile beraber 28 Mayıs 1920'de teslim olmak zorunda kalmıştı.⁸²

Fransa ile TBMM Hükümeti Arasında İmzalanan Mütareke

Milli Mücadele Döneminde Çukurova'da devam eden Türk mukavemeti ile birlikte bu olay, Fransa'yı doğrudan Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden mütareke istemeye sevk etmişti.⁸³ 1920 yılının Mayıs ayı TBMM Hükümeti'nin yalnızlık ve çaresizlik içerisinde kıvrandığı, iç ve dış düşmanların Anadolu'daki Türk varlığını yok etmek için yarışa girdiği bir dönemdi. Dolayısıyla o günün şartları içerisinde önemli bir siyasi hadise olan ve Fransa'nın Osmanlı Hükümeti yerine TBMM Hükümeti'nden talepte bulunarak, esas iktidarın kimde olduğunu ortaya koyduğu bu isteği Ankara'da büyük bir sevinç yarattı. Bu fırsatı TBMM Hükümeti'nin bazı tavizler vermek pahasına da olsa değerlendirmek cihetine gittiği anlaşılmaktadır.⁸⁴ Nitekim TBMM Hükümeti'nin, mütareke isteyen Fransa'nın Anadolu'daki emperyalist amaçları için önemli bir üs konumunda bulunan Pozantı'yı tamamen boşaltmayı kabul etmeleriyle yetindiği ve böyle bir mütarekeyi tehlikeye

⁷⁹ Bu anlaşmalar hakkında bir fikir vermesi açısından bkz. Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Ankara 1961, s.554 vd; Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 106 vd; Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 1985, s.314 vd.

⁸⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Edward Mead Earle, *Bağdat Demir Yolu Savaşı*, (Çev: Kasım Yargıcı), 1972, s.321vd.

⁸¹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961, s. 103-104.

⁸² Burada Türk'ün kahramanlığına boyun eğmek zorunda kalan Mesnil, hatıralarında bu hadiseden dolayı ne kadar talihsiz bir adam olduğu için ağladığını itiraf etmektedir. Bkz. Taha Toros, "Kurtuluş Savaşı'nda Karboğazı'nda Türklere Esir Düşen Fransız Komutanı Mesnil'in Anıları", *Kuva-yı Milliye Dergisi*, s. 143, Mersin 1972.

⁸³ Mütareke isteme durumu, bölgedeki Fransız birliklerinden değil de, bizzat Fransız Hükümeti'nce gönderilen Monsieur Robert de Caix tarafından gelmişti. Bkz., J.Blanco Villalta, *Atatürk*, Çev. Fatih Özsu, Ankara, 1982, s.397; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, s.122; Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara, 1986, s.70 vd. Ayrıca Suriye'den gönderilen bu heyet yanında bir de İstanbul üzerinden, mütareke isteğinden bulunmak üzere ayrı bir heyet Ankara'ya gelmişti. Bkz., Ş. S. Aydemir, *Tek Adam*, C. II, s.179; Mehmet.Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1987, s.15

⁸⁴ Kamil Erdeha, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, 1975, s.318

sokmamak için Çukurova'nın kaderi üzerinde Fransızları o anda daha çok sıkıştırmaktan kaçınarak, Milli Mücadele yanlısı Celal Bey'in Adana valiliği üzerinde fazla ısrarlı durmadığı dikkati çekmektedir. Ankara'daki Hükümetin, Fransa'nın mütareke isteğine başlangıçta büyük önem vermesinin sebebi, bu isteği kendisinin ve misyonunun; dönemin sözü geçen Avrupa devletlerinden birisi tarafından tanınmış olduğu şeklinde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁵

Neticede 20 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya gelen de Caix başkanlığındaki heyet, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye başlar ve sonuçta 23 Mayıs 1920 tarihinde, 29/30 Mayıs 1920 gece yarısından başlamak üzere geçerli olmak şartıyla 20 günlük Mütareke imzalanır.⁸⁶ Bu mütarekeye göre:

- a) 29/30 Mayıs gece yarısından itibaren bütün Fransız cephesinden Fransızlarla mütareke yapılacaktır. Mütareke süresi 20 gündür,
- b) Pozantı⁸⁷ ve Kozan'da⁸⁸ bulunan Fransız kıtaları bütün eşya ve gereçleriyle birlikte Adana-Mersin demiryoluna kadar çekilecektir. Ayıntap boşaltılacaktır,
- c) Mütarekenin ilk on günü içinde, elimizde bulunan Fransız esirlerinin geri verilmesine başlanacaktır. Fransızlardan, siyasi tutuklular ve esirlerimiz teslim alınacaktır.
- d) Adana valisiyle Osmanlı memurları arasında serbestçe haberleşme yapılacaktır.
- e) Pozantı, Kozan ve Ayıntap'ın boşaltılması şartıyla esirlerin değiştirilmesi hakkında ayrıca bilgi verileceğinden, şimdilik yalnız 30 Mayıs sabahından itibaren mütareke yapılması sağlanmıştı.
- f) Bu emir 30 Mayıs 1920 sabahına kadar en ileri hatlardaki kıtalara dahi tebliğ edilmiş bulunacaktır. Bu maddeler ciddiyetle uygulanacaktır.⁸⁹

⁸⁵ Erdeha, *a.g.e.*, s.318

⁸⁶ Bu mütareke, 28 Mayıs 1920'de Fransız Hükümeti tarafından onaylanmıştır. Bkz. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara, 1983, s.168 ; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Ankara, 1985, C. I, s.43; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, s.122.136.137.138.160.161.178. 28 Ağustos 1920'de Fransa'nın Suriye Yüksek Komiserliği Genel Sekreteri de Caix'den Mustafa Kemal'e gelen mektupta, 23 Mayıs günü Ankara'da beraber kararlaştırdığımız gibi, General Gouraund'ya aşağıdaki telgrafi gönderdim : “ 30 Mayıs günü başlayacak 20 günlük bir mütareke yapılmasını teklif ederim. Bu süre içinde sizinle temasa geçecek Türk askeri yetkileriyle aranızda belirlenecek usule göre, savaş tutsaklarıyla, siyasi tutuklular değiş-tokuş edilecektir. Değiş-tokuş ilk on günde başlamış olacaktır. Bu konudaki niyetlerinizi bildiğimden, Pozantı ve Sis noktalarının boşaltılmasını ve bu garnizonların Mersin-Adana demiryoluna çekilmesini kabul ettim. Antep kenti de boşaltılacak ve orada bulunan karakollarımız Fransız karargâhına çekilecektir. Bu boşaltmalar onuncu günde yapılacaktır. Ermeni mahallesine yeni bir saldırıda bulunulmayacaktır. Adana Valisiyle Türk makamlarını arasında serbest yıldırım telgraf haberleşmesi yapılacaktır...” Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., Bilal Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923)*, Ankara, 1981, C. II, s.55-56; Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'ya İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bak., Yay., Ankara, 1989, s.49-52; Tekin İdem, “Türk-Fransız Anlaşmasını Ortaya Çıkaran Sebepler ve Barışın İlk Adımı:20 Günlük Geçici Mütareke”, *Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Süleyman Hatipoğlu Armağanı*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara, 2022, ss.215-239

⁸⁷ Mütarekenin uygulamaya konulmasından iki gün önce; yani 27 Mayıs 1920'de Pozantı Milli Kuvvetlerin eline geçmiştir.

⁸⁸ Mütareke gereği Kozan'ı boşaltan Fransızlar, burayı Türklere teslim etmeyip, silah ve cephaneleriyle Ermenilere bırakmışlardı.

Yukarıda naklettiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Güney cephesinde Orta Toros Geçitleri ile Pozantı, Milli Kuvvetlerin eline geçmiş ve Fransız kuvvetleri demiryolunun hemen kuzeyine atılmıştı. Özellikle Milli Kuvvetlerin, Mesnil taburunu esir etmesi ile Fransızlara bu mıntıkada iyi bir darbe indirilmişti. Böylece Orta Toroslarda durum bizim lehimize iken; Fransızlarla bir mütareke imzalamak, Türk tarafının aleyhinde olduğu düşünülebilir. Çünkü mevzilerdeki durum lehimize olduğu bir sırada, kuvvetli bir saldırıyla Adana ve Tarsus dolayları düşmandan geri alınabilirdi. Zira Ankara, görüşmeleri bir kaç gün uzatabilseydi mütareke gerçekleşmeyebilirdi. Cephelelerdeki komutanların görüşleri alınmadan yapılan bu mütareke, halkın karşı gösteri ve protestolarıyla karşılanmış,⁹⁰ diğer taraftan Kozan'ın Fransızlar tarafından boşaltılması halk arasında memnurlukla karşılanmıştı. 2 Haziran 1920 tarihinde Kozan'ın kurtuluşu için bayram yapılmıştı.

Bu mütareke ile TBMM Hükümeti İtilaf Devletleri'nden olan Fransa tarafından “zımnen ve de facto” tanınmış oluyordu.⁹¹ TBMM Hükümeti'nin ilk defa böyle bir mütareke yapması, dış politikada kazanmış olduğu politik ve diplomatik bir zaferdir. Bu vasfı ile de Milli Mücadele'nin ilk meyvesidir. Ayrıca bu mütareke Milli Kuvvetlerin ve Güney cephesinin düzene girmesini ve uzun süredir savaşıran birliklerin istirahat etmesini sağlamıştır. Bir başka hususta, 1 Haziran 1920 tarihinde Genel Kurmay Başkanı tarafından V. Tümen Komutanlığına gönderilen bir yazıda; bu mütarekeden esas maksat, Kilikya cephesindeki durumumuzu takviye etmek ve Cerablus-İslahiye demiryolundan nakliye yapabilmek için istifade etmek⁹² olduğu belirtilmekteydi. Böylece bu mütareke İtilaf Devletleri arasında; Büyük Millet Meclisi Hükümeti lehine önemli bir görüş ayrılığının da ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹³

Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiserliği temsilcisi Robert de Caix'in imzaladığı söz konusu mütareke, İngiltere ile Fransa'nın Türk sorununa bakış farklarını, yani iki devlet arasındaki rekabet ve kıskançlığı ortaya çıkarmaya yetmişti. Aslında Ankara'ya yaklaşmakla Fransa, “Rhineland

⁸⁹ ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, C. IV s. 152-153; Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, s.154-155, Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1989, s.49-52

⁹⁰ Taha Toros, “Kurtuluş Savaşında Karboğazi'nde Türklere Esir Düşen Fransız Komutanı Mesnil'in Anıları”, *Kuva-yi Milliye Dergisi*, S.161, Mersin, 1974, s.16-17

⁹¹ Mehmet Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1987, s.161, Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara, 1988, s.128.

⁹² ATASE, Arş. 1-4282, Kls.593, Dos.14/A-137, F.26-2

⁹³ Celil Gürkan, “1919-1923 Döneminde Ordu Faktörü ve Askeri Siyasi Faaliyetler Arasında Karşılıklı Etkileşim”, *İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara, 1985, s.184, Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul, 1985, s.95'te “Fransa Birinci Dünya Savaşı'nda henüz yarım yüzyıllık bir geçmişi bulunan Alman İmparatorluğunu yıkabileceğini ümit etmişti. Nitekim sonra Cumhurbaşkanı da olan Sömürgeler Bakanı Dumerg, 1917'de Rus başkentine gittiğinde Çarlık Hükümetine Ren Nehrinin batısındaki bütün toprakların Almanya'dan ayrılması ve barış masasına Alman İmparatorluk delegelerinin değil de Prusya, Bavyera gibi ayrı Alman devlet delegelerinin oturulması hususlarını kabul ettirmişti. Savaş kazanıldığında bu hususlar diğer müttefikler İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından kabul edildiğinden Fransa onlara kızgın ve kırgındı.” diyerek vermiş olduğu bu bilgiyle Fransa'nın müttefikleriyle arasının açık olduğunu belirtmişti.

Meselesinde” Almanya’ya karşı kendisini desteklemeyen İngiltere’ye, Osmanlı mirasından eline geçirdiği büyük payın tehlikeye düşebileceğini göstermek istemişti.⁹⁴ Ama Fransızların bu tutumu İngilizlerin gözünden kaçmamış ve İngiltere bir protesto ile duruma müdahale etmek ihtiyacını hissetmişti.

Bundan sonra Çukurova’da tutunamayacaklarını anlayan Fransızların, bu mütarekeden bekledikleri fayda, öncelikle kuşatılmış bulunan iki taburlarını kurtarmak ve bu müddet zarfında yeni kuvvetler tedarik etmek idi.⁹⁵ Nitekim, onların mütarekeyi takiben boşalttıkları yerlerde, silahlarını Ermenilere bıraktıklarını ve onların her türlü tecavüzlerine seyirci kaldıklarını görmekteyiz.⁹⁶ Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa Fransız komutanlarının dikkatini çekmiş, ancak bundan müsbet bir netice alamamıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Güney cephesindeki kolordulara gönderdiği yazıda:⁹⁷ “*Fransızların esirlerini kurtarmak ve yeni bir saldırı için zaman kazanmak amacıyla mütareke yapmış olduklarının anlaşıldığını ve Fransız esirlerinin bırakılmamasını*” istemişti.

Öte yandan bütün Fransız kuvvetlerinin Türk topraklarından çekilmesini isteyen TBMM Hükümeti’nin teklifleri Paris’ten gelecek cevabı beklemek bahanesiyle oyalanırken,⁹⁸ diğer taraftan da İngiltere’ye verilen cevapta; söz konusu mütarekenin devletlerarası bir hüviyete sahip olmadığını, sadece bölge komutanlıkları arasında yapılmış, sıradan, kısa süreli bir uzlaşma mahiyetinde bulunduğu belirtilmekteydi.⁹⁹ Aynı zamanda mütarekenin yalnız Çukurova’yı ilgilendirdiğini¹⁰⁰ ve başka bir önemi bulunmadığının gösterilmesi için harekete geçen Fransız Hükümeti, mecliste Hariciye Bakanı Briand’ın ağzından; “*Biz bu gibilere şimdi haydut çetesi diyoruz, ama içimizde olsalar vatansever gerillacı, çeteler adını takarız*”¹⁰¹ sözleriyle Kuva-yı Milliyecileri ve temsil ettikleri misyonu taktir etmesine rağmen, sırf İngilizleri tatmin edebilmek için daha mütareke süresi dolmadan, 18 Haziran 1920 günü Zonguldak ve Ereğli’ye aynı anda asker çıkarma emri vermişti.¹⁰²

⁹⁴ J.Blanco Villalta, *Atatürk*, Çev. Fatih Özsu, Ankara 1982, s.397.

⁹⁵ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s.258-259

⁹⁶ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, İzmir, 1984, s.258; Fahri Belen, *a.g.e.*, s.258-259

⁹⁷ Damar Arıkoğlu, *a.g.e.*, s.131; Ergün Aybars, *a.g.e.*, s.258

⁹⁸ J.Blanco Villalta, *a.g.e.*, s.397

⁹⁹ Kamil Erdeha, *a.g.e.*, s.319

¹⁰⁰ Mehmet Gönlübol, vd., *a.g.e.*, s.15.

¹⁰¹ G.Jaesche, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s.212.

¹⁰² M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. II, s.454 ve S. Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. III, s.222’de : Fransızların Zonguldak’a asker çıkardıkları belirtilirken; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. I, s.57 ve F.Belen, *a.g.e.*, s.259’da; Karadeniz Ereğlisi’ne Fransızların asker çıkardıkları kaydedilmektedir.

Fransa'nın 20 Günlük Mütarekeye Uymaması

Fransa'nın Zonguldak ve Ereğli'yi işgal etmesi¹⁰³ Fransa'ya daha başka imkanlar da sağlama ihtimalini de ortaya çıkarmışken; ancak TBMM Hükümeti'nin beklentilerini tehlikeye düşüren ve yeni bir gaile açan bu işgal hadisesi Ankara Hükümeti tarafından anında değerlendirilerek, Mustafa Kemal Paşa'nın kaleminden sert bir tepkiye dönüşmekte gecikmemiştir. 18 Haziran 1920 tarihinde gece yarısı, bir yandan Fransızlarla temas halinde bulunan bütün Türk Kuvvetlerine savaş haline geçmelerini emreden Mustafa Kemal; öte yandan da General Gouraud'ya¹⁰⁴ gönderdiği ulti-matomda Fransızların mütareke şartlarına uymamalarının getireceği sorumlulukların onlara ait olacağını ihtar etmekteydi.¹⁰⁵

Ankara Hükümetinin Fransızları uyarmasına karşın; Fransızların güdümündeki Ermeni Çeteler, Mütareke gereği Sis'i (Kozan) tahliye ederken Adana ve civarında Türk-İslam ahalisine yönelik şiddet ve katliamlara ara vermeden devam etmişlerdir. Ankara Hükümetinin bu durumdan haberdar olması üzerine, Fransız yetkililer nezdinde bu halin protesto edilmesine rağmen Fransızlar hiçbir tedbir almayarak düşmanca tavırların devam etmesi de mütarekenin bozulmasında etkili olmuştur¹⁰⁶ diyebiliriz. Nitekim bu gelişmeler üzerine aynı gün Mustafa Kemal'in Güneydeki birliklere vermiş olduğu emir ile Çukurova'da çarpışmalar yeniden başlamıştı.¹⁰⁷

Bunun üzerine harekete geçen Fransız Amiral Le Bon, TBMM Hükümeti'nin Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'i (İnönü) mütarekenin devam ettirilmesi ve müddetinin uzatılması hususunda ikna etmeye çalışırken, O da Fransızların Adana bölgesini tahliye konusu görüşmeyi kabul etmemelerini tenkit etmekte, ayrıca Le Bon'un böyle bir konuyu müzakere yetkisinin bulunmadığını ileri sürmekteydi. Buna karşılık Fransız Amiral, Zonguldak ve Ereğli'nin işgalini Çukurova bölgesi için imzalanan mütarekeden ayrı düşündükleri ve bölgenin söz konusu mütarekeyi uygulamakla görevli General Gouraud'un hareket alanı içine girmediğini, esasen böyle bir hareket tehlike içinde bulunan iki Fransız Jandarmasını korumak amacıyla gerçekleştirdiklerini belirtmekteydi.¹⁰⁸

¹⁰³ Bu husus hakkında daha geniş bilgi için bkz., Süleyman, Hatipoğlu, "Fransızların Zonguldak ve Ereğli'yi İşgal Etmeleri", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası-I)*, Samsun, 1990, ss.77-82.

¹⁰⁴ General Gouraud; Suriye'deki Fransız Askeri Kuvvetleri Başkomutanı ve Yüksek Komiseri.

¹⁰⁵ M. Kemal Atatürk, *a.g.e.*, C. II, s.454; Salahi R Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I-II, Ankara 1973, s. 74; S. Tansel, *a.g.e.*, C. III, s.221

¹⁰⁶ Tekin İdem, , "Türk-Fransız Anlaşmasını Ortaya Çıkaran Sebepler ve Barışın İlk Adımı:20 Günlük Geçici Mütareke", *Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Süleyman Hatipoğlu Armağanı*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara, 2022, s.236

¹⁰⁷ HTVD, S.14, Ankara, 1995, Belge no.373; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuyu1919-1922*, Ankara, 1988, s.128; ATASE, Arş.1-4282. Kls.555.

¹⁰⁸ Salahi R Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s.74.

Öte yandan bu mütarekeyi İngiltere de olumlu karşılamamıştı. Bunun için Fransızların mütareke hükümlerine uymamalarını istemiş, hatta Fransızların Zonguldak ve Karadeniz Ereğlisi'ni de işgal etmelerine neden olarak, mütarekenin bozulmasına vesile oldukları gibi ayrıca bunu cephedeki Fransız ve Türk komutanlarının karşılıklı yaptıkları küçük bir uzlaşma olarak gösterme propagandasına girişmişlerdi.¹⁰⁹ İngilizlerin bundan asıl maksatları, TBMM Hükümeti'ni tanımak istememesidir. Bu durum, karşılarındaki Türk Milli Ordusu'nu hala, eşkiya olarak görmek istemesinden kaynaklanmakta idi. Bundan dolayı, bu mütareke dışında beklenen siyasi faydayı sağlayamamıştı.¹¹⁰

Milli Mücadele'nin Dış Politikası Açısından 20 Günlük Mütarekenin Yeri ve Önemi

Dış Politika açısından 20 Günlük Mütareke konusu üzerine bir değerlendirme yapacak olursak; Uluslararası diplomasi alanında TBMM Hükümetinin Fransa Devleti tarafından resmen tanınması anlamına gelir. Ayrıca Milli Mücadelenin ilk meyvesi ve aynı zamanda onun politik alanda büyük bir zaferi olan bu mütareke İtilaf Devletleri arasında Büyük Millet Meclisi Hükümeti lehine önemli bir görüş ayrılığının da ortaya çıkmasını sağlamıştı.¹¹¹

Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiserliği temsilcisi Robert de Caix'in imzaladığı söz konusu mütareke, İngiltere ile Fransa'nın Türk sorununa bakış farklarını, yani iki devlet arasındaki rekabet ve kıskançlığı ortaya çıkarmaya yetmişti. Aslında Ankara'ya yaklaşmakla Fransa, "Rhineland Meselesinde" Almanya'ya karşı kendisini desteklemeyen İngiltere'ye, Osmanlı mirasından eline geçirdiği büyük payın tehlikeye düşebileceğini göstermek istemişti.¹¹² Ama Fransızların bu tutumu İngilizlerin gözünden kaçmamış ve İngiltere bir protesto ile duruma müdahale etmek ihtiyacını hissetmişti.

Bu gelişmeler karşısında Fransa'nın söz konusu 20 günlük mütarekeyi öncelikle Çukurova'da kuşatılmış bulunan iki taburunu kurtarıp emperyalist gayelerini sürdürmek üzere yeni kuvvetler tedarik etmek ve bunun için de Kuva-yı Milliyeciler'i oyalamak amacına yöneldiği görülmektedir¹¹³. O sebeple bir yandan bütün Fransız kuvvetlerini Türk topraklarından çekilmesini isteyen Büyük

¹⁰⁹ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara, 1970, s.159.

¹¹⁰ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s.128'de: mütarekenin Fransız basınında iyi karşılandığını ve Le Progres (de Lyon) ise: "Mütareke ile Fransa'nın asi Anadolu Hükümeti'ni tanımış olduğu "kanısında idi, şeklinde değerlendirilmiştir.

¹¹¹ Celil Gürkan, "1919-1923 Döneminde Ordu Faktörü ve Askeri Siyasi Faaliyetler Arasında Karşılıklı Etkileşim". *İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara 1985, s.184. Bu mütarekenin geniş bir mahiyette bir değerlendirmesi için bkz. Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi (5 Ağustos 1920)*, Kültür Bak., Yay., Ankara, 1989, s. 49-52

¹¹² J.Blanco Villalta, *Atatürk*, Çev. Fatih Özsu, Ankara 1982, s.397.

¹¹³ Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 258-259.

Millî Meclisi Hükümetinin teklifleri, Paris'ten gelecek cevabı beklemek bahanesiyle oyalanırken¹¹⁴ öte yandan da İngiltere'ye verilen cevapta; söz konusu mütarekenin devletlerarası bir hüviyete sahip olmadığı sadece bölge komutanlıkları arasında yapılmış sıradan, kısa süreli bir uzlaşma mahiyetinde bulunduğu belirtilmekteydi¹¹⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

Millî Kuvvetler ve bölge ahalisinin başarıyla verdiği mücadeleye rağmen Zonguldak'ta bir müddet daha kalmayı başaran Fransızlar TBMM hükümetinin her yönden kararlı ve tutarlı faaliyetleri karşısında Ankara ile iyi münasebet kurmanın gereğini kısa sürede anlayacaklardır. Esasen 23 Mayıs 1920 tarihinde imzalanan 20 Günlük Mütareke, İtilaf Devletlerinin tekerleğine sokulmuş bir çomaktı. Nitekim bu hadiseden sonra Fransa, Türkiye hakkındaki politikasında gittikçe İngiltere'den ayrı düşmeye başlayacaktı. Bu durumu gayet iyi tespit eden Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal, adeta Kanuni Sultan Süleyman'ın yolundan giderek Avrupa ittifak zincirini en zayıf noktasından yani Fransa halkasından kırmış olacaktı¹¹⁶. Bu cümleden hareket ederek nitekim 1921 yılının Haziran ayında tekrar başlayan Türk-Fransız görüşmeleri çetin müzakerelerden sonra “ istiklal-i tam bir ülke “ isteyen Türklere, temsilcileri Franklin Bouillon vasıtasıyla “ bunun bir zaman meselesi “ olduğunu söylemelerine rağmen,¹¹⁷ kendilerinin de inanmadıkları bu görüşlerini tekzip edencesine çok kısa bir süre sonra 20/21 Haziran 1921 de Zonguldak havalisini boşaltmak ihtiyacını hissedeceklerdir.¹¹⁸ Bunun üzerine zor durumda kalan Adapazarı'ndaki Yunan Kuvvetleri de çekilecek ve Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Türk Ordusu stratejik bakımdan önemli bir imkân kazanmış olacaktır. Ayrıca Fransızları örnek alan İtalyanlar da işgal ettikleri bölgeleri tahliye etmekte gecikmeyecekler ve 5 Temmuz 1921 tarihinde¹¹⁹ Mustafa Kemal'in dediği gibi “geldikleri gibi gideceklerdi”. Bundan sonra Ankara Hükümetinin karşısındaki Haçlı İttifak zinciri dağılmış ve Fransa ile İtalya beraberce hareket ederek İngiltere'yi Ankara karşısında yalnız bırakmışlardı.

Diğer bir konu da Ankara ile Fransa arasında imzalanan bu 20 günlük mütareke sayesinde Maraş ile Urfa boşaltılmış olup, Fransa, Ankara'da bir Millî Hükümetin varlığını kabul etmişti. Bu mütareke ile Fransa ve İngiltere arasında, Türkiye açısından faydalanılacak bir görüş ayrılığı yaratılmıştır. Daha sonra bu durum Türkiye için değerlendirilmesi gereken iyi bir fırsatı da ortaya çıkarmıştır.

¹¹⁴ J. B. Villalta, *a.g.e.*, s.397.

¹¹⁵ K. Erdeha. *a.g.e.*, s.319.

¹¹⁶ Salim Cöğçe, *İnkılâp Tarihi III*, Elazığ 1985, s.

¹¹⁷ M. Kemal Atatürk, *Nutuk II*, İstanbul 1982, s. 620 vd ; S. Tansel, *a.g.e.*, C.IV, s. 46.

¹¹⁸ S. Tansel, *a.g.e.*, C. IV, s. 46.

¹¹⁹ S. Tansel, *a.g.e.*, C. IV, s. 46.

Esasen bu mütareke, İtilaf Devletleri'nin tekerleğine sokulmuş ilk çomaktı¹²⁰. Nitekim bu hadiseden sonra Fransa, Türkiye hakkındaki politikasında gittikçe İngiltere'den ayrı düşmeye başlayacaktı.¹²¹ Bu durum ise TBMM Hükümeti için Dış Politika da faydalanılması gereken çok önemli bir koz olarak karşımıza çıkmaktaydı...

Kaynakça

I- Arşivler

A- Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (Atase)

ATASE, Arş. 1-4282, Kls.593, Dos.14/A-137, F.26-2

ATASE, Arş.1-4282. Kls.555.

İ- Basılı Belgeler

Atatürk, M. Kemal, *Nutuk I*, İstanbul 1982.

Atatürk, M. Kemal, *Nutuk II*, İstanbul 1982.

Baytok, Taner, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970.

HTVD, S.14, Ankara, 1995, Belge no.373.

Jaeschke, G., *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*.

Şimşir, Bilal N., *Atatürk ile Yazışmalar (1920-1923)*, C. I, Ankara, 1981.

Şimşir, Bilal N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) Nisan-Aralık 1920*, C. II. TTK Yay., Ankara 1975.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Ankara, 1985, C. I.

İİ- Tetkik Eserler

A- Kitaplar

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Ankara 1988.

Altuğ, Yılmaz, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 1985.

¹²⁰ Benzeri bir anlaşma Fransa ile daha sonra Hatay kaderini belirlemek üzere yapılmıştır. Buna göre “20 Ekim 1921’de masaya oturarak, Yusuf Kemal Bey-Franklin Bouillon’un imzaladığı, 13 maddelik Ankara Antlaşması, gelecekte Hatay olarak anılacak bölgenin de kaderini belirlemiş oluyordu. Bu anlaşma sadece Sancak veya Antakya için önemli değildi. Türkiye Cumhuriyeti bu sayede Adana, Mersin, Tarsus, Kilis ve Antep’in Cumhuriyet topraklarına katılmasını temin etmiş, Hatay’ın ise bir süreliğine de olsa Fransa mandasına terkedilmesine göz yummuştur (Haydar Çoruh, “Hatay Devleti’nin Türkiye Cumhuriyeti’ne Katılma Sürecindeki Sorunlar Ve Halli”, *Hatay (Anavatan Katılışının 80. Yıl Armağanı)*, Ed. Ahmet Gündüz-Haydar Çoruh-Süleyman Hatipoğlu, Hiperyayın, İstanbul 2019, s. 112).

¹²¹ Kamil Erdeha, *a.g.e.*, s. 318-319.

- Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, İstanbul 1961.
- Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih*, Ankara 1961.
- ATASE, *Türk İstiklal Harbi*, C. IV, Ankara 2009.
- Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I, İzmir 1984.
- Aydemir, Ş. S., *Tek Adam*, C. II.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983.
- Cöhçe, Selim, *İnkılâp Tarihi III*, Elazığ 1985.
- Earle, Edward Mead, *Bağdat Demir Yolu Savaşı*, (Çev: Kasım Yargıcı), 1972.
- Ener, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara 1970.
- Erdeha, Kamil, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1975.
- Gönlübol, Mehmet., vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, AÜ Siyasal Bil. Fak. Yay., Ankara, 1987.
- Hatipoğlu, Süleyman, *Fransa'nın Çukurova'ya İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür bak. Yay., Ankara, 1989
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1983.
- Kodaman, Bayram, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I-III, Ankara 1973.
- Tansel, S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III.
- Türkgeldi, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948.
- Villalta, J., Blanco, *Atatürk*, Çev. Fatih Özsu, Ankara 1982.

B- Makaleler

- Çoruh, Haydar, “Hatay Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne Katılma Sürecindeki Sorunlar Ve Halli”, *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)*, Ed. Ahmet Gündüz-Haydar Çoruh-Süleyman Hatipoğlu, Hiperyayın, İstanbul 2019.
- Gürkan, Celil, ”1919-1923 Döneminde Ordu Faktörü ve Askeri Siyasi Faaliyetler Arasında Karşılıklı Etkileşim”, *İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler*, Ankara, 1985
- Hatipoğlu, Süleyman, “Fransızların Zonguldak ve Ereğli'yi İşgal Etmeleri”, *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (Uluslararası-I)*, Samsun, 1990
- İdem, Tekin, “Türk-Fransız Anlaşmasını Ortaya Çıkaran Sebepler ve Barışın İlk Adımı:20 Günlük Geçici Mütareke”, *Güneyde Bir Tarih Sevdalısı Süleyman Hatipoğlu Armağanı*, Gazi Kitabevi Yay., Ankara, 2022
- Toros, Taha, “Kurtuluş Savaşında Karboğazında Türklere Esir Düşen Fransız Komutanı Mesnil'in Anıları”, *Kuvayi Milliye Dergisi*, S.161, Mersin 1974

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLET MEKTEPLERİ ve HALKEVLERİNİN EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİNDEKİ YERİ ve HATAY'DA HALKEVLERİNİN AÇILMASI

Lütfi Arslan*

Giriş

Türkiye'de 1930'larda nüfusun %85'inin yerleşik olduğu kırsal kesimde okul sayısı olması gerekenini çok altındaydı. Kentlerden gönderilen yetersiz sayıdaki öğretmenler ise zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için köylerde ikamet edememekteydi. Bu yüzden eğitim-öğretimde istenilen başarı sağlanamamaktaydı. Köy insanının eğitim-öğretim talebi sadece okur-yazarlıkla sınırlı durumda değildi. Salgın hastalıklar, ilkel yöntemlerle yapılan tarım, köy insanının öteki ciddi sıkıntılarıydı. Kırsala hizmet etmek mali ve fiziki nedenlerden dolayı çok zordu. Cumhuriyetle birlikte köylere hizmet götürme çabaları ya kırsal insanının beklentilerinden ya uzak ya da yetersizdi. Mali kaynakların sınırlılığı işlerin yarım kalmasına neden olmaktaydı.¹ Kırsala bu denli önem atfedilmesinin nedeni iktisadi-mali sebeplerden kaynaklanmaktaydı. Türkiye'nin bir tarımsal üretici devleti olması ve nüfusunun yaklaşık %85'inin kırsalda yaşıyor olması, üretim-kalkınma bakımından kırsal halkının önemini artırmaktaydı. Fakat o dönemde köy insanının alışılmış tarım ekipmanlarıyla üretime katılması bir kalkınma hamlesinin yapılmasını temin edecek düzeyde değildi. Erken Cumhuriyet yıllarında sosyokültürel ve iktisadi yapı, Osmanlı Dönemindeki kullanılan tarımsal makineler ile üretilen ürünler bakımından üretimde gelenekselciliğin devam ettiğini gösteriyordu. Kara sabanla ekip-biçme faaliyetleri yapılıyordu. Halbuki ekonomik büyümede ihtiyaç olan tütün, pamuk, pirinç, ayçiçeği, mısır, incir ve üzüm gibi ürünler ve sanayi mamulleriydi. Bu vaziyette sanayi-endüstriyel ürünleri üretip, verimini yükseltecek bilgi birikiminin insanlara ulaştırılması ve geleneksel üretim modelinin yeni usullerle yepyeni bir sisteme evrilmesi sorunu belirmişti.

* Dr. Yozgat Milli Eğitim Müdürlüğü, lutfiarslan1979@hotmail.com ORCID: 0000-0002-5844-7732

¹ Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 35-36, 2005, s. 267

Kayseri’de Zincirli’de ve Denizli’deki köy öğretmeni okullarında işlenen dersler incelendiğinde tarım-hayvancılık, doğa-sağlık vb. sahalarda uygulamalı eğitimin yapılmasının hiç te boşuna olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle görünüyor ki bu sorunlar ülke kalkınmasında köy insanının eğitilmesinin ve eğitilirken de kalkındırılmasının ne kadar mühim olduğu ortadadır.² *Millet mektepleri* ile *halkodaları* ve *halkevleri* Atatürk Dönemi eğitim-öğretim çalışmalarının yaygınlık kazanmasında önemli adımlar olmuştur.

Millet Mektepleri Ve Halkevlerinin Halk Eğitiminde Yeri Ve Önemi

3 Mart 1924 Tarihli ‘*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*’ ile Türkiye’de eğitimde ikiliğin kaldırılması çalışması olumlu neticelenmiştir. Fakat Latin alfabesine geçilmesi ile okur-yazarlık oranında hızlı bir gerileme olmuştur. Bunu azami düzeyde telafi etmek için öğretmenlerin yetersiz kaldığı yerlerde ordu mensuplarından faydalanılmasına gidilmiştir. Bu düşünce az zamanda olumlu neticelerle sonuçlanmıştır. *Millet mektepleri* de bu neticelerin alınması için düşünülmüştür. 20,000 sınıf açılarak, buralarda bir milyondan fazla insan eğitim almıştır.³ *Millet mektepleri* kentlerden kırsala kadar hızlıca yaygınlaştırılmıştır. Kızların ciddi bir kısmının o günün koşullarında iş yaşamında olmadığı var sayıldığında, onlara yönelik öğleden sonraları hizmet veren kurslar, erkekler için akşamları icra edilmiştir. 15-45 yaş aralığındaki kadın erkek herkes *millet mektebinin* talebesi sayılmıştır. Askere gitmiş olanların okuma yazma işini ocakta öğrenmeleri ise iyi düşünülmüş bir girişimdir. İlköğretim çağındaki çocuklar mecburi olarak okula giderek, eğitimlerini tamamlamaları hedeflenmiştir. *Halkodaları*, halkevlerinin küçük yerlerdeki benzerleri olup, okuma yazma çalışmalarında rol alan kurumlardır.⁴

Zamanla *millet mektepleri* ve *halkevleri* ile sadece kentlerdeki eğitim müfredatını uygulamada kâfi gelemeyeceği anlaşıldığından, kırsalı da kapsayacak bir eğitim planına ihtiyaç olmuştur. Kırsala uygun yapılacak eğitim programı ile etkili bir yurttaş yetiştirmeye paralel, etkin-üretici bir halk yetiştirerek, millet kalkınmasına pozitif etkiler yapılabilirdi. En ciddi ekonomik argüman da tarım olduğundan tarım için uygulanacak teknikler-yöntemlerle üretimi fazlalaştırmak ülke kalkınmasında çok önemli olacaktır. Fakat bunları gerçekleştirmek Batılı ülkelerden devralınan bilginin iletimi, ezber ve öğüt gibi geleneksel yöntemlerle olamazdı. Halkın ana gereksinimlerine, sosyoekonomik durumuna ve eğitimin ilkelerine uygun bir model olması lazımdı. Köy mektepleri iktisadi kalkınmanın önemli bir aracı gibi çalışabilirdi. Köyün sosyoekonomik ve sosyolojik özelliğine öncelik vermeli, köylerdeki yaşamın sosyoekonomik ve siyasal açıdan daha çağdaş hale getirilmesine katkı sunmalıydı. Köylerde uygulanacak

² Yalçın Kaya, *Köy Enstitüleri*, c.I, Tıglat Matbaası, İstanbul, 2001, s.136.

³ Turhan Oğuzkan, *Türkiye Cumhuriyetinde Halk Eğitimi*. Maarif Basımevi, Ankara 1956, s. 19,20.

⁴ Oğuzkan, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Halk Eğitimi*, s. 27.

öğretim programında tarımın geliştirilmesi için tarımsal konuların konulması gerekirdi. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının yol açtığı ekonomik sıkıntılar, II. Dünya Savaşı'yla zirveye ulaşması, eğitim işlerinin değişmesine yol açmıştır. Eğitim ile üretici bir neslin yetiştirilmesinin yanında, ekonomik sıkıntıların az masrafla halledilmesi zorunluluk arz etmiştir.⁵ CHP Hükümetinin Programında, köylerdeki okullarda uygulanacak olan eğitim faaliyetine apayrı bir ehemmiyet verilmiş, köy insanının bu eğitim ile ülke ekonomisine ciddi boyutta katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Hükümetin programında buna atfen; “Normal ilköğrenim devri, beş yıldır. Şehirlerde, köylerde yahut köyler bölgesinde durum ve ihtiyaca göre, ilkokullar, bir program altında arttırılacaktır.” denilerek, yeni planlamalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.⁶

Millet mektepleri ve halkevleri sayesinde kırsaldaki insanlara ulaşabilmek amaçlanmış, fakat yine de köy-köylü sorunlarına istenilen seviyede çözümler üretilenmemiştir. Bu yüzden köyün koşullarına göre modern bir eğitim-öğretim alabilmek, tarım, sanayi ve çevre ahalinin sağlık durumunu düzeltmek de gerekiyordu. Ulaştırma-haberleşme sorununu çözmek, toprak-tarım çalışmalarını yürütmek gibi kırsalın dış sorunlarına çözüm getirebilecek adımlar atma lüzumu belirlemiştir. Yeni kurulmuş olan Devlette Cumhuriyet ideolojisini insanlara kabullendirme için temelini kırsaldan elde eden kuruluşlara gereksinim olmuştur. Köy enstitüleri sistemiyle zamanın koşullarında beliren ihtiyaçlar görülmeye çalışılmıştır. Fakat bu hedeflerin uygulanabilmesi CHP iktidarının uzun bir süre iktidarı elinde tutmasına bağlı idi.

1946'dan beri dünya siyasetindeki değişimler, Türkiye'de birçok sektörde politik değişikliklere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, CHP'nin bundan sonra iktidarını yitireceğini düşünmüş olacak ki parti ve hükümet işlerinde daha liberal-sağ eğilimli siyasetçileri ön plana çıkarmaya başlamıştır. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla gerek halkevleri gerek *millet mektepleri* ve hatta köy enstitülerinin işleyişinde revizyona gitmiştir. Lakin yine CHP bu okullar üzerinden yürütülecek olan suçlamalara maruz kalmaktan kendini alı koyamamıştır. Demokrat Parti kuruluş ve iktidara gelmesinin henüz ilk günlerinde CHP'ye eleştiriler yoğunlaşmıştır. Halkevlerine devlet kasasından tahsisat ayırdığı yönünde eleştiriler başlamıştır. Demokrat Parti, bu kurumları sadece CHP'nin parti politikası ve ideolojisine hizmet eden bir kurum olarak görmüştür. Lazım gelen yasal düzenlemelerle buna engel olunmuştur. *Halkevleri*, tüm bunlara karşın CHP'nin siyasi buluşmalarının gerçekleştiği merciler olmuştur. CHP'nin ana merkezi gibi olduğu eleştirileri CHP ile Demokrat Partiyi giderek düşmanlaştırmıştır. 1948'de halkevleri Cumhuriyet Bayramında kutlamaların merkezi olmuştur. Ayrıca CHP içinde kendisine makam-mevki verilemeyen idare heyeti görevlileri için halkevleri kullanılmıştır. Demokrat Parti üyeleri, Cumhuriyet bayramlarında *Eminönü Halkevi*'nde yapılan programlara icabet

⁵ M Rahmi Dirican, *Köy Enstitüleri Kanalıyla Toplum Kalkınması ve Köyde Sağlık*, Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları,2007, s. 102-107.

⁶ CHF: *Cumhuriyet Halk Fırkası 4. Büyük Kurultayı Parti Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.30.

etmemiş, bunu da yanlış bulmuştur.⁷ Millettin cebinden beslenip sadece CHP'ye çalışan yerler olarak algılandığı yönünde 25 Kasım 1948'de Hükümete gensoru dahi verilmiştir. Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Hamdi Dinçer, köy bütçesinden senelerce halkevlerine ciddi ödenek tahsisleri yapıldığını, bununsa CHP'nin siyasi ideolojileri için malzeme olarak kullanıldığını ileri sürmüştür. Başbakan Hasan Saka, iddiaları sert bir dille reddetmiştir.⁸ Halkevleri, birtakım CHP milletvekilleri tarafından münferit toplantı mekanları gibi kullanılmıştır.

Ancak halkevlerinin toplumun bütününe hizmet veren bir kurum olduğunu göstermek bakımından komünizme karşı söylem geliştirmesi dikkat çekmiştir. O dönemde komünizme karşı devletin her yerinde gösteriler, toplantılar yapılırken birçok halkevinde de benzer şeyler olmuştur. Mesela 4 Aralık 1948 Cumartesi günü, Milli Türk Talebe Birliği üyesi bir topluluk, İstanbul'da Eminönü Halkevinin bahçesinde bir toplantı yapmış, komünizm aleyhinde tezahüratlarda bulunulmuştur. O esnada Halkevinin camından Hüseyin Cahit Yalçın gençlere hitaben, Atatürk'ün gösterdiği yoldan yılmadan yürüdüklerini dile getirerek; *“Bugün gösterdiğiniz şu heyecan ve hassasiyet Atatürk'ün vasiyetini harfiyen yerine getirdiğinize bir delildir. Bu vatan ve milletin ebediyen mesut yaşayacağına inanıyorum.”* diyerek, inkılapların emanetçileri olduklarını söylemiştir.

Daha sonra pencereye gelen Rize Milletvekili Fahri Kurtuluş ise *“Şu anda on beş yıl önceki hayatımı gözlerimin önünde canlandırdığınız için size teşekkür ederim”* diyerek Türk gençliğinin, adaleti, hakkı ve kanunu nasıl tatbik edileceğini anlattığını ifade etmiştir: *“Bizim milliyetçiliğimiz bu vatani müstemleke haline getirmek istemeyen bir milliyetçiliktir. Kızıl emperyalizm daima ayaklar altında kalacaktır. Biz fikir mücadelesinin iyisine, güzeline taraftarız...”* Daha sonra Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, gençlere Halkevi penceresinden bir şiir okuyarak duygularını paylaştığını göstermiştir. Milli Türk Talebe Birliği o gün akşam Eminönü Halkevi'nde bir toplantı yapmıştır. Burada Haluk Nihat Pepeyi ve Behçet Kemal Çağlar da bulunmuştur. Türküler söyleyip, Erzincan-Kars yöresiyle ilgili oyunlar oynamışlardır.⁹

Yine de Demokrat Parti, halkevleri nezdinde eleştirilerini arttırarak devam ettirmiştir. 16 Mart 1949'da halkevleri hakkındaki suçlamalara Hamdullah Suphi Tanrıöver de girmiştir. İstanbul Bağımsız Milletvekili olan Tanrıöver, Türk Ocaklarının tekrar kurulması ve halkevleri-Türk Ocakları arasındaki sorunların çözümü için bir toplantı düzenleyip gazetecilere önemli malumatlar vermiştir. Türk Ocaklarının hedefinin aynı temelden gelen halk gruplarını bir arada toplamak olduğunu öne süren Tanrıöver, Türk Ocaklarının kurulmasından yıkılışına değin siyasi partilerin arkasından gitmediğini,

⁷ “Halk Partisi Halkevlerine yerleşiyor”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1948, s. 1 ve 2.

⁸ “Halkevlerinin milletin kesesinden gıdalanır fakat vazife olarak sadece Halk Partisine hizmet eder”, *Cumhuriyet* 24 Kasım Perşembe 1948, s. 1 ve 4.

⁹ “Gençliğin Dün Yaptığı Miting”, *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1948 Pazar, s. 1 ve 3.

siyasi çıkar peşinde olmadıklarını belirterek, halkevlerini şiddetle eleştirmiştir.¹⁰ Bu bağlamda, CHP'nin kırsal yerlerde bozulan prestijini köy enstitüleri ile, şehirlerde de halkevleri vasıtasıyla tamir etmeye çalıştığı sonucu çıkmaktadır. Ancak, CHP'nin aynı gerekçe ve sebeplerle Türk Ocakları aracılığıyla Demokrat Parti'yi suçlaması, iki partinin de birbirine yakın politik tavır içinde siyaset yaptıklarını göstermektedir.

Demokrat Parti iktidarında Milli Eğitim Bakanı olarak ilk kez görev yapan Tahsin Banguoğlu ile ondan sonra bakanlık yapan Tevfik İleri, halkevlerine devlet hazinesinden para ayrılması işlemini durdurarak işe başlamıştır. Böylelikle toplumun bütününe yönelik hizmet veren kurumlar olacaklarını ileri sürmüşlerdir. Siyasi bir partinin öz malıymış gibi çalışmalarının önüne geçilerek, durumlarının tekrar gözden geçirilmesi için Demokrat Parti Antalya Milletvekilleri Ahmet Tokuş, Akif Savoğlu, Ahmet Tekelioğlu, İbrahim Subaşı ve Fatin Dalaman, TBMM'ye halkevleri hakkında üç maddelik yasa teklifi sunmuşlardır. Buna göre siyasi bir partinin malı gibi değil de devlet ve milletin malı olmaları, yönetimlerinin o günün koşullarına göre yepyeni bir tüzüğe göre olması ve parti binası gibi hizmet vermemeleri teklifi sunulmuştur. Bu teklif, Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir habere göre CHP'liler arasında ciddi bir kırılmaya ve tepkiye yol açmıştır. Birtakım halkevinin CHP'nin öz sermayesiyle bazılarının ise toplumdan gelen yardımlarla yapıldığını ileri sürerek, yasa teklifini şiddetle eleştirmişlerdir. Yasayı bir *gasp yasası* olarak tanımlamışlardır.¹¹ 24 Haziran 1950'te CHP Grup Meclisinin İsmet İnönü başkanlığında yaptığı toplantıda bu durum değerlendirilmiştir. Vaziyetin halli için uzun bir toplantı olmuştur. Burada, halkevlerine bundan böyle her yıl bütçeden 6 milyon lira tahsisat ödemesinin yapılmayacağı sebebiyle vatandaşın yardımlarıyla ancak yaşatılmalarına yönelik karar alınmıştır. CHP'nin bundan böyle sadece bir köylü partisi olma yolunda kalacağı eleştirileri yapılmıştır.¹²

Hatay'da Halkevlerinin Açılması Ve Eğitim Seferberliği

Cumhuriyet yönetimi ve Atatürk inkılaplarını halka benimsetmek için 1932'de CHP'nin de parti programında yer alan halkevleri açılmıştır. Okur-yazar aydın bir kadro, halka bir taraftan okuma yazmayı öğretmiş, öbür yandan da Türk inkılaplarının bu kurumlar eliyle ülkede yerleşmesini sağlamıştır. Antakya havalisinde 1937 yılı başlarında halkevinde geceleri verilecek eğitimle okuyup-yazmayı öğretme için büyük ve gizliden gizliye hazırlıklar yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle akşam derslerine katılarak okumayı ve yazmayı öğrenen kişilerin ellerindeki mevcut ders araç gereçlerinin "halkevine" getirmeleri istenmiştir. Haziran'dan Temmuz'a kadar sürecek akşam derslerine ilk etapta 141 kişi katılmıştır. Bu akşam dersleri-kursu ile köylerde insanlara bundan sonraki süreçte okuryazarlığı öğretecek öğretmenler yetişecekti. Antakya Halkevi nezdinde başlatılan öğreticilik

¹⁰ "Hamdullah Suphi'nin Türk Ocaklarına Dair İzahatı", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1949, s. 6.

¹¹ "Halkevleri Meselesi Meclise İntikal Etti", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1950 Perşembe, s. 1 ve 3.

¹² "CHP Bir Köylü Partisi Haline Getiriliyor", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1950 Pazar, s. 1 ve 3.

kursu, 17 Temmuz 1937'de sona ermiştir. O gün Genç Spor Kulübünden mezun olmuş öğretmenlere bir müzik dinletisi programı yapılmıştır. Öğretmenler, kente gelen diğer insanlarla bir araya getirilerek tanışmaları sağlanmıştır. Köylülerin okuryazarlığa karşı tutum ve istekleri memnuniyetle karşılanmış ve bunun üzerine Kırıkhan, Reyhanlı, İskenderun ve Beylan kasaba ve köylerinde benzer okuma-yazma faaliyetinin uygulanması için hazırlıklar yapılmıştır. 18 Temmuz 1937'de, 141 öğretmen, halkevi kültür heyetince görev yerlerine uğurlanmıştır. Okuma-yazmaktan yoksun köyleri okur yazar hale getirmek için seferberlik başlatılmıştır. Bu eğitim faaliyetleri, Türkiye'de birçok inkılap ve yeniliğin yerleşmesi ve yaygınlaşmasında büyük öneme sahip olan ve bir şubesi 1937'de Antakya'da açılan Halk Partisi İl Başkanlığınca düzenlenmiştir. Halk Partisi Heyeti Temsiliye Kolu programının üçüncü maddesinde bütün bölge insanına okuryazarlığı öğretme işi de bulunuyordu.¹³ Bölgede 1,5 ay müddetle okuryazarlığı yapacak öğretmenler, o zamanki Sancak idaresi tarafından izlenilerek, kursların izin alınmadan başlatıldığı gerekçesiyle birtakım baskılara maruz kalmıştır. Bu nedenle bazı öğretmenler Antakya'ya kaçmıştır. Birçoğu jandarma tarafından yakalanmıştır. Ancak okuma-yazma çalışmalarında köylüyü aydınlatma işi olumlu sonuç vermiştir. Köprü Köyünde Tevfik Yusuf, köydeki yetişkinlere okuma-yazma öğrettiği için yakalanarak mahkemeye verilmiştir.¹⁴ Türkiye genelinde olduğu gibi Hatay ve tüm Sancak bölgesinde toplumu eğitime faaliyeti başarıyla hayata geçirilmiştir. Halk yapılan eğitim çalışmalarını olumlu karşılarsa da Sancak'ın değişik etnik yapıda olması nedeniyle Türkler dışındakilerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Her çeşit zorlama ve baskıya karşılık okuma- yazma bilmeyenlere okumayı ve yazmayı kısa sürede öğretmesi kültürel entegrasyon bakımından önemli bir çalışma olmuştur.

Sancak'ta yaşayan Türklerin okuma-yazma faaliyetine karşılık Suriyeli Araplar, Arapça konuşan Arapların kalabalık olduğu yerleşim yerlerine cami hocaları gönderilmiştir. Bu hocalar, halka verdikleri hutbelerde, köylerde okuma-yazma öğreten kişilerin dövülüp kovulmasının, hatta öldürülmesinin caiz olacağına yönelik fetvalar bile vermiştir. Hatay halkının Türkiye'de gerçekleşen kültürel çalışmaları, Arap milliyetçilerin tepkisine yol açmıştır. Türklerin her faaliyeti maalesef, karşıt kesimin karşı bir hamlesine neden olmuştur. Buna rağmen Hatay halkı, Türkiye'deki kültürel faaliyetlerin takipçisi ve uygulayıcısı olma yolunda büyük çaba sarf etmişlerdir.

1937'de Antakya'nın birçok yerinde halkevi şubeleri açılmıştır. 20 Temmuz 1937'de, ilk olarak Reyhaniye'de halkevi, merasimlerle açılmıştır. Bu açılışa Antakya Halkevi temsilcileri de bulunmuştur. Okuma-yazma ve kültür seferberliği için Antakya'da olduğu gibi Reyhaniye, Beylan, Kırıkhan ve İskenderun köylerine de okur-yazar kişiler gönderilerek, köylüye okuma-yazma öğretilmesi çalışmaları başlatılmıştır. 24 Temmuz 1937'ye gelindiğinde, CHP temsilciliğinin

¹³ Refik Kireççi, *Antakya*, Seçenek Ofset, İskenderun, 1998, s.63

¹⁴ Şinasi Soyer, vd. *Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Meb, Hatay 1998

liderliğinde hemen hemen her köyde halkevi başlatma çalışması tamamlanmıştır. Çalışmalarını sürdüren halkevlerinde, Heyeti Temsiliye Sekreteri Vedi Karabay, aza üyelerinden Abdullah Mursal ve Mehmet Tecirli de görev yapmıştır.¹⁵

Yeniğün Gazetesi “Alfabe Kursları” başlığı altında kurslara yapılan engellemelere karşı yayımlar yapmıştır. 24 Temmuz günkü yazıda, o zamana kadar serbest olan kurslara şimdi neden engel olunmak istendiği sorulmuştur. Bundan başka derslerin kusursuzca yapılmasında görev almış olan kültür heyeti, Maarif Dairesi tarafından mali destek ve izin alındığı da belirtilmiştir. Okuma-yazma kurslarında okul veya tahsil derecesinin verilmediği, sadece mahalle mektepleri niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. Türkiye’de her bölgede faal olan halkevleri, Hatay’da da halkın hoşnutluğunu kazanmıştır. Fakat CHP’nin politik çıkar ve hesapları, ideolojik çıkar çatışması halkevinin başlangıçta belirlenen faaliyetlerinin benimsenmemesine yol açmıştır. Türk kültürü ve Cumhuriyet’in nitelikleri Sancak’ta yerleştirilmiş olup, Anavatandan Sancak’a 120 öğretici gönderilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye’den gelen 120 öğretmene karşılık, Suriye’den de bölgeye karşı hamle için öğretmenler gönderilmesi burada nasıl bir mücadele verildiğini göstermektedir.¹⁶ 1938 yılında, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, inkılâpçı ve laik bir yapıya sahip olduğu, amacının Cumhuriyet yönetimini insanlara anlatarak kabullenmelerini sağlamak, köylünün refahını yükseltmek olduğu vurgulanmıştır. CHP yönetimi en ücra yerlerde bile halkevleri açmıştır. Halkevlerinde çeşitli sanat kolları başta olmak üzere yetişkinlerin eğitim-öğretimlerine önem verilmiştir. Edebiyat, tarih, dil ve diğer konularda halk eğitilmiştir.

1939’da Hatay Halkevlerinin kurumsal yapılandırmasıyla görevli Rahmi Apak, Hatay’da Türk diliyle yayım yapan Yeniğün, Hatay, Karagöz ile Arapça yayım yapan Türkiye taraftarı Ahd-i Cedit ve Enba-i Hatay gazetelerinin maddi harcamalarını üzerine almıştır. Rahmi Apak, Türk hükümet yetkililerine ilettiği bir raporda, Fransızların Suriye’deki Arapları, Ermenileri, Kürtleri kışkırttığı, bu sebeple Türkler dışındaki toplulukların kazanılması lüzumunu söylemiştir. Böylece Türkiye’den getirilen paralarla, Hatay’daki halkevi teşkilatlanmaları hız kazanmış, Hatay meselesi için şehit düşenlerin aileleri ile Türk inkılâplarını Hatay toplumuna maddi desteklerde bulunulmuştur. Apak, Suriye’ye düzenlediği seyahatte Fransızların kışkırtmasıyla bölgede Türklüğü küçük düşürücü yayımlar yapıldığını, Araplar içinde Fransızlar eliyle Türkiye-Türklük karşıtı faaliyetler yapıldığını, Ankara’ya iletmiştir. Ayrıca Hatay’ın Türkiye ile sosyokültürel bağlarının devam etmesi için 1939’un ilk günlerinde yoğun bir çaba sarf edilmiştir.¹⁷ Türkiye, Hatayla kültürel bağlarını

¹⁵ Volkan Payaslı, “Halkevlerinin Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme (1937-1939)” *History Studies*, 3 (1), 2011, s. 2019

¹⁶ Payaslı, “Halkevlerinin Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme (1937-1939)”, s. 19.

¹⁷ Adnan Sofuoğlu, A.; Adil Dağıstanlı, *İşgalden Katılıma Hatay*, Pnoenix Yayınları, Ankara 2008, s.102

güçlendirmek, Cumhuriyet ideolojisinin Hatay'da benimsenmesini sağlamak için ciddi çabalarda bulunmuştur. Bu emeklerin Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına kadar ki zamanda sürmesi dikkate şayandır.

Antakya-Sancak'ta faaliyete başlayan halkevleri giderek öteki kazalarda da şubeler açarak faydalı çalışmalarda bulunmuştur. Sancak havalisi hem kendi içerisinden halkı bilinçlendirmek için öğretmen yetiştirmiş, hem de Türkiye'den öğretici isteğinde bulunmuştur. Bu konuda yine Rahmi Apak, Ankara'ya baş vurarak Türkiye'de dil, temsil, sosyal destek ve köy işleri alanında eğitim almış en az 25 kadın ve erkek öğretmenin Hatay'a hemen gönderilmesini istemiştir. 14 Şubat 1939 günü yayımlanan *Hatay Halkevleri Talimatnamesinde*, Türkçenin halk arasında konuşulan kelimelerinin, milli masal ve atasözlerinin toplanması, milli olan gelenek ve göreneklerin araştırılması, insanlara yurt sevgisinin aşılması çalışmalarının yapılması, dil, tarih, edebiyat şubesinin açılmasının görevleri arasında yer aldığı yazılmıştır.¹⁸ Atatürk'ün Cumhuriyet İdeolojisini halka benimsetmek, halkla devlet arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak için açılmasına öncülük ettiği bu halkevleri Hatay'da görevini başarıyla yaparak hedeflerine ulaşmıştır.

Sonuç

Millet mektepleri ile halkevleri, Türkiye'de ulus-devlet tesisi ve Cumhuriyet şeklinin halka benimsetilmesinde ciddi roller üstlenmiştir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde sayılan fakat Türkiye'ye dahil olamamış Hatay'ın anavatana katılması kolay olmamıştır. Hatay'da okuma-yazma ve kültür seferberliğini yerine getirmek ve propaganda faaliyetlerini yapmak için Antakya, Reyhanlı, Belen kazalarında halkevleri açılmıştır.

1937 yılı Hatay'ın bağımsızlık yolundaki çalışmaların arttığı bir yıl olmuştur. Hatay'da halkevlerinin açılması bu yıl içinde olmuştur. Bunun yanında 1937 yılı, Fransız-Suriye baskılarının da bölgede yoğunlaştığı bir yıl olmuştur. Hatay'da faaliyete başlayan halkevleri, Atatürk'ün isteği ve teşviki üzerine açılmıştır. Halkevlerindeki faaliyetlerin de etkisiyle, Hatay Meclisinde büyük çoğunluğu Türkler ele geçirmiş ve 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulabilmiştir. Siyasi-kültürel yapısal işler dışında gerek değişen dünya şartları gerekse II. Dünya Savaşı'nın Fransa üzerindeki etkisiyle 23 Haziran 1939'da Türk-Fransız-İngiliz ortak deklarasyonu sonrasında Hatay Meclisi, 29 Haziran 1939'da Türkiye'ye bağlanma kararı almıştır.

¹⁸ Hamit Pehlivanlı, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s.128-129.

Kaynakça

- Aysal, Necdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 35-36, 2005, s 267-282.
- CHF: *Cumhuriyet Halk Fırkası 4. Büyük Kurultayı Parti Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- “CHP Bir Köylü Partisi Haline Getiriliyor”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1950 Pazar
- Dirican, M. Rahmi, *Köy Enstitüleri Kanalıyla Toplum Kalkınması ve Köyde Sağlık*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- “Gençliğin Dün Yaptığı Miting”, *Cumhuriyet*, 5 Aralık 1948 Pazar
- “Halkevleri Meselesi Meclise İntikal Etti”, *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1950 Perşembe
- “Milletin Kesesinden Gıdalanır Fakat Vazife Olarak Sadece Halk Partisine Hizmet Eder”, *Cumhuriyet*, 24 Kasım Perşembe 1948.
- “Halk Partisi Halkevlerine Yerleşiyor”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1948.
- “Hamdullah Suphi’nin Türk Ocaklarına Dair İzahatı”, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1949.
- Kaya, Yalçın, *Köy Enstitüleri c.I*, Tıglat Matbaası, İstanbul 2011.
- Kireççi, Refik, *Antakya*, Seçenek Ofset, İskenderun 1998.
- Oğuzkan, Turhan, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Halk Eğitimi*. Maarif Basımevi, Ankara 1956.
- Payaslı, Volkan, “Hatay’daki Faaliyetleri ve Hatay’ın Türkiye’ye Katılım Süreci Üzerindeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme (1937-1939)”. 3 (1), 2011, s. 217-235.
- Pehlivan, Hamit, vd. *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2001.
- Sofuoğlu, Adnan; Adil Dağıstanlı, *İşgalden Katılıma Hatay*, Pnoenix Yayınları, Ankara 2008.
- Soyer, Şinasi, vd. *Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, Meb, Hatay 1993.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK TARİH VE DİL ÇALIŞMALARININ FRANSIZ MANDA İDARESİNDEKİ
SANCAK'A VE HATAY DEVLETİ'NE YANSIMALARI

Volkan PAYASLI*

Giriş

Misakı Milli sınırlarında olduğu teyit edilen Sancak bölgesi, Sakarya Savaşı sonunda, 20 Ekim 1921' de, Fransa ile TBMM hükümeti arasında imzalanan anlaşmaya göre Sancak bölgesinin milli sınırlar dışında kalması Türkiye'nin menfaatleri açısından lüzumlu görülmüştür. Çünkü bu anlaşmayla İtilaf kanadının bir ülkenin tek başına da olsa Ankara hükümeti ile bir anlaşma imzalaması, onun bu hükümeti yasal olarak tanıdığının¹ ve bu durumun Ankara'nın Fransa'ya dayanarak, Avrupa'ya “pencere açmaya” olan ihtiyacının bir göstergesidir.²

Ankara Anlaşması'nda alt alta sıralanacak maddeler, on sekiz yıl sonra Sancak'ın bağımsızlığa giden yolun kilometre taşlarını teşkil edecektir. Özellikle anlaşmanın 7.maddesinde İskenderun'a özel idare şekli tanınmış, Türk parası orda resmi haizde olmuş, Türk ırkından olan sakinlerin kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylık sağlanmış, Türkçe resmi dil olmuş, Türk bayrağına benzer bir bayrağın olması maddelerde öngörülmüştü.³ Bu bağlamda 7. madde Sancak halkının milli benliklerini koruma ve geliştirmede, Türkiye ile olan kültürel bağların kopmamasında önemli bir unsur olmuştur. Sancak, Misakı Milli sınırlarının dışında kalsa da Mustafa Kemal Paşa Franklin Bouillon'a, İskenderun ve Antakya'yı alacağını, orada bir Türk Hükümeti teşkil edileceğini dile

* Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-7495-9711>

Bu çalışma, 2009 yılında Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde kabul edilen “Atatürk Dönemi Eğitim-Kültür Politikalarının Hatay'a Yansımaları (1921-1938)” adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiş ve yeniden düzenlenmiştir.

¹ Bige Yavuz “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının Hazırlık Aşaması” AAM, C.VIII, S.23, Mart 1992, s.273.

² Süleyman Hatipoğlu, “Atatürk ve Hatay'ın Anavatana katılması” *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Haziran 1996, S 102, s.4.

³ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, TTK, Ankara, 1992, s.61.; Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Avrasta Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2001 s.36.; M.Tekin, *Hatay Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Antakya, 1999, s.219.; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Örgün Yayınları, İstanbul, 1981,s.670.; Ahmet Halaçoğlu, *Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi*, Ankara, 1985, s.5.; *İslam Ansiklopedisi*, C.III, TDV, İstanbul, 1991, s.232.; *Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, C.5., Meydan Yayıncılık, İstanbul, 1971 s.672.; Anlaşma metninin tamamı için bkz: *TBMM Zabıt Ceridesi*, C.14, Devre 1, İçtima 2, Ankara, 1958, s.24-26.

getirmişti.⁴ 24 Temmuz 1923'te, Lozan Anlaşması imzalandı. Konumuz açısından anlaşmanın 3. maddesinde, sadece Suriye sınırının 20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa-Türkiye anlaşmasının 8.maddesinde tanımlanmış sınır olduğu belirtildi. Böylece Ankara Anlaşması teyit edilmiş oldu.⁵ Fransa'ya bırakılan Sancak bölgesinin de yer aldığı Suriye mandaterliği, 24 Temmuz 1922'de Türkiye ile Fransa arasında akit ve karara bağlanacak, arkasından Milletler Cemiyeti (MC) tarafından 29 Eylül 1923'te tasdik edilerek manda yönetiminin resmen uygulanmasına başlanacaktır.⁶ 1920 Eylül'ünde Fransa, Suriye'yi önce Suriye ve Lübnan diye ikiye, sonrada Halep, Şam, Lübnan ve Alevi Lazkiye devletleri adı altında dörde bölecektir. Böylelikle Suriyeliler I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına kovuşmayı beklerken, mandat bahanesiyle Fransız sömürge yönetimi altına girmenin düş kırıklığı içinde Fransızlara baş kaldırmaya başlayacaklardı.⁷ Fransa, "böl yönet" politikasıyla ve el altından dilleri, dinleri, siyasi cereyanları körükleyerek bölgedeki konumunu güçlendirmeye çalışsa da bölgedeki olumsuzluklar nedeniyle, 1925'te, Suriye'ye, Mösyö de Jouvenel'i Yüksek Komiser olarak tayin etmiştir. Aynı yıl içinde Fransız Yüksek Komiserliği kararı ile Sancak'ta Arapça ve Fransızcanın yanında, Türkçenin resmi dil olması kabul edilmişti.⁸ 1926'da, Fransız Yüksek Komiseri Jouvenel'in yayınladığı bir kararname ile merkezi İskenderun olmak üzere Suriye'den ayrı müstakil bir "İskenderun Hükümeti" kurulduğunu ve bu Sancak'ın Beyrut'taki Yüksek Komiserliğe bağlandığını beyan etmişti. Böylelikle Mart 1926'da, merkezi İskenderun olan bir hükümet kuruldu. Hükümet Reisliğine Pierre Durieux getirildi.⁹ Kurulan hükümetin kendine ait anayasası, hükümet başkanı olacak ve Şam'daki meclise giden Mebus sayısı, 6'dan 9'a çıkacaktı. Ancak Arap milliyetçilerinin yoğun tepkisi nedeniyle hükümetin adı değiştirilerek "Şimali Suriye Hükümeti" ismiyle, 12 Haziran 1926'da Şam'a bağlanmıştır.¹⁰ Fransa'da yaşanan iktidar değişikliğine paralel olarak 9 Eylül 1936'da, Fransa ile Suriye arasında imzalanan anlaşmaya göre,

⁴ Serhan Ada, *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay Sorunu (1918- 1939)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.51.; M.Tekin, *Hatay Tarihi*, s.219.

⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, C.I(1919- 1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.278-279.; Ayrıca bkz: Adil Dağıstan, *Türk-Fransız İlişkileri(1918-1939)*, H.Ü, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.73-74.; İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)", *Belleten*, C.XLIX, S.193, Nisan 1985, s.80.; Yusuf Sarıay, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936- 1938)" *AAM*, C. X II., S.34, Mart 1996, s.4.

⁶ Adil Dağıstan "Sancak'ta Fransız Mandat Yönetimi ve Türkiye", *AAM*, C.XX, S 60, Kasım 2004,s.695.; Oran, *age*, s.281., Ergün Akçora, "Hatay'ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasında Yeri" *AAM*, C.X I., S.32, Ankara, Temmuz 1995, s.389.

⁷ Soysal, *agm*, s.81.

⁸ Ali Arslan, "Hatay Meselesinde Arapların Tavrı" *GKD*, C.7, Antakya, Mayıs 1995, S.75,s.18; Dağıstan, "Sancakta Fransız", s.698; Volkan Payaslı, *Sancak'tan Vilayete Hatay (1921-1960)*, Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, s. 20.

⁹ Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu?*, TTK, Ankara, 1991, s.13-14.;M.Tekin, *Hatay Tarihçesi*, s.28.; Arslan, *agm*, s.18.; Akçora, *agm*,s.390.; M.Tekin, *Hatay Tarihi*, s.220., Dağıstan, "*Sancakta Fransız*", s.697.

¹⁰ İskenderun Sancağının istiklali için yemin etmiş olan mebuslar, Suriye Devlet Reisi Ahmet Nami'nin murahhasları huzurunda tekrar Şam'a iltihak kararı verdiler. Yalnız Ermeni mebus Narik "henüz imzannet mürekkebi kurumamıştır. Ben sözümü ve imzamı geri almam, Şam'a iltihak kararını kabul etmiyorum" diyerek muhalif kaldı. Bkz: Melek, *age*, s.14.; Dağıstan, *Türk- Fransız*, s.132.

Suriye'ye bağımsızlık tanınmasına rağmen¹¹ İskenderun Sancak'ına ait açık bir hüküm yoktu. Yalnız anlaşmanın 3.maddesine göre¹² Fransa Suriye'den çekilirken, Sancak'taki hak ve yükümlülüklerini, yeni Suriye hükümetine devredecekti. Bu durum Türkiye'de büyük tepki uyandırdı ve 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verilen resmi notada¹³ Suriye'ye yapıldığı gibi, İskenderun Sancak'ına da bağımsızlık verilmesi istenmiştir.¹⁴ Atatürk, 1 Kasım 1936'da Hatay meselesini Meclis'e taşımış ertesi gün ise Sancak'a Hatay¹⁵ adını vermiştir.¹⁶ 2 Kasım 1936'da İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti¹⁷ adını Hatay Egemenlik Cemiyeti olarak değiştirilmesini ve faaliyetlerinin bu isim altında yürütülmesini istemiştir.¹⁸ Hatay konusunda ısrarlı olan Atatürk, 14 Aralık 1936'da Sancak meselesine resmen el koyarak, meseleyi İngiltere'nin arabuluculuğuyla MC'ye götürmüştü.¹⁹ 27 Ocak 1937'de raportör Sander'in MC' ye sunduğu rapor kabul edildi. Konumuzu ilgilendiren iki maddeye baktığımızda, Sancak için ayrı bir statü ve anayasa hazırlanacak, Sancak iç işlerinde tamamen bağımsız, dış işlerinde Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olacak, Sancak resmi dili Türkçe olacak, ikinci bir dil için MC karar verecekti.²⁰ 29 Mayıs 1937'de Sander'in raporuna paralel olarak, MC Hatay için hazırlanan anayasayı kabul etti.²¹ 3 Temmuz 1938'de, Sancak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi statüsünün ortaklaşa korunması hakkında, Türk ve Fransız asker heyeti arasında anlaşma yapıldı. 4 Temmuz 1938'de Türk askeri Hatay'a girdi. 2 Eylül 1938'de Hatay Millet Meclisi'nin ilk toplantısında yapılan seçimlerde, Cumhurbaşkanlığına Atatürk'ün aday

¹¹ B.C.A. 030,10-22.501.23.

¹² 3.madde yüksek akit taraflar manda rejiminin sona erdiği gün Fransa hükümeti tarafından Suriye ile ilgili olarak ya da bu memleket adına imzalanan bütün anlaşma ve sözleşme ve diğer milletler arası taahhütlerden doğan hak ve vecibelerine yalnız Suriye hükümetine devretmek için bütün tedbirler alınacaktır deniliyordu. Bkz: Oran, *age*,s.283.; Ayrıca bkz: Cezmi Eraslan, "Atatürk'ün Hatay Meselesindeki Tavrı", *GKD*, C.7, S.37, Antakya, Mart 1992, s.22.

¹³ Nota için bkz: Dağıstan, *agt*, s.135-136.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*(C.I- C.II: 1914-1995) Alkım Yayınları, İstanbul, 2004, s.348.; Oral Sander , *Siyasi Tarih(1918-1994) C.II*, İmge Yayınevi, Ankara, 2004, s.96-97; Sarımay,agm, s.12.

¹⁵ Hatay sözcüğü Türkçe sözcük kuramı bakımından; Hat ve ay köklerinin birleşerek türemesi daha uygun düşmektedir. Hatay sözcüğündeki Hat kökünün, Hatti sözcüğünde geçen Hat kökü ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Çünkü bölgede M.Ö 2000 yılında Hatti Krallığı vardır. Cemil Gök, *Kırk Asırlık Türk Yurdu Hatay*, Ankara, 2005, s.1-2.; Tarihi belgelere göre Türkler Orta Asya'dan göç ettiklerinde Hatay bölgesine yerleşmiş buradaki kasaba, köy ve nehirlerine geldikleri yerlerdeki isimleri vermişlerdir. Hatta Antakya'daki bir köyün adı Hetye'dir. Hititler döneminde bu bölgenin adı hattena olduğu gibi bizim, Hitit dediğimiz kavimin kendi dillerinde adı Hatti'dir. Bkz: Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972, s.7. ; Şükrü Oğuz; "Ata ve Hatay",*Antakya Halkevi*, S.5, Mart 1987,s. 4-5.

¹⁶ Mete Tunçay, *Hatay Sorunu ve TBMM*, Türk Matbaacılık, Ankara, 1940, s.252-255.; Armaoğlu, *age*,s.348.; Tekin, *Hatay Tarihi*,s.29; Sökmen, *age*,s .95.; Ş.Oğuz, agm, s.6.; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.536.

¹⁷ 30 Mayıs 1923'te resmi olarak Adana da kurulan İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafai Hukuk Cemiyetinin kuruluşu için bkz: Sökmen, *age*, s.73-74.; Melek, *age* s.4-5.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sökmen, *age*, s.94-95.; Melek, *age*, s.36-37.

¹⁹ Hüsamettin Yıldırım, " *Hatay Meselesinin Türkiye Lehine Çözümünün Türk-Sovyet İlişkilerine Yansıması*", Anavatana Katılışının 60. Yıl dönümünde Hatay Sempozyumu, AAM, Ankara, 2001, s. 106.; Armaoğlu, *age*, s.349.; Oran, *age*, s.283.

²⁰ Sander raporunun tamamı için bkz: Oran, *age*, s.285-28; Ayrıca bkz; *Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, C.5, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 1971, s.672.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Oran, *age*,s.285-287; Ayrıca bkz: B.C.A. 030. 10- 222.501.25.

gösterdiği Tayfur Sökmen, Başbakanlığa Abdurrahman Melek atandı. Devletin adı “Hatay Cumhuriyeti” adını aldı. Resmi dil Arapça ve Türkçe olduğu halde, bütün milletvekilleri Türkçe yemin etti.²² 23 Haziran 1939’da Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesin çözümüne ilişkin anlaşma imzalanmış, 29 Haziran 1939’da son toplantısını yapan meclis, oybirliği ile Anavatan’a katılmaya ve Hatay Meclisi’nin dağılmasına karar vermiştir.²³ 23 Temmuz 1939’da Fransız askeri bölgeden çekilerek Hatay bağımsızlığına kavuşmuştur.

Türk Tarih Kurumu’nun Kuruluşu

Türk Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanması sonucu devrimci kadro, Osmanlı’nın dışında Batı’ya dönük tarihi yerlerini belirlemek istemişlerdi. Osmanlıların tarih anlayışı, kendi imparatorluk dönemi ve İslam tarihiyle sınırlanmış, Osmanlı Tarihi’nde, İslamiyet öncesi Türk devletlerinin tarihiyle ilgili bilgilere yer verilmemişti. Okullarda okutulan tarih ders kitaplarında, Türk tarihi yerine, İslam ve Osmanlı tarihi anlatılmış, Türklerin medeniyete olan katkıları dile getirilmemişti.²⁴

19.yüzyıla gelindiğinde, yüzyılın getirmiş olduğu milliyetçilik akımı, tarih anlayışına değişiklik ve canlılık getirmişti. Osmanlı İmparatorluğu ile sınırlandırılan tarih anlayışı, Meşrutiyet dönemiyle birlikte, Türkçülük cereyanı çerçevesinde incelenerek, bu dönemde Genel Türk Tarihi yazılmıştı.²⁵ Bu dönemde yetişen ve Cumhuriyet kadrolarında yer alacak olan Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet, Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp ve Necip Asım gibi, Türkçü fikir ve düşünceleri ile Cumhuriyet dönemi tarih anlayışına katkıda bulunacaklardır.²⁶ Bu dönemde şekillenen ve şahlanan milliyetçilik duyguları ve tarih anlayışı, Cumhuriyet tarih anlayışına da yön verecektir.

Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet’in kurulmasıyla tamamen maziye karışmıştı. Yeni kurulacak olan devlet, milli esaslara dayanan Türk Devleti olmalıydı. Bu yüzdendir ki, sadece Osmanlı Devleti’ne değil, eski Türk medeniyetlerine de inmek gerekmişti.²⁷ Atatürk’ün tarih tezi üzerinde çalışmalara başlaması, 1928 yılında Afet İnan’ın Fransızca coğrafya kitapların birinde, Türk ırkının sarı olduğu ve Avrupa zihniyetine göre, Türklerin ikinci tip insan olduğunu, Türk atalarının dört yüz çadırlık bir aşiretten İmparatorluğu kurduğu görüşünü Atatürk’e belirtmesiyle olmuştur.²⁸

²² Yemin eden milletvekillerinin 22’si Türk 9’u Alevi, 5’i Ermeni, 2’si Arap, 2’si Ortodoks tebaadan olmak üzere toplam 40 milletvekili vardı. Bkz: Melek, *age*, s.61.; Sökmen, *age*, s.106.

²³ Hatipoğlu, *agm*, s.22.; Eraslan, *agm*, s.24.; Melek, *age*, s.84.; Sökmen, *age*, s.117.

²⁴ Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devrimlerinin Temeli ve Gelişim*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1984, s.157.

²⁵ A.İnan, *age*, s.192.

²⁶ Celal Metin, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti tarihi*, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.37.

²⁷ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara, 2001, s.172.

²⁸ Afet İnan, “Atatürk ve Türk Tarih Tezi”, *Bellekten*, C.III, S.10, Nisan 1939, s.244-245; Afet İnan, “Türk Tarih Kurumu 40 yaşında”, *Bellekten*, C.XXXV, S.140, Ekim 1971, s.520-521.

Bu bağlamda Atatürk, Türkiye'nin en eski halkı kimlerdir? Bu memlekette, en eski uygarlıklar kimler tarafından ve nasıl kurulmuştur? Türklerin, dünya tarihinde ve uygarlığında yerleri nelerdir? Sorularına cevap aramak için seferberlik ilan etmişti.²⁹

Mustafa Kemal'in amacı, Türk milletini hızlı bir şekilde Batı'nın karşısına çağdaş bir millet olarak çıkartmak, bir yandan da Batı'nın oryantalist bakış açısı nedeniyle Türkleri, "Osmanlılık ve Müslümanlık" zihniyetinden tasfiye etmektir. Atatürk'ün ortaya koyduğu Türk tarih tezi, Cumhuriyet Türkiye'sinin en yeni düşünüş tarzıydı. Eğer Anadolu birilerinin olacaksa, kökleri, tarih bakımından Hititlere kadar giden Türklerin olmalıydı.³⁰

Tarih araştırmalarında, Türk Ocaklarının tarih çalışmalarını yeterli görmeyen Atatürk, Türk Ocaklarından ayrı bir kurum oluşturulmasını istemişti. 23 Nisan 1930'da, Türk Ocaklarının yeni binasında toplanan VI. Türk Ocakları Kurultayı Aksaray delegesi Afet İnan, Atatürk'ün isteği üzerine bir konuşma yaparak, Türk tarihinin eksikliğinden, Türklerin kurmuş olduğu büyük medeniyetlerden bahsederek, 40 imzalı bir önergeyi³¹ başkanlığa sunduktan sonra, "Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin" oluşturulmasına karar verilmişti. Bu kurumun en önemli eserlerinden biri de, 606 sayfa ve 11 bölümden³² oluşan 100 adet basılan "Türk Tarihinin Ana Hatları" kitabıydı. Kitap, kamuoyunda ortak bilinç yaratmak ve Türk tarihinin ana hatlarını ortaya koymak üzere eleştirilere sunulmuştu. Dar bir kadro ile basılan bu kitabın basılmasından bir yıl sonra 1931'de, "Türk Tarihinin Ana Hatlarına Giriş" başlığı adı altındaki kitap, 30 000 adet basılmıştı.³³ Bu kitabın yayınlanmasındaki amaç, şöyle izah edilmiştir : " *Bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğramış, ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk Milletine, tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktadır...*"³⁴ düşüncesi, Türk tarih tezinin ana fikrini destekler niteliktedir. Basılan kitapta, büyük işler başarmış olan Türk ecdadını araştırmanın gerekliliği dile getirilmiştir. Ayrıca Türk milletinin yurdu olan Orta Asya'dan, kuzeyden-güneye, doğudan-batıya, göç etmek zorunda kaldıkları ve gittikleri yerlere kendi medeniyetlerini götürdükleri

²⁹ C. Metin, agt, s.39.

³⁰ Bayram Bayraktar, "Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarih Tezi", *Türkiye Günlüğü*, S.48, Kasım-Aralık 1997, s.68.

³¹ Bu önergede: "Türk Tarih ve medeniyetini ilmi bir suretle tetkik etmek için, hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini ve bu heyetin azasını seçmek salahiyetinin merkez heyete bırakılmasını teklif ederiz" ibaresi yer almaktadır. Bkz: Fahri Çoker, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK Basımevi Ankara, 1983, s.2.

³² Bu bölümler: 1) Beşeri Tarihe Methal, 2) Türk Tarihine Methal, 3) Çin, 4) Hint, 5) Kalde, Elam ve Akad , 6) Mısır, 7) Anadolu, 8) Ege Havzası, 9) Eski İtalya ve Ertürksler, 10) İran, 11) Orta Asya'dır. Bkz: Semavi Eyice, "Türk Tarihinin Ana Hatları", *Bellekten*, C.XXXII, S.128, Ekim 1968, s.512-513.

³³ Etine Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Çev: Ali Berktaş), İstanbul, 1998, s.40.

³⁴ Eyice, agm, s.511.

dile getirilmişti. Bu bağlamda Irak, Anadolu, Mısır, Ege’ de medeniyet kuranların Orta Asyalı brakisefal ırkı olduğu ve Türklerinde onların çocukları olduğu vurgulanmıştı.³⁵

Tarih tezinin ortaya konmasının ana nedeni de, kurulan yeni devletin milli kimliğini tanıması ve Batı medeniyetinin karşısına uygar bir millet olarak çıkma düşüncesi yer almaktaydı. Batı karşısında, başı dik durmanın yolu da bu yoldan geçmekteydi. Bu doğrultuda 1931 yılında Türk Ocaklarının uzantısı olan Türk Tetkik Heyeti, Atatürk’ün de istemiyle Türk Ocakları’ndan ayrı bir cemiyet olmuştur. Aynı yıl Türk Ocakları, CHP’ye katılmıştır. Bu durum gençler arasında Cumhuriyet ideolojisinin hızlı bir şekilde yerleşmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Basit olarak görünen bu değişim, köklü bir zihniyet değişiminin işaretiydi.³⁶

Türk Ocakları’nın kapatılması ardından 15 Nisan 1931’de, Atatürk’ün direktifi üzerine, Türk Tarih Heyeti “Türk Tarih Tetkik Cemiyeti” adı altında apayrı bir kurum haline gelmiştir.³⁷ Kurumun temel amacı: toplanıp ilmi müzakerelerde bulunmak, Türk tarihinin kaynaklarını araştırıp bastırmak, Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak vesika ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere, kazı ve keşif heyetleri göndermek ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin eserlerini, her türlü yolla yayınlamaktır.³⁸ Bu kurumun ilk olarak yaptığı iş, okul kitaplarını yeniden yazmak oldu. Bu durum “Türk tarih tezinin ” ve Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesinde, okul kitaplarına verilen önemi yansıtmaktadır.³⁹

Türk Tarih Cemiyeti, liseler için 4 ciltten oluşan tarih kitapları hazırlamıştı. Daha sonra kitaplar sadeleştirilerek, 3 cilt olarak ortaokullar için yayımlanmıştır.⁴⁰ Toplam 7 ciltten oluşan bu kitaplar, Türk tarihini en iyi şekilde özetlemekte ve Batı eksenli tarih anlayışına da karşı çıkmaktaydı.

15 Nisan 1931’de kurulan Türk Tarih Cemiyeti’nin ilk kongresi, 2 Temmuz 1932’ de Ankara Halkevi’nde düzenlenmiş, kongre 11 Temmuzda sona ermişti. Kongrede, bir milletin yüzlerce asırlık hayatına temas eden olaylar, ilk insanların kimler olduğu, nereye ve nasıl göç ettikleri ele alınmıştı. Bu bağlamda uygarlık tarihine, ırk antropolojisine, Türk dili ve edebiyatına değinilmişti.⁴¹ İnkılâp kadrosunun tarih çalışmalarına ve Türk tarih heyetine verdiği destek tamdı. Kongrede asıl amaç;

³⁵ A. İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, s.245.

³⁶ Yunus Nadi, “Türk Ocağı, Türk Birliği”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1931

³⁷ Mahmut Tezcan, *Atatürk ve Eğitim*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s.64.

³⁸ A. İnan, “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, s.24.

³⁹ Etine Copeaux, *age*, s.40.

⁴⁰ C. Metin, agt, s.42; Yasemin Doğaner, *Atatürk İnkılâplarının Topluma Yansıması*, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000, s.244.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1932; Ayrıca bkz: Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Eğitim*, A.Ü. DTCF Yayınları No: 35, Ankara, 1982, s.126.

Türklerin maneviyatını güçlendirmek ve tarihte yerlerini belirlemektir. Bu doğrultuda okullarda öğretilen tarih anlayışı, kongrenin esaslarına dayanmıştır.

1935 yılında Türk Tarih Cemiyeti, “Türk Tarih Kurumu (TTK) ” adını almıştır. Bu doğrultuda Atatürk, en eski medeniyetleri meydana çıkarmak, Genel Türk Tarih ve medeniyetlerini, yeni ilmi araştırmalara göre yazmak, bütün bunların gerçekleşmesi için de, gençlerin yetiştirilmesini istemiştir. Ayrıca yetişen gençlerin, Maarif Vekâleti tarafından yurt dışına gönderilmesi, TTK’ nın görevi arasında yer almıştır.⁴² 9 Ocak 1936’da Atatürk’ün isteğiyle tarih çalışmalarını, dil hareketleri çerçevesinde antropoloji, arkeoloji, etnografya ve coğrafya bilimiyle destekleyen, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu. Ankara Üniversitesi’nin bir başlangıcı olan fakülte, milli kimliğin güçlenmesinde önemli katkıları olmuştur.⁴³ Ayrıca Türk rejiminin anıtsal simgesi olan kuruluş, Anadolu’nun merkezi olan başkente, medeniyetlerin kurucusu Türklerin, tarihini simgeler, Türk tarihini Osmanlı çöküşü olarak nitelendiren Batı’ya yanıt olmuştur.⁴⁴

20 Eylül 1937’de İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nda toplanan İkinci Türk Tarih Kongresi, birinci kongreden farklı olarak, uluslararası niteliğe sahipti. İkinci kurultaya, Avrupa’nın pek çok ülkesinden yerli ve yabancı akademisyenler gelmiştir. Atatürk’ün önderliğinde gerçekleşen kongrede bilimsellik ön plana çıkartılarak, Türk tarih tezi açıklanmaya çalışılmıştı. Bu bağlamda bildiriler, ağırlıklı olarak Türk tarih tezi etrafında birleşmekteydi. Kongreye katılan katılımcılar, Dolmabahçe Sarayı’ndaki tarih sergisine hayranlık duymakla birlikte, milli tarihimize ilgili bildiriler sunarak Türk tarih tezini teyit etmişlerdi. Bazıları ise, kongre bittikten sonra kendi ülkelerinde, Türk tarih tezi hakkında ilmi yayınlarda bulunmuşlardır. Böylelikle Türk tarih tezinin haklılığı, elde edilen vesikalarla dünya kamuoyuna sunulmuş ve kongre zaferle sonuçlanmıştı. Türk tarih zaferini en iyi özetleyen söz Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışında okunacak olan Atatürk’ün şu söyleviydi:

“Türk tarih ve dil kurumlarının çalışmaları, takdire layık ve mahiyet arz etmektedir. Tarih tezimizi reddedilmez değil ve vesikalarla ilim dünyasına tanıtan Tarih Kurumu, memleketin muhtelif yerlerinde yeniden kazılar yaptırmış ve beynelmilel toplantılara muvaffakiyle iştirak ederek, yaptığı tebliğlerle ecnebi uzmanların alaka ve takdirini kazanmıştır...”⁴⁵

Söylev, Türk Tarih Kurumu’nun önemini ortaya koymaktaydı. İnkılâbın kadroları, geçmişle hesaplaşmış ve Batı’nın karşısına medeni millet olarak çıkarak, Türk tarih teziyle, tarihteki yerlerini dünyaya bildirmişlerdi.

⁴² A. İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*, TTK, Ankara, 1953, s.4.

⁴³ M. Ergün, *age*, s.126.; A. İnan, *age*, s. 4.

⁴⁴ E. Copeux, *age*, s.48.

⁴⁵ A. İnan, “Türk Tarih Kurumu 40 Yaşında”, s.528-529.

Türk Tarihi Alanındaki Çalışmaların Hatay'a Yansımaları

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ardından, Batı'nın karşısına Osmanlı'dan ayrı olarak, Batı eksenli tarih anlayışından çıkmak isteyen Cumhuriyet kadrolarının, "Türk Tarih Tezine" verdiği önemden önceden bahsedilmişti. Bu bağlamda, Türkiye'de milli kimliği pekiştirme, batılılaşma yolundaki tarih çalışmaları, Misakı Milli sınırları içinde olan; ancak Anavatan'dan ayrı kalan Hatay'a da yansımıştır. Nitekim Tarih çalışmalarını Hatay'a yansıtmada, Yenigün gazetesi önemli rol oynamıştır. Bu bölümde, basından hareketle Türkiye'deki tarih alanındaki çalışmaların, Hatay'a olan yansımaları ele alınmıştır. Ancak yapılan çalışmada, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu ve Türk Tarih Cemiyeti'nin, Türk Tarih Kurumu'na dönüşmesiyle ilgili haberlere rastlanılmamaktadır.

3 Mart 1933'te ilk olarak Yenigün gazetesi, Türk Tarih Cemiyeti'nin yabancı okullar için hazırlamış olduğu 4 ciltlik tarih kitaplarının, yabancı çocuklar için kendi dillerine çevirmek üzere okutulmasının, Maarif Vekâlet'ince onaylandığı haberlerine yer verilmişti.⁴⁶ Bir ay sonra, Türkiye'deki tarih çalışmalarını "Büyük Türk Tarihi" başlığı altında, Mustafa Kemal'in öncülüğünde büyük Türk tarihini yazmak için ilk toplantının yapıldığı dile getirilmiştir. Bu toplantıda, Türk tarihine ait yazılar okunmuştu. Bu bağlamda, eski Türk eserlerinin, abide ve merkezlerinin, araştırılma yeri olarak tespit edilip, bunların yabancı âlimler tarafından görülmesi, bir kanun tasarısı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verildiği haberi yer almıştı.⁴⁷

Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden gazete, "Paris Üniversitesi'nde, Atatürk'ün Türk Dili- Tarihi ve Medeniyeti Sahalarında Yaptığı Islahat Hakkında Konferanslar Veriliyor" başlığı altında, Paris Üniversitesi Rektörü'nün başkanlığı, Edebiyat Fakültesi ile aynı fakülteden modern tarih profesörü ve bir sanat tarihi profesörü, İstanbul Arkeoloji Enstitü Müdürü, İstanbul Üniversitesi'nden bir temsilci, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi'nin, tarih ve dil çalışmaları konulu konferansı idare edeceği bilgisine yer vermişti.⁴⁸ Türkiye ile kültürel bağların sağlanmasında önemli yere sahip olan Yenigün gazetesi, tarih çalışmalarını aynı yıl içerisinde arka arkaya yayınlamaya devam etmiştir. 4 Mart 1935'te "Paris'te Türk Tetkik Merkezi" manşetiyle, Sorbonne'de, Türkiye hakkında konferanslar verildiği belirtilmişti. Konferansı açan Paris Büyük Elçisi Bey Suat, Atatürk ile Türk inkılâbını ve Türkiye'de kültür sahasında varılan sonuçları anlatan bir konuşma yapmıştır bilgisi bulunmaktaydı.⁴⁹

⁴⁶ *Yenigün*, 3 Mart 1933.

⁴⁷ *Yenigün*, 20 Nisan 1933.

⁴⁸ *Yenigün*, 26 Şubat 1935; Ayrıca bkz: Mehmet Tekin, *Hatay Basınında Atatürk*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Antakya, 1994, s.75.

⁴⁹ *Yenigün*, 4 Mart 1935.

Yenigün gazetesi, özellikle Sancak halkını, Türk tarihi konusunda aydınlatmak için ayrıntılı ve uzun makalelere yer vermiştir. Bu bağlamda, 17 Nisan 1935'te tarihin sadece "Osmanlı ve İslam Tarihi" ile sınırlı olmadığını belirten haber, " Türk Tarih Hakkında Konferans" manşetiyle şöyle yayımlanmıştır:

"Fuat Köprülü, Paris Üniversitesi'ndeki Türk Tetkik Merkezi'nde üç mühim konferans verdi. Paris Üniversitesi'nde Türk Tetkik Merkezi'nde, bu yıl içinde tasarlanan bir sıra konferans, Edebiyat Fakültesi dekanı Fuat Köprülü'nün birbiri ardına verdiği üç konferansla bitmiştir. Köprülü 13. ve 14. yüzyılda Anadolu Türklüğünün yüksek ve olağan varlığını anlatan bu üç konferansı, bizim orta çağımızı aydınlatması bakımından çok önemli ve batı bilgi acunu içinde, yepyeni görüşler ve belgeler, vesikalar getirmiştir. Birinci konferansta Fuat Köprülü, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerinde şimdiye kadar doğu ve batı tarihçilerinin ileri sürdüğü fikirleri gözden geçirerek, tespitin nasıl masallara, Türkler ve Türk tarihi için yüzyıllardan beri süre gelen yanlış düşüncelere dayandığını anlattı... Osmanlı Devleti'ni Türk tarihi genel çerçevesi içinde ve Anadolu Selçuklu Devleti'ni tarihinin bir süreği olarak olmalıdır dedi."

Devam eden yazıda, daha sonraki konferanslarda Avrupa tarihine değinerek, Anadolu'nun sosyo-ekonomik, kültürel ve dinsel dokusuna açıklık getirmiştir. Ayrıca Türklerin neden batıya göç ettiklerini anlatılmıştır.⁵⁰

Yenigün gazetesi, tarih alanındaki dış gelişmelerden Sancak halkını aydınlatmaya devam emiştir. 14 Mayıs 1935'te Yunanistan'da "Türk Tarihine Ait Tetkikler" başlığı ile Dışişleri Bakanlığı Yazı Müdürü Moskopulos, Türk Tarih Cemiyeti'nin yaptığı araştırmaları ve verilen konferanslardan topladığı özetleri, not halinde üniversite kâtipliğine vermiştir. Verilen notların Atina Üniversitesi'nce inceleneceği bildirilmişti.⁵¹

Hatay halkı, Türk Tarih Kurumu'nun iç ve dış çalışmalarını büyük bir ilgiyle, yakından takip etmekteydi. Çünkü Türkiye'deki kültürel gelişimi izlemek, bölge halkının kimliklerini bilme ve korumada önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Yenigün gazetesi, Türk tarih tezinin Sancak'a yansıtmasında önemli rol oynamıştır. Ancak, Türkiye'deki tarih alanındaki gelişmeleri Sancak'a yansıtan gazete ve halk, her defasında manda idaresinin baskısına maruz kalmıştı. Buna rağmen, Atatürk ve inkılâplarıyla özdeşleşen Sancak halkı, dikkatle Atatürk ve inkılâplarını yakından takip etmişti⁵².

20 Eylül 1937'de İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan İkinci Türk Tarih Kurultayına ait yazılar, 22 Eylül 1937'de manşetlere " İkinci Türk Tarih Kurultayı Atatürk'ün Huzuru İle Açıldı"

⁵⁰ Metnin tamamı için bkz: *Yenigün*, 17 Nisan 1935.

⁵¹ *Yenigün*, 14 Mayıs 1935.

⁵² Olcay Özkaya Duman, Bağımsızlığa giden yolda Sancak'tan Hatay Devleti'ne yerel basın ve faaliyetleri (1918-1939), Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 26.

başlığı ile şöyle yayınlanmıştır : “ Kurultayda ecnebi âlimler ve tanınmış yüksek zevat hazır bulundular. Bayan Afet, çok alışılmamış bir nutuk söyledi ve tarih sergisini gösterdi... Kurultay, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Bayan Afet tarafından söylenen bir nutukla açılmıştır. Bayan Afet, dünyanın her tarafından gelen ecnebi âlimlere, Türk Tarih Kurumu araştırmalarında büyük hizmetler eden üyeler ve en nihayetinde, bütün bu işlerin başı ve önderi olan Yüce Atatürk’e saygı ve teşekkür etmiştir... Profesör Pitar bir nutuk söyleyerek, Türk’ün zengin tarihinden ve medeniyete yaptığı büyük hizmetlerden bahsettikten sonra bütün bu hakikatlerin; ancak bugün Atatürk’ün yüce dehasıyla meydana çıkardığını söylemiş ve ilim namına kendisine teşekkür eylemiştir... Davetliler, hazırlanan Türk tarih sergisini ziyaret eylemişlerdir. Bu sergide, binlerce sene evvelinden son Atatürk devrine kadar, bütün Türk tarihini canlandıran zengin eserler ve hafriyatta çıkarılan Hitit veya Eti eserleri, heykeller, vazolar milattan dört bin yıl evveline ait birçok kıymetli eski eserlere Napolyon’un mektupları 16. 17. ve 18. asırlarda, Osmanlı medeniyetini ve nihayet büyük Atatürk devrini canlandıran son on beş yıllık eserler, çok canlı bir şekilde görülmektedir”⁵³ Haberde, Türkiye’de gerçekleştirilen tarih kongresinden, Atatürk ve Türk milletinin yüceliğinden övgüyle bahsedilmekteydi. Bu bağlamda, Türk tarih münasebetiyle Atatürk’e gelen teşekkür telgrafları, manşetlerde yer almıştır.⁵⁴ Ertesi gün, Atatürk’ün de kongreye katıldığı belirtilmişti.⁵⁵ Ayrıca kongrede yabancı âlimler tarafından, Türklerin ve Türk Tarihinin konumu maddeler halinde şöyle verilmişti: “Bir, Garp dünyasına maddi medeniyeti götüren Türklerdir. İki, Medeniyet ifade eden sözler Türkçeden çıkmıştır...” Ayrıca Fransız Pitar tezinde demiştir ki : “Türk tarihi, bize, ne ve kim olduğumuzu bildirdikten sonra istikbale doğru yol almamıza yardım etmelidir”⁵⁶ Alıntılarda Türklerin tarihteki yerlerine ve medeniyete olan hizmetlerine övgüyle değinilmişti. Kongreden kesitler sunan gazete, Hatay halkını her ne kadar Anayurt’tan ayrı kalsa da gelişmelerden haberdar etmekteydi. Anayurtla sınırlarını kültürel bağlamda birleştiren Hatay, kendisini Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet ideolojisiyle özleştirmişti. Sancak halkı her ne kadar Atatürk’ü görmese de onun inkılâplarını özümsemeye ve uygulamaya çalışmıştır.

Türk Tarih Kongresi bitiminden sonra, Atatürk’e olan övgüler, Yenigün gazetesinde yer almıştır. “İkinci Türk Tarih Kurultayı” başlığı altında Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Avusturya, Rusya, Yunan, Yugoslavya, Macar âlimlerinin Atatürk’ü, alkış tufanına boğdukları, milletin namına Atatürk’e ve tarihi aydınlatmak için yaptıkları araştırmalara ve onları bu kongreye davet eden Atatürk’e şükranlarını bildirmişlerdi.⁵⁷ Kongreden sonra yabancı profesörlerin, Ankara Valisi

⁵³ Yenigün, 22 Eylül 1937.

⁵⁴ Yenigün, 24 Eylül 1937.

⁵⁵ Yenigün, 25 Eylül 1937.

⁵⁶ Yenigün, 26 Eylül 1937.

⁵⁷ Yenigün, 28 Eylül 1937.

tarafından karşılandığı ve Ankara Palas'ta, onlar için bir ziyafet verildiği belirtilmişti. Ziyafette profesörlerden başka, bakanlar, kültür ve dil âlimlerinin bulunduğu duyurulmuştu. Ayrıca Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, yabancı âlimleri öven konuşmayı yaptıktan sonra sözlerini şöyle noktalamıştır: “ *Yüce Atatürk'ün himayesinde kurulan, Tarih Kurultayı'na iştirak eyleyen ve onun aziz misafirleri olan değerli âlimleri burada selamlamakla bahtiyarım. Kadehimi, milletlerimizin saadeti namına kaldırıyorum.*”⁵⁸ Türkiye'den söylenenlerin yankıları Anayurt'tan ayrı olan Hatay'da duyulmuştu. Görüldüğü üzere, Türkiye'de tarih alanında yapılan çalışmalar büyük bir heyecanla yakından takip edilmekteydi. Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan Türk tarih tezi ve onun mantalitesi, Hatay'da yaşayan Türkler için büyük bir önem taşımaktaydı.

a) Hatay'da Tarih Çalışmaları

Türkiye'de, Türk tarih tezi alanında çalışmalar yapılırken, Sancak'ta çıkan Yenigün gazetesi, Sancak halkını Tarih tezi çerçevesinde, tarih alanında aydınlatmaya çalışmıştır. Nitekim “Türk İnkılâp Dersleri” başlığı altında 22 bölümden oluşacak makalelerde, Türk Kurtuluş Savaşı'na dair kesitler sunulmuştur. 4 Nisan 1934'te başlayan inkılâp dersleri, 30 Nisan 1934'e kadar devam etmiştir. İlk bölümde, “*İlk Ders Türkiye Maarif Vekili Hikmet Bey Tarafından 5 Mart'ta İnkılâp Enstitüsü'nde verildi*” olmuştur.⁵⁹ 27 Nisan 1934'te İsmet Paşa'nın Türk inkılâplarına ilişkin görüşleri yer almıştı. İsmet Paşa diyor ki : “ *Türk inkılâbını anlamak ve sevmek, Türk inkılâbının muvaffakiyetine hizmet etmek, büyük reis Mustafa Kemal'i anlamak ve sevmek, onun ülkülerini tatbik etmekle candan çalışmakla birebirdir.*”⁶⁰ sözüyle, Mustafa Kemal ve onun eseri olan Cumhuriyetin temel dinamikleri oluşturan inkılâplara bağlı kalınıp, onu uygulamanın öneminden bahsedilmişti. 29 Nisan 1934'te, Yusuf Hikmet Bayur'un Lozan Konferansı'na dair yazısı, gazetede yer almıştı. Sırasıyla İngilizlerin durumu, Bulgar meselesi, devletlerin merhusları kimlerdir başlıklarıyla, süreç olarak Lozan'da yaşanan sıkıntılara ve zaferlere yer verilmişti.⁶¹ Son olarak, ertesi günde müttefikler konferansta neler istemişler, tazminat meseleleri, dokuz mesele yüzünden konferansın kesintiye uğraması anlatılmıştı.⁶² Ayrıca 10 Mart 1935'te, Türkiye'de çıkan ulusal basından olan Milliyet gazetesinden Ahmet Şükrü Esmer'in, İsmet İnönü'ye ilişkin makalesi, Yenigün'de yayınlanmıştı. Bu makalede özetle, İsmet İnönü'nün on yılına ait icraatlarına yer verilmişti. Ayrıca İsmet İnönü'nün askeri dehasından, devlet adamlığına kadar olan başarısı anlatılmıştı. Son bölümde de İsmet Paşa'nın Başbakanlığa geçtiği günün yıldönümü saygıyla kutlanarak, Türk tarihine olan hizmetlerinden dolayı

⁵⁸ Yenigün, 30 Eylül 1937.

⁵⁹ Yenigün, 4 Nisan 1934.

⁶⁰ Yenigün, 27 Nisan 1934.

⁶¹ Yenigün, 29 Nisan 1934.

⁶² Yenigün, 30 Nisan 1934.

teşekkür edilerek yazı noktalanmıştı.⁶³ Görüldüğü üzere gazete, Sancak halkını tarih konusunda bilgilendirmekteydi. 1936 yılına ait tarihi bilgilere rastlanılmamıştır.

11 Eylül 1937’de Yenigün gazetesi, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı olan Afet İnan’ın “Vatan ve Hürriyet” makalesine altı gün yer vermiştir. Bu makalede, Mustafa Kemal ile Müfit Bey’in, Şam’a Yüzbaşı olarak sürgüne gönderilmeleri, 29. ve 30. suvari alayında staj yaparken yaşanan anılara yer verilmekteydi. Daha sonra cephe savaşlarına, Kurtuluş Savaşı’nda yaşanan sıkıntılara, Mustafa Kemal’in yüksek dehasına değinilmekteydi.⁶⁴ Türk Kurtuluş Savaşı’ndan kesitler sunan gazete, Kemal İren adlı bir araştırmacının, Türklerin tarihte hangi coğrafyada yer aldığı, Türk tarihini araştırırken hangi özelliklerin önemli olduğuna dair bilgilere yer vermişti. Bu bağlamda araştırmacı, Asya haritasının göz önüne getirildiğinde, Türklerin medeniyet kökeninin Orta Asya olduğunu belirtmişti. Doğuda Mancurya ile Moğolistan’ı ayıran Kingan Dağları’ndan Tuna nehrine, kuzeyde Rusya ve Tibet yaylasına kadar olan sahada, Türklerin bulunduğunu aktarmıştır. Türk medeniyetini ispat ederken: Türk dili, Orta Asya’daki mezarlar, Türk Anıtları, şehir harabelerine dikkat edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.⁶⁵ Yapılan çalışma, Türk tarih tezini destekler doğrultuda olup, halk bu yönde aydınlatılmaya çalışılmıştı. Aynı şekilde, Atatürk’ün de ifade ettiği gibi, Türklerin Orta Asya’dan göç ederek, gittikleri yerlere kendi uygarlıklarını götürdükleri, medeniyetin kurucularının Türkler oldukları görüşüyle, Hatay’daki araştırmacının izlenimleri uyuşmaktadır. Yenigün gazetesi, Hatay halkını Kurtuluş Savaşı’nın evrelerinden kesitler sunarak, Cumhuriyetin hangi zorlu aşamalardan sonra kurulduğunu belirterek, Milli Mücadelenin başkahramanlarına ilişkin makalelere yer vererek, halkı bilgilendirmişti. Ayrıca Türk tarih tezinin merkezini oluşturan Türk tarih tezine ilişkin en ayrıntılı bilgileri 1938’de vermiştir. Aynı şekilde, 1938’de Türk Tarih Kongresi’nde belirtildiği gibi Türklerin beyaz ırktan ve Brachycep olduğu, eski kültürleri kuranların Türkler olduğu, Orta Asya’dan Akdeniz havzasına, Orta Avrupa ve Eski Amerika’ya kadar olan sahada Türklerin kültür izleri görüldüğü ifade edilmişti.⁶⁶ Yapılan çalışmalar ve aktarımlar, Atatürk’ün Türk tarih tezini doğrular nitelikteydi.

Türk tarih tezi doğrultusunda Hulki Öcal, Antakya için anılarında şöyle demektedir : “*Tarihen Türk’tür. Asar ve vesai ki tarihi yenin de, ira’e ettiği veçhile, garbi Asya’da Türklüğün en kadim vatanıdır. Bu Türkler Selçukiler, Atabeyler, Mısır Türk Hükümdarları, Ramazanoğulları taht idaresinde, milli hâkimiyetleri altında yaşadıkdan sonra, Osmanlı Türklerinin bu havalıye*

⁶³ Yenigün, 10 Mart 1935.

⁶⁴ Yenigün, 14 Eylül 1937; Yenigün, 15 Eylül 1937; Yenigün, 16 Eylül 1937; Yenigün, 17 Eylül 1937; Yenigün, 18 Eylül 1937; Yenigün, 19 Eylül 1937.

⁶⁵ Yenigün, 18-19 Eylül 1938.

⁶⁶ E. Dayı, age., s.10.

yaklaşmaları üzerine, kendilerinden, camiai Osmaniye'ye dâhil olmuşlar ve aşkı istiklallerini bu camia içinde tatmin etmişlerdi. (*Salibiyyuna karşı Antakya Türklerinin göstermiş olduğu müdafaa tarihçe meşhurdur.*)⁶⁷ Antakya Türklerinin, aslında Suriye'ye ait olmadığı, tarih ve coğrafya bakımından Anadolu'ya bağlı olduğu dile getirilmişti. Özellikle Türk tarih tezinin popülerleştiği dönemlerde, Hatay'ın Anavatan'a katılmasında Türk tarih tezi önemli rol oynamıştır. Özellikle bölgede yaşayan Alevilerin, "Eti Türkü" olduğu ve Türklerden ayrı düşünülmemeyeceği en önemli faktördür.⁶⁸ Bölge halkının Türk tarih tezi doğrultusunda, tarihsel olarak Türk olduklarını araştırmaları, tarih çalışmalarının Hatay'da da sürdürüldüğünü göstermektedir. Yenigün'de "Kırk Asırlık Yurdum Hatay" başlığı altında yayımlanan makalede, Hatay tarihi aydınlatılmaya çalışılmıştı. Makalede, Mezopotamya'da yaşayan Sümer uygarlığının, Hatay'a geldiği belirtilmişti. Ayrıca Eti Türklerinin Hatayı işgal ettiği, özellikle Eti İmparatoru Murşil'in bölgeyi ele geçirerek, Hatay ve Suriye'de Eti federasyonuna bağlı krallıklar kurduğu ve Hatay'ın Türk olduğu ifade edilmişti.⁶⁹ Türk kültürü Hatay'da varlığını sürdürmüştü. Özellikle Hataylı şairlerin, kendi öz dilleriyle şiir yazmış olmaları Türk olduklarının ispatıdır.⁷⁰ Türk tarih tezi doğrultusunda Ön Asya'dan gelen kavimler, Antakya ve İskenderun mıntikasına yerleşerek, burada Türk kültürünü yaşatmışlardı. Bu yörenin tanıdığı ilk medeni halk, Asianique'lerdir. Aynı zamanda bölgenin dil ve ırk yapıları, yörede yaşayanların Türk olduğunu gösterir.⁷¹ Bu bağlamda Türk tarih tezi Hatay'da yankı bulmuş, bu doğrultuda çalışmalar başlamıştı. Türkiye'deki tarih tezi çalışmalarının Hatay'da takip edilmesi, yöre halkının kendi kimliğini öğrenmeye çalışması önemli bir olgudur.

Yenigün gazetesi, "Eti Türkleri" başlığı altında Profesör Reşit Tankut'un Adana'da yapmış olduğu konferansı, Hatay halkına duyurmuştu. Tankut, Kemalist Türkiye'nin bugünkü varlığını Atatürk'e borçlu olduğunu belirterek, Alevilerin tarih, etnografik bakımından Türk olduğu tezinin ispatını okumuştur. Alevilerin ister Türkiye'de olsun, ister Hatay'da olsun, Türk olduklarını ispat etmiştir.⁷² Hatay'ın bağımsızlık serüveninde Türkiye ile kültürel bağlar sağlanmış, Türk tarih tezi doğrultusunda, Atatürk'ün devrimleri ışığında hareket edilmişti. Türk tarih tezinin ürünü Eti Türklüğü tezi, Hatay Türklerine Türklüğünü ve Türkiye'nin bir parçası olduğunu hatırlatmış, Türkiye ile kültürel bağlar bu doğrultuda geliştirilmişti.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Öcal, *age*, s.89-94.

⁶⁸ Pehlivanlı vd, *age*, s.90.; Sökmen, *age*, s.97-98.

⁶⁹ *Yenigün*, 1 Şubat 1938; Ayrıca bkz: Ahmet Faik Türkmen, *Hatay Tarihi*, C.4, Tan Matbaa, İstanbul, 1939, s.42.

⁷⁰ Ahmet Faik Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi*, C.3, İktisat Basımevi, Antakya, 1939, s.656-657.

⁷¹ Nureddin Ardıç, *Antakya- İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları*, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937, s.4-6.

⁷² *Yenigün*, 24 Şubat 1938.

13 Kasım 2008'de Tahsin Atmaca ile yapılan görüşmede, "Türkiye'deki tarih alanındaki gelişmelerin, Yenigün ve Atayolu Gazetesi sayesinde takip ettiklerini belirtmişlerdi. Eti Türklüğü tezi, Hatay'ın Anavatan'a katılmasında önemli rol oynamıştır. Atatürk'ün de desteklediği bu görüşü, bizde destekliyorduk. Çünkü o her topluma kucak açmış ve değerli bir insandı." ifadeleri Türk tarih tezinin başarıya ulaştığını da göstermektedir.⁷³ Atatürk'ün Türk tarih tezi yakından takip edilmiş ve bu doğrultuda Atatürk'ün ortaya attığı tezler, Hatay halkı tarafından da destek görmüştü.

b) Ders Kitaplarında ve Eğitim Anlayışında Türk Tarihine Bakış

Türkiye'de tarih tezi çerçevesinde, Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesi ve yaygınlaşması için, eğitim kurumlarına önem verilmiş ve bu doğrultuda kitaplar hazırlanmıştı. Temel amaç, Cumhuriyet ideolojisini özümsemiş insan tipi yaratmaktı. Bu bağlamda, Manda yönetimindeki Hatay'a baktığımızda Sancak'a İstanbul'dan gelen kitaplar, 1932'ye kadar devam etmişti. Bu kitaplarda, Türk milliyetçiliği, Türk inkılâbının esasları, yüceliği ve Kurtuluş Savaşı'nın başkahramanlarını içeren nitelikte konular yer almıştı. Ancak Atatürk'ü ve onun eseri olan Cumhuriyet rejimini övücü mahiyette, milli bayramların, şiirlerin, hikâyelerin kitaplarda yer alması manda yönetimini rahatsız etmiştir. Çünkü İstanbul'dan gelen kitaplar, Sancak halkının kültürel bilincini canlı tutmakta ve milliyetçilik duygularını canlandırarak, Sancak halkının, Suriye ve Fransa'dan ayrı kalma istemlerine yol açmaktaydı. Bu sebeple manda yönetimi, Sancak'ta Türk inkılâplarından, menfaatlerinden bahsedilmesini suç saymıştır. Ders kitaplarından, Türk milletine ve Türk hatıralarına dair bilgiler çıkartılmış, Yurt Bilgisi derslerine yer verilmemişti.⁷⁴ 1933'te manda yönetimi, Cumhuriyet rejimini övücü nitelikte olması nedeniyle İstanbul'dan gelen kitapları yasaklamıştır. Kitaplardaki Atatürk resimlerinin yırtılarak okutulmasına izin verilmişti.⁷⁵ Ayrıca 1933'ten sonra dersler kitapsız, öğrenciye not tutturularak Suriye milliyetçiliği esas ve programına göre anlatılmaya başlanmıştı. Nitekim okul öğretmenlerinden kitap yazılması istenmiş ve yazılacak kitapları kontrol etmek için bir büro kurulmuştu.⁷⁶ Genç Cumhuriyetin kadroları, okullarda Tarih tezinin yerleşmesine önem verirken, manda himayesindeki Hatay okullarında bu durum gözlenememekteydi.

Sancak'ın kültürel kadrosunda yer alan kimi öğretmenler, Suriye milliyetçisi ve Fransız yanlıydı. Ayrıca okullarda eğitim veren öğretmenler, tarihle ilgisi olmayan, Türkiye karşıtı

⁷³ 13 Kasım 2008'de Tahsin Atmacayla yapılan görüşme.

⁷⁴ Mesut Fani Bilgili, *Hatay Kültür Hayatı*, İktisat Basım Evi, Antakya, 1939, s.51-52.

⁷⁵ Melek, *age*, s.17.; Bilgili, *age*, s.59.; Şinasi Soyer vd., *Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, MEB, Hatay, 1998, s.41.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Rengin Galioglu, *Hatay Kültür Tarihinde 1921-1939 Dönemi ve En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi*, MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2004, s.77.

olanlardan oluşmaktaydı.⁷⁷ Bu sebeple, sadece Türk Kurtuluş Savaşı değil, aynı zamanda Osmanlı ve İslam Tarihi'nde, Türklük aleyhinde ve Türklüğü olumsuz yönde gösteren konulara, anlatımlara yer verilmişti. Tarih dersleri misyonerlerin hazırladıkları kitaplardan takip edilerek, peygamberin hayatı ve İslam Tarihi hakkında olumsuz bilgilere yer verilmişti.⁷⁸ Yenigün gazetesi, durumu şöyle ifade etmektedir: “ ... Talebeye gösterilen İslam ve Osmanlı Tarihinin bazı bahisleri o kadar tuhaftır ki insan kendini tarih dersinde değil, komedy sahnesinde sanır. Mesela... Fatih İkinci Mehmet, Mahamet le Conquerant, Yavuz Selim, Selim le Feroce, Kanuni Süleyman, Solima le Magnifique diye gösterilir ki yavuz, burada vahşi ve yırtıcı kelimelerinin karşılığıdır. İslam Tarihi en müteasıp Katolik kitaplarında bile bu derece tahrif edilmemiştir. Hz Muhammedin babası Ebu Talip ve Abdulmuttalip amcası Abdullah, İslamın beş şartlarından birincisi küffara kılıç sallamak, Hz Muhammedin vefatını tarif ederken sıtmalar içinde ve birçok eza cefa çekerek öldüğünü anlatmak gibi İslam hissiyatına dokunacak yalan yanlış malumatlarla, talebeye İslam tarihi öğretilirdi.”⁷⁹ Hatay'ın kültürel hayatının iç yüzü bu şekilde, Fransa yanlısı ve Suriye milliyetçisi öğretmenler tarafından, kültürel erozyona uğratılmaktaydı. Oysaki Türkiye'de Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesinde, okul kitaplarına önem verilmiş ve bu doğrultuda, Türk Tarih Kurumu kitap hazırlamıştı.

Türklüğü kötüleme sadece Türk inkılâbı, Osmanlı ve İslam tarihiyle sınırlı değildi. Sancak'ın Türkiye'ye katılmasını istemeyen Türk milliyetçisi karşıtı öğretmenler, Eski Türk Tarihini, Türk çocuğunu Türklüğünden utanacak şekilde işlemekteydi. Bu bağlamda Türk Hunları, Avrupa'yı yağma eden barbarlar olarak anlatılmış, Atilla “ Allahın belası” bir katil olarak öğretilmiş, Cengiz ise dünyayı kana boğmuş biri olarak anlatılmıştı.⁸⁰ Hatay'ın kültürel hayatında Türk tarih tezi reformu, manda yönetiminde uygulamaya geçememiştir.1938'de Hatay Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, kültürel hayatta izlenen yol, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesiyle aynı olmuş ve Hatay her anlamda yönünü Türkiye'ye çevirmişti. Böylelikle Türkiye'nin Hatay kültürel hayatında etkinliği artmıştır. 1938'de Türkiye'nin tarih anlamında düşünsel yapısını Hatay bölgesinde yaymak için İstanbul'dan tekrar kitaplar alınmıştır.

Sueda Bereket ile yapılan görüşmede, “1938'e kadar lise öğrencilerinin Türklerin Anayurtlarının neresi olduğunu bilememekteydi. Anayurt'tu bırakın, öğrenci Ankara'yı harita üzerinde gösterememekteydi. 1938'den sonra kalın bir kitaptan Türk Tarihini ve Milli Mücadeleyi öğrenmeye başladık. Aynı zamanda İstanbul'dan gelen bu kitaplar çok ağırdı.” ifadelerini

⁷⁷ Yenigün, 24 Şubat 1938; Yenigün, 22 Temmuz 1938.

⁷⁸ Bilgili, age, s.54.

⁷⁹ Yenigün, 31 Mart 1938.

⁸⁰ Yenigün, 22 Temmuz 1938.

kullanmıştır⁸¹ Bütün gelişmeler ışığında genç Cumhuriyetin Türk tarih tezi ve o doğrultuda yazılan Türk tarih kitaplarının Hatay’da okutulması 1938’de olmuştur. Yönünü Türkiye’ye çeviren Hatay’ın, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesini eğitim kurumlarına yansıtmayı temel amaç etmesi, istenilen amaca Hatay Devleti ve ilhak döneminde ulaşıldığını göstermektedir.

Türk Dil Kurumu’nun Kuruluşu

Cumhuriyet döneminde dilde görülen sadeleşme sürecinin temelleri, Tanzimat dönemine dayanmaktadır. Tanzimat dönemine baktığımızda, dilde sadeleşme çabalarında bulunanların dahi, Arapça ve Farsçanın etkisinde kalmışlardır. Dilde sadeleşmeyi savunan aydınlar, her zaman İslam ve medrese terbiyesiyle yetişmiş koyu Osmanlıca taraftarlarının tepkisiyle karşılaşmışlardır. Ayrıca Türk dilini, Osmanlıca olmaktan kurtarma girişimleri, “tasfiyecilik” olarak nitelendirilmiştir.⁸² Tanzimat döneminde, seçkinlerin dili olan Osmanlıca, saray dili olarak da nitelendirilmiştir. Toplumda farklılaşmaya yol açan dil sorununa ilk kez değinilse de sorun çözülememiş, seçkinlerin anlayacağı türde eserler verilmiştir. Ancak II. Meşrutiyet döneminde sade eserler verilmeye başlanmıştır. Özellikle 1908 inkılabından sonra Ziya Gökalp, “Genç Kalemler” çatısı altında, Türkçenin sade ve açık yazılmasını dile getirmiştir.⁸³

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yazı ve dil sorunu, Osmanlıdan genç Cumhuriyet’e miras kalmıştı. Ulus-devlet olmanın gereği, dilde millileşme yoluna gidilmek istenmişti. Ancak Cumhuriyet döneminde, dil sorunundan çok, Latin harfleri meselesi gündemde yer almıştır. Bu dönemde dil sorununu, ilk defa Tunalı Hilmi Bey tarafından meclise taşınsa da, gerekli yankıyı bulamamıştı.⁸⁴ 1925 yılına baktığımızda Başbakan İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yaptığı konuşmada bir “Dil Akademisinin” kurulması gerekliliğini ifade etmişse de, 1925’ler Türkiye’inde olanaklardan çok, olanaksızlar ağır bastığı için bu durum imkânsızdı. Nitekim Necati Bey de, bir Dil Akademisi’nin kurulmasına kudretlerinin yetmeyeceğini dile getirmişti.⁸⁵ Her devrim bir diğer devrimin hazırlayıcısı olarak 1928 Harf Devrimi, dil devriminin hazırlayıcısı olmuştur. 1929’da ilk olarak okullardan, Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştı.⁸⁶ Harf İnkılabından sonra kurulan Dil Encümeni de dilde sadeleşme ve öz Türkçe kelimeleri bulma işlevini 1931 yılına kadar sürdürmüştü.

⁸¹ 14 Kasım 2008’de Sueda Bereketle yapılan görüşme.

⁸² Zeynep Korkmaz, *Türk Dili’nin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, A.Ü Basımevi, Ankara, 1963,s.32.

⁸³ Sina Akşin, *Yakınçağ Tarihi*, C.II, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997, s.76; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.I-CII, Osman Bey Matbaa, İstanbul, 1977, s.1746.

⁸⁴ Doğaner, *agt*, s.278.

⁸⁵ Handan Diker, *Cumhuriyet Türkiye’inde Dil Devrimi ve Türkçenin Sadeleşmesi Sorunu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990, s.111.

⁸⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005,s.533.

Arapça, Farsça ve Fransızcadan kelime alınarak ve onları bu dillerin gramerlerine göre türetmek özentisi, Türkçeden başka üç grameri öğrenme, kelimeler arasındaki ilişkiyi ezberleme zorunluluğu getirmişti.⁸⁷ Ayrıca, Arapça ve Farsçanın boyunduruğu altına giren Türkçe, halk dilinden uzaklaşmıştı. Bu durum milli birliğe zarar vermekteydi. Bu bağlamda Atatürk'ün Batılılaşma anlayışı, “ulusal gelişme” olarak nitelendirilmiş, Osmanlıcaya karşı, dilin Türkçeleşmesi, ulusal bütünlüğü sağlamada yönetici sınıf ile halk kitleleri arasındaki sınıfsal farklılaşmayı ortadan kaldırma işlevi görmüştü.⁸⁸ Böylelikle Osmanlıdan farklı olarak, milli bütünlük sağlanmıştı. Nitekim Atatürk 11 Temmuz 1932'de Türk Tarih Kongresi'nin kapanış günü Çankaya'da dil işlerini düşünmenin zamanı geldiğini belirtmişti. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi ona bir kardeş kurum olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti bu doğrultuda, 12 Temmuz 1932'de resmen kurulmuştu.⁸⁹ Kurumun çalışma programı, kolları tespit edilmiş⁹⁰ ve derneğin başkanlığına Samih Rıfat, genel yazmanlığa Ruşen Eşref ve Yakup Kadri getirilmişti.⁹¹

Atatürk, Türk Dil Tetkik Cemiyeti'nin iki yönlü amacını, Afet İnan'a şöyle nakletmiştir: 1) Türk dilinin sadeleştirilmesi, halkın konuşma dili ile yazı dili arasında bir birlik ve ahenk kurulması, konuşma, edebiyat ve ilim dilimizin kesin kuralları ile tespit edilerek tarihi metinlerden ve yaşayan halk lehçelerinden taramalar, derlemeler yapılarak bir kelime ve terim hazinesi vücuda getirmek. 2) Tarihi araştırmalarda, belge değeri olan ölü veya eski dillerin metotlu bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırmalar yapılması⁹² suretiyle, Türkçeyi en ince ayrıntılarına kadar inceleyerek eski ve yeni kaynakları tarama, Türkçenin gelişmesi ve zenginleşmesi için yöntemler ve kaynaklar bulmak.⁹³ Samih Rıfat Bey amaçlarının medeni ihtiyaçlara göre lisan yapmak, dilin kökenini aramak, tetkik edip ortaya çıkarmak olduğunu dile getirmişti.⁹⁴ Peyami Safa ise “Kurultay Eşliğinde” başlıklı makalesinde, Sadri Maksudi'nin Türk dili için yazdığı kitabına değinerek, yeni Türkçede, yeni bir yazı dili yaratmak için Anadolu'da halk dilinde, halk lehçelerinde kullanılan sözleri tespit edip, tetkik etmenin gerekliliğini aktarmıştır. Ayrıca Anadolu'da toplanılan bütün sözler yayımlandıktan sonra, öz Türkçe ifadelerin, edebiyatçılar tarafından kullanılarak topluma kolayca mal edileceğini

⁸⁷ Hikmet Bayur, “*Türk Dil Kurumu ve Hizmetleri*”, *Türk Dili*, S.2, C.I, Kasım 1951, s.2.

⁸⁸ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, C.I-II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1994, s.126.

⁸⁹ Şerafettin Turan, “Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın Dil Bayramı Açılış Konuşması”, *Türk Dili*, S.382, C.XLVII, Ekim 1983, s.337.; A. İnan, “26 Eylül Türk Dil Bayramı”, *Türk Dili*, S.382, C.XLVII, Ekim 1983, s.342-343.

⁹⁰ Çalışmaların bir kolunu Türk dilinin başka dillerle olan bağlarını inceleyen Filoloji-Linguistik kolu, diğer kolunu da Türk dilini inceleyecek olan Lugah- İslah, Gramer-Sentaks ve Etimoloji bölümlerinden oluşmaktaydı. Bkz: Doğaner, *agt*, s.229.; Ayrıca bkz: Korkmaz, *age*, s.53.

⁹¹ Diker, *age*, s.112.

⁹² Korkmaz, *age*, s.53-54.

⁹³ Türk Dil Tetkik Cemiyetinin çalışmaları için bkz: Diker, *agt*, s.112-114.

⁹⁴ *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1932

belirtmişti.⁹⁵ Böylelikle dilde sadeleşmenin gerekçeleri açıklanmış ve dilde millileşme için çalışmalara başlanmıştır.

Bütün bu gelişmeler ışığında, dil sorununun masaya yatırılıp çözüm yollarını göstermek üzere, Türk tarih tezi gibi dil tezinin ortaya konulup tartışılması için, 26 Eylül- 6 Ekim 1932’de Birinci Türk Dil Kurultayı yapılmıştır. Kurultayda üzerinde durulan başlıca konular, Türkçenin başlıca dünya dillerinin anası olduğu, Türkçenin tarihte Sümerceye dayandığı, Türkçenin yüzyıllardan beri yabancı coğrafyalarda yabancı dillere karışarak dil alışverişinde bulunduğu, dilin saflığını, özülüğünü yitirdiği dile getirilmiştir. Bunun için, Türkçenin öz zenginliğini ortaya çıkararak dünya dilleri arasındaki yerini belirlemek, konuşulan konuların başlıcalarıydı.⁹⁶ Kurultay sonunda yedi maddelik bir çalışma tasarısı kabul edilmiştir.⁹⁷ Ayrıca kurultay, 26 Eylül’ün, Türk dil bayramı olarak kutlanmasını kabul etmiştir.

Kurultayda alınan kararlar çerçevesinde, kararları uygulamaya koymak için derleme, tarama, anket yoluyla halk dilinde yaşayan öz Türkçe kelimeler, halkevlerinin edebiyat ve dil heyeti tarafından Ankara’ya yollanarak incelenmiştir. 1933 yılında başlayan derleme seferberliği için, derlemenin nasıl yapılacağına dair “derleme kılavuzu” çıkartılmıştır. Yönetmeliğe göre “derleme ocakları” kurulmuş, iki yıldan daha az bir zaman içinde, 130.000 fiş toplanmıştır.⁹⁸ Ancak derlenen kelimelerde esas olarak İstanbul Türkçesinin mi, yoksa Anadolu Türkçesinin esas alınacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Kimilerine göre İstanbul Türkçesi öz çığırından çıktığı, Anadolu’ da konuşulan dilin halkın diline yakın olduğu gerekçesiyle, Anadolu Türkçesi esas alınması gerektiği bildirilse de, İstanbul Türkçesi esas alınmıştır.⁹⁹

Eski kitaplarda yer alan Arapça ve Farsça kelimeler, Tarama dergisi ile halka duyurulmuş, 1933-34 yılında 2 ciltlik Tarama dergisi çıkarılmış, derleme sonuçları 6 ciltlik Derleme dergisinde parça parça yayınlamış ve çalışmalar sırasında da Türkçeden Osmanlıcaya bir de, “Cep Kılavuzu”

⁹⁵ Peyami Safa, “*Kurultay Eşliğinde*”, *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1932

⁹⁶ Mustafa Ergün, Atatürk Devri Eğitim, A.Ü. DTCF Yayınları No: 35, Ankara, 1982, s.130.

⁹⁷ Bu maddeler: 1) Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle gerek Hint Avrupa, Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır. 2) Türkçenin tarihi inkişafı aranmalı, mukayeseli grameri yazılmalıdır. 3) Türkçe lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügati, sonra esas Türk lügati, İstilah lügati, Türk sarfı, Nahiv lügat yapılırken, ıstilah konulurken Türkçenin bütün lahikalarının araştırılmasa, bu lahikaların ve edatlarımızın dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine ehemmiyet verilmelidir. 4) Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır. 5) Şark ve Garp memleketlerinde çıkan Türk dili hakkındaki eserler toplanmalı, bu eserlerden lazım olanları dilimize çevirmelidir. 6) Cemiyet gerek kendisinin gerek dışarıda Türk dili işleri ile uğraşanların tetkiklerini bir mecmua ile neşretmelidir. 7) Memleket gazetelerinde dil işlerine hususi yer verilmelidir. Bkz: Korkmaz, *age*, s. 55.

⁹⁸ M. Ergün, *age*, s.131.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 24 Kasım 1932.

hazırlanmıştı.¹⁰⁰ 1934 yılına baktığımızda, derleme, tarama sonuçlarında kullanılan öz Türkçenin, dilde ve gazete köşe yazılarında kullanıldığı devir olmuştu.

1935'te Viyana'dan Avusturyalı Dr. H.F Kuergic'in Atatürk'e gönderdiği "Türk Dilindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi" adlı kitabı, "Güneş Dil Teorisi'nin" ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu kurama göre, sözcükler kökleriyle açıklandığı, dildeki kavramların, insana hayat veren güneşe karşı insanların gösterdikleri duyuşsal ve düşsel tepkilerin bir ifadesi olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca, bütün dillerin ortak olduğu görüşü yer almaktaydı.¹⁰¹ Türk ırkı kültürünü, güneşin en verimli olduğu yerde bulmuş ve Orta Asya'dan göç etmek zorunda kalan Türkler güneşin kılavuzluğundan yararlanmıştı. Bu sebeple, güneşe tapan Türklerin, dili de yaratan insanlar olduğu sonucuna varılmıştı.¹⁰² Güneş dil teorisinin esas amacı; Türkçenin köken olarak çok eski zamanlara intikal ettiği, zengin bir dil olduğu, ve sözcüklerin köklerine kadar irdelendiğinde kaynağının Türkçe olacağı görüşüydü. Bu bağlamda, Türk tarih teziyle Türklüğünden övünen Türk milletinin, dilde de aynı övücü duyması, Türk dilinin diğer diller arasındaki yerini bilmesi, teorisinin düşünsel yapısını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu teoriyle yapılmak istenen bir tasfiye veya temizleme hareketi değildi.¹⁰³

24-31 Ağustos 1936'da, Dolmabahçe Sarayı'nda, Üçüncü Dil Kurultayı'nda "Güneş Dil Teorisi" ayrıntılı olarak tartışmaya sunuldu. Ayrıca okullarda okutulan kitaplardaki yabancı terimlerin, Türkçe karşılığı üzerinde durulmuştur. Kurultay "Türk Dili Araştırma Kurumu" adını, Türk Dil Kurumu olarak çevirmişti. 1937-1938 yıllarında da ilk ve orta öğretim matematik, fizik, kimya, mekanik, biyoloji, botanik ve jeoloji terimleri tespit edilip yayınlanmıştır. Ayrıca bütün gelişmeleri yakından izleyen Atatürk de milli temellere dayanan terimlerin okulda öğretilmesini istemiş, bu doğrultuda Atatürk yazdığı "Geometri" kitabında yer alan yabancı terimler yerine, öz Türkçe kelimelere yer verilmişti.¹⁰⁴

Türk Dili Alanındaki Çalışmaların Hatay'a Yansımaları

Türkiye'de gerçekleştirilen Türk dilinde sadeleşme çalışmaları, Türk Dil Cemiyeti'nin kurulmasıyla kurumsal bir nitelik kazanmıştı. Türkiye'de dil alanındaki gelişmeleri de Sancak halkına, Yenigün gazetesi yansıtmıştır. Özellikle gazete, dil konusunda son derece hassas davranmış, milli kimliklerini, bütünlüklerini sağlayan ve pekiştiren Türk diline ait haberlere, geniş çapta yer vermişti. Bu bağlamda Yenigün gazetesi, Türk kültürünün gelişmesi ve kökleşmesinde Türkiye ile

¹⁰⁰ M. Ergün, *age*, s.131.

¹⁰¹ Güneş-Dil Teorisinin ayrıntıları için bkz: Diker, *agt*, s.195-196; Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007, s.537.

¹⁰² Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006, s.568.

¹⁰³ Hasan Reşit Tankut, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.38-39.

¹⁰⁴ O.Ergin, C.5, *age*, s.1747.; M.Ergün, *age*, s.132.; Doğaner, *agt*, s.238.

olan kültür ve fikir bağlarının sağlanmasında önemli roller üstlenmiştir. Ancak çalışmalarında, gazetede 26 Eylül ile 6 Ekim 1932’de gerçekleştirilen Türk Dil Kurultayına dair bilgiye rastlanılmamıştır.

1932 yılının sonuna doğru gazete, “Merhum Samih Rıfat İçin Gazi’nin Bir Mektubu” başlığı altında, Türk Dil Tetkik Cemiyeti Umumi merkezi geçenlerde bir Samih Rıfat toplantısı yapmıştır. Bu toplantıda, Gazi hazretlerine büyük Samih Rıfat için bir taziye mektubu yazılmış ve tarafından cevap verilmişti. Cevapta, Samih Rıfat’ın ölümünün Türk toplumunda derin boşluklar bıraktığı, Türk dilinin yükselmesinde yıllardan beri emek verdiği, bu emeğin devamı için bıkmadan, yılmadan çalışan ve ant içen cemiyet azalarının Atatürk tarafından kutlanıldığı belirtilmişti.¹⁰⁵

Gazete gelişmeleri yansıtmakla beraber, aynı zamanda Türkiye genelinde başlatılan dil seferberliğinin Sancak’ta da görülmesini arzu etmekteydi. Bu bağlamda, 10 Mart 1933’te “ Dil Seferberliği Başlıyor” başlığı altında şunlar yazılmaktaydı:¹⁰⁶

“Türk Dil Cemiyetinin mühim bir içtima, Türk Dil Cemiyeti bugün Umumi Reisi Gazi Hazretlerinin riyasetinde büyük bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda, Maarif Vekili Reşit Galip, fırka kâtibi Recep Pekerlerde hazır bulunuyorlardı. Cemiyet, Gazi hazretlerine şimdiye kadar yapılan tetkikatı ve alınan neticeleri izah ettikten sonra müzakereye başlamışlar. Yazı ve konuşma dilindeki, Arapça ve Acemce kelimelerin az zamanda Türkçe karşılıklarını bulmak üzere ve bütün yurttaşların yardımıyla bu büyük işin başarılması için geniş bir anket açılmasına karar verilmişti. Dilimizdeki Arapça kelimeler taranacak, öz Türkçe karşılıkları hergün birbiri ardına gazete, mecmua, radyo ile halka bildirilecektir. Her Türk’ün bu milli vazifeyi seve seve ifa edeceğine şüphemiz yoktur. Esasen bu işi üzerine almış olan Halkevleri teşkilatı da, öz Türkçe kelimeleri bulmak için azm-i faaliyet sarf edecektir. Bu suretle, kısa bir zamanla öz Türkçenin yazı ve konuşma dilinde hâkim olması için bütün yayın vasıtalarına müracaat olunacaktır. Araştırma için üç program tanzim edilmiştir. Bütün vilayetlerde araştırmaların sıklaştırılması için vilayetlere emir verilmiştir.”

Gazete, derleme, tarama çalışmalarının nasıl olacağı konusunda da halkı bilinçlendirmekteydi.

Türkiye’deki gelişmeleri adım adım takip eden gazete, 1933’te Türkiye’deki anket ve derlemelerde vilayetlerden gelen kelime sayısını belirtmişti. Bu bağlamda, Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ne merkez vilayetlerden, her gün yeni ve öz Türkçe kelimelerin geldiği, 1933 Mart’ının 2. haftası sonuna kadar gelen kelimelerin tutarının 13731 olduğu belirtilmişti. Ayrıca son hafta içinde 5731 kelime daha gelerek, gelen kelime tutarının yaklaşık olarak 19570 olduğu ve bu kelimelerin heyet tarafından incelendiği dile getirilmişti.¹⁰⁷ Tarama faaliyetlerini Sancak’a yansıtan gazete, bu

¹⁰⁵ Yenigün, 17 Aralık 1932.

¹⁰⁶ Yenigün, 10 Mart 1933.

¹⁰⁷ Yenigün, 29 Mart 1933.

gelişmenin bir ay sonrası “ Türk Dili Hakkında Konferans” başlığı altında, Rus âlimlerinden Dr. Samu Loviç ve arkadaşlarının Türkiye’ye geldiğini, bu âlimlerin Türk dili hakkında tetkikat yapacakları belirtilmişti. Aynı zamanda konferansta Maarif Vekili Reşid Galip, Reisi Cumhur Umumi Kâtibi Hikmet Beyler, Öğretmen Afet Hanım, tarih ve dil cemiyeti azaları ve öğretmenlerin bulunduğu ifade edilmişti. Konferansın büyük bir alaka görüldüğü, konferans sonrası Rus bilim adamlarına Rus konsoloslukunda ziyafet verildiği, bu ziyafete Başvekil Osman Paşa, Meclis Reisi Kazım Paşalar ve Bakanların bulunduğu bilgisine yer verilmişti.¹⁰⁸

Her ay Türk dilindeki haberlere yer veren gazete, “ Rus Alimi Dilimizin Zenginliğini Anlatıyor” başlığı altında, Rus bilginlerinden Mösyö Mar, Türk dilinin dünya dilleri arasındaki önemine değindiği belirtilmişti. Türkiye’de yapılan anket sonuçlarına değinen bilgin, Türkçede Arapça kadar Farsça kelimelerinin yer aldığını, bu kelimeleri halka bildirmekle, Türkçe karşılıklarının bulunduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Türkçede az sözle çok şey ifade edildiği, bu durumun diğer dillerde olmadığını belirterek, Türk dilinin zenginliğine değinmiştir.¹⁰⁹ Yenigün gazetesi, Türkiye’deki gelişmeleri basın manşetlerine taşıyarak, halkı Türk dilinin zenginliği ve özelliği hakkında bilgilendirmekteydi.

27 Temmuz 1933’te, Türk Dil Tetkik Cemiyeti’nin Dolmabahçe Sarayı’nda Ruşen Eşref Bey’in başkanlığında toplanacağı, toplantıda Ankara’ya gönderilen kelimelerin tasniflerinin yapılıp, kelimelerin karşılıklarının bulunacağı duyurulmuştu.¹¹⁰ Bu habere paralel olarak “Türk Dil Cemiyeti Gazi’nin Riyasetinde Toplandı” başlığı altında, Türk Dil Heyeti’nin Gazi’nin başkanlığında toplanarak, Osmanlıcadan Öz Türkçeye karşılık kılavuz için ankete koyulmuş sözlerin karşılıklarının aranacağı ifade edilmişti.¹¹¹

Yenigün gazetesi, 1932’de Türk Dil Cemiyeti’nin nasıl kurulduğuna dair bir bilgiye yer vermemişti. Ancak 1933 yılının 19 Ekim’inde “ Türk Dil Tetkik Cemiyeti Nasıl Kuruldu” başlığı altında, Ülkü Mecmuası’ndan Türk Dil Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtibi Ruşen Eşref’in on iki bölümden oluşan yazı dizgisine, on iki gün boyunca gazetede parça parça yer vermiştir. 19 Ekim’de başlayan yazı, 6 Kasım 1933’te son bulmuştur. Birinci bölümün giriş kısmında, “ *Türk dil işlerindeki hatıralarım şöyle başlıyor: 11 Temmuz 1932’de, Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin davet iltifatlarını aldım. Akşamüzeri Çankaya’ya gittim, kendileri birkaç vakittir yeni köşke geçmişlerdi. Yukarı katta, kitap odasının yanındaki çalışma salonunda huzurlarına çıktım...* ” şeklinde devam eden yazıda, Atatürk’ün Türk Tarih Tetkik Cemiyeti azalarının önünde, Türk Tarih

¹⁰⁸ Yenigün, 2 Nisan 1933.

¹⁰⁹ Yenigün, 11 Mayıs 1933.

¹¹⁰ Yenigün, 27 Temmuz 1933.

¹¹¹ Yenigün, 25 Ağustos 1933 .

Tetkik Cemiyeti gibi ona kardeş olan bir Dil Cemiyeti kuralım dediği ve adının da Türk Dil Tetkik Cemiyeti olmasını belirttiği, anılarına, Dolmabahçe Sarayı'nda yaşananlara, Mustafa Kemal'in Türk dili için yapmak isteği şeylere ve onun yüksek dehasına yer verilmişti.¹¹² Böylelikle Sancak halkı, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin nasıl kurulduğu konusunda bilgilendi. Hatay'ın kültürel hayatında önemli rol oynayan gazete, halkı kendi öz dili olan Türk dili konusundaki gelişmelerden haberdar etmişti.

Türkiye'de dil alanında tarama ve anket çalışmaları devam ederken, 18 – 23 Ağustos 1934 tarihleri arasında, İkinci Dil Kurultayı toplanmıştı. Bu toplantı, Yenigün gazetesinde öz dil atılımında yeni hızına giren Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi Ankara'dan bir köşe adlı fotoğrafın çerçevesinde, yazılara yer vermişti. Bu yazıda, “İkinci Dil Kurultayı Açıldı” başlığı altında, Gazi'nin eşliğinde açılan kurultayın çok parlak olduğu, kurultay başkanlığına yine meclis reisi seçildiği, kurultayda konuşulanların radyoda yayınlanacağı, kurultaya 600 aza ve 500 dinleyicinin katıldığı belirtilmişti.¹¹³ Sancak halkı, Türkiye'deki dil alanındaki gelişmelerden gazete sayesinde haberdar olmaktaydı.

Yenigün gazetesi, İkinci Dil Kurultayı'nda yaşanan iç gelişmelerin yanında, Avrupa'daki yankılarına da yer vermiştir. 2 Eylül 1934'te “Türk Dil İnkılabı ve Times” başlığı altında, Times gazetesinin Türkiye'deki gelişmeleri takdiri şayan bulduğu, Adana'dan Kazan'a, Edirne'den Türkistan'a kadar geniş sahada Türk dilinin kabulünün, gelecek nesiller üzerinde büyük etki bırakacağı aktarılmıştı. Aynı zamanda Times gazetesi 21 Ağustos'ta yayımladığı makalede Türkiye'de gerçekleştirilen Türk dil ıslahat çalışmalarına da değinmiştir. Türkiye'deki araştırmacıların, Türkçeyi yabancı kelimelerden izole ettiği, İkinci Dil Kurultayı'nın da bu maksatla geçen yıl ki çalışmaları tetkik ettiği ifade edilmişti. Kurultayın, Türk grameri, bir de sözlük meydana getirmekle meşgul olduğu, Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılığının bulunup, tüm alanlarda kullanılacağı dile getirilmişti.¹¹⁴ Sancak'taki gazete, bölge insanının Anayurt'tan geri kalmaması, insanların milli kimliklerini öz diliyle pekiştirmesi için olumsuz koşullara rağmen halkı aydınlatmıştı.

İkinci Türk Dil Kurultayı bitmesine rağmen yankıları sürmüştü. Yenigün gazetesinde, Türk inkılabının büyük yapıcısı, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin fotoğrafı çerçevesinde, “ Türk Dili ve Kurultay” başlığı altında şunlar yazılmaktaydı:

“İnsan varlığının en büyük realisti olan millet, tarihinin her çağında daima dile bağlı kalmıştır. Hakikatte dil, tek başına bir milli varlık vücuda getirmez.

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: *Yenigün*, 19 Ekim 1933; *Yenigün*, 20 Ekim 1933; *Yenigün*, 23 Ekim 1933; *Yenigün*, 24 Ekim 1933; *Yenigün*, 26 Ekim 1933; *Yenigün*, 27 Ekim 1933; *Yenigün*, 29 Ekim 1933; *Yenigün*, 31 Ekim 1933; *Yenigün*, 2 Kasım 1933; *Yenigün*, 3 Kasım 1933; *Yenigün*, 5 Kasım 1933; *Yenigün*, 6 Kasım 1933.

¹¹³ *Yenigün*, 24 Ağustos 1934.

¹¹⁴ *Yenigün*, 2 Eylül 1934.

Milliyet, dil birliği unsuru yanında, diğer başka unsurlara da muhtaçtır. Fakat insan düşüncesinin ve duygusunun ifade vasıtası olan dil, hem topluluktan doğar, hem topluluğu teşvik eder. Bu itibarlardır ki; millet ve milli birlik düşüncesine bunu kuran unsurların başında dil ve dil birliğini ele almak lazımdır...”

Haberde, Türk dilinin önemine, zenginliğine, Türk Dil Kurultaylarının dile katkılarından ve Mustafa Kemal'in yüksek dehasına yer verilmişti.¹¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet olmanın gereği dilde millileşme ve sadeleşme eğilimleri Sancak halkına olumlu bağlamda yansıtılmıştı. Manda yönetimi baskılarına rağmen Sancak halkı, Atatürk'ün öncülüğünde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve onun kazanımlarına sahip çıkmıştır.

1935 yılına gelindiğinde, Türkiye'deki dil gelişmeleri basına yansımaya devam etmiştir. “Edebiyat ve Gramer Hakkında Rapor” başlığı altında, Kültür Bakanlığı Edebiyat Komisyonu'na, edebiyat ve gramerimizin nasıl olması hususunda rapor verilmişti. Komisyon başkanı Falih Rıfkı Atay ve çalışma arkadaşları raporlarını, Ankara'ya döndükten sonra vereceği belirtilmişti.¹¹⁶ Üçüncü Dil Kurultayı'nın toplanma tarihi, Yenigün gazetesinde “Üçüncü Dil Kurultayı” başlığı altında şöyle yayınlanmıştı :¹¹⁷ “ 22 Ağustos'ta toplanacak olan kurultaya, bu sene tanınmış ecnebi dil mütehassısı ve âlimlerde iştirak edeceklerdir. Bunlar arasında meşhur iki Fransız âlimleri de var.” Bu haberle Sancak halkı bilgilendirilmişti. Bir ay sonra yani 30 Temmuz 1936'da, “ Türk Dili İçin” başlığı altında, 24 Ağustos günü Dolmabahçe Sarayı'nda toplanacak olan Üçüncü Dil Kurultayı'na, yabancı ülkelerden birçok araştırmacı geleceği belirtilmişti. Sovyet ilimler akademisinden 2 üyenin geleceği; ancak bunların kimler olduğu hakkında Türk Dil Kurumu'na bir bildiri gönderilmediği ifade edilmişti. Konferansa, Londra Doğu Dili Okulu Direktörü Sir Dennisson Ross, Paris Doğu Dilleri Okulu Türkçe Profesörü Mr. Jean Deny ve Viyana Üniversitesi Profesörlerinden Dr Kuergiç, Budapeşte Üniversitesi Profesörlerinden Mr. Nmeth, Varşova Fakültesi Türkoloji Profesörü M. Zayçakofski ve Sümer dili üzerine önemli araştırmaları olan Profesör Hime dö Şarentan'da Dil Kurultayı toplantılarında bulunmak üzere şehrimize geldiği yönünde bilgi aktarılmıştı.¹¹⁸ Türkiye'de Dil Kurultayı devam ederken, Yenigün gazetesi Kurultaydaki gelişmelerden halkı bilgilendirmeye devam etmiştir. 29 Ağustos 1936' da “ Dil Kurultayı Mesaisine Devan Ediyor” başlığı altın da şunlar yazılmaktaydı:

“Aydın yirimi dördünde toplanan Üçüncü Dil Kurultayı, mesaisine devam etmektedir. Toplantıda bulunan beyn-el milel dil profesörleri, kurultayda okunan tezleri dinlemektedirler. Kurultay'da muhtelif şubelere ait komisyonlarda faaliyetlerine devam etmektedirler. Cumhurbaşkanı Atatürk'han, bütün toplantıları

¹¹⁵ Metnin tamamı için bkz: *Yenigün*, 11 Eylül 1934.

¹¹⁶ *Yenigün*, 8 Şubat 1935.

¹¹⁷ *Yenigün*, 18 Haziran 1936.

¹¹⁸ *Yenigün*, 30 Temmuz 1936.

locasından takip buyurmaktadırlar. Memleketin içinden, dışından kurultaya başarılar dileyen birçok telgraflar gelmektedir... ”¹¹⁹

Hatay, Anayurt’tan ayrı kalsa da Türkiye’deki dil alanında meydana gelen gelişmeleri büyük bir heyecanla takip etmekteydi. Tabii ki burada Anavatanla kültürel bağların sağlanmasında, Yenigün gazetesinin rolü göz ardı edilemez. Gazete, siyasal savaşımın yanında, kültürel savaşımı da birlikte yürütmek gibi zorlu bir görev üstlenmişti. Bu bağlamda gazete, Suriye’nin bölgeyi kültürel yönden Araplaştırma faaliyetlerine engel olmuştu. Gazete, Türkiye’deki gelişmeleri Sancak halkına yansıtarak, bölge halkının Türk olduğunu hatırlatmış, entelektüel birikimde dilin önemine yer vererek, Türk kimliğinin pekişip canlanmasında önemli cabalar harcamıştı. Yukarıdaki gelişmeler ışığında Hatay halkı, Türk dili alanındaki çalışmalardan haberdar olmuş ve Türkiye’deki gelişmeleri Anayurt’tan ayrı kalsa da, gelişmeleri takip etmeyi milli vazife olarak görmüştü.

a) Hatay’da Dil Çalışmaları:

Hatay’da dil çalışmaları iki yönlü olmuştur. Birincisi Türkiye’de Türk Dil Kurumu’nun yayınladığı kelimelerin Sancak’a yansıtılması ve bu kelimelerin karşılıklarının halk tarafından bulunması şeklindeydi. Bir diğeri ise Tan, Milliyet, Akşam Gazetesi gibi ulusal basından makaleler alınarak, Sancak halkı dil konusunda aydınlatılmasıydı. Türkiye’de ulus devlet olmanın gereği dilde millileşme, sadeleşme, halk ağzında yaşayan öz Türkçe kelimeleri bulma, sözlük ve gramer meydana getirme görevini, “Dil Encümeni Kurulu” üstlenmişti. Gelişmeleri yakından izleyen Sancak halkı, Türk Dil Encümeni’ne yardım etmek için, 1931 yılında faaliyete geçmişti. Bu durum, Yenigün gazetesine “Türkçe Kelimeler” başlığı altında şöyle yansımıştı:

“Dil Encümeni ’nin nazırı dikkatine, yeni Türk grameri hazırlamak ve yeni bir kamus vücuda getirmek için teşekkül eden ‘Dil Encümeni’ Ankara’da mesaisine devam ediyor. Dil Encümeni ’nin en mühim vazifelerinden biri şüphesiz, Türkçeyi ecnebi kelimelerden kurtararak yeni bir lisan haline getirmektir. Bunun içinde, Türkçe musadderelerden yeniden iştikaklar yapmak düşünülmektedir. Bu iştikaklar, yeni kelimeler halinde Türkçeye karışarak halkın konuşmasında ve yazmasında, yeni ve mükemmel unsurlar olacaktır. Antakya halkının lisanında, bu nüvadan iştikaklar mevcuttur. Misal, Türkçe de ‘tutulmak’ diye bir musadder vardır. Bu musadderden Antakya’da mükemmel bir isim iştikak ettirilmiştir: Tutulak veya tutulaga gibi... Tutulaga, sır’a demektir. Esasen sır’ada sınırların tutulması, vücudun tutulması bir hale gelmesi değildir? Yalnızca Antakya’da kullanıldığını zan ettiğimiz bu kelime, pek yakında Türk kamusunda da muvak’a olacak çok güzel bir kelimedir. Türkçedeki ‘gezmek’ musadderından Antakya’da, ‘gezginci’ diye müştakk bir kelime kullanılıyor. Gezginci, seyyah demektir. ‘Seyyah’ gibi Arapça bir kelimin yerine, ‘gezginci’ kelimesini kabul etmek, şüphesiz Türk dili için bir kazançtır... Burada kaydettiğimiz iki kelimedden başka, Antakya’da bu nüv’adan

¹¹⁹ Yenigün, 29 Ağustos 1936.

*daha birçok güzel ve Türkçe kelimeler vardır. Dil Encümeni'nin bu kelimeleri Antakya'dan toplamaya teşebbüs etmesi, faydalı bir hareket olacaktır.*¹²⁰

Dil Encümeni'nin çalışmalarına, her ne kadar Anavatan'dan ayrı kalınsa da katkı sağlanmak istenmekteydi. Bu durum bize, dilde sadeleşme ve millileşme çabalarının, Sancak halkı tarafından olumlu karşılandığını göstermektedir.

Türkiye'de 1933'te başlayan tarama ve anket faaliyetleri de Hatay'da kendisini göstermiştir. Yenigün gazetesi "Türk Dili Faaliyete Başladı" başlığı altında, Türk Dil Cemiyeti'nin hazırladığı kelime anketi yayınlanmıştı. Ayrıca kelimeler, bütün Türkçe gazetelerin ilk sayfasında halka ilan edilerek, halk tarafından bulunan kelimelerin Türkçe karşılığı, Türk Dil Cemiyeti'ne bildirilecekti. Gazete, ilk olarak adap, afet, ahenk, alet, amade, amir kelimelerini yayımlayarak, Sancak halkına uyarıda bulunmuştu. Uyarıda, kendi öz diline hizmet etmek her türlü vatandaşın vazifesidir şeklinde olmuştur.¹²¹ Türkiye'de başlatılan dil seferberliği, Sancak'ta da yankı bulmuş ve insanlar kelimelerin karşılığını bulmak için var gücüyle çalışmıştır. Yenigün gazetesi bir sonraki gün, "Türk Dil Tetkik Cemiyeti Bugün İkinci Listeyi Neşir Etmiştir" başlığı altında, kelime listesi verilmiş ve bu kelimelerin Türkçe karşılığını bulan vatandaşların, Ankara Türk Dil Tetkik Cemiyeti'ne bildirilmesi istenmişti.¹²² Türk Dil İnkılabını Hatay'a taşıyan gazete A' dan Z' ye kadar Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı kelimeleri, listeler halinde Mart'ın 1933'den, 1935 yılına kadar hemen hemen her gün yayımlamaya devam etmişti.¹²³ Tabii burada A' dan Z' ye kadar bütün kelime listesini yazmanın bir anlamı yoktur. Önemli olan, Türk dil çalışmalarının Hatay'a nasıl yansıdığı ve yansımanın halk tarafından nasıl karşılandığını dile getirmektir. Bu bağlamda, Selim Çelenk anılarında, Türk Dil İnkılabının Sancak'ta nasıl karşılandığını ve Dil İnkılabına yönelik çalışmaların nasıl olduğunu şöyle ifade etmiştir: " *Dil Devrimi de tıpkı öteki devrimler gibi içtenlikle karşıladık. Bizi öz benliğimize kavuşturan Dil Devrimi sonrası, temiz Türkçeye geçmek için gücümüzün yettiği kadar uğraştık. Hatay'dan araştırarak derlediğimiz öz Türkçe Kelime ve deyimleri, günü gününe Türk Dil Kurumu'na iletliyorduk. O zaman Halep'te oturan ve 1925 yılına kadar Mustafa Kemal'in önderliğindeki ulusal kurtuluş mücadelesine muhalefet ettikten sonra saflarımıza katılan 150'liklerden ünlü edebiyatçı Refik Halit Karay'da, aynı yolu izliyordu. Karay'da yazılarında öz Türkçe kelimeleri titizlikle kullanıyor, bu arada derlediği arı Türkçe kelimeleri Ankara'ya, Türk Dil Kurumu'na gönderiyordu...*"¹²⁴ Diğer devrimler gibi Türk Dil İnkılâbı da Hatay'da büyük bir heyecan uyandırmış, Sancak halkı Anayurt'tan geri kalmamak için dil seferberliği akışı içerisinde

¹²⁰ Yenigün, 18 Şubat 1931.

¹²¹ Metnin tamamı ve kelime listesi için bkz: Yenigün, 13 Mart 1933.

¹²² Yenigün, 14 Mart 1933.

¹²³ Yayınlar şu tarih aralarında olmuştur bkz: Yenigün, 13 Mart 1933 – 22 Haziran 1935.

¹²⁴ Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya, 1997, s.60.

kendini bulmuş ve var gücüyle çalışmıştır. Tabii ki her devrim tabiatın gereği olarak karşıt devrimcileri de ortaya çıkarmıştır. Nitekim lise edebiyat muallimi Ali İlmî Fani anılarında, Dil İnkılabının başlarına dert olduğunu, dil ve edebiyat derslerini nasıl sunacağını bilemediğini ifade etmişti. Ayrıca halkın kelimelerden öyle garip kelimeler yarattığını belirterek, dile yerleşmiş halkın örf ve âdetini yansıtan kelimelerin değiştirilmesinin yanlış olacağını örnekleriyle açıklamıştır.¹²⁵ Böylelikle Türkiye’de gerçekleştirilen dilde millileşme ve milli kimlik olgusu, Suriye ve Fransa yanlılarının tepkisine yol açmıştı.

Sueda Bereket ile yapılan konuşmada, “dilde millileşme ve sadeleşme çalışmalarını olumlu karşıladıklarını; ancak okulda ve gündelik hayatta kullandığımız kelimelerde hep Arapça ve Farsça kelimelere yer verdiklerini dile getirmişlerdi. Çünkü dilde sadeleşmenin biranda olamayacağını; ancak zaman içerisinde olacağını belirtmişlerdi.”¹²⁶ Görüldüğü üzere dilde sadeleşmenin insanlar tarafından olumlu karşılandığını; ancak eski dilin alışkanlıklarından kurtulamadıkları belirtilmiş, dilde millileşme çabalarına destek verilmişti.

Yenigün gazetesi, Sancak bölgesinde yaşayan halkı öz Türkçeye yönlendirmeye ve bu konuda bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda “Türk Adları” başlığı altında, Besim Atalay’ın bir kitabının Amerika’dan merakla istenildiği belirtilmişti. Ülkede canlanan öz dil cereyanının, tüm dünyada özellikle bizi hiçe sayan, Avrupa ve Amerika’da büyük bir hayretle karşılandığı ifade edilmişti. Halkın öz milli dilini yaratmak için seferber olması, halkın söz derleme yoluna gitmesi, şaşırtıcı bir hamle olarak görülmüştü. Öz dilin en çarpıcı özelliği, yeni doğan çocuklara öz dil mantığı doğrultusunda, Arapça ve Farsça dışında, milli Türk tarihine uygun öz Türkçe adlar seçilmesidir. Son bölümde de Besim Atalay’ın eksiksiz olarak Türk adlarını toplamayı kendine yol edinmeli, Türk tarihinde, destanlarında, hikâyelerinde, masallarında, Orhun, Yenisey abidelerinde, Kutadgu Bilig de, Uygur metinleri gibi bütün eski dil vesikalarında, ne kadar Türkçe ad geçerse toplamalıdır tavsiyesi yer almaktaydı.¹²⁷ Bu gelişmeler ışığında Sancak halkının öz kimliklerini korumaları için, gazete var gücü ile çalışmıştı.

Gazete, öz Türkçe kelimelerin ortaya çıkarılması için büyük bir çaba gösterirken, bir yandan da Sancak halkını öz Türkçe adları kullanmaya sevk etmiştir. Suriye’nin kültürel yönden Sancak bölgesini Araplaştırma siyasasına karşı alınabilecek en önemli tedbir, Türklüğün ve Türk adının bölgede kullanılması ve yaşatılmasıyla olmuştur. Türkiye’den ayrı kalan Sancak halkı, Türk Dil

¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdullah Uçman, *Bir 150’liğin Mektupları*, Umut Matbaa, İstanbul, 1998, s.93-11.

¹²⁶ 14 Kasım 2008’de Sueda Bereketle yapılan konuşma.

¹²⁷ *Yenigün*, 31 Temmuz 1933.

Kurumu'nun oluşturduğu öz Türkçe adları, Yenigün gazetesi sayesinde öğrenmiştir. Nitekim 10 Nisan 1934'te, "Öz Türk Adları" başlığı altında şunlar yazmaktaydı:

*"Yeni doğan çocuklarımıza, Türk adları veriniz. Bütün Türk dünyasında olduğu gibi bizde de yeni doğan çocuklara öz Türk adları koymak, memnuniyetle karşılanmaya doğru güzel bir cereyan olmuştur. Çocuklarımıza verecek adları bulmak ve seçmekte güçlük çeken ana ve babalara, kolaylık olmak üzere ele geçirdiğimiz öz Türkçe adları bir liste halinde neşretmeyi faydalı bir hizmet olarak görüyoruz. Bugün kullanılan seçme ve öz Türkçe adlar şunlardır..."*¹²⁸

Dokuz gün sonra okuyucuya yardımcı olmak amacıyla, Türkçe adlara yer verilmiştir.¹²⁹ Yenigün gazetesi, Türk kültürünü yaşatmaya ve zenginleştirmeye özen gösterdiği gibi, her konuda halka yardımcı olmaktaydı. Türkiye ile olan kültürel bağlarının devamlılığı için Türk kültürünün Sancak'ta yaşaması için dil önem arz etmekteydi.

Yenigün gazetesi, Türkiye'deki makaleleri yayımlarken, makalede yer alan kelimelerin öz Türkçe karşılığını metnin sonlarında vermekteydi. 12 Ekim 1934'te "Gazi Hazretleri'nin Öz Türkçe Nutukları" başlığı ile Mustafa Kemal Paşa'nın, Çankaya ziyafetinde İsveç Veliahdına söylediği nutku şöyle yayımlanmıştı:

"Altes Ruveyal, Bu gece ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum tükel özgü bir kıvançtır. Burada kaldığınız uzca, sizi sarmaktan hiç durmayacak, ılık sevgi içinde bu yurttan yurdunuz için beslenmiş duygularının yankısını bulacaksınız. İsveç – Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuları, utkuların silinme damgalarını, tarih taşımaktadır. Süerdemliği, onu bu iki ulus, ünlü şanlı özlerin derinliğinde sonsuz tutmaktadır. Ancak daha başka bir alanda da onlar erdemlerinin o denli yaltırlıklı gündemde göstermişlerdir..."

Metninin altında sözlerin öz Türkçe karşılığı olan kelimelere yer verilmişti.¹³⁰ 10 Kasım 1934'te, "Gazi Hazretleri'nin Nutuk'taki Öz Türkçe Sözcükleri" başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal'in, Büyük Millet Meclisi toplantısında söylediği yıllık nutuk aktarılmış ve bu nutukta geçen sözlerin öz Türkçe karşılıkları, ayrıca Osmanlıca ve Fransızca karşılıkları liste halinde yayımlanmıştı.¹³¹ Sancak halkı hızlı bir şekilde öz Türkçe kelimeleri öğrenirken, bir yandan da halkın cesareti canlı tutulmaya çalışılmıştı. Gazete, "Öz Türkçe Düşünceler" başlığı altında, Türkçenin bir dönüm noktasında olduğu, dilin temizliği, gün ışığına doğru akışının önüne geçilemeyeceği belirtilmişti. Bu dönüşümde dalgalanmaların, köpüklenmelerin olacağı belirtilerek bu

¹²⁸ Adlar için bkz: Yenigün, 10 Nisan 1934.

¹²⁹ Yenigün, 19 Nisan 1934.

¹³⁰ Bu kelimeler: Tam- Türk, Özge-Hususi, Kıvanç-Zevk, Uz-Müddet, Yanku-Aksiseda, Utku-Zafer, Süerdemlilik-Askeri fazilet ve Hüner, Alan-Saha, Erdem-Fazilet, Denli-Kadar, Yaltırlıklı-Nurlu, Yöntem-Usul-Tarz, Özence-Gıpta, Bitim-Nihayet... Vb. Bkz: Yenigün, 12 Ekim 1934.

¹³¹ Yenigün, 10 Kasım 1934.

durumdan korkanların, tiksinenlerinde olacağı vurgulanmıştı. Bu durumdan korkanların, kendi hallerine bırakılması gerektiği ifade edilmişti.¹³²

2 Aralık 1934'te Yenigün gazetesi, Milliyet gazetesi yazarı Mümtaz Faik'in "Yeni Dil Savaşı" makalesine yer vermişti. Makalede, yeni dil çalışmalarıyla beraber gazetelerin öz Türkçe kullandığı, yazarların iyi kötü denemeleriyle, hem kendilerinin dili öğrendiği hem de okuyucusuna öğrettiği belirtilmişti. Yeni kelimelerin günlük hayatta kullanılmaya başladığı anlatılırken, Yenigün gazetesi kendi yorumuna yer vererek, birçok sözlerin öz Türkçe karşılığını bulmakta güçlük çektiğini belirtmekteydi. Aynı zamanda, dil ile uğraşanların ortaya koyduğu öz Türkçe kelimeleri kullanacakları; ancak bu kelimelerin doğru şekilde kullanılması için ellerinde dil sözlüğü olmadığı ifade edilmekteydi.¹³³ Sancak'ta Sancak halkına rehber olacak ve onları yönlendirecek bir sözlük olmadığı için öz Türkçenin kullanımında güçlük yaşandığına dikkat çekilmekteydi. Anavatan'ın dışında kalan Sancak bölgesi, kendi kültürlerinin bir parçası olan dilde sadeleşme eğilimini hiçbir destek olmadan sadece gazeteden öğrenmişti.

1935 yılına gelindiğinde, Türkiye'deki dil çalışmaları yakından takip edilmeye devam edilmekteydi. Bu bağlamda, Türkiye'de sözlük çıkarma girişimi Hatay'da da yankı bulmuştur. Yenigün gazetesi "Öz Türkçe Sözlük İçin Kelimeler, Şimdiye Kadar 200 Kelime Tetkik Edildi" başlığı altında, Dil Cemiyeti'ne bağlı olarak bir lügat hazırlandığı, bu hazırlıkları yapanların Falih Rıfkı Atay, Bay Necmettin Sadık, Bay Ali Muzaffer, Bay Fuat Köprülü, Bay Saim Ali, Bay Naim Onat, Bay Naim Hazım, Bay Fazıl Ahmet olduğu belirtilmişti. Komisyon tarafından hazırlanan fişlerin, gazetelere verileceği ve isteyenlerin kelimeler hakkında yorumlar yapabileceği belirtilmişti.¹³⁴ Aynı yıl içerisinde Milliyet Gazetesi yazarı Aka Gündüz'ün, "Türkçemiz" yazısına yer verilmiştir. Şiir tarzında yazılan yazıda, Türkçenin inceliği anlatılmıştır.¹³⁵ Yenigün Gazetesi, ulusal basından aldığı makalelerle, Sancak halkını dil konusunda bilgilendirip, dil çalışmalarına yardımcı olmaktadır. Sancak halkına, Türk dilinin zenginliğini ve yüceliğini anlatmak için manşetlerinde sürekli, dil konusuna yer vermişti. Sancak halkını Ankara'daki dil çalışmaları konusunda aydınlatmak isteyen Yenigün, Milliyet gazetesi yazarı İsmail Müştak Mayakon'un, "Türk Sözlüğü" makalesine yer vermiştir. Makalede, Dil Kurumu'nun sözlük oluşturmak için durmadan çalıştığı, el, gönül, amaç, düşünce birliğiyle her türlü şatafattan uzak bilgi ve inanç çerçevesi etrafında çalışıldığı bilgisine yer verilmişti. Daha sonra Türkçenin en eski ve diğer dillerin anası olduğu belirtilerek, Ankara'daki Dil Komisyonu'nun, Türkçenin köküne inerek, iyiyi kötüyü

¹³² Yenigün, 22 Kasım 1934.

¹³³ Yenigün, 2 Aralık 1934.

¹³⁴ Yenigün, 4 Ocak 1935.

¹³⁵ Yenigün, 13 Ocak 1935.

temizleyerek Türk halkına bir kılavuz yapıldığı belirtilmişti.¹³⁶ Bütün makalelerde genel olarak Yenigün gazetesi, dil faaliyetlerini anlatmakta ve Türkiye'deki dil çalışmalarını gönülden desteklemekteydi.

Sancak insanına, dil çalışmalarını önemsemenin ve Türk dilini geliştirmenin, zenginleştirmenin, kimliklerini korumada önemli olduğu yansıtılmaktaydı. Bu bağlamda, Ankara'daki dil çalışmaları yakından takip edilip, kelimelerin karşılıklarının nasıl aranacağı, bulunan kelimelerin nasıl türetileceği, Yenigün gazetesi sayesinde öğrenilmekteydi. Ankara'daki gelişmelere değinen gazete, "Beş Bin Kelime Hazırlandı, Öz Kökten Gelen Kelimeler" başlığı altında, Osmanlıcadan Öz Türkçeye kılavuzunu hazırlayan komisyonun 5.000 kelime bulduğu; ancak R ve S harflerinin buna dâhil olmadığı belirtilmişti. Yurttaşlar tarafından komisyona gönderilen cevapların, az olsa da iyi niyetli olduğu ifade edilmişti. Türk köklerinin araştırılmasında, Pekarski'nin üç bin sayfalık Yakut Lügatı'ndan yararlandığı, Yunanca, Latince ve Farsça sanılan birçok kelimenin, Türk kökeninden geldiği açıklanmıştı. Ayrıca dilde ıslah çalışmalarının iki seneye kadar biteceği, bu durumun dile sadece varlık değil, gelişme kazandıracacağı sözüyle yazı noktalanmaktaydı.¹³⁷

19 Mayıs 1935'te Yenigün gazetesi, "Öz Dile Doğru, Gazeteler Öz Türkçeye Önem Verecekler" başlığı altında, Dil Cemiyeti sekreterinin bildirisini yayımlamıştı.¹³⁸ Haziran ayına geçildiğinde, Yenigün, Yaşar Nabi Nayar'ın Tan gazetesinde yayınlanan, "Dilimize Karşı Suçluyuz" makalesine yer vermişti. Bu makalede, Türkçenin doğu ve batıdaki birçok yabancı diller üzerinde etki bıraktığı, bu etkinin çok büyük ve derin olduğu, Türkçenin geniş bir sahaya yayıldığı aktarılmıştı. Türk egemenliği altında yaşayan Bulgarlar, Sırp, Yunan ve Rumeli dillerinde bulunan Türkçe kelimeler, Türk dilinin yaşam alanını göstermeye iyi bir ispat olduğu ifade edilmişti. Bu durumun, Türk halkının göğsünü kabarttığı vurgulanmıştı.¹³⁹ Aslında Yenigün gazetesinin, Türk dil alanındaki makalelere yer vermesinin sebebi, bölge halkının Türklüğüyle övünç duymasını sağlayarak, Türkiye ile olan kültürel bağlarının sağlanmasında, halkın çaba göstermesini sağlamaktı. Bu bağlamda gazete sene sonunda, "Öz Türkçe Düşünelim" başlığı altında, insanların her gün Osmanlıcadan uzaklaşarak, öz Türkçemize yaklaştığı, yanlışlıklar olsa da zamanla dilini öğrenileceği

¹³⁶ Yenigün, 21 Ocak 1935.

¹³⁷ Yenigün, 28 Nisan 1935.

¹³⁸ Bu bildiri de şu maddeler yer almaktaydı:1) Dil Cemiyeti kılavuzu komisyonu tarafından gazete ve mecmua adreslerine hergün beşer kelime bir liste gönderilecek ve bu listedeki kelimelerin kullanım tarzı misalleri izah edilecektir. 2) Gazete ve mecmualar kendi Türkçeleştirme çabalarına ayrıca devam etmekle beraber on günden sonra bu listedeki kelimelerin Osmanlıca bir daha kullanmayacaktır. 3) Yazı işleri direktörlüğü ile düzeltme şefleri gazete ve mecmualara gelen yazılardaki Osmanlıca kelimeleri listelere göre değiştirecek veya yazıcılarına değiştirecektir. 4) Bu kadar sureti dil cemiyeti tarafından toplantıda bulunmayan gazete ve mecmua sahiplerine de göndererek imzaları rica edilecektir. Bkz: Yenigün, 19 Mayıs 1935.

¹³⁹ Yenigün, 15 Haziran 1935.

vurgulanmıştı.¹⁴⁰ Yapılan çalışmada, 1936 ve 1937 yılları arasında, Türk dili alanındaki çalışmalar hakkında bilgiye rastlanılmamıştır.

1938 yılına gelindiğinde, Türkiye'deki dil seferberliğini yakından takip eden ve Dil Cemiyeti'ne kelime gönderen Hatay halkı, kendi dilindeki öz Türkçe kelimeleri öğrenmekteydi. Nitekim Reşat Kerey adlı bir araştırmacı, Hatay'da yaptığı dil araştırması doğrultusunda, Hatay bölgesinin taşıyla, toprağıyla Türk olduğunu belirtmişti. Ayrıca Türkçede, mükemmel kelimelerin bulunduğunu ifade etmişti. Araştırmacının yapmış olduğu çalışmalar ve bulunduğu öz Türkçe kelimeler, Yenigün'de neşredilmişti.¹⁴¹ Görüldüğü üzere Türkiye'de dilde sadeleşme, millileşme ve konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkı ortadan kaldırma faaliyeti, Hatay'da olumlu algılanmış ve bu doğrultuda çalışmalar başlamıştı.

Türkiye'deki dil çalışmalarını Hatay'a yansıtan Yenigün, Hatay içindeki dil faaliyetlerini de halkına duyurmaktaydı. Bu bağlamda, Ahmet Faik Türkmen'in oğlu tarafından 5 Mayıs'ta halkevinde verilmesi düşünülen Türk Dil İnkılabı ve Güneş-Dil Teorisi hakkındaki konferansının, bu sabah yani 6 Mayıs saat 10.30'da Ampir Sineması salonunda verileceği, Antakya halkına duyurulmaktaydı.¹⁴² Türkiye'de dili sadeleştirme çerçevesi ve milli kültürün gelişmesi doğrultusunda 1932'de ezanın Türkçe okunması faaliyeti, Hatay'a 1938'de yansımıştır. Türk ordusunun Hatay'a girmesinden sonra Beylan'da ezan Türkçe okunmuş ve bu durumun Hatay'ın ilçelerinde görülmesi arzu edilmişti.¹⁴³ Türkiye'deki Dil Devrimi'nin Hatay'da amacına ulaştığı görmekteyiz.

Hatay halkı bir yandan dil konusunda aydınlatılmakta, bir yandan dil çalışmaları devam etmekteydi. Celal Sadık adındaki bir araştırmacı, dil çalışmalarında, Hatay'ın geniş dil hazinesindeki Türkçe kelimeleri ve bu kelimelerin ne anlama geldiğini tespit etmişti. Araştırmacının, Hatay'ın köy ve kasabalarında tespit ettiği kelimeler ve karşılıkları, 16 Ağustos 1938'den, 3 Eylül 1938'e kadar, A harfinden Z harfine kadar, Yenigün'de yayımlanmıştır. Ayrıca Hatay'ın geniş dil hazinesinin, Anadolu'ya nazaran daha fazla Türkçe kökler sakladığı belirtilmişti. Hatay, Arap bölgelerine yakın olmasına rağmen, dilini koruyabilmiş, Arap diline birçok kelimeler vermiştir. Hatay şivesinin, İstanbul'a göre kaba olmasına rağmen, Doğu Anadolu şivelerinden daha düzgündür. Ayrıca yabancı dilden Türkçeye giren sözleri, kendi benliğinde eritmiştir, ifadesi yer almıştır.¹⁴⁴ Bu bağlamda Türkiye'deki dil çalışmaları, Hatay'a taşınarak, hem dil çalışmalarına katkı sağlanmış, hem de Hatay

¹⁴⁰ Yenigün, 6 Aralık 1935.

¹⁴¹ Gazetede araştırmacının bulunduğu kelimeler ve açıklamaları verilmiştir. Bkz: Yenigün, 5 Şubat 1938.

¹⁴² Yenigün, 6 Mayıs 1938.

¹⁴³ Yenigün, 9 Temmuz 1938.

¹⁴⁴ Yenigün, 16 Ağustos 1938.

halkı kendi dilinin yöresel özelliğini öğrenmiştir. Nitekim 18 Eylül 1938’de Yenigün gazetesi, Kemal İren adlı bir araştırmacının, Türk dilini gözden geçirilerek madencilige ait birçok kelimenin, öz Türkçe olduğunu savunan yazısına yer vermiştir.¹⁴⁵ Yukarıdaki gelişmeler ışığında görüyoruz ki Hatay halkı, Türkiye’de gerçekleştirilen kültür hamlelerine kayıtsız kalmayarak, zihniyet olarak Atatürk devrimlerinin takipçisi ve uygulayıcısı olduklarını göstermişlerdir. Gerek bireysel çabalar, gerekse kitlesel çalışmalar sayesinde, Atatürk’ün Dil Devrimi meşalesi, Hatay halkının çabalarıyla Hatay’daki karanlığı aydınlığa dönüştürmüştür.

1935 ve 1936 yılında Türkiye’de Güneş Dil Teorisi gündemde yerini almıştı. Ancak Hatay halkı, Güneş Dil Teorisi’nin ne anlama geldiğini tam olarak Ekim 1938’de öğrenmişti. Antakya’da çıkan Kurtulan Yurd Mecmuasında¹⁴⁶ Ahmet Faik Türkmen “ Eski Türk Grameri ve Güneş Dil Teorisi” başlığı altında, konuya açıklık getirmekteydi. Makalede, İstanbul sarayının resmi dili Osmanlıca olduğu, bu dilin sadece divan edebiyatında ve medreselerde kullanıldığı; ancak hiçbir zaman halk tarafından sevilmediği ifade edilmişti. 18. yüzyılda yazılan şiirlerin, Türklüğün hissiyatına yanıt vermediği, Tanzimat dönemindeki aydınlarında, Arapça ve Acemcenin etkisinden kurtulamadığı, Meşrutiyet döneminde de bu durumun devam ettiği belirtilmişti. Makale sonlarına doğru Güneş Dil Teorisi’nden bahsedilerek, son olarak şunlar ifade edilmekteydi:

“ ... Atatürk’ün yarattığı diğer inkılâplar gibi burada da orta zaman düşünüşünden ve anlayışından kurtulup, iyiye doğru yürümek, bir kelime ile dil denilen içtimai müesseselerimizde de Osmanlılık unsurlarını sökerek, yerini Kemalizmi ikma etmek zaruridir. İşte Dil İnkılâbı’nın hakiki manası, dil müessesemizin laikleşmesidir. Az çok yeksanek bir dini, dil yerine, ilmi dil, edebi dil ve halk dilini yaratılmaktadır. Yanlış olarak Osmanlıca adını almış eski devir dilimizin kifayetsizliğini ve Atatürk’ün büyük Dil İnkılâbı’nın bu noksanları, nasıl telafi edilip, dildeki yanlış telakileri ne tarzda düzelttiğini ve dilcilik dünyasına yepyeni bir hakikat getiren Güneş Dil Teorisi’nin esaslarını, başka makalelerimizde de izah edeceğiz. Hatay’ın Kemalist gençlerine düşen vazifelerden biri de, bu önemli teoriyi sevmek, ona inanmak, onu bellektir.”¹⁴⁷

Atatürk’ün Dil İnkılabına destek çıkılması, Hatay halkı tarafından istenmişti. Bu durum bize Dil İnkılabının, Hatay insanı ve aydını tarafından nasıl karşılandığını anlatmaya yetmekteydi. Bütün gelişmeler ışığında Hatay’daki dil çalışmaları manda döneminde devam etse de hızını Hatay Devleti kurulunca almıştı. Baskılardan uzak kalan Hatay’ın aydın kesimi ve halk, dil çalışmalarına dört elle sarılmış, Ampir Sineması’nda verilen konferanslarla aydınlatılmıştı.

¹⁴⁵ Yenigün, 18 Eylül 1938.

¹⁴⁶ 2 Eylül 1938 Hatay Devleti kurulmasından sonra Remzi Siliöz tarafından çıkan 15 günlük dergidir. Dergi 3 sayı yayımlandıktan sonra kapanmış, birkaç yıl sonra gazete olarak yayın hayatına başlamıştır. Dergi Hatay’ın Türkiye’ye katılmasından yana tavır almış ve bu doğrultuda yazılara yer verilmiştir. Derginin yazarları: Nuriye Siliöz, Bekir Sıtkı Kunt, Selahattin Kutlu, Ahmet Faik Türkmen. Bkz: M.Tekin vd, *age*, s.160.

¹⁴⁷ Ahmet Faik Türkmen, “ Eski Türk Gramerleri ve Güneş Dil Teorisi”, *Kurtulan Yurd*, S.1, Antakya, Ekim 1938, s. 21-22.

b) Hatay'da Dil Bayramları:

Dil, kültürlerin korunması, bağımsızlığın yaşamsal ve siyasal devamlılığını sağlamada önemli bir faktördür. Nitekim Atatürk, uluslaşmanın ve toplumsal yapının güçlenmesindeki önemli unsurun dil olduğunu belirtmekteydi. Bu bağlamda Türkçenin zenginleşmesi ve gelişmesi için, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulduğu ve 26 Eylül'de toplanan ilk Dil Kurultayı'nın toplanış gününün, dil bayramı olarak kutlanıldığı daha önceki bölümde bahsedilmişti. Dil bayramları, uluslaşmayı halka ve halka doğru manevi bütünlüğü sağlamada, Türk'e Türklüğünü hatırlatmada, önem teşkil etmiştir. Atatürk'ün çağdaşlaşma hamlelerinden biri olan Dil İnkılabının ürünü dil bayramı, diğer bayramlar gibi Hatay'da büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Bu durum, Anavatan'a kavuşmak için canla başla mücadele eden Hataylıların, kendilerini Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerinin en önemli kanıtlarından biri olsa gerek.

26 Eylül 1934'te ilk defa kutlanılan dil bayramı, Antakya Yenigün gazetesi mesul müdürü Şükrü Fehmi'nin¹⁴⁸ kaleminden büyük bir başlık çerçevesinde “Bugün Türklerin Öz Dil Bayramıdır. 26 Eylül Türkçe Konuşanlar İçin Çok Kutlu Bir Günün Yıl Dönümüdür. Bugün Öz Dilimizi Konuşalım, Öz Dilimizi Yazalım. Bugün En Büyük Bayramdır.” verilirken başlığın altında da şunlar yazmaktaydı:

“Türk'ün, dilini özleştirme yolunda atılan ilk kutlu adımın bugün yıl dönümüdür. Geçen bir yıl, büyük bir Türk'ün kafasında, yepyeni bir şimşek çaktı. Bu şimşek, yepyeni bir tarihin yollarını aydınlattı. Ve bizler, bu aydınlık içinde, öz dile giden yolları seçtik. Bütün Türk bilgiçleri hemen işe koyuldular, bu aydınlık altında ilk kurultaylarını yapıp, karışık dilimizi ayıklamaya başladılar. Ayıklama işi sürüp gidiyor. Çok yakın bir günde bizler değilsek bile, gelecek çocuklarımız öz dille konuşmak, öz dille yazmak yüceliğine varacaklardır. Ne mutlu bize, ne mutlu oğul ve kızlarımıza, yarının Türk Budununa! Bugün, bu en kutlu yıl dönümü, her Türk için bayramların en büyüğü olmalıdır. Sınırları aşarak bize ve bizim gibi dışarı bütün Türklere kadar ulaşan bayramı kutlamak, boynumuzun borcudur. Bugün hepimiz bildiğimiz kadar, öğrenebileceğimiz kadar dilimizin döndüğü kadar öz dille konuşmalı, öz dille yazmaya koyulmalıyız. Ve bu bugüne kalmamalıdır. Bugün, bütün budunumuz için dil, bir dil başlangıcıdır. Bugünün yarını, bu dil savaşının sonu aydınlık, günlük güneşlik yollara çıkacaktır. Bilmeliyiz ki bir budun bir dildir. Dilsiz budun olmaz, olsa bile beş para etmez! Dilimizin eri olduğumuz

¹⁴⁸ 1906'da Antakya'da doğmuştur. İlk tahsilini Antakya'da yaptıktan sonra, Antakya Lisesi'ne girmiştir. Bir sene sonra İstanbul'a giderek Alman Okulu'nda okumuştur. 1927 yılında Antakya'ya dönmüş ve Yeni Mecmua adında on beş günlük bir edebi mecmua yayımlamıştır. İskenderun Türklerinin ilk gazete ve mecmuası olan Yeni Mecmua, milliyet ve yenilikçi fikirlerin okulu olmuştur. 2 yıllık yayın hayatıyla Sancakta okuma zevkini artırmıştır. Önceleri haftalık çıkan mecmua siyasi gazeteye dönüşmüş ve günlük olarak çıkmaya başlamıştır. Selim Çelenkle birlikte yayın hayatına devam eden Şükrü Balcı, 1932'de yayınladığı “Başımızın Belası Bu Topraklar” adlı makalesi nedeniyle ecebi mahkemede yargılanmıştır. Umumi aften sonra Antakya'ya dönerek yayın hayatına tekrar atılmıştır. Bkz: Tarık Mümtaz, *Çizgiler ve Bilgiler*, Hatay, 1935s.101.

gündür ki, yaşamaya değer bir budun olacağız. Bugün en büyük bayramdır. Yaşasın öz dil, yaşasın budunumuz."¹⁴⁹

Hatay bağımsızlık mücadelesine inanan bir yazarın, Atatürk'ün devrimleri ışığında, kalemini silah gibi kullanarak, kültürel anlamda Sancak halkının öz dille konuşup yazmasını, dil bayramını kutlamalarının boyunlarının borçları olduğunu dile getirmekteydi. Türkiye'deki coşku seli, sınırları aşıp Hatay'a ulaşmıştı.

26 Eylül 1934'te dil bayramının Sancak halkına olan etkisi, Atatürk'ün çağdaşlaşma hamleleriyle aydınlanma isteği, bunun içinde Atatürk'ün devrimlerinden biri olan Dil Devrimi'ne Sancak halkı tarafından nasıl sahip çıkıldığı M. Kemal adındaki kişinin şiirine şöyle yansımıştır:¹⁵⁰

ÖZ DİL

Her Budun Anmaktadır bugün Türk'ün ününü,
Gazi unutturuyor Türk'ün kara dününü,
Konak kötülükleri dillerden eksilmezdi.
Gazi denen yüce baş şimdi onları ezdi.
Ne topal bir dil kaldı, ne alçak bir düşünce
O bir ülke parlattı. Savaştı işe önce
Fakat şimdi yapıyor çok değerli bir biti
Bu biti dil içindir. Bizim yerli biti

Türkçe ayıklanıyor, özge dil sözlerden
Bütün tün bütün gündüz. Nur aktı gözlerinden
Acunda çok saygılı bir budun döllerinin
Gözlerine girse de kumu (tih) çöllerinin
Yine dönmeyecekler bu dil için savaştan
Bugün bir deniz doğar hergün akan bir yaştan

Bize düşen bir şey var anadili öğrenmektir.
Her gün birkaç Türkçe sözü kafamıza ekmektir.
Başta " Mustafa Kemal" dil için uğraşiyor.
Buna sunduk belliydi bize iyilik etmek
Ve kendi dilimizde çok ileriye gitmek

Çalışkan hiç düşünmez hangi an öğreneyim?
Demelidir: öz dilde ben herkesi yeneyim
Tünde aramamalı yakışıklı sarkanca
Tıpkı bir tutsak gibi boynuna takıp kanca
Terkisi üzerinde öz dil öğrenmelidir.
Üç beş günde bir bilgiç olacağı bellidir.
Arkadaş öz dil öğren, evin okulak olsun
Kafana ana dilden her gün üç beş kelime dolsun.

¹⁴⁹ Yenigün, 26 Eylül 1934.

¹⁵⁰ Yenigün, 26 Eylül 1934.

Gerek bireysel, gerek kitlesel çabalar Sancak halkının Atatürk'ün devrimlerine sahip çıkışları ve onları hayata geçirmek için uğraş vermeleri, dikkate değerdir. Hatay halkı, öz dili ellerinde bir dil kitap olmamasına rağmen, kendi çabalarıyla öğrenmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Paşa Amca lakabıyla “ Öz Dile Doğru” başlığı altında yazılmış bir yazıya yer vermekte yarar vardır. Bu yazıda, Sancak halkının çabaları şöyle dile getirilmiştir: “*Yirmi milyon Türk öz dile doğru... Yirmi milyon Türk öz dil savaşın da... Bu savaş, yaş arasını kaldırıyor... Hepimiz birden gençleşiyoruz. Öz dilin hecesini sökmeye çalışıyoruz. Bu ne güzel bir iş oluyor! Yüreğlerimizde tatlı, ılık bir ürperme vardır. İş büyüktür; fakat güç çok yerindedir. Büyük işi başarmak tadına doyum olmaz şeydir. Gerçek elimizde şimdilik bize yol gösteren bir dil bitisi yoktur. Öz dili ağızdan ağza öğreniyoruz. Bir gün oda olacak...*” Yazının sonunda Sancak halkının zorluklara rağmen öz dili öğrenmeleri için çaba harcamaları şöyle izah edilmiştir:

“ ... İşte o gün, yeryüzündeki âdemoğulları şimdi ağızlarında kalan parmaklarını yanlarına indirecek ve yüce budunun kutlu bitisi önünde boyun kıracaklardır. Ben, kendime küçük bir defter yaptım. Okuduğum, duyduğum öz dil sözlerini, bu deftere yazıyorum... Sonra defterimi açıyorum. Öz dilimi ezberlemeye çalışıyorum. Yazarken ne hoş oluyor. Dilimize yakışmayan terkipleri birer birer söküp atarken ve onların yerini öz bir sözle doldururken nasılda göğsüm kabarıyor!.. Her Türk'ün küçük defteri, bir de kalemi olmalıdır. Dil yazıyla öğrenilir. Yazı yazarak öğrendiğimiz dil, demir çekiçlerle kayalara oyulan yazılar gibi kafamızın içine kazılır. Öz dili kafamıza kazıyarak öğreneceğiz.”¹⁵¹

Sancak halkını yönlendirecek bir dil kılavuzu olmadığı için bireysel çabalarla bir kalem ve defter yardımıyla öz dil öğrenilmekteydi. Tabii ki bu duruma yol açan sebeplerin başında, Türkiye'deki kültür hamlelerinin Sancak'a yansımaları, Türk kültürünün gelişmesini istemeyen baskı ve sindirme politikası güden, manda yönetimi yer almaktadır. Her türlü baskılara rağmen, Türkiye'deki kültür devrimleri, Sancak halkının bağımsızlık savaşımının ilham kaynağı olmuştur.

2 Ekim 1934'te, Türkiye'deki dil bayramının yankıları Hatay'a yansımıştır. Yenigün, Hatay'daki dil bayramı coşkusu Türkiye ile birleştirmiş, “Türkiye'deki Dil Savaşı” başlığı altında bir yazıya yer vermişti. Bu yazıda, Birinci Türk Dil Kurultayı'nın toplantısının yıl dönümünün, bütün yurttaki kutlandığı, cemiyet başkanının bir konuşma yaptığı belirtilmişti. Bu konuşmada, Atatürk'ün Türk ulusuna hediye ettiği dil bayramı kutlanmış ve Atatürk'ün on yıl önce Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurduğu aktarılmıştı. Öz benliğimiz için, Türk tarih tezi ile dil üzerine çalışmalar yapıldığı, Türk kültürünün Orta Asya'dan tüm dünyaya yayıldığı belirtildikten sonra, 12 Temmuz 1932'de kurulan dil cemiyetinin çalışmalarından bahsedilmişti. Dil çalışmalarının amacının; Türk dilini zenginleştirmek, dilin köklerine inmek, Türk dilinin diğer diller

¹⁵¹ Yenigün, 2 Ekim 1934.

arasındaki yerini belirlemek olduğundan bahsedilerek, birlik ve beraberlikle bu zorlu işin üstesinden gelineceği yazılmıştı.¹⁵² 8 Ekim 1934'te Mösyö Duryo fotoğrafı çerçevesinde, Sancak halkının dillerine ve haklarına saygı gösteren Duryo'ya teşekkür edilmişti.¹⁵³ Türkiye'deki dil bayramı coşkusu, 1935'te de Sancak bölgesine yansımıştır. Nitekim Şükrü Balcı “ Bugün Dil Savaşımızın Bayramıdır. Dil Bayramıdır” başlıklı yazısında, Türkiye'de gerçekleşen dil bayramının Sancak'a yansımaları ve dil bayramının Sancak'taki etkisini kendi duygularıyla şöyle ifade etmiştir :

“Bugün dil bayramıdır. 26 Eylül Türk dilinin kurtuluş tarihidir. Türk ulusunu, Türk yurdunu kurtaran en büyük Türk, bugün Türk dilinin kurtuluşunu da ilan etmiştir. Her büyük devrimde olduğu gibi Türk dili, devriminde de o ilk günlerin bulanıklığı geçmiş öz dil, dilimizde ve kafalarımızda yer ederek durulmuştur. Dil kurtulmuştur. Artık kafalarımızı güzel ana dilin özlüklerinde işiterek, yorulmadan ve düşünmeden yazıyoruz, konuşuyoruz. Dil birliktir. Dil bir ulusun özü, varlığı benliğidir. Ne yazık ki Osmanlıca adlı bir dil, büyük ulusumuzu yüz yıllarca altına alıp ezmiş, bize özlüğümüzü, benliğimizi varlığımızı unutturmuştur. İşte bir dili arıtmak, bir ulusu kurtarmak işi, bu yönden kutsal bir savaş oldu. Kurtuluş gününü kutlamak, her Türk'ün boynuna yüklenen en büyük ödev sayıldı. Ve şimdi bugün biz burada şu yazıları yazarken, büyük Türkiye'de büyük ve engin ulusumuz, büyük bir bayramın sevinci içinde çalkalanmaktadır. Ne kadar sevinç duysak yeridir. Bugünü yaratanları, Türk'ü bugüne toprağın da denizin de havasının da ve dilindeki egemenliğe, erginliğe kavuşturanları ne kadar büyük ve sonsuz saygılarla ansak yine ödevimizi yerine getirmiş olmayız. 26 Eylül en büyük Türk'ün, Türk'e Türklüğünü öğrettiği günün yıl dönümüdür. “ Ne Mutlu Türküm Diyene. ”¹⁵⁴

Yazıda Şükrü Balcı, Sancak halkının duygularına tercüman olmuş, Sancak halkının sesini duyurmuş, Türk kültürünün ne olursa olsun Sancak'ta yaşatılıp, geliştirileceğinin sinyallerini vermişti. Ayrıca yazar dil bayramının Sancak'ta kutlanılmasının bir boyun borcu olarak halkına duyurmuştur.

1937 yılına gelindiğinde, Yenigün gazetesi “ 26 Eylül, Bugün Dil Bayramı” yazısında her sene olduğu gibi, Türkiye'de dil bayramı nedeniyle resmi dairelerin tatil olduğu, kutlamaların Türkiye'nin her tarafındaki halkevlerinde gerçekleşeceği belirtilmişti.¹⁵⁵ Aradan bir yıl geçtikten sonra, 21 Eylül 1938'de, beş gün sonra yapılacak dil bayramının hazırlığı, Hatay halkına duyurulmaktaydı. Yurdun her tarafında hazırlıkların olduğu, Halkevlerinde Büyük Şefimizin eşsiz dehası sayesinde, Türkçenin bütün dillerin anası olduğu ve Dil İnkılâbı hakkında verilecek konferansların gazete ve dergide yayımlanacağı bildirilmişti.¹⁵⁶ Türkiye'de gerçekleştirilen bayram hazırlıkları, Hatay'da da kendisini göstermiştir. Özellikle 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti'nin

¹⁵² Yenigün, 2 Ekim 1934.

¹⁵³ Yenigün, 8 Ekim 1934.

¹⁵⁴ Yenigün, 26 Eylül 1935.

¹⁵⁵ Yenigün, 26 Eylül 1937.

¹⁵⁶ Yenigün, 21 Eylül 1938.

kurulmasına paralel olarak, Hatay halkı haklı olarak bağımsızlığın coşkusunu, Mustafa Kemal'in Dil Devrimi ile pekiştirmiştir. Diğer yıllara nazaran, devletin tüm teşkilatlarını ve devletin kuruluş felsefesinin kaynağını Türkiye Cumhuriyeti'nden alan Hatay Devleti, dil bayramını büyük bir coşkuyla kutlamıştır. Bu bağlamda 25 Eylül 1938'de Yenigün gazetesine, "Yarın Dil Bayramı" ilanı verilmişti. Bu ilanda, Türkiye'de her yıl kutlanan dil bayramının şehrimizde de kutlanacağı, Maarif Vekâletinin, 26 Eylül için dil hakkında Gündüz Sineması'nda bir konferans vereceği, konferanstan sonra film gösterileceği belirtilmişti. Ayrıca Genç Spor Kulübü'nün izcileri, müzik kulübü ve askeri bandonun da konferansta yer alacağı Hatay halkına duyurulmuştu.¹⁵⁷ 26 Eylül dil bayramı Hatay'da büyük bir heyecanla kutlanmış, Dil İnkılabının aydınlığında halk öz benliğini hatırlayarak, bağımsızlık aşamasından sonra Anavatan'a kavuşmak için kültürel açılımlarını Türkiye'ye yöneltmişlerdi. Yenigün, Hatay'da gerçekleştirilen dil bayramı kutlamalarını "Dil Bayramı, Dün Şehrimizde Parlak Merasimle Kutlandı" başlığı altında, 26 Eylül dil bayramının Antakya'da büyük bir coşkuyla kutlandığı ve bu doğrultuda Gündüz Sineması'nda, Türk dili hakkında Maarif Vekili tarafından bir konferans verildiği belirtilmişti. Ayrıca saat 14:30'da başlayan konferansta, Devlet Reisi ile Meclis Başkanı, Başvekiller, Vekiller, Mebuslar, Müsteşarlar ve güzide bir topluluğun olduğu bilgisi yer almıştı. Merasime, polis ve izci gruplarının katıldığı, Genç Spor Kulübü'nün çaldığı İstiklal Marşı ile konferansın başladığı ve daha sonra Kırıkhan Milletvekili Arif Hikmet Sural tarafından "Atatürk" adlı şiir okunduğu ifade edilmişti.¹⁵⁸ Hatay halkı, dil bayramı hakkında aydınlanmak ve kendi kültürel kimliğinin parçası olan dil hakkında bilgi edinmek için konferansta yerlerini almıştı. Bütün gelişmeler ışığında bağımsızlığa ulaşma, Anavatan'a katılma fikri, idealist Kemalist yazarlar ve halkın çabalarıyla gerçekleşmiştir. Dilde millileşme, konuşma diliyle yazı dili arasındaki farklılığı ortadan kaldırma faaliyeti, dil konferanslarıyla Hatay'da da yankılanmıştı. Diğer inkılâplar gibi, kültürel hayatın bir parçası olan Dil Devrimi ve onun ürünü olan dil bayramı, Hatay halkına öz Türk benliğini hatırlatmada önemli bir unsur olmuştur. Türkiye'de gerçekleştirilen devrim hamlelerinin kıvılcımları Hatay'a ulaşmıştı. Bunun bir kanıtı da tabii olarak Hatay'da kutlanan dil bayramlarıdır. Böylelikle Dil İnkılabının Hatay'a yansıdığını görmekteyiz.

Sonuç

Türkiye'de, Batının karşısına Osmanlı Devleti'nden ayrı, medeni bir toplum olarak çıkma çabaları, Türk tarih tezinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Atatürk'ün Batılılaşma anlayışı çerçevesinde, Türklerin medeni bir ırk olduğu, dünya uygarlığına hizmet edenlerin Türkler olduğu, Tarih konferanslarında dile getirilmişti. Türkiye'deki tarih tezi, Hatay'a da yansımıştır. Özellikle

¹⁵⁷ Yenigün, 25 Eylül 1938 .

¹⁵⁸ Yenigün, 27 Eylül 1938.

Hatay Devleti'nin kurulması ardından, Türk tarih tezinin ürünü olan Eti Türklüğü, Hatay halkı tarafından kabul olmuştu. 1938 yılında Türk tarih tezi doğrultusunda araştırmalar yapılmıştı. Bu doğrultuda, Hatay'ın Türk tarihi açısından nerede olduğu saptanmaya çalışılmıştı.

Türkiye'de ulus devlet olmanın gereği yapılan dilde sadeleşme ve millileşme girişimleri, Hatay'da büyük bir dikkatle izlenmişti. Hatay halkı, Dil Encümeni Kurulu'nun halk arasında yaşayan öz Türkçe kelimeleri bulma çalışmalarına yardımcı olmuş, Hatay'da bulunan öz Türkçe kelimeler, TDK'ya gönderilmişti. Bu durum bize, insanların eğitim kültür hamlelerini özümsemeye çalıştıklarını göstermektedir. Ayrıca Hatay halkının, 26 Eylül 1934'ten itibaren kutladığı dil bayramları da, dilde millileşme ve sadeleşme çabalarını olumlu karşılandığını gösterir. 21 yıl Türkiye'den ayrı kalan Hatay halkı, Türkiye'de gerçekleştirilen kültür hamlelerine kayıtsız kalmamaya çalışmış, Atatürk'ün ilke ve inkılaplarına sahip çıkmış ve onları uygulamaya çalışmıştır. Tabii ki burada Atatürk'ün 1923 yılında, Hataylı Ayşe Fitnat'a ve Hatay halkına verdiği bağımsızlık sözünü yerine getirmede göstermiş olduğu bağımsızlık savaşımının da etkisi vardır. Atatürk hasta yatağından kalkıp, Hatay meselesini çözme mücadelesi, Hatay insanının Atatürk'e olan bağlılığını daha da artırmıştır. Böylelikle Atatürk dönemi kültür politikaları yakından takip edilmiş, eğitimde, dilde, tarih anlayışında, Türkiye'nin izlediği yol tercih edilmişti. Günümüzde ise Hatay halkı değişen koşullara karşın, Cumhuriyet Türkiye'sinin modernleşme olgusu çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Yapılan araştırmada, modernleşme olgusu doğrultusunda, inkılapların halk tarafından kabul görüldüğü, yaklaşım farklılığının temelinde ise sosyo-ekonomik ve eğitim durumu gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Kaynakça

13 Kasım 2008'de Tahsin Atmaca ile yapılan görüşme.

14 Kasım 2008'de Sueda Bereketle yapılan görüşme.

Abdullah, Uçman, *Bir 150'liğin Mektupları*, Umut Matbaa, İstanbul, 1998.

Ada, Serhan, *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay Sorunu(1918- 1939)*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Akşin, Sina, *Yakınçağ Tarihi*, C.II, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1997.

Ardıç, Nureddin, *Antakya- İskenderun Etrafındaki Türk Davasının Tarihi Esasları*, Tecelli Basımevi, İstanbul, 1937.

Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (C.I- C.II: 1914-1995)* Alkım Yayınları, İstanbul, 2004.

Arslan, Ali, “Hatay Meselesinde Arapların Tavrı” *GKD*, C.7, Antakya, Mayıs 1995, S.75,s.18.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A). 030,10-22.501.23.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A). 030. 10- 222.501.25.

Bayraktar, Bayram, “Çağdaş Tarihçilik Açısından Türk Tarih Tezi”, *Türkiye Günlüğü*, S.48, Kasım-Aralık 1997, s.68.

Bayur, Hikmet, “*Türk Dil Kurumu ve Hizmetleri*”, *Türk Dili*, S.2, C.I, Kasım 1951, s.2.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Bilgili, Mesut Fani, *Hatay Kültür Hayatı*, İktisat Basım Evi, Antakya, 1939.

Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C.5., Meydan Yayıncılık, İstanbul, 1971.

Copeaux, Etine, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Çev: Ali Berktaş), İstanbul, 1998.

Çoker, Fahri, *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, TTK Basımevi Ankara, 1983.

Cumhuriyet gazetesi

Çelenk, Selim, *Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya, 1997.

Dağıstan, Adil, “Sancak’ta Fransız Mandat Yönetimi ve Türkiye”, *AAM*, C.XX, S 60, Kasım 2004,s.695.

Dağıstan, Adil, *Türk-Fransız İlişkileri(1918-1939)*,H.Ü,AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.

Diker, Handan, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Dil Devrimi ve Türkçenin Sadeleşmesi Sorunu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Doğaner, Yasemin, *Atatürk İnkılâplarının Topluma Yansıması*, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000.

Duman Olcay Özkaya, *Bağımsızlığa Giden Yolda Sancak’tan Hatay Devleti’ne Yerel Basın ve Faaliyetleri (1918-1939)*, Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019

Eraslan, Cezmi, “Atatürk’ün Hatay Meselesindeki Tavrı”, *GKD*, C.7, S.37, Antakya, Mart 1992, s.22.

Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C.I-CII, Osman Bey Matbaa, İstanbul, 1977.

Ergün Akçora, “Hatay’ın Anavatana İlhakının Türk Dış Politikasında Yeri” *AAM*, C.X I., S.32, Ankara, Temmuz 1995, s.389.

Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Eğitim*, A.Ü. DTCF Yayınları No: 35, Ankara, 1982.

Eyice, Semavi, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Bellekten*, C.XXXII, S.128, Ekim 1968, s.512-513.

Galioglu, Rengin, *Hatay Kültür Tarihinde 1921-1939 Dönemi ve En Önemli Eğitim Kurumu Antakya Lisesi*, MKÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2004.

Gök, Cemil, *Kırk Asırlık Türk Yurdu Hatay*, Ankara, 2005.

Halaçoğlu, Ahmet, *Hatay’ın Anavatana Katılmasında Dörtüyl’un Yeri ve Önemi*, Ankara, 1985.

Hatipoğlu, Süleyman, “Atatürk ve Hatay’ın Anavatana katılması” *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Haziran 1996, S 102, s.4.

İnan, Afet, “26 Eylül Türk Dil Bayramı”, *Türk Dili*, S.382, C.XLVII, Ekim 1983, s.342-343.

İnan, Afet, “Atatürk ve Türk Tarih Tezi”, *Bellekten*, C.III, S.10, Nisan 1939, s.244-245.

İnan, Afet, “Türk Tarih Kurumu 40 yaşında”, *Bellekten*, C.XXXV, S.140, Ekim 1971, s.520-521.

İnan, Afet, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Tarih Kurumu*, TTK, Ankara, 1953.

İslam Ansiklopedisi, C.III, TDV, İstanbul, 1991, s.232.

Kinross, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2007.

Kongar, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, C.I-II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1994.

Korkmaz, Zeynep, *Türk Dili’nin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, A.Ü Basımevi, Ankara, 1963.

Mango, Andrew, *Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006.

Melek, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu?*, TTK, Ankara, 1991.

Metin, Celal, *Türk Tarih Tezi ve Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti tarihi*, HÜ, AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Mumcu, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devrimlerinin Temeli ve Gelişim*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1984.

Mümtaz, Tarık, *Çizgiler ve Bilgiler*, Hatay, 1935.

Oğuz, Şükrü, “Ata ve Hatay”, *Antakya Halkevi*, S.5, Mart 1987, s. 4-5.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası, C.I(1919- 1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Payaslı, Volkan, *Sancak'tan Vilayete Hatay (1921-1960)*, Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017.

Pehlivanlı vd., Hamit, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.

Safa, Peyami, “ *Kurultay Eşliğinde*”, *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1932.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih(1918-1994) C.II*, İmge Yayınevi, Ankara, 2004.

Sarınay, Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası I (1936- 1938)” *AAM*, C. X II., S.34, Mart 1996, s.4.

Selçuk, Hamdi, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972.

Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Örgün Yayınları, İstanbul, 1981.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Soyer vd, Şinasi, *Hatay İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim*, MEB, Hatay, 1998.

Soysal, İsmail “Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri(1936-1939)”, *Bellekten*, C.XLIX, S.193, Nisan 1985, s.80.

Sökmen, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, TTK, Ankara, 1992.

Tankut, Hasan Reşit, *Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, C.14, Devre 1, İçtima 2, Ankara, 1958, s.24-26.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Antakya, 1999.

Tekin, Mehmet, *Hatay Basınında Atatürk*, Türk Kütüphaneciler Derneği, Antakya, 1994.

Tezcan, Mahmut, *Atatürk ve Eğitim*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997.

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara, 2001.

Tunçay, Mete, *Hatay Sorunu ve TBMM*, Türk Matbaacılık, Ankara, 1940.

Turan, Şerafettin, “Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şerafettin Turan’ın Dil Bayramı Açılış Konuşması”, *Türk Dili*, S.382, C.XLVII, Ekim 1983, s.337.

Türkmen, Ahmet Faik, “ *Eski Türk Gramerleri ve Güneş Dil Teorisi*”, *Kurtulan Yurd*, S.1, Antakya, Ekim 1938, s. 21-22.

Türkmen, Ahmet Faik, *Hatay Tarihi*, C.4, Tan Matbaa, İstanbul, 1939.

Türkmen, Ahmet Faik, *Mufassal Hatay Tarihi*, C.3, İktisat Basımevi, Antakya, 1939.

Yavuz, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının Hazırlık Aşaması” *AAM*, C.VIII, S.23, Mart 1992, s.273.

Yenigün gazetesi (Antakya).

Yıldırım, Hüsamettin, “*Hatay Meselesinin Türkiye Lehine Çözümünün Türk-Sovyet İlişkilerine Yansıması*”, Anavatana Katılışının 60. Yıl dönümünde Hatay Sempozyumu, *AAM*, Ankara, 2001, s. 106.

Yunus Nadi, “ Türk Ocağı, Türk Birliği”, *Cumhuriyet*, 28 Mart 1931.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ON YEDİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDA HUMUS SANCAĞI TÜRKMENLERİ

Enver ÇAKAR*

Giriş

Bugün Suriye devleti sınırları içinde yer alan Humus, 17. yüzyılın ortalarında, Hama, Cebele ve Selemiyeye sancakları ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin Trablusşam Eyaleti'ni oluşturuyordu²⁹⁸. Humus, coğrafi olarak Doğu Akdeniz'de önemli bir liman kenti olan Trablusşam'ın kuzeydoğusunda yer almakta, kuzeyinde Hama, güneyinde Şam (Dımışk), batısında Ensariye ve Lübnan dağları, doğusunda ise Tedmür'ün de olduğu Suriye Çölü bulunmaktadır. Dolayısıyla Humus Sancağı, Akdeniz ile Suriye'nin iç bölgeleri arasındaki bağlantıyı sağlamaktaydı. Bu bağlantıyı sağlayan yegâne geçit ise Lübnan ve Ensariye Dağları arasında yer alan *Bukey'a Vadisi* olup, bu vadi hâkim bir tepede bulunan *Hısnü'l-Ekrâd Kalesi* vasıtasıyla kontrol edilmekteydi²⁹⁹. Humus Sancağı dağ ve çöl arasında yer aldığı için aşiretler açısından da oldukça cazip bir bölgeydi. Zira çöl kesimi kışlak, dağ kesimi ise onlar tarafından yaylak olarak kullanılmaktaydı.

Sancağın kuzeyinde daha ziyade Halep Türkmenleri³⁰⁰ yaşamlarını sürdürürken Humus ve çevresi Salur, Çoğun ve Hama Bayadı Türkmenleri ile az sayıdaki Beluze, Avşar, Esenlü ve Bayındır Türkmenlerinin yaşam alanını oluşturuyordu³⁰¹. Yine bu bölgedeki Hısnü'l-Ekrâd³⁰² Nahiyesi dâhilinde, küçük bir grup halinde *Hasekiye Ekrad* cemaati ile Arap kökenli *Beni Halid* ve *Bahatra* cemaatleri de bulunuyordu³⁰³.

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Elazığ. ecakar@firat.edu.tr; orcid.org/0000-0002-2601-2013

²⁹⁸ *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, Haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992, s. 40.

²⁹⁹ Stevan Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 207.

³⁰⁰ Halep Türkmenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Çakar, *Les Turkmènes d'Alep à l'époque ottomane (1516-1700)*, içinde: *Aleppo and its Hinterland in the Ottoman Period*, Ed. Stefan Winter&Mafalda Ade, Brill, Leiden, Boston 2019, s. 1-27; İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1982), s. 687-712; Orhan Kılıç, "1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105 (1996), s. 59-75.

³⁰¹ Bu aşiretlerin 16. yüzyıldaki durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Çakar, "XVI. Yüzyılda Suriye'de Yaşayan Salur ve Çoğun Türkmenleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2 (2002), s. 325-340.

³⁰² Trablusşam'dan iç bölgeye geçişi kontrol etmek için, erken dönemlerden itibaren birbirini izleyen Müslüman devletler, Akkar ve Bukey'a ovalarının her iki tarafında sadık Müslüman kabilelerden oluşan yerleşim yerleri kurmuşlardı. Halep'in Mirdasi emiri Şıblü'd-Devle'nin (1029-1041) Ensariye (Nusayriye) dağlarının güney ucunda bir Kürt kolonisi kurduğu ve kuzeyden Humus-Trablusşam geçişine hâkim olan Hısnü'l-Ekrad Kalesi'ne de onların adı verildiği bilinmektedir. Memlükler de Suriye kıyılarını Haçlılardan geri aldıktan sonra Lübnan bölgesinin çeşitli yerlerinde ve başka yerlerde dağ hinterlandını kontrol etmek ve iç kısımlara giden geçitleri korumak amacıyla yeni Kürt ve Türkmen kabile kolonileri kurmuşlardır. Kamal S. Salibi, "The Sayfās and the Eyalet of Tripoli 1579-1640", *Arabica*, 20/1 (1973), s. 27-28.

³⁰³ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 47, 96, 101.

Çalışmanın temel kaynağını, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi içinde yer alan 9833 numaralı kayıtlı defter oluşturmaktadır. Humus ve Selemiye sancaklarındaki padişah hasları³⁰⁴ ile mirimiran ve sancakbeyi haslarını³⁰⁵ mufassal olarak gösteren bu defter, Şaban 1055 (Eylül/Ekim 1645) tarihli³⁰⁶ olup, Trablusşam Eyaleti'nin sabık baş muhasebecisi (*muhasebe-i evvel*) olan *Hacı Ali*'nin mübaşeretiyile hazırlanmıştır³⁰⁷. Toplamı 107 sayfadan oluşan bu defterin 70-76. sayfalarında Salur ve Hama Bayadı Türkmenleri müstakil bir bölüm halinde yazılmıştır³⁰⁸. Diğer Türkmen cemaatleri ise yaşadıkları Hısnü'l-Ekrâd Nahiyesi içinde deftere kaydedilmişlerdir³⁰⁹.

Humus Sancağı'na Bağlı Türkmen Aşiretleri

Türkmenler, *İl* veya *Ulus* adları altında çeşitli gruplara ayrılmışlardı. Bu illerin bazıları Osmanlı Devleti tarafından istiklallerine son verilmiş eski siyasi camiaların kalıntıları olup, onların adlarıyla anılmaktaydı. Türkmen illeri genellikle *boy* veya *tâife* adını taşıyan teşekküllerden meydana geliyordu ki, boy ve tâifeler de *boy beyleri* tarafından idare ediliyordu. Boylar, nüfus defterlerinde *cemaat* olarak bahsedilen oymaklardan meydana geliyordu. Bu oymakların başında *kethüda* denilen oymakbaşları vardı³¹⁰. Kethüdalar, cemaat ahalisinin vermekle mükellef olduğu verginin toplanması ve cemaatin düzeninin sağlanması gibi önemli vazifeleri yerine getirirlerdi. Cemaatlerinin idaresinde yetersiz kalırsa, cemaat ahalisine haksızlık ve zulüm ederse, yine cemaat ileri gelenlerinin veya ahalisinin beyan ve teklifiyle devlet tarafından görevden alınır, yerine cemaat ahalisinden bir başka kimse tayin edilirdi³¹¹. Boy beyleri ise yaygın olarak en kalabalık ve en güçlü aşiret içinden aşiret ihtiyarları ve kethüdaları tarafından seçilmekte ve merkezî hükümet tarafından bu göreve getirilmekteydi. Böylece aşiret aristokrasisi devletin denetimi altına girmiş oluyordu. Boy beyleri aşiretlerle devlet arasındaki bağı sağlayıcı bir konumdaydı³¹².

³⁰⁴ “*Defter-i mufassal-ı tahrîr-i cedîd-i livâ-i Humus ve Selemiye tâbi’-i eyâlet-i Trablusşam havâss-ı hümayûn-ı dervâ sene 1055*” (BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 1); “*Livâ-i Humus ve Selemiye’de müceddeden tahrîr olunan emvâl-i hâssanın mufassalan yazılan defteridir. Tahrîren fî şaban sene 1055*”. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 94.

³⁰⁵ “*Hasshâ-i mirimirân-ı Trablusşam ve mirlivâ-i Humus*”, BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 95.

³⁰⁶ Defterde, Salur Taifesi ile ilgili, 12 Şubat 1685 (8 Ra 1096) tarihine kadar gelen derkenar kayıtları da vardır.

³⁰⁷ “*Defter-i tahrîr-i cedîd-i mufassalân-ı kurâ ve mezârî’-i havâss-ı hümayûn-ı livâ-i Humus tâbi’-i eyâlet-i Trablusşam be-mübâşeret-i Hacı ‘Ali ‘an vilâyet-i mezbûre muhâsebe-i evvel der sâbık ber müceb-i emr-i şerîf-i ‘alîşân el-vâki’ fî sene 1055*”. BOA, MAD.d.nr. 9833, s. 8. Hacı Ali'nin aynı tarihte Hama ve Trablusşam sancaklarını da tahrir ettiğine dair bkz. Enver Çakar, “16 ve 17. Yüzyıllarda Hama”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, III/1 (2005), s. 22; Enver Çakar, “17. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadî Durumu”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XII/35 (2004), s. 47.

³⁰⁸ “*Tâife-i Türkmanan-ı Selluriye der yed-i Yusuf Kethüdâ an akçe-i âdet-i aġnâm ve şânü’l-mer’a ve rüsûm-ı bennak ve mücerredân ve resm-i ‘arûsâne ve bâd-ı hevâ-i sâire ‘an cemâ’at-i mezbûrîn ma’a Bayad-ı Hama ve bedel-i avârızhanehâ-i tâife-i mezbûre ki der hîn-i tahrîr be-mal-ı maktu’-ı mezbûrân zam ve ilhâk şüde*”. MAD.d. nr. 9833, s. 70.

³⁰⁹ Bkz. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 45-46, 49.

³¹⁰ Faruk Sümer, “Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI (1952), s. 511.

³¹¹ İlhan Şahin, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. M. Münir Aktape’ye Armağan)*, 15 (1997), s. 261-262.

³¹² Tufan Gündüz, “Konar Göçer”, *DİA*, 26, Ankara 2002, s. 162.

Türkmen illeri arasında özellikle Halep Türkmenleri ile Dulkadirli, Yeni-il, Bozulus ve Ramazanlı Ulusu'nu saymak gerekir. Bu büyük teşekküllerin haricinde bazı küçük topluluklar da olup, bunlar da Trablusşam, Şam, Musul ve Kerkük bölgelerinde sakin idiler. Trablusşam Eyaleti dâhilinde yaşayan Türkmen toplulukları yazın Trablusşam dağlarında yaylamakta, kışın ise çöldeki meşhur Tedmür vahasında kışlamaktaydı³¹³.

17. yüzyılın ortalarında Trablusşam Eyaleti'ne bağlı olan Humus Sancağı dâhilinde konargöçer³¹⁴ olarak yaşayan veya bu sancağın vergi nüfusu içinde yer alan Türkmen gruplarının başında Salur Türkmenleri gelmektedir; tahrir defterlerinde bu Türkmen grubundan Arap dilinin tesiriyle “*Selluriye*” adıyla bahsedilmektedir. Bundan başka, Humus Sancağı sınırları içinde yaşayan Avşar, Bayındır, Kınık, Beluze ve Esenli gibi çeşitli Türkmen boy ve oymaklarının adını taşıyan grupların varlığı da görülmektedir. Ayrıca Hısnü'l-Ekrâd kasabasının bir mahallesi de “*Türkman*” adını taşıyordu. Bu mahallenin vergi nüfusu 1570-71 yılında 81 neferdi ve tamamen Türkmenler'den oluşuyordu³¹⁵. Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde mahalleye adını veren Türkmenlerin büyük ölçüde buradan göç ettikleri, onlardan boşalan mahalleye de gayrimüslimlerin yerleştikleri görülmektedir. Çünkü 1645'te “*Türkman Mahallesi*”nde sadece 8 nefer Müslüman vergi nüfusuna karşılık 49 nefer de gayrimüslim vergi nüfusu yaşamaktaydı³¹⁶.

1.1. Salur Türkmen Cemaatleri/Oymakları

Boyun adı Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugati't-Türk'ünde (11. yüzyıl) *Salgur* diye yazılmış, 12 ve 13. yüzyıl kaynaklarında aynı imlâ ile, bazen de *Şalgur* şeklinde belirtilmiş, 14. yüzyıldan itibaren ise bu ad *Salur* biçimini almıştır. Dede Korkut destanlarındaki Oğuzeli'nde hâkim boy da Salurlar'dır. Salurlar'ın beyi olan *Kazan Bey* aynı zamanda Oğuzeli'nin güçlü ve saygın başbuğudur. Salurlar Anadolu'daki Türk yerleşmesinde de önemli rol oynamıştır. Nitekim Amasya, Sivas, Tokat kesiminde müstakil bir idare kuran *Kadı Burhâneddin*'in de bu boydan olduğu bilinmektedir. Ayrıca 16. yüzyılda Anadolu'da Salur adını taşıyan toplam 51 yer adı tespit edilmiştir³¹⁷.

Salurlar, Oğuzların Üçok koluna mensuptur³¹⁸ ve bunlardan *boy*³¹⁹ (*tâife*) olarak teşkilatlandırılan ve çok sayıda *cemâat*'ten (oymak) meydana gelen kalabalık bir grup da Trablusşam, Humus ve Hama taraflarında yaşamaktaydı. Bu Salur taifesinin 1526/27'de 20, 1547-52'de 41 ve 1570/71'de de 39 cemaati vardı ve buna

³¹³ Sümer, “Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, s. 514.

³¹⁴ Konar göçerlik, beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük hayvan sürülerini takip eden göçebelere ya da belli bir coğrafi mekâna bağlı olmaksızın hayvanlarına otlak ve kışlak bölgeleri arayan göçebe çobanlıktan farklı olarak belli bir mekân dairesinde yerleşik hayatın bütünleyicisi olarak hayvancılık yapan ve ürünlerini daha çok yerleşik toplumlara pazarlayan iktisadî faaliyet biçimi ve hayat tarzıdır. Bu tarz hayat yaşayanlar, bilhassa kışlak bölgelerinde küçük yerleşim yerleri meydana getirmeleri sebebiyle yerleşik düzene daha yakındır. Gündüz, “Konar Göçer”, s. 161.

³¹⁵ BOA, TT.d., nr. 502, s. 70-71.

³¹⁶ Bkz. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 29.

³¹⁷ Faruk Sümer, “Salur”, *DİA*, 36, İstanbul 2009, s. 57-58.

³¹⁸ Faruk Sümer, “Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1952), s. 437.

³¹⁹ Bir boy, muhtelif sayıdaki cemaatlerden oluşmaktaydı. Bu sayı 10-30 arasında veya daha fazla olabilirdi. Boy, boyu oluşturan cemaatlerden bir cemaatin önde gelen ailelerinden birisinin idaresinde bulunurdu. Bey unvanını taşıyan bu kimseye boy beyi denirdi. Şahin, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu'su Göçebelilerinin İdarî ve Sosyal Yapısı”, s. 263.

bağlı olarak nüfusu da kalabalıktı. Nitekim Salur taifesi 1526/27’de 1.092 hane (evli) ve 467 mücerred (bekâr), 1547-52’de 1.269 hane ve 553 mücerred ve 1570/71’de de 1.968 hane ve 943 mücerred toplam vergi nüfusuna sahipti³²⁰. Fakat 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Salur mensuplarının önemli bir kısmı boy teşkilatlarından ayrılıp başka yerlere dağıldıklarından, bir kısmı da konargöçer yaşamı terk edip yerleşik hayata geçtiklerinden hem taifeyi oluşturan cemaat sayısında hem de vergi nüfusunda büyük kayıplar meydana gelmiştir³²¹. Nitekim 1645 yılında Salur taifesinin, 13’ü Humus’ta, 13’ü de perakende olarak çeşitli bölgelerde olmak üzere, toplam 26 cemaati vardı. Bunların anılan tarihteki toplam vergi nüfusu ise (hane, mücerred ve bennak olanlarla birlikte) 382 neferden meydana geliyordu.

17. yüzyılda Humus Sancağı’na kayıtlı Salur Türkmen taifesinin başında “*mîr-i aşiret*” de denilen bir boy beyi vardı. 1670 yılında Salur Taifesi’nin boy beyi *Yusuf* adında biriydi. Ayrıca Çoğun, Boğayır, Kara Ahmedli ve İlbasanlı oymakları kethüdaları da boy içerisinde söz sahibi olan yöneticilerdi³²².

1645 yılında Salur taifesinden 13 cemaat Humus Sancağı dâhilinde bulunuyordu. Bunlar; *Âmirli*, *Bayramlı*, *Beğişlü*, *Çoğun*, *Emir Gazili*, *Hattabiye*, *İlbasanlı*, *İsa Hacılı*, *Kara Ahmedli*, *Karaca Evli*, *Karacalar* ve *Yaycılı* ile Çerçili’ye tabi *Yusuflu* adlı gruplardı. Bunların toplam vergi nüfusu 189 nefer olup, bunun 89’u koyun sahibi, 62’si bennak, 38’i de mücerred olarak kaydedilmişti. Bunların haricinde, Âmirli, Bayramlı, Beğiş Hacılı, Bostanlı, Çerçili, Çoğunlu, Emir Gazili, Tezekciyan ve Yaycılı cemaatleri ile Boğayırlü ve İlbasanlı’dan ikişer grup olmak üzere, toplam 13 cemaat de Salur perakendesi olarak kaydedilmiştir. Bunların da 93’ü koyun sahibi, 90’ı bennak, 10’u da mücerred olmak üzere, toplam olarak 193 nefer vergi nüfusu vardı. Salur cemaatlerinin 1645 yılında sahip oldukları toplam koyun miktarı ise 48.700 olup, bunun 24.800’ü perakende olanların, 23.900’ü ise Humus’ta bulunan grupların üzerine kayıtlıydı.

Humus’ta bulunan Salur oymakları nüfus bakımından kalabalık değildi. En büyükleri 34 neferle Çoğun, en küçükleri ise 4’er nefer vergi nüfusuyla Âmirli ve Hattabiye adlı gruplardı. Diğerlerinin vergi nüfusu da 9-28 nefer arasında değişiyordu. Perakende olanlardan ise en kalabalık nüfuslu olanı Şam şehrinde oturan ve hiç koyunları olmayan Tezekciyan³²³ adlı 60 nefer vergi nüfuslu gruptu. Bundan sonraki kalabalık oymak ise toplam 58 nefer vergi nüfusuyla Boğayırlü cemaati olup, bunun 56 neferi Orta Anadolu kentlerinden olan Aksaray’da, 2 neferi de Şam’da bulunuyordu. Boğayırlü, Salur içinde en fazla koyunu olan oymak özelliğini de taşıyordu. Nitekim Aksaray’da olanların 1.600, Şam’da olanların ise 220 adet koyunları vardı.

³²⁰ Çakar, “Salur ve Çoğun Türkmenleri”, s. 331-332.

³²¹ Mesela 1570-71 tarihinde mevcut olan *Arslan Basanlı*, *Bankusalı*, *Çalışlu*, *Hacı İbrahimli*, *Kara Kocalı*, *Kara Pürçekli*, *Süleymanlı* ve *Şelşeliye* adlı Salur oymaklarından 1645 yılında artık hiç bahsedilmemektedir.

³²² “*Selluriye Türkmanı mîr-i aşireti Yusuf ve Çoğun oymağından İsmail ve Boğa(yir) oymağından Kara Ahmed ve İlbasanlı oymağından Ramazan nam kimesneler Edirne’de Divan-ı Hümayuna gelub ‘arz-ı hal sunub...*”, BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70.

³²³ Tezek, büyükbaş ve küçükbaş hayvan mayıslarının (hayvan gübresi) bir takım işlemlerden geçirilip kurutulmasıyla elde edilen bir çeşit katı yakıttır. Muhtemelen bu Salur grubu tezek işiyle uğraştıkları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir.

1691 yılında konargöçerlerden bir kısmının Humus Sancağı ile Hama Sancağı arasındaki boş ve harap yerlere yerleştirilmesine karar verildiğinde³²⁴, Yusufçu, Çoğun, Bayramlı, Çerçili ve Karaca Evli mahallelerinden olmak üzere, Salur taifesinden toplam 96 nefer Humus'un *Cûsiye* köyü yakınındaki *Cûsiyetü'l- 'Atik Mezraası'*nda iskân edildi³²⁵.

Bu açıklamalardan sonra, 1645 yılında Salur taifesini oluşturan oymakların vergi nüfusları ve bunların sahip oldukları koyun ve keçi miktarları, aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

Âmirli: 1570/71 yılında 47 hane ve 53 mücerred (toplam 100 nefer) vergi nüfusuna sahip olan Âmirli cemaatinin³²⁶, sonraki yıllarda yerleşik hayatı tercih etmeleri sebebiyle, konargöçer nüfusu oldukça azalmıştır. Nitekim 1645 yılında 1'i bennak ve 1'i mücerred olmak üzere toplam 4 nefer vergi nüfusları ile 700 koyunları vardı. Ayrıca Aksaray'da Hacı Ahmedoğlu taifesi ile sakin olan perakende bir grubunun da toplam 180 koyunu ile 2 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı³²⁷.

Bayramlı: 1570/71 yılında 196 hane ve 81 mücerred (toplam 277 nefer) vergi nüfusuna sahip olan Bayramlı cemaatinin³²⁸ mensupları, sonraki yıllarda çoğunlukla yerleşik hayatı benimsemişlerdir. Bundan dolayı 1645 yılına gelindiğinde Bayramlı'nın aşiret içinde yer alan 4'ü bennak ve 3'ü mücerred olmak üzere toplam 16 nefer vergi nüfusları ile 2.200 koyunları kalmıştı. Ayrıca perakende olan ve Aksaray'da Hacı Ahmedoğlu'nun yanında bulunan bir grubunun da toplam 3.960 koyunu ile 11 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı³²⁹.

Beğişlü: 16. yüzyılda mevcut olmayan bu oymağın 1645 yılında 3'ü bennak ve 2'si mücerred olmak üzere toplam 9 nefer vergi nüfusları ile 1.300 koyunları vardı³³⁰. Faruk Sümer 17. yüzyıldan itibaren Avşarlar arasında ortaya çıkan yeni obalar arasında *Beğişlü* adlı bir obayı da sayar³³¹. Bunun Beğişlü adlı oymakla akraba olması da mümkündür. Ayrıca 16. yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri arasında da Beğişlü adına rastlanmaktadır³³².

Beğiş Hacılı: 1570/71 yılında üç şubeden oluşan ve toplam 284 hane ve 47 mücerred (toplam 331 nefer) vergi nüfusuna sahip olan Beğiş Hacılı cemaati³³³ 17. yüzyıla gelindiğinde konargöçer nüfusunun önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Nitekim Salur perakendesini olan ve 1645 yılında Aksaray'da bulunan küçük bir

³²⁴. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 66-67. Ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 139.

³²⁵ BOA, MAD.d. nr. 9484, s. 26, 39-40.

³²⁶ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³²⁷ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 72, 74.

³²⁸ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³²⁹ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 71, 73.

³³⁰ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 72.

³³¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 222.

³³² Arif Sarı, *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 215.

³³³ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

grubunun 4'ü bennak ve 3'ü mücerred olmak üzere toplam 12 nefer vergi nüfusları ile 1.600 koyunları vardı³³⁴.

Boğayırlü: 1570/71 yılında üç şubeden oluşan Boğayırlü'nün toplam 239 hane ve 176 mücerred (toplam 415 nefer) vergi nüfusu vardı³³⁵. Fakat sonraki yıllarda bunların çoğu konargöçerlikten vaz geçip yerleşik hayatı benimsedikleri için 17. yüzyılın ortalarında göçer nüfusları da oldukça azalmıştır.

Salur Türkmenleri'nden ayrılp perakende olan Boğayırlü'nün 1645 yılında iki ayrı grubu vardı. Bunlardan 2 nefer vergi nüfusu ve 220 koyunları olan küçük bir grup Şam'da bulunurken, ikinci ve daha kalabalık olan grubu Aksaray'da sakindi. Bu ikinci ve büyük grubunun da 19'u bennak ve 4'ü mücerred olmak üzere toplam 56 nefer vergi nüfusları ile 8.600 koyunları bulunmaktaydı³³⁶. Dolayısıyla Boğayırlü, Salur Türkmenleri'nin vergi nüfusu bakımından ikinci, fakat hayvan sayısı bakımından en kalabalık olan cemaatiydi.

Bostanlı: 1570/71 yılında, biri Şam vilayetinde olmak üzere, iki şube olup toplamda 90 hane ve 77 mücerred (toplam 167 nefer) vergi nüfusları vardı³³⁷. 1645 yılında ise sadece Şam'da bulunan ve Salur perakendesini olan şubeden bahsedilmektedir ki, bunların da 6 nefer vergi nüfusları ile iki bin adet koyunları bulunmaktaydı³³⁸.

Çerçili: 1645 yılında perakendesini Halep Türkmenleri ile sakin olan Çerçili'nin 6'sı bennak ve 3'ü mücerred olmak üzere toplam 20 nefer vergi nüfusları ile 2.990 koyunları vardı. Ayrıca Çerçili'ye tabi olan Yusuf lu adlı konargöçer bir grubun da toplam 1.150 koyunu ile 4'ü bennak ve 4'ü de mücerred olmak üzere toplam 14 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı³³⁹.

Çoğun/Çoğunlu: Çoğun, esasen 16. yüzyılda Salur taifesi gibi müstakil bir taife (boy) olup, 1570/71'de *Eşkaflu, Eşreflü, Güneşli, Hızırlu, Köse İsmail, Köselü, Kürdanlu, Seçenlü, Taraklu, Yakubcalu ve Yazırkanlu* olmak üzere 11 oymaktan meydana geliyordu. Bu tarihten önce ise *Ali b. Şahin, Beşraklı, Hacı Halid, Hızır b. Hamza, İsa b. Said, Mahmud Kethüda, Musa b. Şeref, Piri Kethüda ve Yahyalu* gibi, daha çok yöneticilerinin adlarıyla tanınan oymakları vardı³⁴⁰. Fakat 17. yüzyılın ortalarında Çoğun taifesi cemaatleri tamamen dağıldıkları için taifeye adını veren Çoğun da bir cemaat (oymak) olarak Salur taifesine dâhil edilmiştir.

1645 yılında Çoğun cemaatinin 10'u bennak ve 5'i mücerred olmak üzere toplam 34 nefer vergi nüfusu ile 6.370 koyunları vardı. Ayrıca Şam'da bulunan ve Çoğunlu adıyla kaydedilen küçük bir perakende grubunun da toplam 500 adet koyunları ile 3 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı³⁴¹.

³³⁴ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 73-74.

³³⁵ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³³⁶ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 73, 75.

³³⁷ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³³⁸ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 74.

³³⁹ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70, 74.

³⁴⁰ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 334.

³⁴¹ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70-71, 75.

Emir Gazili: 1570/71 yılında dört şubeden oluşan Emir Gazili'nin toplamda 259 hane ve 166 mücerred vergi nüfusu vardı³⁴². Yine 16. yüzyılda Dulkadirli'den olup Sorgun'da çeşitli mezraları eken Emir Gazili mensupları da vardı³⁴³. 1645 yılında ise 9'u bennak ve 4'ü mücerred olmak üzere toplam 28 nefer vergi nüfusu ile 4.300 koyunları; Pehlivanoğlu ve diğer gruplarla sakin olan perakendesinin ise toplam 2.200 koyunu ile 1'i bennak olmak üzere toplam 8 nefer vergi nüfusu bulunmaktaydı³⁴⁴.

Hattabiye: 1570/71 yılında 15 hane ve 13 mücerred (toplam 28 nefer) vergi nüfusu vardı³⁴⁵. Fakat 1645 yılında 1'i bennak olmak üzere toplam 4 nefer vergi nüfusu ve 750 koyunları olan küçük bir gruptan ibaretti³⁴⁶.

İlbasanlı: 1570/71 yılında dört şube olup toplamda 114 hane ve 43 mücerred (toplam 157 nefer) vergi nüfusları vardı³⁴⁷. 1645 yılında ise 10'u bennak ve 4'ü mücerred olmak üzere toplam 21 nefer vergi nüfusları ile 2.000 koyunları bulunmaktaydı. Ayrıca anılan tarihte perakende olup, Halep Türkmenleri ve Hacı Ahmedoğlu taifesi içinde bulunan başka bir grubunun da toplam 1.500 koyunları ile 9 nefer vergi nüfusu, Şam'da bulunan küçük bir grubunun ise 2 nefer vergi nüfusu ile 300 koyunu mevcuttu³⁴⁸. Öte yandan, 18. yüzyılda zorunlu iskâna tabi tutuldukları anlaşılan ve Darende sakinlerinden İbrahim adlı birinin malikânesi reayasından olan İlbasan adlı bir oymağın da yazın Anadolu taraflarında yayladığı, kışın ise Halep taraflarında giderek burada kışladığı tespit edilmektedir³⁴⁹.

İsa Hacılu: 1570/71 yılında 23 hane ve 8 mücerred (toplam 31 nefer) vergi nüfusları vardı³⁵⁰. Ayrıca Dulkadirli içinde de İsa Hacılu mensupları bulunmaktaydı³⁵¹. 1645 yılında ise 5'i bennak ve 2'si mücerred olmak üzere sadece 9 nefer vergi nüfusları ile 700 adet koyunları bulunmaktaydı³⁵².

Kara Ahmedli: 1570/71 yılında dört şube olup, toplamda 113 hane ve 75 mücerred vergi nüfusuna sahiplerdi³⁵³. 1645 yılında ise 7'si bennak ve 4'ü mücerred olmak üzere toplam 19 nefer vergi nüfusları ile 2.620 koyunları vardı³⁵⁴.

Karaca Evli: 16. yüzyıl kayıtlarında isminden bahsedilmeyen bu cemaatin 1645 yılında 3'ü bennak ve 2'si mücerred olmak üzere toplam 10 nefer vergi nüfusu ile 610 koyunları bulunmaktaydı³⁵⁵.

Karacalu: 16. yüzyılın ortalarında 38 hane ve 13 mücerred (52 nefer) vergi nüfusuna sahip olan³⁵⁶ Karacalu'nun³⁵⁷ 1645 yılında ise 3'ü bennak ve 4'ü mücerred olmak üzere toplam 9 nefer vergi nüfusu ile 300

³⁴² Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³⁴³ Sarı, *a.g.e.*, s. 286.

³⁴⁴ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70, 74.

³⁴⁵ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³⁴⁶ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 72.

³⁴⁷ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³⁴⁸ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 71, 74, 75.

³⁴⁹ Orhonlu, *a.g.e.*, s. 97, not: 43.

³⁵⁰ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³⁵¹ Sarı, *a.g.e.*, s. 241.

³⁵² BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70.

³⁵³ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³⁵⁴ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 71-72.

³⁵⁵ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 71.

³⁵⁶ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

koyunları vardı³⁵⁸. Ayrıca III. Murad devrinde (1574-1595) de Beğdili içerisinde 82 vergi nüfuslu Karacalı adlı bir gruptan bahsedilmektedir³⁵⁹.

Tezekciyan: 1645 yılında Şam şehrinde (Nefs-i Şam) yaşayan bu perakende grubun 60 nefer vergi nüfusu vardı. Salur Türkmenlerinin en kalabalık grubu olup, tamamen yerleşik olduklarından koyunları yoktu. Salur içinde Tezekciyan adıyla anılan bu grubun önemli bir kısmı *Türkmanan* adlı mahallede, bir kısmı da *Celyan* ve *Meydan* adlı mahallelerde sakındı³⁶⁰.

Yaycılı: Bu oymağın 1570/71 yılında 107 hane ve 36 mücerred (toplam 143 nefer) vergi nüfusu vardı³⁶¹. Yine 16. yüzyılda Dulkadirli içinde de Yaycılı adına rastlanmaktadır³⁶². 1645 yılında ise Humus Sancağı dahilinde 2'si bennak ve 3'ü mücerred olmak üzere toplam 12 nefer vergi nüfusları ile 900 koyunları bulunmaktaydı. Ayrıca Şam'a göç etmiş küçük bir grubunun da anılan tarihte toplam 750 koyunu ile 2 nefer vergi nüfusu mevcuttu³⁶³.

Yusuflu: Çerçili'ye tabi olan Yusuflu'nun 1645 yılında 4'ü bennak ve 4'ü mücerred olmak üzere toplam 14 nefer vergi nüfusuyla bunlara ait 1.150 koyunları bulunmaktaydı³⁶⁴.

Tablo-1: 1645 Yılında Salur Oymaklarının Gene Durumu

	Cemaat Sayısı	Nefer Sayısı³⁶⁵	Ağnam (Koyun Sayısı)	Bennak	Mücerred
Salur Cemaatleri	13	189	23.900	62	38
Salur Perakendesini	13	193	24.800	90	10
Toplam	26	382	48.700	152	48

1.2. Hama Bayadı

1562-63 (h. 970) yılında Hama Sancağı'na tabi olan ve tahrir defterine müstakil bir tâife (boy) olarak kaydedilen Hama Bayadı bu tarihte oldukça kalabalık olup, kethüdalarının adlarıyla anılan iki şubeden meydana geliyordu. Bunlardan *Ali Kethüda Cemaati*'nin toplam 64 hane, 26 bennak ve 4 mücerred vergi

³⁵⁷ 16. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri içinde de Karacalı adlı bir oymak vardı. Bkz. Sarı, *a.g.e.*, s. 362-363.

³⁵⁸ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 72-73.

³⁵⁹ Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 226.

³⁶⁰ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 75.

³⁶¹ Çakar, "Salur ve Çoğun Türkmenleri", s. 332.

³⁶² Sarı, *a.g.e.*, s. 525.

³⁶³ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 72, 75.

³⁶⁴ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70.

³⁶⁵ Nefer sayısı, koyunu olan haneler ile bennak ve mücerredlerin toplamıdır.

nüfusu ile 10.350 koyunları (ağnam); *Uğurlu Kethüda Cemaati*'nin ise 65 hane, 21 bennak ve 1 mücerred vergi nüfusu ile 9.445 koyunları vardı³⁶⁶.

1570-71 (h. 978) yılına gelindiğinde, Salur Türkmen taifesine tabi olduğu ve Humus Sancağı'na dahil edildiği anlaşılan Hama Bayadı yine iki şube olarak varlığını sürdürmekteydi. Bu şubelerden ilkinin 73 hane ve 9 mücerred vergi nüfusu ile 12 bin koyunları, *Dur Ali Kethüda* yönetimindeki ikinci şubesinin de 62 hane ve 2 mücerred vergi nüfusu ile 10 bin adet koyunları bulunmaktaydı³⁶⁷.

Hama Bayadı'nın 1645 yılında da kethüdalarının adıyla anılan iki şubesi olmakla birlikte, hem nüfusları hem de sahip oldukları koyun sayısında büyük düşüşlerin meydana geldiği görülmektedir. Nitekim *Ahmed Kethüda* yönetiminde olan bir şubesinin 14'ü bennak olmak üzere toplam 41 nefer vergi nüfusu ile 3.100 adet koyunları³⁶⁸, *Uğurlu Kethüda* yönetiminde olan diğer şubesinin ise 4'ü bennak ve 7'si mücerred olmak üzere toplam 28 nefer vergi nüfusu ile 2.900 adet koyunları vardı³⁶⁹. Dolayısıyla Hama Bayadı'nın 1570-1645 yılları arasındaki 75 yıllık devrede koyun sayısında takriben % 72, vergi nüfusunda da %49 oranında düşüş meydana gelmiştir. Bunun temel sebebi ise aşiretlerin bir yandan yerleşik hayata geçmeleri bir yandan da vergi yükünden kurtulmak amacıyla buldukları yerlerden göç etmeleridir.

Öte yandan, 17. yüzyılda Halep Türkmenleri arasında da çok sayıda Bayad cemaati mensubunun olduğu görülmektedir. Mesela 1642 yılında *Beleklü Bayadı*'nın biri 39 nefer, diğeri de 8 nefer vergi nüfuslu iki şubesinin yanı sıra, *Doğanlu Bayadı*'nin biri Şam'da olmak üzere 25 hane, *H³⁷⁰*Osmanlı iskân politikası çerçevesinde, 1691 yılında alınan bir kararla Hama Bayadı'ndan 71 neferin Hama Sancağı'na bağlı Barin Nahiyesi'nin Deblûs köyü ile Tuleylü'ş-Şarkî ve'l-Garbî ve Dermâ mezralarında iskân edilmeleri kararlaştırılmış; ekip biçmeleri için de kendilerine 30 çift büyüklüğünde toprak verilmiştir³⁷¹.

1.3. Salur Cemaati

Humus'taki Salur taifesine dâhil olmayıp müstakil olarak Hısnü'l-Ekrad Nahiyesi'nde sakin olan bu cemaatin 1570-71 yılında toplam 44 nefer vergi nüfusu vardı. Vergileri ise, 2400 akçesi mal-ı dimos, 600 akçesi de bad-ı heva ve resm-i arus olmak üzere, toplam 3.000 akçeydi³⁷². 1645 yılında ise vergi nüfusu 14 nefere düşen bu Salur grubunun, akçenin de değer kaybından dolayı, devlete ödedikleri vergi miktarı toplamı 8 bin akçe idi. Padişah hasları arasında yer alan bu verginin 6.500 akçesi dimostan, 1.500 akçesi de bad-ı heva ve arus resminden sağlanmıştır³⁷³.

1.4. Beluze³⁷⁴ (Belûziye)

³⁶⁶ BOA, TT.d., nr. 344, s. 139-140.

³⁶⁷ BOA, TT.d., nr. 502, s. 173-174.

³⁶⁸ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 75-76.

³⁶⁹ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 76.

³⁷⁰ Enver Çakar, *17 Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2006, s. 189, 196, 216, 266, 277.

³⁷¹ BOA, MAD.d. nr. 9484, s. 13-14. Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 68.

³⁷² BOA, TT.d. nr. 502, s. 109.

³⁷³ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 45-46.

³⁷⁴ *Belöze* veya *Belüze* şeklinde okunması da mümkündür.

Hangi Türkmen boyuna mensup olduğu tespit edilemeyen ve Hısnü'l-Ekrâd nahiyesinde sakin olan bu Türkmen cemaatinin 1570-71 yılında 44 nefer vergi nüfusu ve 6.400 akçe de vergileri vardı³⁷⁵. 17. yüzyıla gelindiğinde Hısnü'l-Ekrâd'daki nüfusu hızla azalan (takriben %86) bu Türkmen grubunun 1645 yılında sadece 6 nefer vergi nüfusu kalmıştı. Padişah hasları içinde yer alan bu cemaatin toplam vergisi ise 4.300 akçe olup, bunun 3.800 akçesi dimos ve sair resimlerden, 700 akçesi de bâd-ı heva ve arus resminden sağlanmıştı³⁷⁶.

1.5. Avşar (Avşariye)

Halep Türkmenleri arasında yoğun şekilde bulunan Avşarlar'dan³⁷⁷ küçük bir grup da Humus Sancağı'nda yer almaktaydı. Hısnü'l-Ekrâd nahiyesinde sakin olan bu Türkmen cemaatinin 1570-71 yılında 37 nefer vergi nüfusu vardı. Toplam vergi miktarları ise 6.500 akçe olup, bunun 6.000 akçesi koyun ve keçi resminden, 500 akçesi de bâd-ı heva ve arus resminden sağlanmıştı³⁷⁸.

1645 yılına gelindiğinde, Hısnü'l-Ekrâd'daki nüfusu % 70 civarında azalmış ve sadece 11 nefer vergi nüfusları kalmıştır. Padişah hasları içinde yer alan bu cemaatin toplam vergisi ise 4.800 akçeydi ve bunun 3.600 akçesi dimos ile keçi ve koyun resminden, 1000 akçesi de bâd-ı heva ve arus resminden sağlanmıştı³⁷⁹.

1.6. Esenlü

Hısnü'l-Ekrâd Nahiyesinde Lekîma Köyü yanındaki *Kurb-ı Ali Mezrası*'nda sakin olan bu Türkmen cemaatinin 1645 yılında 17 nefer vergi nüfusu ile 17.500 akçe vergileri vardı³⁸⁰. Fakat Oğuzlar'ın *Dodurga* boyundan oldukları anlaşılan Esenlü mensupları, esasen boy halinde yani daha kalabalık olarak Tarsus bölgesinde yaşıyorlardı³⁸¹.

1.7. Bayındır

Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan³⁸² ve Oğuzların Üçok koluna mensup olan Bayındır mensuplarının bir bölümü de 16. yüzyılda iki küçük oymak halinde Trablusşam bölgesinde yaşamaktaydı. Bu oymaklardan biri 25 vergi evi kadar olup Trablusşam civarında, 14 ev kadar olan diğeri de Hısnü'l-Ekrâd Nahiyesi'ndeki Türkmenler arasında bulunmaktaydı. Bunlardan başka yine Suriye'de Halep Türkmenleri arasında da Bayındır mensupları vardı³⁸³.

³⁷⁵ BOA, TT.d. nr. 502, s. 107-108.

³⁷⁶ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 46.

³⁷⁷ Avşarlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Avşarlar", *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 160-164; aynı yazar, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 201-224.

³⁷⁸ BOA, TT.d. nr. 502, s. 110.

³⁷⁹ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 46.

³⁸⁰ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 49.

³⁸¹ Ali Sinan Bilgili, *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 176-177. Ramazan Ulusu içindeki Esenlü cemaatleri için ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI/1 (1953), s. 91-93.

³⁸² Akkoyunlular hakkında geniş bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, 2, İstanbul 1989, s. 270-274.

³⁸³ Faruk Sümer, "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI/1 (1953), s. 317, 319-320.

1645 yılı tahrir kayıtlarında Hısnü'l-Ekrâd Nahiyesi dahilinde buldukları anlaşılan bu Türkmen grubunun nüfusu ve devlete ödemekle mükellef oldukları vergi miktarından bahsedilmeyerek sadece bir "cemaat" olarak adı kaydedilmiştir³⁸⁴. Fakat 17. yüzyılda Halep Türkmenleri arasında da Bayındır mensupları vardı ve 1642'de Bayram Hoca'nın yönetiminde olmak üzere toplam 53 nefer vergi nüfusları ile 20.347 koyunları ve 265 adet de develeri bulunmaktaydı³⁸⁵. Yine aynı tarihte Yeni-il Türkmenleri arasında da 154 hane vergi nüfuslu bir Bayındır grubunun olduğu görülmektedir³⁸⁶.

1.8. Halep Türkmeni Perakendesı

Hısnü'l-Ekrad Nahiyesi'nin *Verdiye* adlı mezrasında 28 neferden oluşan ve çoğunluğu *Eymirli* (Emirliye)'den olan bir grup daha vardı. Ancak yıllık 21.000 akçe vergileri olan bu grup aslen Halep Türkmenleri'ne mensuptu³⁸⁷.

1.9. Kınâkiye Türkmen Cemaati

Muhtemelen Kınık³⁸⁸ boyundan olan ve tahrir defterinde "Kınâkiye" adıyla kaydedilen bu Türkmen grubu Menasif Nahiyesi'nde aynı adlı köyde sakindi. Dolayısıyla deftere konargöçer olarak kayıt edilmemişlerdir. Toplam 8 nefer vergi nüfusundan oluşan bu küçük grubun yıllık 3.500 akçe de vergileri bulunmaktaydı³⁸⁹.

Humus Sancağı Türkmenlerinin Vergi Düzeni

Humus Sancağı'nda bulunan Türkmenler yerleşik reaya gibi çeşitli adlar altında devlete vergi vermekle mükelleflerdi. Bunlar hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları için vergileri de sahip oldukları koyun, keçi miktarına göre belirlenirdi ve buna *ağnam vergisi*³⁹⁰ denirdi. Koyunu olmayan evli erkekler *bennak*, bekâr olup kazanç temin edecek yaştaki erkekler ise *mücerred* adıyla yine belirli miktarda yıllık vergi öderlerdi. Bunlardan başka, sürü sahiplerinden mera vergisi olarak, "*şânü'l-mera*" adıyla belirli miktarda vergi tahsil

³⁸⁴ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 51.

³⁸⁵ Çakar, *17 Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 190.

³⁸⁶ İlhan Şahin, *Yeni İl Kazası ve Yeni İl Türkmenleri (1548-1653)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 245.

³⁸⁷ "*Mezbûrlar Türkman-ı Halep re'âyâsı perakendesinden olup mürûr-ı eyyâm ile mezraa-i mezbûrda sâkin olup lâkin her sene resm-i bennâklerin ve sâir viregeldikleri rüsûmların Türkman-ı Halep zabitlerine edâ eylediklerine yedlerinde memhûr temessükleri olmağın hâliya hîn-i tahrirde mezbûrlar gelüp sâkin oldukları yerlerde ellerinde olan çiftleri ve tahılları diğer kurâlarından mirîye âid rüsûmların mukâta'âtı dimos olmak üzere kabul eylemeleriyle fîmâ-ba'd sâkin oldukları mezra'a-i merkûmu zirâ'at idüp ve sâir mahsûlâta müte'allik olan hâsıllarına bir vech ile müdâhale olunmayup ancak vech-i meşrûh üzere mukâta'aların edâ eyleyeler deyu defter-i cedîde kayd olundu*". BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 49.

³⁸⁸ Kınıklar, Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda ve büyük bir imparatorluk halini almasında kurucuların kendi boylarından olmasından dolayı önemli roller oynamışlar ve bunun için ülkenin her tarafına dağılmışlardı. Kınıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Kınık", *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 418-419; aynı yazar, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 267-269.

³⁸⁹ "*Mezbûrlar tâife-i Türkmanan olup karye-i mezbûra hayli zamandan beru tevattun ediüp lâkin çiftleri olmayup ancak hükkâm tarafından ba'zı bahaneler ile ziyâde ta'addî olunmaları ile fîmâ-ba'd ziyâde akçe talep idüp ta'addî olunmamak üzere vech-i meşrûh üzere maktu' kayd olunmağla defter-i cedîde kayd olundu*". BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 58.

³⁹⁰ İslâm devletlerinde çeşitli adlarla rastlanan bu vergi, Osmanlı resmî kayıtlarında resm-i ganem, âdet-i ağnam şekillerinde de geçer. Şer'i vergilerden sayılan ağnam resmine bazı sancak kanunnâmelerinde âdet-i zekât da denmektedir. Bu vergi genellikle koyun yavruladıktan sonra nisan veya mayıs aylarında alınır, kuzulu koyun kuzusu ile bir hesaplanırdı. Ağnam resmi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 478-479.

edildiği gibi, *bâd-ı heva* ve *arûs* vergileri ile *avarızhane* vergileri de ayrıca tahsil edilirdi³⁹¹. Mesela 1645 yılında Salur Türkmenler'den alınan bennak, mücerred ve avarız vergisi toplamı 117.170 akçe, *bâd-ı heva*, arus ve sair rüsumun miktarı ise 25 bin akçeydi³⁹².

Aşiretlerden alınan vergilerin mühim kısmını ağnam vergisi oluştururdu. 1570/71 yılında ağnam vergisi beslenen koyun sayısına bağlı olarak oldukça yüksekti; Salur taifesinin 190.200, Çoğun taifesinin de 82.000 akçeydi³⁹³. Bu dönemde her iki koyuna bir akçe ağnam vergisi alındığına göre, Salur ve Çoğun taifelerinin besledikleri koyun sayısı 136.100'e ulaşmaktaydı. Hama Bayadı'nın ise aynı tarihte toplamda 22.000 koyunları vardı³⁹⁴. Bu rakamlara diğer cemaatlerin koyun mevcudu da dahil edildiğinde, Humus'taki Türkmenler'in sahip oldukları koyun sayısının çok daha fazla olacağı açıktır. Ancak 1645 yılına gelindiğinde sancaktaki Türkmenler'in besledikleri koyun sayısında büyük düşüşlerin meydana geldiği izlenmektedir. Nitekim Salur taifesinin, perakende olanlarıyla birlikte, toplam koyun varlığı 48.700, Hama Bayadı'nın ise 6.000 kadardı. Buna bağlı olarak Türkmenler'den alınan vergi miktarlarında da önemli miktarlarda azalmalar olmuştur. Esasen bu koyun ve vergi nüfusundaki düşüş sadece Humus bölgesi Türkmenleri'ne mahsus değildi. 17. yüzyılda Halep Türkmenleri'nin de hem cemaat sayısında hem de vergi nüfusunda önemli oranlarda düşüşler izlenmektedir. Nitekim bunların 1570'te 241 cemaati mevcut³⁹⁵ iken 1642'ye gelindiğinde cemaat sayısı 141'e inmiştir³⁹⁶. Vergi nüfusları ise 1570'te 10.185 hane, 7.474 mücerred ve 250 nefer³⁹⁷ iken 1642'de 3.137 hane, 1.761 bennak ve 918 mücerred³⁹⁸ olmuştur.

Öte taraftan, Humus Sancağı'ndaki Türkmenler'den alınan ağnam vergisinin miktarları müstakil olarak belirtilmediği için, mevcut verilerden hareketle, bunun ne şekilde ve ne miktarda alındığını tespit etmek de mümkün değildir. Bu vergi genellikle şânü'l-mera vergisi ile birlikte yazılmıştır. Köy ve mezralarda sakin olan aşiretlerin ağnam vergisi ise dimos, arus ve *bâd-ı heva* vergileri ile birlikte ve tek kalemde belirtilmiştir. Fakat 18 Eylül 1670 (3 Ca sene 1081) tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre, Trablusşam beylerbeyi adına vergi tahsil edenlerin her yüz koyundan otuzar kuruş almak suretiyle halka zulüm ettiklerine dair aşiret ileri gelenleri tarafından hükümete şikâyette bulunulmuştur³⁹⁹. Halbuki 1663 ve 1673 yıllarında Halep Türkmenleri'nden

³⁹¹ “*Tâife-i Türkmanan-ı Selluriye der yed-i Yusuf Kethüda ‘an akçe-i âdet-i ağnâm ve şânü'l-mer‘a ve rüsum-ı bennak ve mücerredân ve resm-i ‘arûsâne ve bâd-ı hevâ-i sâire ‘an cemâ‘at-i mezbûrîn maa Bayad-ı Hama ve bedel-i avârizhanehâ-i tâife-i mezbûre ki der hîn-i tahrîr be-mal-ı maktu‘-ı mezbûrân zam ve ilhâk şüde*”. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70.

³⁹² BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 76.

³⁹³ Çakar, “Salur ve Çoğun Türkmenleri”, s. 337.

³⁹⁴ BOA, TT.d. nr. 502, s. 173-174.

³⁹⁵ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2003, s. 168.

³⁹⁶ Çakar, *17 Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 174.

³⁹⁷ Şahin, “XVI. Asırda Halep Türkmenleri”, s. 711.

³⁹⁸ Çakar, *Les Turkmènes d'Alep*, s. 20; Çakar, *17 Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 173.

³⁹⁹ “*Selluriye Türkmanı mür-i aşireti Yusuf ve Çoğun oymağından İsmail ve Boğa(yir) oymağından Kara Ahmed ve İlbasanlu oymağından Ramazan nam kimesneler Edirne‘de Divan-ı Hümayuna gelüp ‘arz-ı hal sunup Selluriye ve tevâbi‘i mukâta‘asın her sene Trablusşam beylerbeyisi tarafından der ‘uhde idenler yüz koyunda otuzar gurus alup ziyade zulüm ve perişan olmağla lâzım gelen tekliflerin göçerlerimizden alup gadr iderler hakk u ‘adl üzere koyun ve develerimiz ve avarızları ve şânü'l-meraları ve rüsum-ı sâireleri her ne ise ‘ale‘l-esâmî tahrîr ve defter itdirilmek üzere emr-i şerîf ricâ eyledikleri ecilden ...*”. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70.

besledikleri her yüz koyun için 5,5 riyal kuruş, her bir deve için de 2,5 riyal kuruş vergi alınmaktaydı⁴⁰⁰. Dolayısıyla Salur Türkmenleri'nden besledikleri her yüz koyun için 30 kuruş istenmesi onların haklı olarak tepkisine sebep olmuştur. Yine aynı tarihlerde bennak olanların her birinden 5,5 riyal kuruş alınırken mücerred yani bekâr vergi mükelleflerinin her birinden de 3,5 kuruş tahsil olunmaktaydı. Fakat “oturak” yani yerleşik olanlardan bennak resmi olarak 7,5 kuruş, mücerred resmi olarak da her ikisinden 5,5 riyal kuruş alınmaktaydı⁴⁰¹. Bozulus aşiretlerinde ise 1642’de bennak akçesi 7 kuruş olarak tespit edilmiş, ancak 1664’ten itibaren 4 kuruşa indirilmiştir⁴⁰².

Öte yandan, Salur Türkmenleri'nden olmadıkları halde koyunlarını onların bölgelerinde otlatan çeşitli Türkmen oymakları da vardı ve bunlar da şânü'l-mera vergilerini Salur Türkmenleri'ne öderlerdi⁴⁰³. Bu sebeple 1645 yılında Salur Türkmen oymaklarının ağnam ve şânü'l-mera vergisi ile Salur’dan olmayan Türkmenlerin ödemekle mükellef oldukları şânü'l-mera vergisinin toplamı 420.000 akçeye ulaşıyordu⁴⁰⁴ ve bunun 24 bin akçesi Salur’dan olmayan oymaklardan tahsil ediliyordu⁴⁰⁵.

1645 yılında Salur Türkmenleri ile Hama Bayadı ve diğer Türkmen gruplarından alınan mahsulat, rüsumat ve avarız vergileri toplamı ise 562.170 akçeydi⁴⁰⁶. Ertesi yıl (1056) hazırlanan ve Humus ile birlikte bütün Trablusşam Eyaleti'nin vergi miktarlarını gösteren bir icmal defterde Salur, Hama Bayadı ve diğer Türkmen gruplarından alınan vergi miktarı 8.031 esedî guruş olarak belirtilmiştir⁴⁰⁷. Bu durumda bir esedî guruşun resmi rayiç bedelinin de 70 akçe olduğu⁴⁰⁸ anlaşılmaktadır.

Humus Sancağı'nda kayıtlı olan Türkmen grupların hepsi padişah haslarına (havass-ı hümayun) tabi olup, vergileri *emin* adı verilen memurlar tarafından toplanırdı. Bunlardan Salur Türkmenleri'nin vergileri 17. yüzyılda mukataa haline getirilmişti. Hatta Trablusşam Eyaleti hasları mukataaya dönüştürülerek, eyalet valilerine satıldığı için, beylerbeyi olanlar Türkmenlere ait vergileri de kendi memurları vasıtasıyla tahsil ediyorlardı⁴⁰⁹.

⁴⁰⁰ Çakar, *17 Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 174.

⁴⁰¹ Çakar, *17 Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 174-175.

⁴⁰² Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”*, Bilge Yayınları, Ankara 1997, s. 135.

⁴⁰³ “Cema'ât-i mezbûrin 'an Türkmanan-ı göçer evli gayr-i ez tâife-i Sellur âher tâifeden olub Sellur'a mahsûs yerlere gelüp ra'y itmekle kadimü'z-zamandan beru şânü'l-mer'âların tâife-i Sellur'a viregelmeleriyle yine Sellur'a virmek üzere kayd olundu”. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 75.

⁴⁰⁴ “Mahsûl-i adet-i ağnâm-ı tâife-i mezbûrin ve şânü'l-mer'â ma'a şânü'l-mer'â-i Türkmanan-ı Kayalı ve Beğmişlü ve Kınık ve Şemekli ve Avşar ve gayruhu ber vech-i maktû' 420.000”. BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 76.

⁴⁰⁵ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 75.

⁴⁰⁶ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 76.

⁴⁰⁷ BOA, MAD.d. nr. 200, s. 10a.

⁴⁰⁸ Hollandalılar'ın “rex daller” adıyla darbettikleri gümüş paraya, üzerinde arslan resmi bulunduğu için Osmanlılar “arslanlı guruş” veya “esedî” adını vermişlerdir. Bir esedî guruş 17. yüzyılda 70 akçe değerindeydi. Bkz. Halil Sahillioğlu, “Esedî”, *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 368-369.

⁴⁰⁹ “Selluriye Türkmanı mîr-i aşireti Yusuf ve Çoğun oymağından İsmail ve Boğa(yir) oymağından Kara Ahmed ve İlbasanlı oymağından Ramazan nam kimesneler Edirne'de Divan-ı Hümayuna gelüp 'arz-ı hal sunup Selluriye ve tevâbi'i mukâta'asın her sene Trablusşam beylerbeyisi tarafından der 'uhde idenler yüz koyunda otuzar guruş alup ziyade zulüm ve gadr eylediklerinden gayrı re'âyâmızın ba'zıları zî-koyun ve ba'zıları fakirü'l-hâl olmağla ba'zıları dahi perakende ve perişan olmağla lâzım gelan tekliflerin göçerlerimizden alup gadr iderler hakk u 'adl üzere koyun ve

Humus Sancağı köylerinde sakin olan Türkmen grupları ve diğer aşiretler kendi köyleri sınırları dışında hayvanlarını yayladıkları takdirde bunların her hanesinden beş pare yaylak resmi alınır. Fakat köyleri sınırları içinde hayvanlarını yaylayan aşiretlerden bu vergi alınmazdı⁴¹⁰. Humus Sancağı dahilinde hayvanlarını kışlatan Türkmen ve Arap aşiretlerinden ise kışlak resmi olarak 1645 yılında 35.000 akçe alınmaktaydı⁴¹¹.

Tablo-2: Humus Sancağı Türkmenlerinden Alınan Yıllık Vergilerin Çeşit ve Miktarları

Vergi Çeşitleri	Miktarı (Akçe)
Ağnam ve şânü'l-mera	420.000
Bennak ve mücerred resimleri ile avarızhane vergisi	117.170
Bâd-ı heva ve arus resmi	25.000
Toplam	562.170

Sonuç

17. yüzyılın ortalarında, Hama, Cebele ve Selemiye sancakları ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin Trablusşam Eyaleti sınırları içinde yer alan Humus, Akdeniz ile Suriye'nin iç bölgeleri arasındaki bağlantıyı sağlayan önemli bir konuma sahip bulunmaktaydı. Bu bağlantıyı sağlayan yegâne geçit ise Lübnan ve Ensariye Dağları arasında yer alan *Bukey'a Vadisi* olup, bu vadi hâkim bir tepede bulunan *Hısnü'l-Ekrâd Kalesi* vasıtasıyla kontrol edilmekteydi. Humus Sancağı dağ ve çöl arasında yer aldığı için de aşiretler açısından oldukça cazip bir bölgeydi. Zira çöl kesimi kışlak, dağ kesimi ise onlar tarafından yaylak olarak kullanılmaktaydı.

Sancağın kuzeyinde daha ziyade Halep Türkmenleri yaşamlarını sürdürürken Humus ve çevresi Salur, Çoğun ve Hama Bayadı Türkmenleri ile az sayıdaki Beluze, Avşar, Esenlü ve Bayındır Türkmenlerinin yaşam alanını oluşturuyordu. Ayrıca Hısnü'l-Ekrâd kasabasının bir mahallesi de "*Türkman*" adını taşıyordu. Menasif nahiyesinde ise öteden beri yerleşik olmuş Kınık mensupları vardı.

Humus Sancağı dahilinde yaşayan Türkmenler 16. yüzyılda nüfus bakımından kalabalık oldukları gibi, besledikleri hayvan sayıları da oldukça fazlaydı. Fakat 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu coğrafyada yaşayan Türkmenler yurtlarını terk ederek başka coğrafyalara göç etmişlerdir. Bunların önemli bir kısmı da konargöçer yaşamı terk ederek şehir ve köylerde yerleşik hayatı tercih etmiştir. Humus Türkmenleri arasında en kalabalık grubu oluşturan Salurlar, Şam şehrinin yanı sıra daha kalabalık olarak Orta Anadolu'daki Aksaray

develerimiz ve avarızları ve şânü'l-meraları ve rüsum-ı sâireleri her ne ise 'ale'l-esâmî tahrîr ve defter itdirilmek üzere emr-i şerîf ricâ eyledikleri ecilden ...". BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 70.

⁴¹⁰ BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 46.

⁴¹¹ "*Mahsül-i resm-i kışlak-ı tâife-i Türkmanan ve tâife-i 'urbânân 'an re'âyâ-yı bilâd-ı müteferrika der Bukey'a tâbi '-i Hısnü'l-Ekrad*". BOA, MAD.d. nr. 9833, s. 47.

vilayetine yerleşmişlerdir. Fakat kaynaklarda bunların Aksaray'ın hangi köy ve mahallelerine yerleştikleri belirtilmediğinden bunu takip etmek de mümkün olmamaktadır.

Öte yandan, Türkmenlerin göç hareketleri ve yerleşik hayata geçişleri, göçer hayat sürdüren Humus'taki Türkmenlerin mağduriyetine sebep olmuştur. Çünkü vergi tahsildarları mevcut duruma göre değil, defterde kayıtlı olan nüfusa göre vergi talep ediyorlardı. Bu durumdan mustarip olan aşiretler temsilcileri vasıtasıyla hükümete müracaat ederek mağduriyetlerinin giderilmesini talep ediyorlardı.

Osmanlı yönetimi 17. yüzyılın sonlarından itibaren konargöçer aşiretleri zorunlu olarak iskâna tabi tutmuştur. Bu karar çerçevesinde Humus'taki konargöçer Salur oymakları nüfusu dağılmış olan Humus'taki Cûsiye köyü ile Cûsiyetü'l-Atîk mezrasında iskân edilirken Hama Bayadı da Hama'ya tabi Barin Nahiyesi'ndeki Deblûs köyü ile bazı mezralarında iskân edilmişler, ekip biçmeleri ve geçimlerini temin etmeleri amacıyla da bunlara çiftlik arazileri tahsis edilmiştir. Salur ve Hama Bayadı'ndan başka, Avşar, Beluze, Bayındır, Esenli ve Kınık gibi diğer küçük gruplar da muhtemelen buldukları Hısnü'l-Ekrad ve Menasif bölgelerinde yerleşik olarak yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA))

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d.): 200 ve 9833 numaralı defterler.

Tahrir Defterleri (TT.d.): 344 ve 502 numaralı defterler.

2. Kanunnameler

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, Haz. Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992.

3. Araştırma ve İncelemeler

BİLGİLİ, Ali Sinan, *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

Çakar, Enver, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2006.

Çakar, Enver, *Les Turkmènes d'Alep à l'époque ottomane (1516–1700)*, içinde: *Aleppo and its Hinterland in the Ottoman Period*, Ed. Stefan Winter&Mafalda Ade, Brill, Leiden, Boston 2020, s. 1-27.

Çakar, Enver, "XVI. Yüzyılda Suriye'de Yaşayan Salur ve Çoğun Türkmenleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2 (2002), s. 325-340.

Çakar, Enver, "16 ve 17. Yüzyıllarda Hama", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, III/1 (2005), s. 19-65.

Çakar, Enver, "17. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadî Durumu", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XII/35 (2004), s. 45-69.

Çakar, Enver, *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2003.

- Emecen, Feridun, “Bennâk Resmi”, *DİA*, C. 1, İstanbul 1988, s. 478-479.
- Gündüz, Tufan, “Konar Göçer”, *DİA*, C. 26, Ankara 2002, s. 161-163.
- Gündüz, Tufan, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”*, Bilge Yayınları, Ankara 1997.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Kamal S. Salibi, “The Sayfâs and the Eyalet of Tripoli 1579-1640”, *Arabica*, 20/1 (1973), s. 25-52.
- Kılıç, Orhan, “1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105 (1996), s. 59-75.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987.
- Runcıman, Stevan, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. I, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- Sarı, Arif, *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, TTK Yayınları, Ankara 2018.
- Sahillioğlu, Halil, “Esedî”, *DİA*, C. 11, İstanbul 1995, s. 368-369.
- Sümer, Faruk, “Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1952), s. 509-523.
- Sümer, Faruk, “Anadolu’da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (1952), s. 437-508.
- Sümer, Faruk, “Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI/1 (1953), s. 65-103.
- sümer, Faruk, “Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XI/1 (1953), s. 317-344.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- Sümer, Faruk, “Salur”, *DİA*, C. 36, İstanbul 2009, s. 57-59.
- Sümer, Faruk, “Akkoyunlular”, *DİA*, C. 2, İstanbul 1989, s. 270-274.
- Sümer, Faruk, “Avşarlar”, *DİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 160-164.
- Sümer, Faruk, “Kınık”, *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 418-419.
- Şahin, İlhan, “XVI. Asırda Halep Türkmenleri”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 12 (1982), s. 687-712.
- Şahin, İlhan, *Yeni İl Kazası ve Yeni İl Türkmenleri (1548-1653)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980.
- Şahin, İlhan, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Anadolu Göçebelerinin İdarî ve Sosyal Yapısı”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. M. Münir Aktape’ye Armağan)*, 15 (1997), s. 253-264.

ALTINCI BÖLÜM

ANTAKYA VE DEFNE İLÇE MERKEZLERİNDE (HATAY) YAZ VE KIŞ MEVSİMİNDE YER YÜZEY SICAKLIĞININ İNCELENMESİ

Reşat GEÇEN*

Giriş

Şehirleşme hareketleri Neolitikten günümüze giderek artan bir trendle devam etmektedir. Özellikle sanayi devrimi ile hız kazanmış, günümüzde mega kentler ortaya çıkmıştır. Sosyal, kültürel ve ekonomik şartların teşvik ettiği bu hareketin sonucunda doğal ortam üzerinde çeşitli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri de iklim özellikleri üzerinde meydana gelen değişimdir. Uygulamalı klimatolojinin bir alt konusu olarak Şehir Klimatolojisi (Urban Climate) ortaya çıkmış, şehirleşme sonucunda iklimsel parametrelerde meydana gelen değişiklikleri ve etkilerini incelemektedir.¹ Şehirleşme hareketleri ile insan, arazi örtüsünü ve yapısını değiştirerek iklimin birçok parametresi üzerinde direk etkili olmaktadır.

Yer yüzeyinin ısınması, doğal şartlarda, güneşten gelen enerji ile sağlanmaktadır. Yer yüzeyini oluşturan örtünün özelliklerine göre güneşten gelen farklı dalgaboyuna sahip enerji farklı tepki ile karşılaşmaktadır. Gelen enerjinin bir kısmı geri yansıtılırken bir kısmı ise absorbe edilerek ısı enerjisine dönüşür ve termal dalgalar ile yayılım gösterir. Şehirlerde arazi örtüsüne yapılan müdahale ile arazi örtüsü değiştirilerek doğal denge bozulmaktadır. Özellikle plansız şehirleşmede yeşil alanların yok edilerek betonlaşmanın artması, yollarda kullanılan asfalt ve türevleri, yapılarda bilinçsizce kullanılan malzemeler gibi nedenler güneş enerjisinin daha çok tutulması ve sıcaklık değerlerinin artmasına sebep olmaktadır. Ayrıca şehirlerde çeşitli iş yerlerinde kullanılan makineler, ulaşımda kullanılan motorlu taşıtlar sıcaklığın artmasına neden olmaktadır. Nitekim şehirlerde arazi örtüsünün değiştirilmesi, yapıların deseni, yapılarda kullanılan malzeme türü gibi farklı faktörler ile şehirlerde çevreye göre sıcaklığın arttığı, şehir ısı adalarının (ŞİA) oluştuğu birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur.^{2,3,4,5}

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, rgecen@gmail.com

¹ İhsan Çiçek, Uğur Doğan, “Ankara’da Şehir Isı Adasının İncelenmesi”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 3(1), (2005), ss. 57-72.

² Gülşen Kum, Barbaros Gönençgil, “Göztepe, Kandilli ve Şile Sıcaklık Verileri Kullanılarak İstanbul’da Şehir Isı Adası Etüdü”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2006), İstanbul.

³ Erkan Yılmaz, “Landsat Görüntüleri İle Adana Yüzey Isı Adası” Coğrafi Bilimler Dergisi, 13(2), (2015), ss. 115-138.

⁴ Fatih Canan, “Kent Geometrisine Bağlı Olarak Kentsel Isı Adası Etkisinin Belirlenmesi: Konya Örneği”, Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 32(3), (2017), ss. 69-80.

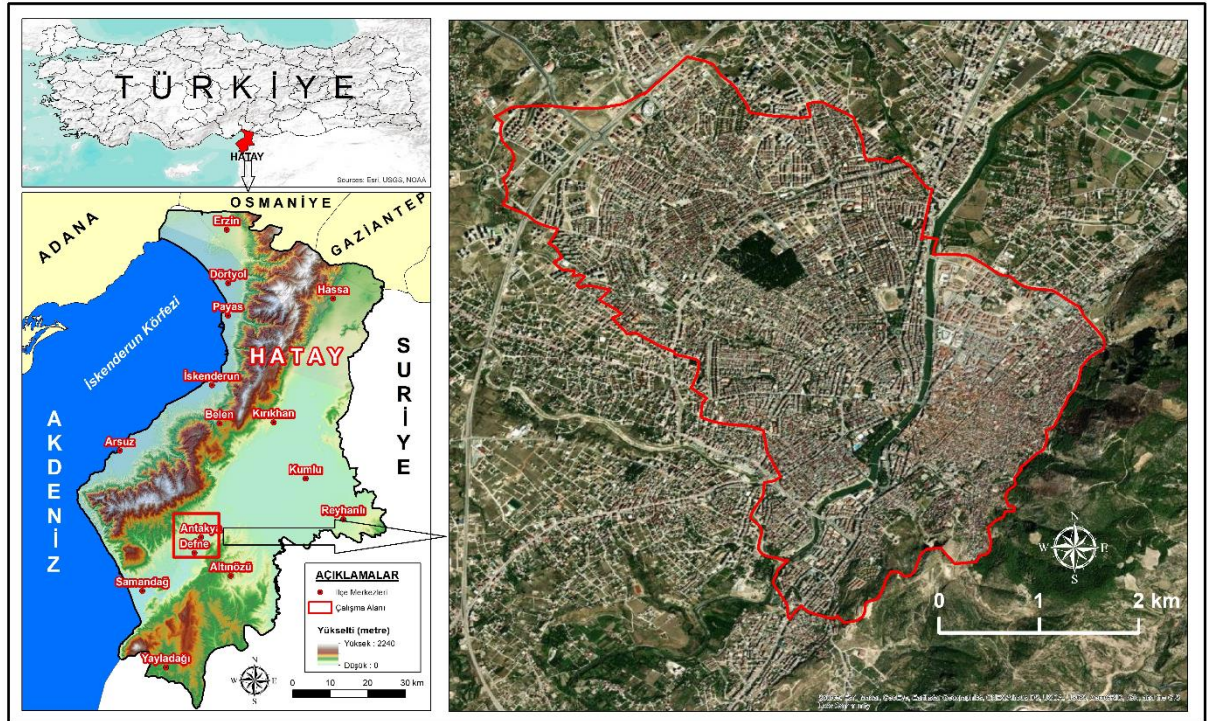
⁵ İnci Tozam, Ülger Bulut Karaca, “Kentsel Isı Adası Etkisi ve Serin Çatılar”, 9. Ulusal Çatı & Cephe Konferansı, 12 - 13 Nisan 2018, İstanbul

Şehirlerde antropojenik etki sonucu ısı adalarının oluşmasının temel sebeplerinin başında yüzey sıcaklığının değişmesidir. Yüzey sıcaklığı hava sıcaklığına da etki etmektedir. Yüzey sıcaklığı kısa mesafelerde özellikle arazi örtüsü özellikleri ve güneşe göre bakı pozisyonuna bağlı olarak hızla değişmektedir.⁶ Dolayısıyla ölçülmesi ve modellenmesi yersel yöntemler ile zor olmaktadır. Uzaktan algılama yöntemlerinin gelişmesiyle termal kameralar ile yapılan ölçüm verileri kullanılarak bir sahada yer yüzey sıcaklığının hesaplanması mümkün, kolay ve hızlı olabilmektedir. Bu bağlamda yüzey sıcaklığı araştırmalarında termal dalgaboyu aralığında kayıt yapan Landsat, MODIS, ASTER gibi uydu sistemlerinin görüntüleri sıkça kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Hatay'ın merkez ilçeleri olan Antakya ve Defne ilçe merkezlerinde, Landsat 8 uydu görüntüsü kullanılarak, yılın soğuk ve sıcak mevsimlerinde yer yüzey sıcaklığının değişimini tespit edip mekânsal dağılışını ve etkileyen faktörleri ortaya koymaktır.

Çalışma Sahası

Çalışma alanı Hatay ilinin merkez ilçeleri olan Antakya ve Defne ilçelerinin şehir merkezinden oluşmaktadır (Şekil 1). Türkiye'nin en güneyinde bulunan Hatay ilinin şehir merkezine karşılık gelen çalışma alanı matematiksel konum itibarıyla $36^{\circ} 07' 21''$ ile $36^{\circ} 10' 40''$ doğu boylamları ve $36^{\circ} 10' 56''$ ile $36^{\circ} 14' 02''$ kuzey enlemleri arasında yer almaktadır.

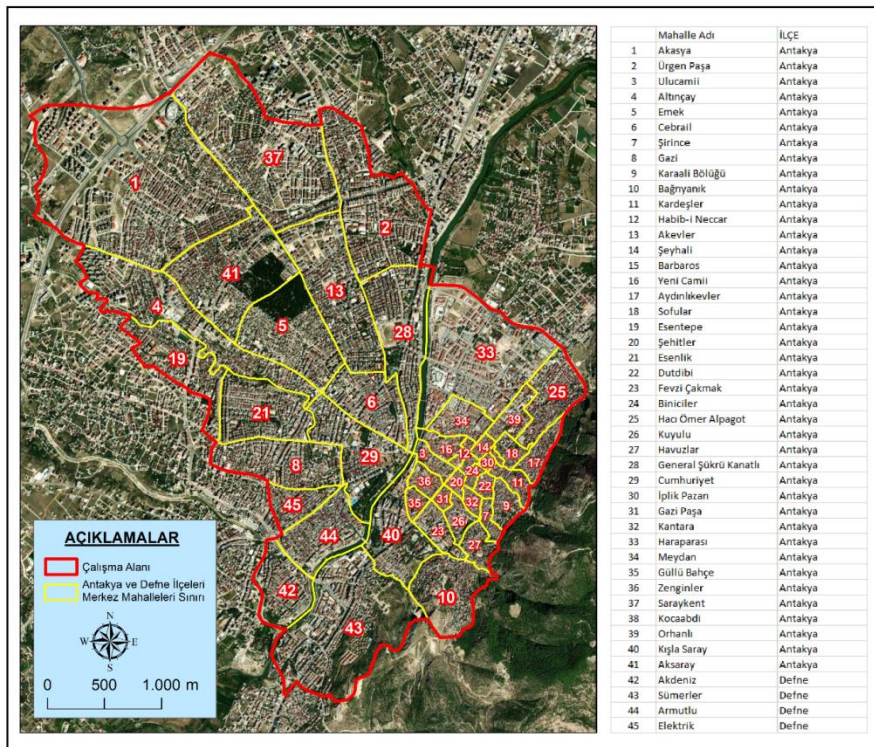

Şekil 1: Çalışma Sahası Lokasyon Haritası

⁶ Reşat Geçen, "Dağlık Alanlarda Yer Yüzey Sıcaklığının Değişimi Ve Üzerinde Etkili Olan Faktörler: Kaçkar Dağı Ve Yakın Çevresi Örneği", Coğrafi Perspektifle Dağ ve Dağlık Alanlar II (Sürdürülebilirlik-Yönetim-Örnek Alan İncelemeleri) Kriter Yayınları, İstanbul 2021. ss. 189-214

Çalışma sahası, sahip olduğu konum⁷, topoğrafik, iklimik ve hidrografik⁸ avantajları tarihin her döneminde büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve dünyanın sayılı büyük yerleşim alanları arasında yer almıştır.⁹ 1. Dünya Savaşı sonrasında Fransızların işgaline uğrayan şehir 1939 yılında Türkiye'nin bir ili olarak anavatana katılmıştır.¹⁰ 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı büyükşehir belediye yasasıyla Hatay ili büyükşehir statüsüne kavuşarak ilin merkez yerleşmesi olan Antakya iki merkez ilçeye (Antakya, Defne) ayrılarak sınırları düzenlenmiştir. Büyükşehir olduktan sonra bu iki merkez ilçeye bağlı bütün yerleşmeler mahalle statüsü almıştır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda Antakya ve Defne ilçelerinin kentsel mahalle özelliği taşıyan¹¹ merkez mahalleleri çalışma alanı olarak belirlenmiştir (Şekil 2). Bu kapsamda idari açıdan 41'i Antakya ilçesine, 4'ü Defne ilçesine bağlı 45 mahalle ele alınmış ve çalışma sahası olarak belirlenmiştir.

Şekil 2: Çalışma sahasında incelenen mahalleler.

Belirlenen çalışma sahası Antakya Kahramanmaraş grabeni içerisinde yer almaktadır. Kuzeybatısında Amanos dağları, güneydoğusunda Habib-i Neccar dağları yer alırken Asi nehri sahanın içerisinde geçmektedir (Şekil 3). 13,8 km² alana sahip inceleme sahası 70 m ile 300 m aralığında yükselti değerlerine sahiptir.

⁷ Reşat Geçen, Çetin Furkan Usun, “Hatay İlinin Konum ve Biçim Özelliklerinden Dogan Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”, HATAY (Anavatana Katılısının 80. Yıl Armagamı), Hiperyayın, İstanbul 2019, ss. 415-433

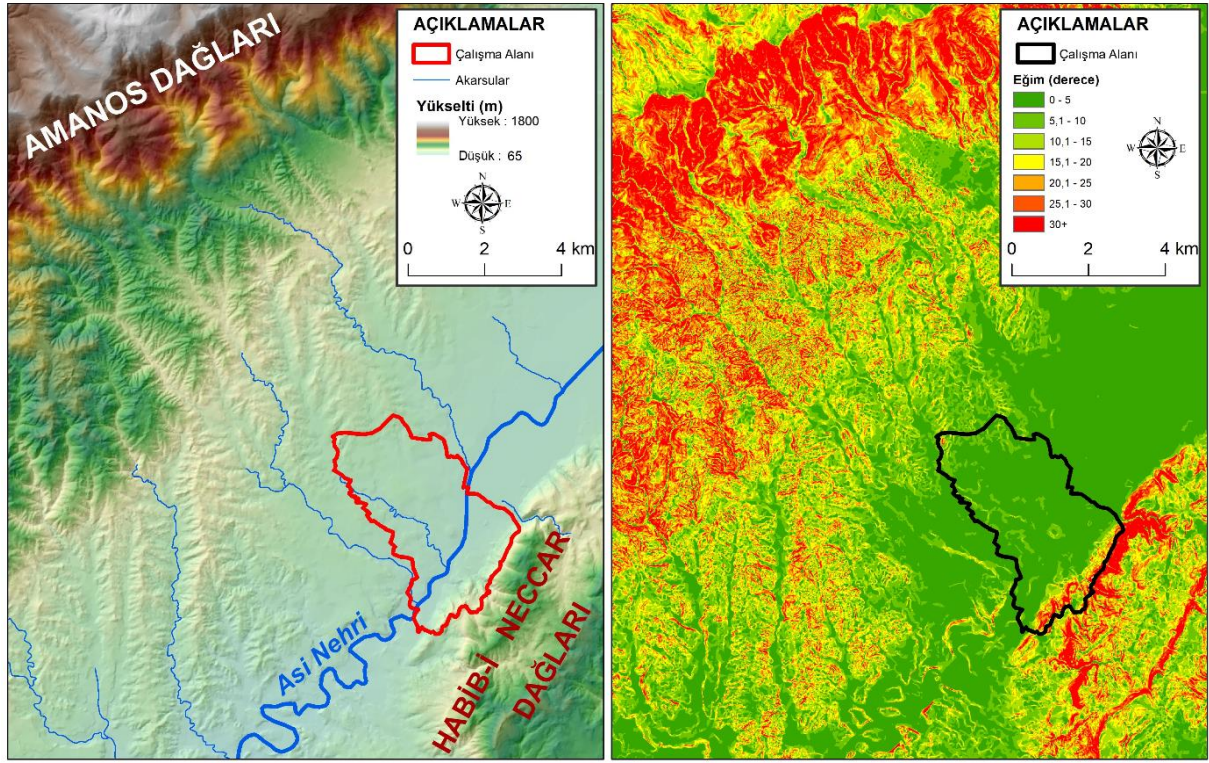
⁸ Çetin Furkan Usun, Reşat Geçen, “Uluslararası Sular Kapsamında Hatay İli Hidropolitigi”. Journal of International Social Research, 11(61), (2018), ss. 361-374.

⁹ Yücel Dinç, “Antakya (Hatay) Şehir Coğrafyası”, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2015)

¹⁰ Fiğen Atabey, “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 3(7), (2015), ss. 193-209.

¹¹ Yücel Dinç, “Büyükşehir Belediyeli İllerde Kentsel Alanların ve Kent-Kır Nüfusunun Belirlenmesi: Hatay Örneği”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 20(1), (2022), ss. 191-219.

Çalışma alanının büyük kesiminde eğim değerleri 5°'nin altında olup düz bir özelliğe sahiptir ancak Habib-i Neccar dağlarının kuzeybatı yamacı kesiminde eğim değerleri artarak 30°'nin üzerine çıkmaktadır. Bu kesimde kuzey ve kuzeybatı bakı özelliği görülürken sahanın geneli düz ve güney bakısına sahiptir.

Şekil 3: Çalışma sahası ve yakın çevresinin genel topoğrafya ve eğim özellikleri.

Çalışma sahasında Akdeniz iklimi hâkimdir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), Antakya istasyonu verilerine göre uzun yıllar ortalama yıllık sıcaklık değeri 18,3 °C'dir. En sıcak ay Ağustos (27,8°C), en soğuk ay ise Ocak (8,2 °C) ayıdır. Ortalama yıllık toplam yağış miktarı 1120,6 mm olan çalışma sahasında en yağışlı ay Ocak (182,4 mm), en kurak ay ise Ağustos (4,8 mm) ayıdır.

Materyal Ve Metod

Çalışmada kullanılan ana veri setini 2 adet Landsat 8 OLI-TIRS (Operational Land Imager - Thermal Infrared Sensor) uydu görüntüsü oluşturmaktadır. Yaz ve kış mevsimlerini temsil edecek tarihlere ait görüntüler USGS Earth Explorer web sayfasından indirilmiştir. 13 Ocak 2020 ve 24 Ağustos 2020 tarihlerinde çekilmiş, çalışma alanının kapsayan Path: 174, Row: 35 indeksine sahip görüntüler bütün bandları ile elde edilerek kullanılmıştır. Görüntü çekim saatleri aynı olup Türkiye saatiyle 10:10'dur. Landsat 8 farklı iki sensör ve toplamda 11 band aralığında yansıma ve yayılım gösteren enerji kaydetmektedir (Tablo 1). Çalışmada, Yer Yüzey Sıcaklığının (YYS) hesaplanması amacıyla her iki görüntünün 10. bandları ve NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) bitki indisinin hesaplanması için ise görüntülerin 4. (Kırmızı) ve 5. (Yakın Kıızılötesi) bandları kullanılmıştır.

Çalışmada elde edilen YYS değerlerinin mekânsal dağılışı ve istatistikleri için Antakya ve Defne ilçelerine ait mahalle sınırları idari haritası temin edilmiş ve kullanılmıştır. Çalışma alanının iklim özelliklerinin değerlendirilmesi amacıyla Meteoroloji Genel Müdürlüğünden (MGM) Antakya meteoroloji istasyonunun uzun yıllar (1950-2014) verileri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada elde sonuçları görselleştirmek için ESRI Source verilerinden faydalanılmıştır. Materyal açısından analizlerin yürütülmesi için CBS paket yazılımları, istatistiksel hesaplamalar ve grafik gösterimleri için Microsoft Office programları kullanılmıştır.

Tablo 1. Landsat 8 OLI - TIRS bandları ve özellikleri.

Bandlar	Dalgaboyu (µm)	Çözünürlük (m)
Band 1 - Kıyı/ Aerosol	0.435 - 0.451	30 m
Band 2 - Mavi	0.452 - 0.512	30 m
Band 3 - Yeşil	0.533 - 0.590	30 m
Band 4 - Kırmızı	0.636 - 0.673	30 m
OLI Band 5 -Yakın Kızılötesi	0.851 - 0.879	30 m
Band 6 - Kısa Dalga Kızılötesi	1.566 - 1.651	30 m
Band 7 - Kısa Dalga Kızılötesi	2.107 - 2.294	30 m
Band 8 - Pankromatik	0.503 - 0.676	15 m
Band 9 - Sirkus	1.363 - 1.384	30 m
TIRS Band 10 -Uzun Dalgaboyu Kızılötesi	10.60 - 11.19	100 m
Band 11 -Uzun Dalgaboyu Kızılötesi	11.50 - 12.51	100 m

Kaynak: NASA (<https://landsat.gsfc.nasa.gov/satellites/landsat-8/>)

Çalışmanın yöntemi ve akışı, CBS kullanılarak Yer Yüzey Sıcaklığının hesaplanması, çakıştırma (Overlay) analizi ile mekânsal değişim ve istatistiklerin hesaplanması ve değerlendirmesi safhalarından oluşmaktadır. İlk aşamada elde edilen veriler CBS ortamına aktararak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. İkinci aşamada yaz ve kış mevsimlerine ait uydu görüntüleri analiz edilerek YYS değerleri hesaplanmıştır. YYS değerlerinin hesaplanmasında farklı yöntemler kullanılabilir. ^{12,13,14,15,16} Çalışmada Mono-Window Algorithm (MWA) yöntemi kullanılarak YYS değerleri hesaplanmıştır. Bu algoritmaya göre YYS görüntüsü 6 aşamalı bir işlem ile elde edilmektedir. ^{17,18,19,20,21} Bu işlemler sırasıyla aşağıda verilmektedir.

¹² Juan C. Jiménez-Muñoz, José A. Sobrino, "A Generalized Single-Channel Method For Retrieving Land Surface Temperature From Remote Sensing Data", Journal of Geophysical Research, 109, (2003), ss. 8112.

¹³ Zhihao Qin, Arnon Karnieli, Pedro Berliner, "A Mono-Window Algorithm For Retrieving Land Surface Temperature From Landsat TM Data And Its Application To The Israel-Egypt Border Region.", International Journal of Remote Sensing, 22(18), (2001) ss. 3719–3746.

¹⁴ Alan Gillespie, Shuichi Rokugawa, Tsuneo Matsunaga, John Steven Cothorn, Simon Hook, Anne B. Kahle, "A Temperature And Emissivity Separation Algorithm For Advanced Spaceborne Thermal Emission And Reflection Radiometer (ASTER) Images", IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing, 36(4), (1998), ss. 1113–1126.

¹⁵ José A Sobrino, Zhao-Liang Li, Marc-Philippe Stoll, Francois Becker, "Multi-Channel And Multi-Angle Algorithms For Estimating Sea And Land Surface Temperature With ATSR Data". International Journal of Remote Sensing, 17, (1996), ss. 2089–2114.

¹⁶ Ali İhsan Şekertekin, Aycan Murat Marangoz, "Zonguldak Metropolitan Alanındaki Arazi Kullanımı Arazi Örtüsünün Yer Yüzey Sıcaklığına Etkisi", Geomatik Dergisi, 4(2), (2019), ss. 101-111

¹⁷ Muhterem Küçükönder, Murat Karabulut, Mehmet Ali Çelik, "Aşın-Elbistan Termik Santral Çevresinde Yer Yüzeyi Sıcaklıklarının Değişimi", Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, (2014), ss. 445-452.

¹⁸ Uğur Avdan, Gordana Jovanovska, "Algorithm for automated mapping of land surface temperature using LANDSAT 8 satellite data", Journal of sensors, 2 (2016), ss. 1-8

¹⁹ Çağrı Mercan, "Yer Yüzey Sıcaklığının Termal Uzaktan Algılama Görüntüleri İle Araştırılması: Muş İli Örneği", Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi, 2(2), (2020), ss. 42-49.

²⁰ Nizar Polat, "Mardin İlinde Uzun Yıllar Yer Yüzey Sıcaklığı Değişiminin İncelenmesi", Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi, 2(1), (2020), ss. 10-15.

1. $L_{\lambda} = M_L * Q_{CAL} + A_L$
2. $T_b = \frac{K_2}{\ln(\frac{K_1}{L_{\lambda}} + 1)} - 273.15$
3. $NDVI = (NIR - R) / (NIR + R)$
4. $P_v = \left(\frac{NDVI - NDVI_{min}}{NDVI_{max} - NDVI_{min}} \right)^2$
5. $E = 0.0004 * P_v + 0.986$
6. $YYS = \frac{T_b}{T_b * \frac{\lambda}{a} * \ln e + 1}$

Yaz ve kış mevsimlerini temsilen 13 Ocak ve 24 Ağustos 2020 tarihlerinden elde edilen YYS değerleri için birer görüntü hazırlandıktan sonra ayrı ayrı mahalle haritası ile karşılaştırılarak çeşitli istatistikler hesaplanmıştır. Mahalle özelinde elde edilen istatistiklere ait tablolar hazırlanmış ve grafikler ile görselleştirilerek değerlendirilmiştir. Yaz ile kış mevsimlerinde ortaya çıkan yer yüzeyi sıcaklık farkı Ağustos ayı görüntüsünden elde edilen YYS verisinden Ocak ayı görüntüsünden elde edilen YYS verisi çıkarılarak fark görüntüsü oluşturulmuştur. Bu görüntü de mahalle haritası ile karşılaştırılarak mahalle bazında sıcaklık farkları değerlendirilmiştir.

Bulgular

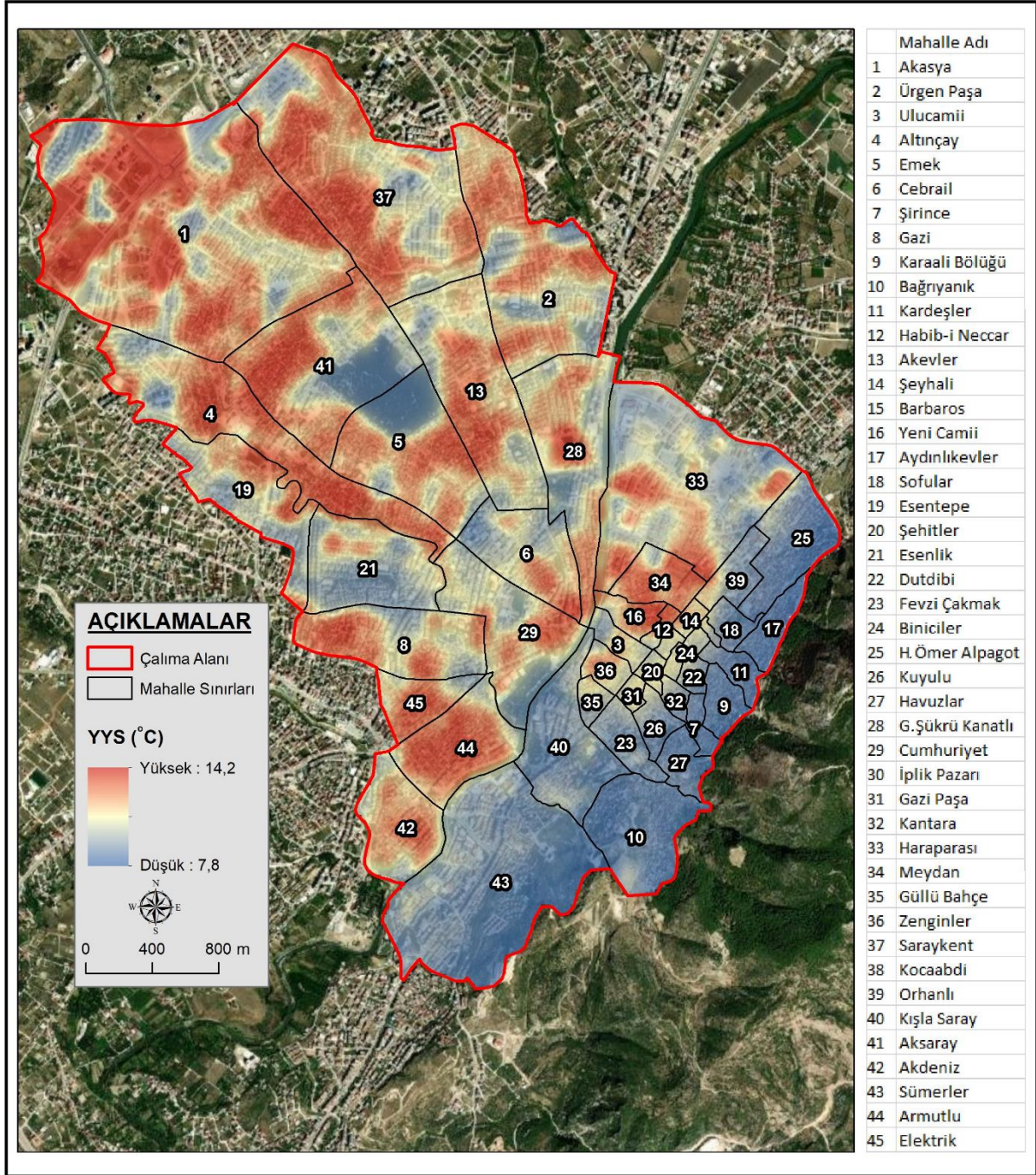
Kış Mevsimi Yer Yüzey Sıcaklığı

Çalışma sahasında 13 Ocak 2020 tarihinde saat 10:10'da çekilmiş Landsat 8 OLI-TIRS görüntüsünün değerlendirilmesi ile edilmiş anlık YYS değerleri kış mevsimini temsilen ele alınmıştır. Analiz sonucunda hesaplanan YYS değerleri ve mekânsal dağılışı şekil 4'te verilmiştir. Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde (çalışma sahası) 7.8 °C ile 14.2 °C arasında değerler aldığı görülmektedir. Genel anlamda dağılışı incelendiğinde, çalışma alanının güneydoğu kesiminde düşük değerlerin yayıldığı görülmektedir. Bu kesim güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan Habib-i Neccar dağlarının kuzeybatı yamaçlarına denk gelmektedir. Bakının etkisiyle²² güneş ışınlarının daha düşük açı değerleri ile gelmesi ve birim alana düşen ışınım miktarıyla ilgili olup bu kesimde güneş ışınları dar açı ile gelmekte ve dolayısıyla alınan enerji miktarı azalmaktadır. Diğer alanlarda YYS değerlerinin heterojen bir dağılışı gösterdiği kısa mesafelerde değiştiği

²¹ Arzu Erener, Gülcan Sarp, "Spatiotemporal Distribution of Industrial Regions And Impact on LST in the Case Of Kocaeli", FIG Congress (2018), İstanbul.

²² Reşat Geçen, "Dağlık Alanlarda Yer Yüzey Sıcaklığının Değişimi Ve Üzerinde Etkili Olan Faktörler: Kaçkar Dağı Ve Yakın Çevresi Örneği", Coğrafi Perspektifile Dağ ve Dağlık Alanlar II (Sürdürülebilirlik-Yönetim-Örnek Alan İncelemeleri) Kriter Yayınları, İstanbul 2021. ss. 189-214

görülmektedir. Bu durumun sebebi doğal ya da antropojenik faktörlere bağlı olarak arazi örtüsünün değişmesi, yapılaşma alanlarında kullanılan malzeme türü ve yapıların desenidir.

Şekil 4: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde 13 Ocak 2020 tarihine ait YYS değerleri ve dağılışı.

Yer yüzey sıcaklık değerlerinin mahallere göre değişimini gösteren istatistikler tablo 2’de verilmiştir. En düşük değer Hacı Ömer Alpagot Mahallesinde 7,8 °C olarak en yüksek değer ise Akasya Mahallesinde 14,2 °C olarak hesaplanmıştır. Hacı Ömer Alpagot Mahallesi Habib-i Neccar Dağlarının kuzey yamacında yer alması hasebiyle güneş ışınlarını eğik açılarla almaktadır. Bunun YYS üzerindeki etkisi bu mahallede en düşük değerlerin çıkmasına sebep olmaktadır. Akasya Mahallesinde maksimum değerinin ortaya çıkmasının sebebi

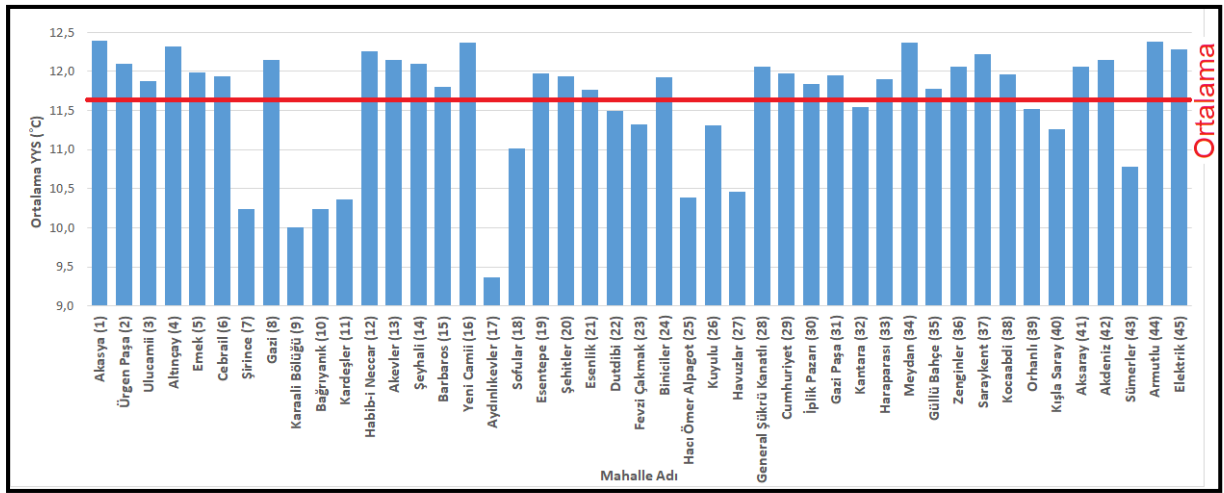
şehirlerarası otobüs terminalinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim doğal faktörlerin yanında trafiğin de yoğun olması bu alanda yüksek YYS değerini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 2: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde 13 Ocak 2020 tarihine ait YYS istatistikleri.

NO	Mahalle Adı	Nüfus	Alan (ha)	Yer Yüze Y Sıcaklığı (°C)				
				Min.	Maks.	Açıklık	Ortalama	S. Sapma
1	Akasya	25640	201,2	11,0	14,2	3,1	12,4	0,5
2	Ürgen Paşa	17659	77,6	11,0	12,7	1,7	12,1	0,3
3	Ulucamii	682	5,8	11,4	12,2	0,7	11,9	0,2
4	Altınçay	9304	68,0	11,0	13,2	2,1	12,3	0,4
5	Emek	10866	52,4	10,8	12,8	2,0	12,0	0,5
6	Cebra il	10141	30,3	10,7	13,0	2,3	11,9	0,4
7	Şirince	1275	4,4	9,1	11,2	2,0	10,2	0,6
8	Gazi	8548	40,1	11,3	13,1	1,7	12,1	0,3
9	Karaali Bölüğü	1868	7,8	8,5	11,1	2,6	10,0	0,6
10	Bağrıyanık	3939	33,8	8,8	11,7	2,9	10,2	0,6
11	Kardeşler	1592	6,5	8,3	11,7	3,4	10,4	0,7
12	Habib-i Neccar	168	2,3	11,8	12,8	1,0	12,3	0,3
13	Akevler	14207	62,3	11,4	12,9	1,5	12,1	0,3
14	Şeyhali	719	2,7	11,9	12,4	0,4	12,1	0,1
15	Barbaros	477	1,0	11,5	12,0	0,5	11,8	0,2
16	Yeni Camii	153	6,9	11,8	12,9	1,1	12,4	0,3
17	Aydınlıkevler	2262	9,0	8,0	10,7	2,7	9,4	0,6
18	Sofular	939	5,5	10,0	11,9	1,9	11,0	0,5
19	Esentepe	6675	36,5	11,3	12,8	1,4	12,0	0,3
20	Şehitler	560	2,8	11,8	12,0	0,2	11,9	0,1
21	Esenlik	9586	40,1	11,2	12,6	1,4	11,8	0,3
22	Dutdıbi	799	3,4	10,8	11,9	1,1	11,5	0,3
23	Fevzi Çakmak	1272	10,4	11,0	11,8	0,9	11,3	0,2
24	Biniciler	587	2,1	11,8	12,0	0,2	11,9	0,0
25	H. Ömer Alpagot	6345	25,2	7,8	12,1	4,4	10,4	1,1
26	Kuyulu	1451	6,7	10,7	12,0	1,3	11,3	0,4
27	Havuzlar	1215	8,6	9,0	11,4	2,3	10,5	0,6
28	G. Şükrü Kanatlı	8915	52,8	11,3	13,2	1,9	12,1	0,3
29	Cumhuriyet	7233	44,1	11,1	12,7	1,6	12,0	0,3
30	İplik Pazarı	445	1,6	11,7	12,0	0,3	11,8	0,1
31	Gazi Paşa	494	2,4	11,9	12,0	0,2	12,0	0,1
32	Kantara	934	3,1	11,2	12,0	0,8	11,5	0,2
33	Haraparası	437	92,9	11,1	12,9	1,8	11,9	0,3
34	Meydan	860	13,6	11,7	12,8	1,0	12,4	0,2
35	Güllü Bahçe	440	4,1	11,5	12,1	0,6	11,8	0,2
36	Zenginler	834	6,1	11,6	12,4	0,7	12,1	0,2
37	Saraykent	13985	113,9	11,2	13,0	1,8	12,2	0,4
38	Kocaabdi	346	1,9	11,8	12,2	0,3	12,0	0,1
39	Orhanlı	1328	10,4	10,8	12,4	1,5	11,5	0,4
40	Kışla Saray	5257	35,0	10,1	11,9	1,8	11,3	0,3
41	Aksaray	9821	69,4	10,8	13,2	2,4	12,1	0,5
42	Akdeniz	3488	26,7	11,5	12,7	1,2	12,2	0,2
43	Sümerler	12554	101,7	8,7	12,2	3,5	10,8	0,9
44	Armutlu	8463	32,4	11,6	12,9	1,4	12,4	0,3
45	Elektrik	4834	14,3	11,5	12,8	1,3	12,3	0,3

Çalışma sahasında ortalama YYS değeri 11,6 °C olarak hesaplanmış ancak mahallere göre değışkenlik göstermektedir (Şekil 5). Ortalama YYS değeri itibariyle en düşük değerler Aydınlikevler Mahallesi (9,4 °C), Karaali Bölüğü Mahallesi (10 °C), Bağrıyanık Mahallesi (10,2 °C) ve Şirince Mahallesi (10,2 °C) görülmektedir. Bu mahaller Habib-i Neccar Dağlarının kuzey yamacında yer almasından dolayı bakımın YYS üzerindeki etkisinden kaynakladığı açıktır. En yüksek ortalama YYS değeri ise Akasya, Armutlu, Meydan ve Yeni Camii mahallerinde 14,2 °C olarak ortaya çıkmaktadır. Akasya Mahallesi daha önce belirtildiği üzere otobüs terminalinin olması ve çevre yolunun buradan geçmesi ile YYS değeri artış göstermiştir. Meydan ve Yeni Camii mahalleri Antakya yerleşmesinin çekirdek kesimine denk gelmekte ve çok eski

yapılardan oluşmaktadır. “Eski Antakya” olarak adlandırılan bu saha, genellikle tek ya da az katlı müstakil meskenler ve iş alanlarından oluşmaktadır. Sokakların çok dar olduğu sahada meskenler çok sık bir dokuya sahiptir. Yapılarda çatı malzemesi olarak genellikle koyu renkli kiremitler kullanılmıştır. Ayrıca bu saha Antakya'nın Merkezi İş Alanına (MİA) denk gelmektedir.²³ Dolayısıyla insan sirkülasyonu ve trafik yoğunluğu fazla olmaktadır. Bu durum da YYS değerlerinin artmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan Armutlu Mahallesi, Defne ilçesinde yerleşme açısından en yoğun mahallerinden birine karşılık gelmekle birlikte iş alanların ve ticaretin yoğun olması, trafik hareketliliğinin fazla olması ve ayrıca yapıda kullanılan malzeme türü vb. nedenlerden yüksek ortalama YYS değerleri göstermektedir.

Şekil 5: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde 13 Ocak 2020 tarihine ait ortalama YYS değerleri grafiği

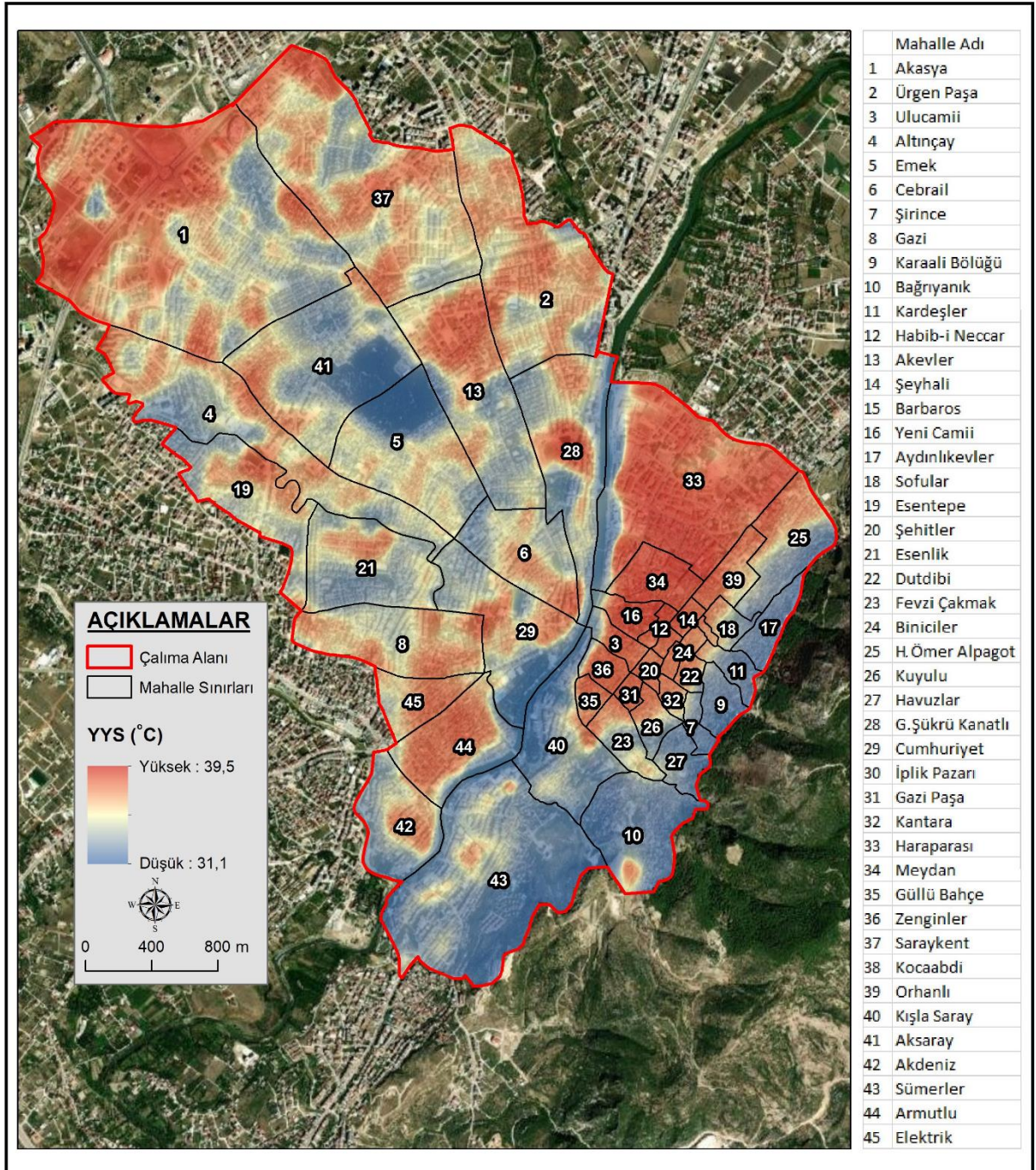
Mahallelerin YYS istatistik değerlerinden açıklık ve standart sapma değerleri paralellik göstermektedir. Açıklık değeri her bir mahallede en yüksek değer ile en düşük değer arasındaki farkı ifade ederken standart sapma değeri ise mahalle içerisindeki değerlerin mahalle ortalamasından ne kadar saptığını ifade etmektedir. Nitekim açıklık değeri ve standart sapma değerlerinin en yüksek olduğu mahalleler Hacı Ömer Alpagot, Sümerler ve Kardeşler olarak ön plana çıkmaktadır. Her üç mahallede de hem topoğrafyanın hem de arazi kullanım açısından heterojen bir durum söz konusudur. Eğim ve bakı özelliklerinin değişkenlik göstermesinin yanında arazi örtüsü açısından akarsuların bulunması, park ve bahçe alanlarının varlığıyla bitki örtüsü alanlarının mevcudiyeti, yapının deseninin ve kullanılan malzemelerin çeşitlenmesi gibi nedenler ile bu mahallelerde YYS değerleri birbirinden farklılıklar göstermektedir.

Yaz Mevsimi Yer Yüzey Sıcaklığı

Yaz mevsimi ile ilgili genel yorum yapma imkânı sağlayacak YYS değerleri için 24 Ağustos 2020 tarihinde saat 10:10 sularında çekilmiş Landsat 8 OLI-TIRS görüntüsü analiz edilerek elde edilmiş ve çalışma alanındaki dağılımı şekil 6'da verilmiştir. Çalışma alanında 31,1 °C ile 39,5 °C arasında YYS değerleri hesaplanmıştır. Genel dağılım itibarıyla bakıya bağlı olarak Habib-i Neccar Dağlarının kuzey yamaçlarında

²³ Yücel Dinç, “Antakya (HATAY) Merkezi İş Alanının (MİA) Mekânsal Gelişimi Ve Fonksiyonel Yapısı”, Akademik Bakış Dergisi, 61, (2017), ss.912-936.

tekabül eden çalışma alanının güneydoğu kesiminde güneş ışınlarının eğik açıyla gelmesine bağlı olarak düşük YYS değerleri ortaya çıkmıştır. Arazi örtüsüne bağlı olarak Asi nehri ve yakın çevresinde, Emek ve Aksaray mahalleri sınırları içerisinde yoğun bitki örtüsü ile kaplı mezarlık alanda YYS değerlerinin düşük olduğu dikkati çekmektedir. Buna karşın çalışma sahasında, çevre yolunun geçtiği ve otobüs terminalinin bulunduğu kuzeybatı kesiminde ve yapılaşmanın yoğun ve düzensiz olduğu güneydoğu kesiminde kullanılan yapı malzemelerinin de etkisiyle yüksek YYS değerleri dağılışı gösterdiği görülmektedir.

Şekil 6: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde 24 Ağustos 2020 tarihine ait YYS değerleri ve dağılışı.

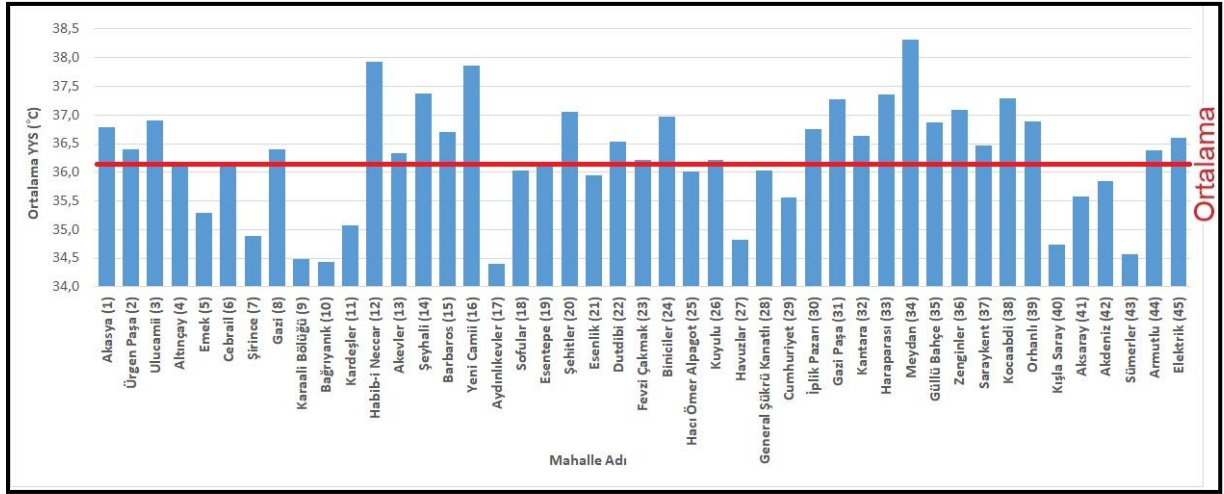
Mahalleler özelinde YYS istatistikleri tablo 3'te verilmektedir. En düşük değerler sırasıyla Cumhuriyet (31,1 °C), Kışla Saray (31,2 °C), Emek (31,6 °C) ve Sümerler (31,9 °C) mahallelerinde hesaplanmıştır. Emek Mahallesi çeşitli çam türlerinin yoğun olarak yer aldığı mezarlık alanının bulunması yaz aylarında düşük sıcaklık değerlerinin oluşmasını sağlamaktadır. Cumhuriyet, Kışla Saray ve Sümerler mahalleri Asi nehri kenarında bulunmaları, park ve bahçe alanlarının çokluğu sebebiyle çalışma alanının en düşük YYS değerlerine sahip olmaktadır. Buna karşın çalışma alanında hesaplanan en yüksek YYS değerleri Akasya (39,5 °C), Haraparası (39,3 °C), Meydan (39,2 °C) ve General Şükrü Kanatlı (39,0 °C) mahallerinde hesaplanmıştır. Akasya Mahallesi sınırlarında geçen çevre yolu ve dolayısıyla arazi örtüsündeki asfalt yoğunluğu ve ayrıca otobüs terminalin bu mahallede olması en yüksek değerlerin burada ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Haraparası ve meydan mahallerinde yüksek değerlerin sebebi yerleşmelerin deseni ve kullanılan yapı malzemesiyle ilgilidir. General Şükrü Kanatlı mahallesinde bulunan şehir stadının yıkılması ve görüntünün çekim tarihi itibarıyla bu alandaki örtünün kaldırılması ile toprağın ortaya çıkması ve yıkım sonucunda ortaya çıkan hafriyat ve moloz yığınının güneş enerjisini absorbe ederek termal dalgalarda yüksek miktarda yayılım göstermesi sonucunda yüksek YYS değeri ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde 24 Ağustos 2020 tarihine ait YYS istatistikleri.

NO	Mahalle Adı	Nüfus	Alan (ha.)	Yer Yüzey Sıcaklığı (°C)				S. Sapma
				Min.	Maks.	Açıklık	Ortalama	
1	Akasya	25640	201,2	35,1	39,5	4,4	36,8	0,9
2	Ürgen Paşa	17659	77,6	34,8	37,4	2,6	36,4	0,4
3	Ulucamii	682	5,8	35,1	38,1	3,0	36,9	0,8
4	Altınçay	9304	68,0	34,7	37,7	3,0	36,2	0,5
5	Emek	10866	52,4	31,6	36,7	5,0	35,3	1,5
6	Cebrail	10141	30,3	35,0	37,6	2,6	36,2	0,5
7	Şirince	1275	4,4	33,0	36,2	3,2	34,9	0,8
8	Gazi	8548	40,1	35,6	37,6	2,0	36,4	0,3
9	Karaali Bölüğü	1868	7,8	32,2	36,0	3,8	34,5	0,8
10	Bağrıyanık	3939	33,8	32,2	36,9	4,7	34,4	1,0
11	Kardeşler	1592	6,5	33,4	36,6	3,2	35,1	0,8
12	Habib-i Neccar	168	2,3	37,0	38,7	1,8	37,9	0,6
13	Akevler	14207	62,3	33,9	37,7	3,7	36,3	0,7
14	Şeyhali	719	2,7	37,0	38,2	1,2	37,4	0,4
15	Barbaros	477	1,0	36,5	37,0	0,5	36,7	0,2
16	Yeni Camii	153	6,9	35,3	38,7	3,4	37,9	0,9
17	Aydınlıkevler	2262	9,0	33,2	35,6	2,3	34,4	0,5
18	Soñlar	939	5,5	34,8	36,9	2,1	36,0	0,6
19	Esenitepe	6675	36,5	35,0	37,6	2,6	36,2	0,5
20	Şehitler	560	2,8	36,9	37,2	0,4	37,1	0,1
21	Esenlik	9586	40,1	35,1	37,0	1,9	36,0	0,4
22	Dutdibi	799	3,4	35,4	37,0	1,5	36,5	0,4
23	Fevzi Çakmak	1272	10,4	35,4	37,2	1,8	36,2	0,4
24	Biniciler	587	2,1	36,9	37,0	0,2	37,0	0,0
25	H. Omer Alpagot	6345	25,2	33,7	38,0	4,3	36,0	0,9
26	Kuyulu	1451	6,7	35,2	37,2	2,0	36,2	0,6
27	Havuzlar	1215	8,6	32,4	36,0	3,6	34,8	0,7
28	G. Şükrü Kanatlı	8915	52,8	32,6	39,0	6,4	36,0	0,9
29	Cumhuriyet	7233	44,1	31,1	37,5	6,4	35,6	1,3
30	İplik Pazarı	445	1,6	36,6	36,9	0,4	36,8	0,1
31	Gazi Paşa	494	2,4	37,1	37,3	0,2	37,3	0,1
32	Kantara	934	3,1	36,1	37,0	0,9	36,6	0,2
33	Haraparası	437	92,9	33,2	39,3	6,1	37,4	1,2
34	Meydan	860	13,6	36,3	39,2	2,9	38,3	0,5
35	Güllü Bahçe	440	4,1	36,3	37,4	1,1	36,9	0,3
36	Zenginler	834	6,1	35,1	37,6	2,4	37,1	0,6
37	Saraykent	13985	113,9	35,4	38,3	2,9	36,5	0,5
38	Kocaağdi	346	1,9	37,0	38,0	1,0	37,3	0,3
39	Orhanlı	1328	10,4	36,0	38,1	2,1	36,9	0,5
40	Kışla Saray	5257	35,0	31,2	37,1	6,0	34,7	1,3
41	Aksaray	9821	69,4	32,3	37,2	5,0	35,6	1,0
42	Akdeniz	3488	26,7	33,7	37,0	3,3	35,8	0,7
43	Sümerler	12554	101,7	31,9	36,7	4,9	34,6	1,2
44	Armutlu	8463	32,4	32,6	37,5	4,8	36,4	1,0
45	Elektrik	4834	14,3	35,9	37,2	1,3	36,6	0,4

Mahalleler bazında en yüksek ve en düşük değerlerden ziyade ortalama YYS değerleri daha anlamlı sonuçlar vermektedir. Bütün çalışma sahası itibarıyla ortalama 36,1 °C YYS değeri bulunurken mahallelere göre değişiklik göstermektedir (Şekil 7). Ortalama sıcaklık değerleri itibarıyla Aydınlıkevler, Bağrıyanık, Karaali Bölüğü mahalleri kuzey yamaçta yer almaları sonucu bakının, Sümerler ve Kışla Saray mahalleri ise Asi nehrinin, park ve bahçe alanlarının etkisiyle çalışma alanının en serin koşula sahip mahalleleri olduğu tespit edilmiştir. En yüksek ortalama YYS değerleri Antakya ilçesinin güneydoğu kesiminde bulunan Habib-i

Neccar Dağlarının kuzey yamaçlarını oluşturan şeridin dışında kalan mahallelerde (Meydan, Habib-i Neccar, Yeni Camii, Şeyhali, Haraparası, Kocaabdi, Gazi Paşa, Zenginler, Şehitler ve Biniciler) 37 °C ve üzeri olarak görülmektedir. Meydan Mahallesi 38,3 °C ile çalışma sahasının en yüksek ortalama değerine sahiptir. Daha önce de belirtildiği üzere çalışma sahasının bu kesimi 'Eski Antakya' olarak adlandırılan tarihi Antakya şehrinin çekirdeğinin oluşturmaktadır. Buradaki yapıların çok sık olması, yeşil ve sulak alanların azlığı, kullanılan yapı malzemelerinin güneş ışınlarını absorbe eden türden olması, Antakya şehrinin merkezi iş sahasına denk gelmesi gibi sebepler burada yer yüzeyinin fazla ısınmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu kesimin büyük bölümü sit alanı olmasından dolayı arazi örtüsünden değişikliğe de engel olmaktadır.

Şekil 7: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde 24 Ağustos 2020 tarihine ait ortalama YYS değerleri grafiği

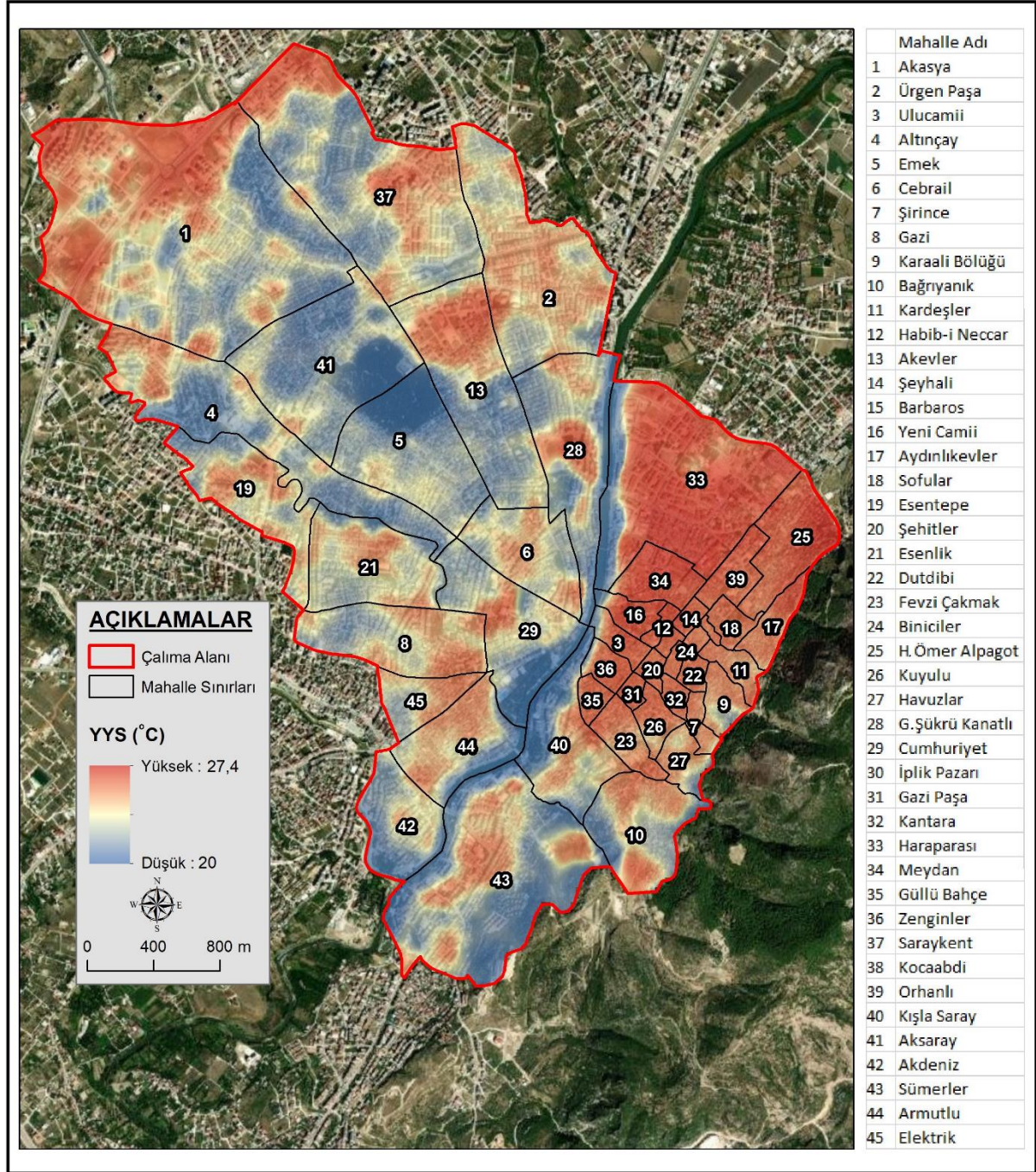
Açıklık ve standart sapma değerleri bir mahalledeki YYS değerlerin birbirlerine ve ortalamaya yakınlığını/uzaklığını gösterir. Arazi örtüsü, yerleşmenin deseni ve materyal özellikleri açısından homojen olan mahallerde düşük değerler, heterojen olan mahallelerde ise yüksek değerler ortaya çıkar. Bu bağlamda Cumhuriyet, Kışla Saray, Emek, Sümerler ve Haraparası mahallerinde yüksek açıklık ve standart sapma değerleri hesaplanmış, bu mahallelerde arazi örtüsünde değişkenlik ve yerleşme özelliklerinde çeşitlilik olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Biniciler, Gazi Paşa, Şehitler ve İplikpazarı mahallelerinde daha sade ve yeknesak durum olduğu değerlendirilmektedir.

Yaz ve Kış Mevsimleri Yer Yüzeyi Sıcaklık Farkı ve Dağılışı

Şehir merkezlerinde yaz mevsimi ile kış mevsimi arasında sıcaklık farklarının tespit edilmesi, arazi örtüsü, yapılaşmanın desen ve düzen özellikleri, kullanılan yapı malzemeleri gibi özelliklerin sıcaklık farklarını nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla 24 Ağustos tarihine ait YYS değerlerinden 13 Ocak tarihi YYS değerleri çıkarılarak fark görüntüsü elde edilmiştir (Şekil 8). Elde edilen görüntü Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahalleleri haritası ile karşılaştırılarak mahallelere göre YYS fark değerleri hesaplanmıştır.

Çalışma alanı genelinde; Asi nehri ve yakın çevresi, park ve bahçe alanları, mezarlık alanı ve yapılaşmanın daha düzenli, seyrek ve düzenli olduğu alanlarda sıcaklık farkının düşük olduğu görülmektedir.

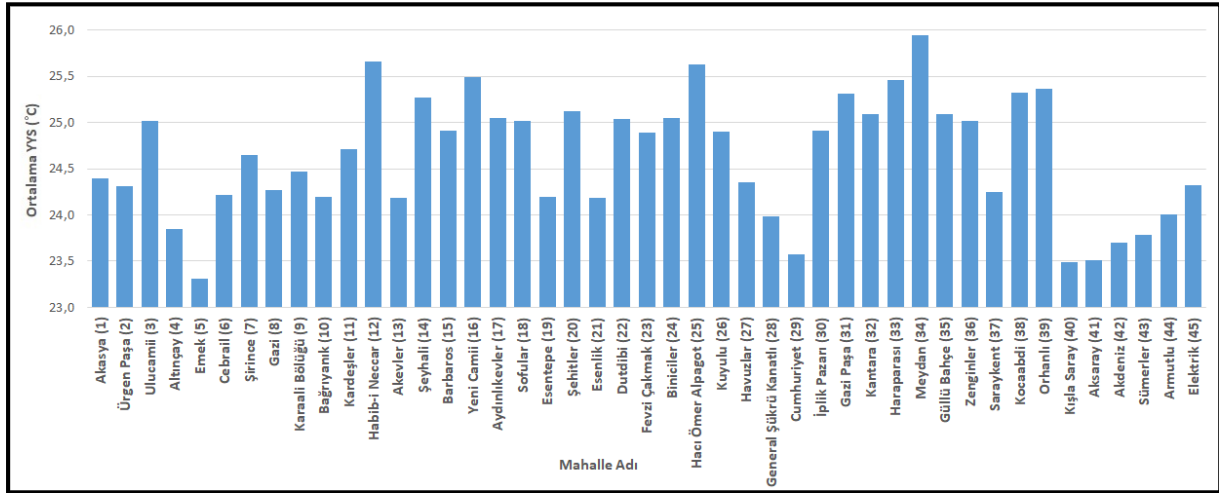
Diğer taraftan betonlaşmanın yoğun olduğu, yerleşme deseninin sık ve düzensiz olduğu alanlarda ise sıcaklık farkının yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Şekil 8: Antakya ve Defne ilçeleri merkez mahallerinde yaz ile kış mevsimi arasındaki YYS farkları ve dağılışı.

Mahalle bazında hesaplanan sıcaklık farkı ortalamaları şekil 9'daki grafik ile gösterilmektedir. Emek, Kışla Saray, Aksaray, Cumhuriyet, Akdeniz, Sümerler, Altınçay, General Şükrü Kanatlı ve Armutlu mahallerinde sulak ve yeşil alanların mevcudiyetinden dolayı sıcaklık farkları düşük çıkmıştır. Meydan, Habib-i Neccar, Hacı Ömer Alpagot, Yeni Camii, Haraparası, Orhanlı, Kocaabdi, Gazi Paşa ve Şeyhali mahallerinde yaz-kış mevsimleri arasında sıcaklık farklarının yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu

mahallelerde göreceli olarak yaz aylarında yer yüzeyi daha fazla ısınmakta, kış aylarında ise daha çok soğumaktadır.

Şekil 9: Mahallelere göre yaz ile kış mevsimi arasındaki YYS farkı ortalama değerleri

Sonuç

Çalışmada Hatay ilinin merkez ilçeleri olan Antakya ve Defne ilçelerinin merkez mahallerinde YYS değerlerinin yıl içerisinde sıcak ve soğuk mevsimlerde nasıl değiştiğinin, bu değerlerin mekânsal dağılımını ve etkileyen doğal ve/veya beşeri faktörlerin ve etki düzeylerinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma 13 Ocak 2020 ve 24 Ağustos 2020 tarihlerinde çekilen Landsat 8 OLI-TIRS görüntüleri kullanılmış ve Mono-Window Algorithm yöntemi ile YYS değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen her iki tarihe ait sonuç verileri ayrı ayrı değerlendirildikten sonra farkları alınarak sıcak ve soğuk dönemler arasında meydana gelen değişim ve mekânsal dağılışı ele alınmıştır.

Ocak ayında, çalışma alanı genelinde 7,8 °C ile 14,2 °C arasında değişen YYS değerlerinin ortalaması 11,6 °C olarak hesaplanmıştır. Ağustos ayında ise 31,1 °C ile 39,5 °C arasında değerler gösteren YYS'nin ortalaması 36,1 °C olarak tespit edilmiştir. İki dönem arasında ortalama 24,5 °C YYS farkı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. İki sonuç verinin farkı alındığında mekânsal anlamda değişen ve 20 °C ile 27,4 °C arasında YYS farklarının olduğu görülmüştür.

Çalışma alanında YYS değerleri ve dağılışı üzerinde doğal ve beşeri birçok faktör tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucu itibarıyla bu faktörler ve etkileri aşağıda sıralanmaktadır.

- Yerleşme alanlarının kurulduğu bakı özellikleri YYS değerlerini etkilemektedir. Kuzeye bakan yamaçlarda güneş ışınlarının geliş açısının azalmasına bağlı olarak bu alanlarda YYS değerleri düşerken güney güneydoğu yamaçlarda değerler yükselmektedir.
- Akarsu, göl gibi sulak alanlar özellikle sıcak mevsimlerde YYS değerlerinin çevresine göre azalmasını sağlamakta ve daha serin bir ortam sunmaktadır.

- Park, bahçe gibi yeşil alanlar da sulak alanlar gibi YYS değerlerinin düşük seyretmesini sağlamaktadır. Hava sıcaklığı üzerindeki etkisiyle birlikte düşününce özellikle sıcak mevsimlerde daha yaşanabilir bir ortam sunmaktadır.
- Yerleşme alanlarında yollar asfalt örtüsü nedeniyle güneş ışınlarını daha fazla absorbe edip ısı enerjisine dönüştürerek yayılım göstermeleri sebebiyle yüzey sıcaklığını arttırmaktadır. Özellikle çevre yolları gibi geniş yolların bulunduğu ve yol ağlarının sık olduğu alanlarda YYS değerleri yüksek çıkmaktadır.
- Otobüs terminali, merkezi iş sahaları gibi alanlarda YYS değerleri yüksek çıkmaktadır. Bu gibi alanlarda doğal ısınmaya ilave olarak motorlu taşıtların ve insan sirkülasyonunun yoğun olmasıyla sıcaklık değerleri artmaktadır.
- Yapı deseni ve sıklığı YYS değerleri üzerinde etkili olmaktadır. Düzenli ve seyrek desene sahip alanlarda YYS değerleri düşerken, yoğun ve düzensiz yerleşmelerin olduğu alanlarda değerler artmaktadır.
- Yapı malzemesi YYS üzerinde etkili olan diğer bir faktör olup özellikle çatılarda kullanılan koyu renkli kiremit gibi malzemeler yüzey sıcaklığının artmasına sebep olmaktadır.

Kaynakça

- Atabey, Figen, “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(7), (2015), ss. 193-209.
- Avdan, Uğur, Jovanovska, Gordana, “Algorithm For Automated Mapping Of Land Surface Temperature Using LANDSAT 8 Satellite Data”, *Journal of Sensors*, 2 (2016), ss. 1-8
- Canan, Fatih, “Kent Geometrisine Bağlı Olarak Kentsel Isı Adası Etkisinin Belirlenmesi: Konya Örneği”, *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(3), (2017), ss. 69-80.
- Çiçek, İhsan, Doğan, Uğur, “Ankara’da Şehir Isı Adasının İncelenmesi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3(1), (2005), ss. 57-72.
- Dinç, Yücel, “Büyükşehir Belediyeli İllerde Kentsel Alanların ve Kent-Kır Nüfusunun Belirlenmesi: Hatay Örneği”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 20(1), (2022), ss. 191-219.
- Dinç, Yücel, “Antakya (HATAY) Merkezi İş Alanının (MİA) Mekânsal Gelişimi Ve Fonksiyonel Yapısı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 61, (2017), ss.912-936.
- Dinç, Yücel, Antakya (Hatay) Şehir Coğrafyası, Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2015)
- Erener, Arzu, Sarp, Gülcan, “Spatiotemporal Distribution Of Industrial Regions And Impact On LST In The Case Of Kocaeli”, *FIG Congress (2018)*, İstanbul.

- Geçen, Reşat, “Dağlık Alanlarda Yer Yüzey Sıcaklığının Değişimi Ve Üzerinde Etkili Olan Faktörler: Kaçkar Dağı Ve Yakın Çevresi Örneği”, Coğrafi Perspektifle Dağ ve Dağlık Alanlar II (Sürdürülebilirlik-Yönetim-Örnek Alan İncelemeleri), Kriter Yayınları, İstanbul 2021. ss. 189-214
- Geçen, Reşat, Usun, Çetin Furkan, “Hatay İlinin Konum ve Biçim Özelliklerinden Dogan Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi”, HATAY (Anavatana Katılısının 80. Yılı Armaganı), Hiperyayın, İstanbul 2019, ss. 415-433
- Gillespie, Alan, Rokugawa, Shuichi, Matsunaga, Tsuneo, Cothern, John Steven, Hook, Simon, Kahle, Anne B., “A Temperature And Emissivity Separation Algorithm For Advanced Spaceborne Thermal Emission And Reflection Radiometer (ASTER) Images”, IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing, 36(4), (1998), ss. 1113–1126.
- Jiménez-Muñoz, Juan C., Sobrino, José A., “A Generalized Single-Channel Method For Retrieving Land Surface Temperature From Remote Sensing Data”, Journal of Geophysical Research, 109, (2003), ss. 8112.
- Kum, Gülşen, Gönençgil, Barbaros, “Göztepe, Kandilli ve Şile Sıcaklık Verileri Kullanılarak İstanbul’da Şehir Isı Adası Etüdü”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2006), İstanbul.
- Küçükönder, Muhterem, Karabulut, Murat, Çelik, Mehmet Ali, “Afşin-Elbistan Termik Santral Çevresinde Yer Yüzeyi Sıcaklıklarının Değişimi”, Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı, (2014), ss. 445-452.
- Mercan, Çağrı, “Yer Yüzey Sıcaklığının Termal Uzaktan Algılama Görüntüleri İle Araştırılması: Muş İli Örneği”, Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi, 2(2), (2020), ss. 42-49.
- Polat, Nizar, “Mardin İlinde Uzun Yıllar Yer Yüzey Sıcaklığı Değişiminin İncelenmesi”, Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi, 2(1), (2020), ss. 10-15.
- Qin, Zhihao, Karnieli, Arnon, Berliner, Pedro, "A Mono-Window Algorithm For Retrieving Land Surface Temperature From Landsat TM Data And Its Application To The Israel-Egypt Border Region.", International Journal of Remote Sensing, 22(18), (2001) ss. 3719–3746.
- Sobrino, José A., Li, Zhao-Liang, Stoll, Marc-Philippe, Becker, Francois, “Multi-Channel And Multi-Angle Algorithms For Estimating Sea And Land Surface Temperature With ATSR Data”. International Journal of Remote Sensing, 17, (1996), ss. 2089–2114.
- Şekertekin, Ali İhsan, Marangoz, Aycan Murat, “Zonguldak Metropolitan Alanındaki Arazi Kullanımı Arazi Örtüsünün Yer Yüzey Sıcaklığına Etkisi”, Geomatik Dergisi, 4(2), (2019), ss. 101-111
- Topuz, Muhammet, Geçen, Reşat, “Silifke Ve Erdemli İlçe Merkezlerinin Yer Yüzey Sıcaklığına Etkisi”, Çukurova Araştırmaları Dergisi, 7(3), (2021), ss. 439-453.

- Tozam, İnci, Bulut Karaca, Ülger, “Kentsel Isı Adası Etkisi ve Serin Çatılar”, 9. Ulusal Çatı & Cephe Konferansı, 12 - 13 Nisan 2018, İstanbul
- Usun, Çetin Furkan, Geçen, Reşat, “Uluslararası Sular Kapsamında Hatay İli Hidropolitikiği”. Journal of International Social Research, 11(61), (2018), ss. 361-374.
- Yılmaz, Erkan, “Landsat Görüntüleri İle Adana Yüzey Isı Adası” Coğrafi Bilimler Dergisi, 13(2), (2015), ss. 115-138.

YEDİNCİ BÖLÜM

AMANOS (NUR) DAĞLARININ HATAY BÖLÜMÜNDE YAYILIŞ GÖSTEREN MİKİSOMİSETLER (CIVİK MANTARLAR)

Hayri BABA*

Giriş

Miksomisetler (Mycetozoa) çok nukleuslu, bir veya daha fazla spor meydana getirebilen, ortalama büyüklüğü 1-2 mm olan, hücre çeperi olmayan canlılardır (Sevindik ve Akgöl, 2019). Çok uzun yıllar mantarlara benzer ekolojik istekleri nedeniyle mantarlar aleminde incelenmiş olmasına rağmen, yeni sınıflandırma sistemine göre Protista âleminde Mycetozoa içerisinde incelenir. Karasal ekosistemlerde oldukça yaygın olarak bulunan nadiren de sucul formları olabilen fungus benzeri organizmalardır (Baba ve ark., 2019). Bazı miksomiset türleri dünyanın her tarafında kozmopolit yayılış gösterebilirler. Miksomisetler çürümüş substratların üzerinde, ortamdaki bakteri, alg, maya gibi mikroorganizmaları yiyerek beslenir, ortamın ışık, nem ve sıcaklık gibi özelliklerine de duyarlı olarak gelişirler. Miksomisetler çürümekte olan odun, kütük, dal, canlı ya da ölü ağaçların kabukları, meyveleri, ölü yaprak veya döküntüleri, her türlü hayvansal çürümüş materyaller ve otopur gübreleri gibi çok farklı substratlarda yayılış gösterirler (Tsurykau, 2017). Mikrobial faaliyetin olduğu, kirlilik faktörlerinden uzak sıcak ve nemli doğal ortamlar en çok tercih ettikleri yerlerdir.

Bazı makro yapıdaki miksomisetler doğrudan insan besini olarak kullanılabilir, yenebilir. Örneğin genç *Enteridium lycoperdon aethalium*ları ve *Fuligo septica* plasmodyumları Meksika'da toplanır, kurutulur, kızartılarak insanlar tarafından tüketilir. Ayrıca plasmodyum ve bazı miksomisetlerin fruktifikasyonları çok güzel görünüőe sahip ve ilgi çekicidir, fotoğrafçılar ve bazı insanlar için "dayanılmaz model" olarak görülür (Stephenson ve Stempen, 2000). Miksomisetler aynen mantarlar ve bitkiler gibi buldukları substrat içeriğine ve çevreye bağılı olarak bünyelerinde ağır metal biriktirme eğilimindedirler. Bu kapsamda miksomisetler bir bölgenin ağır metal kirliliğinin belirlenmesinde önemli biyoindikatörlerdir (Alvarado ve Stephenson, 2017). Yapılan bir çalışmada

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Biyoloji Bölümü, 31060 Antakya Hatay, Türkiye

hayribaba_68@hotmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1837-4321>

Miksomisetlerde 100 kadar doğal bileşiğin varlığı bunların kimyasal yapıları ve biyolojik aktiviteleri gösterilmiştir. Bu çalışmada lipitler, yağ asidi amidleri ve türevleri, alkaloidler, aminoasitler ve peptidler, naftoquinon pigmentleri, aromatik bileşikler, karbonhidrat bileşikleri ve terpenoid bileşikler gibi sadece yapısı iyi tanımlanan metabolitlere yer verilmiştir (Dembitsky ve ark., 2005). Doğada Miksomisetler bakteri, fungal sporlar ve diğer küçük organizmalarla beslenirler, fakat bazı funguslar ve özellikle böcek türleri için de uygun substratları, yaşam alanlarını, onların besinlerini oluştururlar ve ekolojik döngüye katkıda bulunurlar (Baba ve Sevindik, 2018).

Miksomisetler Protista'nın Mycetozoa şubesinde yer alır. Dünya genelinde Protostelia ve Myxogastria sınıflarında Protosteliida, Echinostellida, Liceida, Trichiida, Physarida ve Stemonitida olmak üzere 6 takımda 15 familya, 67 cins ve 1041 tür bilinmektedir (Lado, 2020). Türkiye'de ise bugüne kadar 6 takım, 13 familya, 45 cins ve 301 tür tespit edilmiştir (Baba ve Sevindik, 2022). Türkiye ılıman iklim kuşağında olması ve oldukça zengin bir biyoçeşitliliğe sahip olması nedeniyle miksomiset sayısının daha da fazla olması beklenmektedir.

Toros Dağ zincirinin en güneydeki kısmını oluşturan Sedir Dağları olarak da bilinen, Amanos (Nur) Dağları, İskenderun Körfezi kıyısında, Türkiye'nin en güney ucunda yer alan Kel Dağ'ının (Samandağ) kuzeyinden başlayarak, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda Kahramanmaraş'a kadar uzanır. Orta Torosların bir parçası olan Nur Dağları, Güneydoğu Torosların Anadolu'daki başlangıcını oluşturur (Aytaç ve Semenderoğlu, 2014). Bu çalışmamızda endemik biyoçeşitliliği ve çok farklı yüzey şekilleriyle bilim insanlarının hep ilgisini çeken Amanos (Nur) Dağlarında toplanan miksomisetlerle bu bölgenin ve Türkiye'nin mikrobiyotasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Materyal Ve Yöntem

2.1. Araştırma Sahasının Tanıtımı

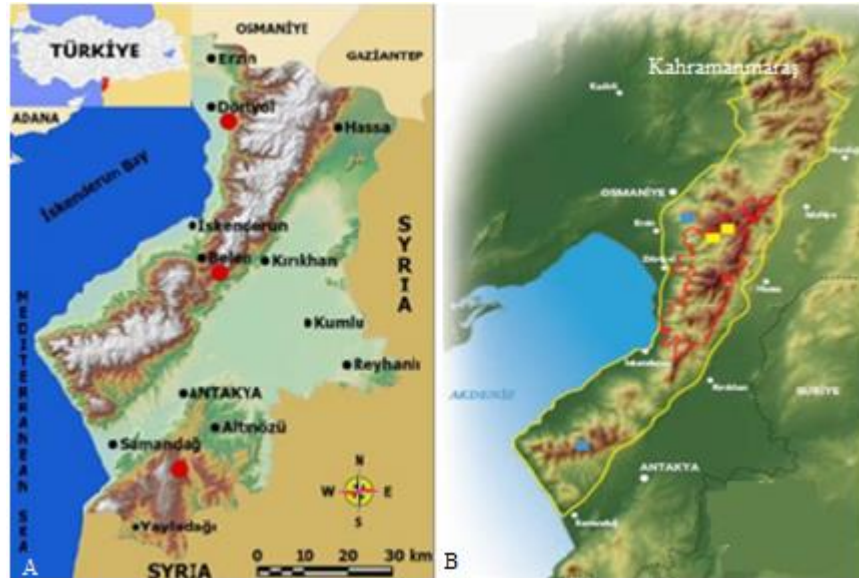
2.1.1. Araştırma Sahasının Coğrafi Konumu

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla, Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz gibi üç farklı floristik alanın kesişim yeridir. Güney kısmında Toros ve Amanos Dağlarının, kuzey sınırlarında ise Kuzey Anadolu Dağlarının olması ülkemizde farklı yükseltiler, değişik iklim tipleri ile zengin flora ve vejetasyon tiplerinin yetişmesini sağlamıştır. Bu fitocoğrafik bölgeler dışında, Türkiye'ye özgü Anadolu Diyagonalı (Anadolu Çaprazı)'ni de barındırmaktadır. Anadolu Diyagonalı, kuzeyde Bayburt'tan doğuya ve Antitoroslara doğru ilerlemekte ve burada iki kola ayrılmaktadır; bu kollardan biri Amanos Dağları'na, diğeri Orta Toroslara doğru uzanmaktadır (Özhatay ve Ark., 2003).

Amanos (Nur) Dağları 372779 ha yüzölçümü, deniz seviyesinden başlayıp 2240 metreye ulaşan yüksekliği ile 36,34°D boylamı, 36,85°K enlemleri aralığındadır. Hatay (Dört Yol, Erzin,

Hassa, Antakya, Arsuz, İskenderun, Kırıkhan, Belen, Samandağ ilçeleri), Osmaniye (Osmaniye merkez, Düziçi, Bahçe, Hasanbeyli), Kahramanmaraş (Kahramanmaraş merkez, Andırın, Türkoğlu), Gaziantep (Nurdağı, İslahiye) illerine sınırı vardır (Resim 1). Deniz seviyesinden itibaren dik bir şekilde yükselerek Dörtöyl ilçesinin doğusundaki Bozdağ'ın (Mıgır Tepe) zirvesine (2240 metre) kadar yükselir. Bu dağ silsilesi üç bölüme ayrılır: En kuzeyde Çimen Dağı, orta kısımda Bozdağ ve Samandağ kıyılarına yakın Musa Dağı yer alır. Amanos Dağları'nın doğu- batı yönünde genişliği 15-30 km arasında değişir. Denizden yüksekliği ortalama 1500-2000 m olan dağ silsilesinin en önemli zirvesi, kuzey ucunda yer alan Düldül Dağı'dır (2268 m). Diğer zirveler arasında, kuzeyden güneye doğru Çimen Dağı (2259 m), Yağlıpınardazı (2168 m), Boz Dağ (2240 m), Karlık Tepe (1382 m) ve Kızıl Dağ (Susuz Tepe, 1702 m) sayılabilir (Avcıoğlu ve Lise, 2007; Güzelmansur ve Lise, 2013).

Bu çalışmamızı Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda, kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanan Amanos Dağları'nın Hatay bölümünde gerçekleştirdik. Amanos Dağları'nın Hatay bölümünü ise en güneyde Samandağ'dan başlayıp Arsuz ve Antakya'ya uzanan Güney Amanoslar, ortada Antakya'dan başlayıp Kırıkhan, Belen ve İskenderun'a kadar uzanan Orta Amanoslar ve kuzeyde İskenderun'dan başlayıp Payas, Dörtöyl ve Erzine kadar uzanan Kuzey Amanoslar olarak üç bölüme ayırarak araştırdık.

Resim 1. Amanos Dağlarının A: Hatay Bölümü (Baba ve Özyiğit, 2017'den) B: Amanos Dağları ve Yakın çevresi (Güzelmansur ve Lise, 2013'den)

2.1.2. Araştırma Sahasının İklimi

İklim; dünyanın herhangi bir noktasındaki atmosfer olaylarının (sıcaklık, yağış, nispi nem, basınç ve rüzgârlar gibi) mevsimlik ve yıllık değişimlerinin ortalamaları ile bu iklim elemanlarının yıl içindeki genel seyrini ifade eden meteorolojik faktörlerin bir araya toplanması olarak

tanımlanmaktadır (Akman, 1999). Çalışma alanımızın alçak kesimlerinde Akdeniz iklimi, yüksek kesimlerinde Akdeniz dağ kuşağının iklim özellikleri görülmekle birlikte, sahanın farklı kesimlerinde coğrafi şartların etkisine bağlı olarak önemli değişiklikler görülür. Sahanın alçak kesimlerinde yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı iklim şartları hâkim iken, sahanın yüksek kesimlerinde kışları soğuk, sert, kar yağışlı geçer. Ancak çalışma alanımızın genelinde Akdeniz sıcaklık rejimi görülür (Aytaç ve Semenderoğlu 2014).

Amanos Dağları ve yakın çevresindeki istasyonların yıllık sıcaklık ortalamaları, 16,8 °C ile 20 °C arasında değişmektedir. Ancak Amanos Dağları'nın yüksek kesimlerinde yıllık sıcaklık ortalamalarının, daha düşük olması beklenir. Denize paralel uzanan Amanos Dağları, Akdeniz'den gelen denizel etkilerinin iç kısımlara sokulmasını büyük ölçüde engeller. Bu durum sahanın doğusu ile batısı arasında sıcaklık koşulları açısından farklı koşulların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Amanos Dağları çevresindeki istasyonlarda sıcaklığın yıl içerisindeki seyrine bakıldığında, en düşük sıcaklıkların Ocak ve Şubat aylarında olduğu görülür. İnceleme alanı çevresindeki meteoroloji istasyonlarında kış mevsimini temsilen Ocak ayı ortalama yüksek sıcaklığı 9.4-15.4 °C aralığında iken; yaz mevsimini temsilen temmuz ayında 30.6- 37 °C civarındadır. Dağın doğusundaki istasyonlarda, Ocak ayı ortalama yüksek sıcaklığı 9-12 °C civarında iken batıdaki istasyonlarda 15 °C civarında Temmuz ayında ise doğudaki istasyonlarda ortalama yüksek sıcaklıklar 34-37 °C civarında iken batıdaki istasyonlarda 30-33 °C civarındadır (Aytaç ve Semenderoğlu 2014).

Amanos Dağları çevresindeki meteoroloji istasyonlarında yıllık ortalama yağış miktarı 562 mm ile 945 mm arasında değişmektedir. Dağın batısı ile doğusundaki istasyonlarda yağış miktarları bakımından ciddi farklılıkların olduğu göze çarpar. Buna karşılık nemli hava kütlelerinin geçişine engel olan dağın doğu yamacında ise yağış miktarı düşer. Yağışın aylara dağılımına bakıldığında en çok yağışın, dağın batısındaki istasyonlarda genel olarak Şubat-Mart aylarında düştüğü görülmekte. Buna karşılık dağın doğusundaki istasyonlarda ise en çok yağışın Aralık, Ocak ve Şubat aylarında düştüğü görülür. İstasyonların hepsinde en az yağış Temmuz-Ağustos aylarında görülür (Aytaç ve Semenderoğlu 2014).

Buharlaşma ve nem koşulları açısından Amanos Dağları'nın doğu ve batı yamaçları birbirlerinden farklı özellikler gösterirler. Yıl boyu deniz üzerinden gelen nemli hava kütleleri Amanos Dağları'nın batı yamaçları boyunca yükselmekte soğuyup nispi nemin yükselmesine ve dolayısı ile yağışın oluşmasına neden olmaktadır. Buna karşılık dağın doğu kesiminde aynı hava kütleleri yamaç boyunca alçalmakta ve ısınıp doyma noktasından uzaklaşmakta, hatta fön karakteri kazanarak kurutucu etkiler ortaya çıkarmaktadır. Amanos Dağları'nda nem ve buharlaşma koşullarını etkileyen önemli bir unsur rüzgârdır. Ayrıca yıl boyu esen şiddetli rüzgârlar, buharlaşmayı arttıran önemli bir etken olup buralarda kuraklığı arttırıcı etki yaratmaktadır (Aytaç ve Semenderoğlu 2011).

İnceleme alanı çevresinde yer alan yerleşmelerde, yaz döneminde özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında ortalama bağıl nem % 60 - % 80 arasında değişmektedir. Bu durum özellikle yerleşim yerlerinde, düşük rakımlı alanlarda yaz döneminde yüksek sıcaklık ve aşırı nem nedeniyle son derece bunaltıcı atmosfer koşulları oluşturmaktadır (Aytaç ve Semenderoğlu, 2014).

2.1.3. Araştırma Sahasının Bitki Örtüsü

Amanos Dağları'nda yaklaşık 251'i Türkiye'de endemik olmak üzere 1580 kadar takson kayıtlıdır (Özhatay ve Ark., 2003). Akdeniz flora elementleri açısından coğrafi konumu gereği Amanos Dağları'nın Türkiye geneline göre iki kat fazla içeriğe sahip olduğu bilinmektedir. Alan İran-Turan flora bölgesine olan yakınlığına rağmen bu bitki elementlerinin çok az bir bölümünü içermektedir. Yaklaşık 400 km uzaklıkta yer alan Avrupa-Sibirya flora bölgesine ait *Fagus orientalis*, *Taxus baccata*, *Ilex colchica*, *Sanicula europaea* gibi oksin türleri açısından sahip olduğu çeşitliliğin Türkiye genelinden yüksek olması bölgenin önemini arttırmaktadır (Yılmaz, 2001).

Araştırma alanımız Karadenize özgü ormanlar ile Akdenize özgü maki toplulukları ve ormanları, yüksek dağ çayırları, derin ve nemli vadilerdeki nehir kıyısı bitki toplulukları ve az miktarda tarım alanından oluşur. Alanın doğu yamaçları ise bıçakla kesilmiş gibi farklı bir bitki örtüsüne sahiptir. Saçlı meşe (*Quercus cerris*) ve Kermes meşesi baskın maki toplulukları geniş alanlar kaplar. Bunlara yer yer kızılçam toplulukları eşlik eder. Kahramanmaraşa yakın kuzey bölümündeki ormanlar büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Kızılçam baskın ormanların yükseklerinde Karaçam, Gökmar, Sedir ve Ardıçlara rastlanır. Buradaki dere yataklarında yer yer Karadeniz bitki örtüsü elemanları görülür (Anonim 2022).

Amanos Dağları için kıyıdağdan itibaren üç kuşak halinde tanımlanan taksonlar olan; kıyılarda Akdeniz bitki örtüsü olan maki, yukarılara çıkıldıkça Akdeniz ve Karadeniz bitki örtüsü özelliklerine sahip ormanlar ve orman üst sınırı üzerindeki yüksek dağ bozkırı bitki örtüsü görülür;

Maki bitki örtüsü: 600 m yüksekliğe kadar büyük herdem yeşil, çalı topluluklarından oluşur. Bu bitki örtüsü değişik topografik ve toprak özelliklerine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Çoğunlukla *Arbutus andrachne*, *Calytome villosa*, *Cistus creticus*, *Cotinus coggygria*, *Erica manipuliflora*, *Myrtus communis ssp. communis*, *Laurus nobilis*, *Phillyrea latifolia ssp. orientalis*, *Pistacia lentiscus*, *P.terebinthus ssp. palaestina*, *Quercus coccifera*, *Rhamnus punctatus var. angustifolius*, *Styrax officinalis* gibi türlerden bir ya da daha fazlasının hakim olduğu topluluklar halinde bulunur (Özhatay ve Ark., 2003; Güzelmansur ve Lise, 2013).

Orman bitki örtüsü: 350 m'den başlar ve 1900 m'ye kadar çıkmaktadır. Benzer şekilde jeoloji, topoğrafya, yükseklik farkları ve iklimsel özelliklere bağlı olarak, orman kuşağı içinde hakim olan

ağaç türleri de değişiklik gösterir. Bu bağlamda Amanos Dağları orman bitki örtüsü 5 farklı orman tipini barındırmaktadır: Kızılçam (*Pinus brutia*) ormanları, Saçlı meşe (*Quercus cerris* var. *cerris*) yüksek ormanı, Doğu kayını (*Fagus orientalis*) ormanı, Karaçam (*Pinus nigra* ssp. *pallasiana*) ormanı, Sedir-Doğu Anadolu sapsız meşesi (*Cedrus libani-Quercus petraea* ssp. *pinnatifolia*) ormanı (Yılmaz, 2001; Güzelmansur ve Lise, 2013).

Dağ Bozkır Toplulukları: Ağaç sınırının (1900 m) yukarısında bitki örtüsü, bodur çalılar ve otsu bitkiler bakımından zengin bir flora içeren dağ bozkır topluluklarına dönüşür. Bu bitki örtüsünde baskın olarak bulunan taksonlar arasında; *Acantholimon libanoticum*, *Alyssum condensatum* ssp. *flexibile*, *Astragalus macrourus*, *Cerasus prostrata* var. *prostrata*, *Ferula elaeochytris*, *Galatella amani*, *Juniperus oxycedrus* ssp. *oxycedrus*, *Marrubium globosum* ssp. *globosum*, *Sedum album*, *Thymus kotschyanus* var. *Glabrescens* ve *Verbascum amanum* sayılabilir (Özhatay ve Ark., 2003; Güzelmansur ve Lise, 2013).

2.1.4. Araştırma Alanından Örnek Toplanan Yerler

Amanos (Nur) Dağlarının Hatay Bölümünde Samandağ, Arsuz, Antakya, Kırıkhan, Belen, İskenderun, Payas ve Dört Yol ilçesinde 40 farklı lokalitede örnekler toplanmıştır. Güney Amanos Dağları: güneyde Samandağ, kuzeyde İskenderun-Belen, batı yakasında Arsuz-Akdeniz ve doğuya bakan yamaçlarında Antakya'ya kadar uzanır. Güney Amanos Dağları bölümünde yer alan Batıyaz, Büyükkoba, Çamlıyayla, Ceylandere, Gülderen, Kale, Karlısu, Sahil, Seldiren, Vakıflı istasyonlarından örnekler toplanmıştır (Baba ve Doğan, 2018).

Orta Amanos Dağlarının Kırıkhan, Belen, bölümünde: Alan yaylası, Bektaşlı, Ceylanlı, Delibekirli, Karataş, Kodallı, Kurtuluşoğusku, Saylak, Taşoluk, Telbizik Osman Erdal Tiryaki Ormanı, Gedik, Akgün, Atik Yaylası, Şenbük, Güzelyayla, Kıcı, Soğukoluk, Müftüler, Kömürçukuru istasyonlarından örnekler toplanmıştır (Baba ve ark., 2019; 2020).

Kuzey Amanos Dağlarının Dört Yol, Payas İskenderun bölümünde: Çağlalık, Çınarlık, Çökek, Denizciler, Dört Yol (Merkez), Kargacık, Mermer Mevki, Payas (Sahil), Rabat, Sincan, Topaktaş istasyonlarından örnekler toplanmıştır (Baba ve Arslan, 2017b).

2.2. Örneklerin Eldesi, Preparasyonu, Teşhisi ve Saklanması

2.2.1. Araziden Örneklerin Alınması ve Teşhise Hazırlanması

Belirlenen lokalitelere düzenlenen arazi gezilerinde doğal ortamında görülebilen örnekler, sporofor aşamasında bulunan türler kesici bir aletle bulunduğu yerden kısmen substratla birlikte ayrılarak uygun küçük karton kutuların içerisinde laboratuvar ortamına getirilmiş, hemen

kurutulmuştur. Örneklerin alındığı yerlerin istasyon isimleri, örnek numaraları ve tarihi, taşınan materyallerin üstüne yazılmıştır. Ayrıca habitata ait özellikler, alınan materyalin morfolojik özellikleri, rengi, sporoforun tipi ve aşamasına dair bilgiler not edilmiştir.

Üzerinde miksomiset sporofor örnekleri bulunmayan fakat miksomiset sporları veya plasmodyumu içerdiği düşünülen bitkisel ve hayvansal materyaller, küçük kilitli saklama poşetlerine konularak laboratuvara taşınmıştır. Laboratuvarda nem odası tekniği ile miksomisetler elde edilmeye çalışılmıştır. Nem odası Tekniği miksomiset ve sporofor örnekleri gözle görülemeyen veya bulunmayan ama miksomisetlere ait spor, plasmodyum içerdiği tahmin edilen çürümüş veya çürümeye başlamış her türlü bitkisel ve hayvansal materyaller; yaprak, kabuk, odun, döküntü, hayvan gübreleri, hayvansal kemik, deri artıkları toplanarak kese kağıdı veya kilitlenebilen saklama poşetleri içinde laboratuvar ortamına taşınmıştır. Laboratuvarda Gilbert ve Martin (1933)'in geliştirdiği Nem Odası Tekniği uygulanmış ve fruktifikasyon oluşturmaları sağlanmıştır.

Nem Odası Tekniği için petri kabı ve özellikle de saklama kaplarına steril filtre kağıdı konulmuş ve toplanan substrat örneklerimiz hazırlanan bu kaplara bir sıra halinde yerleştirilmiştir. Üzerine distile su eklenen materyaller yazın 48 kışın 24 saat beklenerek substratın suyu emmesi, sporların şişmeleri sağlanmıştır. Süre sonunda gelişen örneklerin pH'ları belirlenmiş, fazla sular boşaltılmıştır. Örnekler iki günde bir stereomikroskopta kontrol edilmiş ve miksomiset sporofor gelişmeleri not edilmiştir. Sporofor aşamasında toplanan veya nem odası tekniğinin uygulanması ile elde edilen örnekler, petri kaplarına bir iki tabaka kurutma kâğıdı serilerek oda sıcaklığında kurutulmuş, kurutma işleminden sonra da fungaryum materyali haline getirilmiştir (Baba ve Tamer, 2007; Zümre ve ark., 2019).

1.2.2. Örneklerin Preparasyonu:

Miksomisetlerin geçici ve daimi preparatları hazırlanarak mikroskopik özellikleri elde edilmiştir. Geçici olarak hazırlanan preparatlar için % 3'lük KOH çözeltisi veya saf sudan bir damla lam üzerine konulup miksomiset yerleştirilir, lamel kapatılarak preparat hazırlanır. Daimi preparatlarda ise Amman'ın laktofenol ortamı, Hoyer ortamı ya da Hantsch'ın sıvısı kullanılmıştır. Hazırlanacak daimi preparat işleminde temiz bir lamın üzerine Laktofenol, Hoyer veya Hantsch'ın sıvılarından bir kaç damla dökülerek üzerine örneklerden kesitler bistüri veya iğne yardımıyla yerleştirilir. Bu sırada hava kabarcığı olmamasına dikkat edilir ve örneğin üzeri lamel yardımıyla kapatılır. Ardından birkaç gün geçmesi beklenir ve lamelin etrafı vazelin veya şeffaf oje ile ortamdaki dikkatlice izole edilir (Baba ve Tamer, 2008). Hazırlanan örneklerde ortamların kimyasal yapıları nedeniyle içlerindeki numunelerin bozulmadan uzun süre kalması sağlanmıştır.

1.2.3. Örneklerin Teşhisi:

Uygun yöntemler neticesinde elde ettiğimiz örneklerin teşhisi için stereomikroskop ve yüksek çözüm gücü olan ışık mikroskobu kullanılmıştır. Stereomikroskop ile daha çok fruktifikasyonun genel yapısı, şekli, rengi, makroskobik ölçüleri, kireç-kalker yapısının var olup olmaması veya kirece ait farklı formasyonlar incelenirken, ışık mikroskobu yardımıyla ise özelleşmiş kapillitium, pseudokapillitium yapıları, kolumellasının olup olmadığı, var ise morfolojisi ve ölçüleri, kapillitiumu oluşturan ipliklere ait ornamentasyon, dallanma morfolojisi, kolumellanın sap ile bağlantı durumu, pseudokapillitiuma ait özellikler, sporların şekli, ölçümleri, rengi ve spora ait ornamentasyonları detaylı biçimde görmek mümkündür. Özellikleri tespit edilen materyaller miksomiset kaynak kitapları, makaleler, tezler, çeklist anahtarlar ve resimli atlaslardan yararlanılarak teşhisleri yapılmıştır (Baba ve Sevindik, 2020b; 2021).

1.2.4. Fungaryum materyali hazırlama:

Miksomisetler oluklu yapı şeklinde kıvrılmış, kesilmiş kartonların orta kısmına sıvı yapıştırıcı ile ve kısmen substratları ile birlikte yapıştırılır, kurutulur. Karton kutu içine konulan oluklu yapı üzerindeki örnekler ağız kapatılmış ve karanlık, kuru ortamda saklanmıştır. Bu şekilde toplanan türlerin uzun yıllar bozulmadan korunması sağlanmaktadır. Fungaryum örnekleri üzerine etiket yapıştırılmış, etikette türün adı, familyası, teşhis edenin adı, fungaryum numarası, toplama tarihi, substrat ve rakımı yer almaktadır. Fungaryum örnekleri HMKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Botanik Araştırma laboratuvarında saklanmaktadır (Baba ve Tamer, 2008).

Bulgular

2014-2021 yılları arasında Amanos Dağlarının Hatay bölümünde bulunan 40 ayrı istasyondan doğal örnekler ve substratlar dahil toplam 761 örnek toplanmıştır. Doğal örnekler ayrıldıktan sonra substratlara laboratuvarında nem odası tekniği uygulanmıştır. Doğal ve nem odası tekniği sonucu elde edilen 461 miksomiset örneğimiz 6 takım, 12 familya, 29 cinste toplam 92 türdür. 461 örneğin 95'i doğal ortamdaki toplanmış ve 366 örnek ise laboratuvarında nem odası tekniği ile geliştirilmiştir. Türlerin taksonomik kategorileri, alfabetik olarak elde edildiği yer ve elde edilmiş şekli ile substrat bilgileri aşağıda kısaca verilmiştir. Her cinsi temsilen örnek olarak kullanılan fotoğraflar tarafımda çekilmiş orijinal fotoğraflardır.

3.1. Tespit Edilen Taksonlar:

Şube:	Mycetozoa
1. Sınıf: Protostelia	1.
Takım: Protosteliida	1.
Familya:	Ceratiomyxaceae

1. *Ceratiomyxa fruticulosa* (O.F. Müll.) T. Macbr.:

Lokalite:

Güney Amanoslar: Çamlıyayla, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde, doğal; Orta Amanoslar: Delibekirli, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus* sp. odunu üzerinde, doğal; Kuzey Amanoslar: Çökek yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal (Resim 2).

2. Sınıf: Myxogastria

2. Takım: Echinostellida

2. Familya: Clastodermataceae

2. *Clastoderma debaryanum* A. Blytt:

Lokalite: Güney Amanoslar: Arsuz Sahil, *Pinus* sp. odunu üstünde (Resim 2).

Resim 2. *Ceratiomyxa fruticulosa*

Clastoderma debaryanum

3. Familya: Echinosteliaceae

3. *Echinostelium minutum* de Bary:

Lokalite: Güney Amanoslar: Kale, *Pinus* sp. odunu ve *Quercus* sp kabuğu üzerinde; Orta Amanoslar: Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Osman Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. Odunu üzerinde; Güzelyayla döküntü üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, döküntü üzerinde; Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Mermer Mevki, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Sincan Köyü, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuk üzerinde; Rabat, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Çökek Yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde (Resim 3).

3. Takım: Liceida

4. Familya: Cribrariaceae

4. *Cribraria cancellata* (Batsch) Nann.-Bremek.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, döküntü üzerinde; Ceylandere, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Sahil, *Quercus* sp. yaprağı üzerinde; Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Müftüler, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Rabat, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Topaktaş, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuk üzerinde, doğal; Çökek, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal (Resim 3).

5. *C. intricata* Schrad.:

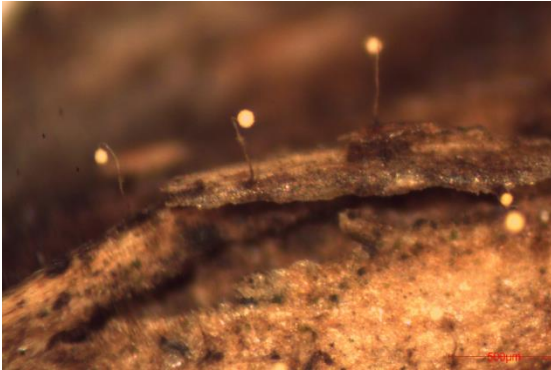
Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

6. *C. languescens* Rex.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Topaktaş, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

7. *C. microcarpa* (Schrad.) Pers.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Çamlıyayla, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Karlısu, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Sahil, *Pinus* sp. odunu üstünde; Kuzey Amanoslar: Çökek yaylası, *Quercus* sp. üzerinde; Topaktaş, *Quercus* sp. kabuk üzerinde; Sincan Köyü, *Pinus brutia* Ten. üzerinde, doğal.

Resim. 3. *Echinostelium minutum*

Cribraria cancellata

8. *C. minutissima* Schwein.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal.

9. *C. piriformis* Schrad.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Quercus* sp. kabuk ve hayvan gübresi üzerinde, doğal.

10. *C. violaceae* Rex:

Lokalite: Güney Amanoslar: Gülderen, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde; Batıyaz; döküntü üzerinde; Karlısu, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Akgün, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Atik, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Şenbük, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

11. *C. vulgaris* Schrad.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil (Çevlik), döküntü üzerinde; Büyükoba, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal.

12. *Lindbladia tubulina* Fr.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde (Resim 4).

5. Familya Dictydiaethaliaceae**13. *Dictydiaethalium plumbeum* (Schum.) Rost.:**

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde (Resim 4).

Resim 4. *Lindbladia tubulina**Dictydiaethalium plumbeum***6. Familya: Liceaceae****14. *Licea castanea* G. Lister:**

Lokalite: Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Müftüler, *Pinus* sp. üzerinde.

15. *L. kleistobolus* G.W. Martin:

Lokalite: Güney Amanoslar: Ceylandere, döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Kurtlu Soğuksu, *Pinus brutia* Ten. döküntüleri üzerinde; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde (Resim 5).

16. *L. minima* Fr.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Sahil, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Batıyaz, döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Saylak, *Pinus brutia* Ten. döküntüleri üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Quercus* sp. kabuk üzerinde.

17. *L. pedicellata* (H.C.Gilbert) H.C.Gilbert:

Lokalite: Orta Amanoslar: Saylak, *Pinus brutia* ölü kabuğu üzerinde.

18. *L. pescadorensis* Chao H. Chung & C.H. Liu:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Payas (Sahil), *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

7. Familya: Reticulariaceae

19. *Lycogala epidendrum* (L.) Fr.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Karataş, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal (Resim 5).

Resim 5. *Licea kleistobolus*

Lycogala epidendrum

20. *Reticularia intermedia* Nann.-Bremek.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Çağlalık, *Pinus* sp.. döküntüleri üzerinde (Resim 6).

4. Takım: Trichiida

8. Familya: Arcyriaceae

21 *Arcyria affinis* Rostaf.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde.

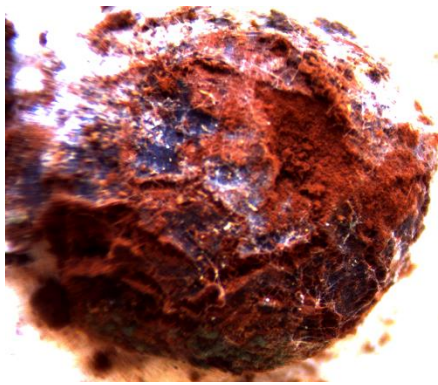
22. *A. cinerea* (Bull.) Pers.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Pinus brutia* Ten. odunu ve döküntü üzerinde; Kale, *Pinus brutia* Ten. kozalağı üzerinde; Karlısu, *Pinus* sp. odunu ve döküntü üzerinde; Gülderen, *Quercus* sp. odun ve döküntü üzerinde; Vakıflı, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde; Orta Amanoslar: Saylak, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde, doğal; Karataş, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Osman Erdal Tiryakı Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; *Pinus* sp. kabuğu ve döküntü üzerinde; Gedik, *Pinus*

brutia Ten. odunu üzerinde; *Pinus* sp. kabuğu üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; *Pinus* sp. kabuğu, döküntü üzerinde; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu, döküntü üzerinde; Şenbük, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; *Pinus* sp. odunu üzerinde doğal; Müftüler, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Soğukoluk, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kıcı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Dört Yol (Merkez), *Morus* sp. odunu üzerinde, doğal; Sincan Köyü, *Salix* sp. kabuk üzerinde; Çökek Yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Rabat, *Pinus brutia* Ten kabuk üzerinde (Resim 6).

23. *A. denudata* (L.) Wettst.:

Lokite: Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde.

Resim 6. *Reticularia intermedia*

Arcyria cinerea

24. *A. globosa* Schw.:

Lokite: Orta Amanoslar: Karataş, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Saylak, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Akgün, *Pinus* sp. odunu üzerinde doğal; Güzelyayla, *Quercus* sp. odunu üzerinde doğal.

25. *A. incarnata* (Pers. ex J.F. Gmel.) Pers.:

Lokite: Güney Amanoslar: Sahil, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kale, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Alan Yaylası, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuğu üzerinde; Saylak, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde, doğal; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuğu üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuğu üzerinde; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Mermer mevkii, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Topaktaş, *Pinus brutia* Ten. kabuk üzerinde, doğal; Payas, *Morus* sp. odunu üzerinde.

26. *A. insignis* Kalchbr. & Cooke:

Lokalite: Güney Amanoslar: Çamlıyayla, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Çökek, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

27. *A. minuta* Buchet:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, döküntü üzerinde; Ceylandere, döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Alan Yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Saylak, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Bektaşlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Atik, *Quercus* sp. odunu üzerinde.

28. *A. obvelata* (Oeder) Onsberg:

Lokalite: Orta Amanoslar: Gedik, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Atik, döküntü üzerinde doğal; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, döküntü üzerinde; Kuzey Amanoslar: Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

29. *A. pomiformis* (Leers) Rostaf.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Pinus* sp. odunu ve döküntü üstünde; Seldiren, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Karataş, *Pinus brutia* Ten. döküntüleri üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuğu üzerinde; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Soğukoluk, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Müftüler, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Rabat, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuk üzerinde; Topaktaş, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Payas, *Morus* sp. odunu üzerinde.

30. *Perichaena corticalis* (Batsch) Rostaf.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Batıyaz (kapı), *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Dörtüol (Merkez), *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

31. *P. depressa* Lib.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde (Resim 7).

32. *P. vermicularis* (Schw.) Rost.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Kale, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus* sp. döküntüleri üzerinde.

9. Familya: Trichiaceae

33. *Hemitrichia aurea* Nann.-Bremek. & H. Neubert:

Lokalite: Güney Amanoslar: Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Şenbük, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus* sp. döküntüleri üzerinde (Resim 7).

34. *H. calyculata* (Speg.) M.L. Farr:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Çınarlık, *Pinus* sp. odunu üzerinde.

Resim 7. *Perichaena depressa**Hemitrichia aurea*

35. *Metatrichia vesparia* (Batsch) Nann.-Bremek. ex G.W. Martin & Alexop.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Pinus* sp. odunu ve kabuk üzerinde; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuk üzerinde (Resim 8).

36. *Trichia botrytis* (J.F.Gmel.) Pers.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal (Resim 8).

37. *T. contorta* (Ditmar) Rost.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Karataş, *Pinus* sp., odun döküntüleri üzerinde.

38. *T. decipiens* (Pers.) T. Macbr.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Sahil (2), *Pinus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Atik, döküntü üzerinde doğal; Müftüler, döküntü üzerinde; Şenbük, *Pinus brutia* Ten., odunu üzerinde doğal; Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Quercus* sp. ve Okalıptüs odunu üzerinde; Topaktaş, Okalıptüs odunu üzerinde, doğal.

39. *T. favoginea* (Batsch) Pers.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde.

40. *T. lutescens* (Lister) Lister:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, döküntü üzerinde; Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal.

41. *T. munda* (Lister) Meyl.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, döküntü üzerinde; Sahil (2), döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Delibekirli, *Pinus brutia* Ten. dalları üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal.

42. *T. persimilis* P. Karst:

Lokalite: Güney Amanoslar: Gülderen, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde.

43. *T. scabra* Rostaf :

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Pinus* sp. odunu üzerinde.

Resim 8. *Metatrichia vesparia*

Trichia botrytis

44. *T. varia* (Pers. ex J.F. Gmel.) Pers.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, kabuk döküntüsü üzerinde, doğal.

45. *T. verrucosa* Berk.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuk üzerinde, doğal; Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal.

5. Takım: Physarida

10. Familya: Didymiaceae

46. *Diderma hemisphaericum* (Bull.) Hormen.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Taşoluk, Okaliptüs döküntüleri üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde (Resim 9).

47. *Didymium bahiense* Gottsb.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. yaprakları üzerinde, doğal; Ceylanlı, *Pinus* sp. döküntüleri üzerinde; Ceylanlı *Pinus brutia* Ten döküntü kabukları üzerinde.

48. *D. clavus* (Alb. & Schwein.) Rabenh.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

49. *D. difforme* (Pers.) Gray:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Quercus* sp. yaprağı ve döküntüsü üzerinde, doğal; Vakıflı, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde; Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. kabukları üzerinde, doğal; Telbizek, *Pinus brutia* Ten. dalları üzerinde; Ceylanlı, petri kapları üzerinde; Kuzey

Amanoslar: Payas (Sahil), Ökalyptus odunu ve kabuk üzerinde, doğal; Kargacık, hayvan gübresi üzerinde, doğal.

50. *D. megalosporum* Berk. & M.A. Curtis:

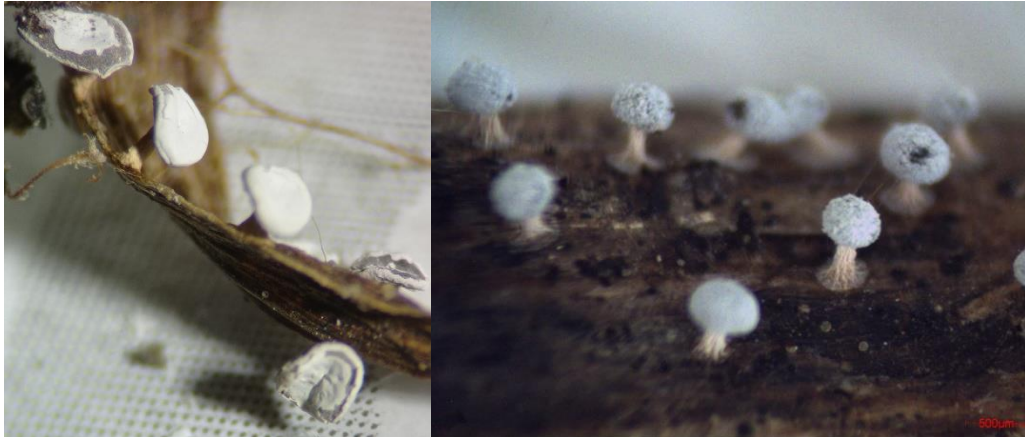
Lokalite: Güney Amanoslar: Kale, *Quercus* sp. yaprak sapı üzerinde, doğal; Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Kurtluşoğuksu, *Pinus brutia* Ten. kabukları üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus* sp. odunu üzerinde doğal; Kuzey Amanoslar: Payas (Sahil), *Quercus* sp. odunu üzerinde.

51. *D. melanospermum* (Pers.) T. Macbr.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Kurtluşoğuksu, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

52. *D. squamulosum* (Alb. & Schwein.) Fr.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Gülderen, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde; Karlısu, kurutma kağıdı üzerinde; Orta Amanoslar: Kodallı, *Pinus brutia* Ten. kabukları üzerinde; Ceylanlı, Okalyptüs döküntüleri üzerinde, doğal; Telbizek, Okalyptüs, Nar, Zeytin, Dut, döküntüleri üzerinde; Atik, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Payas (Sahil), *Salix* sp. odunu üzerinde, doğal (Resim 9).

Resim 9. *Diderma hemisphaericum*

Didymium squamulosum

53. *D. tussilaginis* (Berk. & Broome) Masee:

Lokalite: Güney Amanoslar: Batıyaz, keçiboynuzu meyvesi üzerinde.

11. Familya: Physaraceae

54. *Badhamia dubia* Nann.-Bremek:

Lokalite: Orta Amanoslar: Atik, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde.

55. *B. foliicola* Lister:

Lokalite: Güney Amanoslar: Vakıflı, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde (Resim 10).

56. *B. macrocarpa* (Ces.) Rost.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, döküntü üzerinde, Sahil (2), döküntü üzerinde.

57. *B. panicea* (Fr.) Rost.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten kabuk döküntüleri üzerinde; Atik, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde.

58. *C. leucocephalum* (Pers. ex J. F. Gmel.) Ditmar:

Lokalite: Güney Amanoslar: Kale, *Quercus* sp. yaprak sapı ve döküntüsü üzerinde, doğal; Orta Amanoslar: Karataş, Okaliptüs döküntüleri üzerinde, doğal (Resim 10).

Resim 10. *Badhamia foliicola*

Craterium leucocephalum

59. *Craterium dictyosporum* (Rostaf.) H. Neubert, Nowotny & K. Baumann:

Lokalite: Orta Amanoslar: Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal.

60. *Fuligo septica* (L.) F.H. Wigg.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, çürümüş meyve kabuğu üzerinde (Resim 11).

61. *Leocarpus fragilis* (Dicks) Rost.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal (Resim 11).

Resim 11. *Fuligo septica*

Leocarpus fragilis

62. *Physarum album* (Bull.) Chevall.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Kale, *Pinus* sp. kabuğu ve döküntüsü üzerinde, doğal; Sahil (çevlik), *Quercus* sp. kabuğu üzerinde; Sahil (2), *Pinus* sp. odunu

üzerinde; Büyükoba, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Telbizek, *Pinus brutia* Ten. döküntü kabukları üzerinde; Portakal kabuğu üzerinde doğal; Delibekirli, *Pinus brutia* Ten. döküntüleri üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Mermer Mevki, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Çökek Yaylası *Quercus* sp. odunu üzerinde; Sincan, *Pinus brutia* Ten. kabuk üzerinde, doğal (Resim 12).

63. *P. cinereum* (Batsch) Pers.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Kale, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Çamlıyayla, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Dört Yol (Merkez), *Quercus* sp. odunu üzerinde.

64. *P. compressum* Alb.& Schw.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, kabuk döküntüsü üzerinde; Kuzey Amanoslar: Dört Yol (Merkez), *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

65. *P. contextum* (Pers.) Pers.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil (Çevlik), yaprak döküntüsü üzerinde; Orta Amanoslar: Karataş, Okalıptüs kabuğu üzerinde; Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

66. *P. leucopheum* Fr.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, *Pinus brutia* Ten. odunu, kabuğu ve döküntüsü üzerinde, doğal; Vakıflı, kabuk döküntüleri üzerinde; Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Rabat, *Pinus brutia* Ten. odunu ve kabuk üzerinde.

67. *P. notabile* Macbr.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde.

68. *P. oblatum* Macbr.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Morus* sp. kabuğu üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus* sp. odunu üzerinde.

69. *P. robustum* (Lister) Nann –Bremek:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. döküntüleri, Zeytin, Portakal odunu üzerinde; Atik, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde doğal.

70. *P. viride* (Bull.) Pers.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Rabat, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Sincan, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Çökek, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

6. Takım: Stemonitida

12. Familya: Stemonitidaceae

71. *Collaria arcyronema* (Rostaf.) Nann.-Bremek. ex Lado:

Lokalite: Güney Amanoslar: Gülderen, *Quercus* sp. kabuğu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde.

72. *C. lurida* (Lister) Nann.-Bremek.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Saylak, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus* sp. odunu üzerinde doğal; Gedik, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Akgün, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Atik *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Rabat, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde (Resim 12).

Resim 12. *Physarum album*

Collaria lurida

73. *Comatricha elegans* (Racib.) G. Lister:

Lokalite: Güney Amanoslar: Vakıflı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gülderen, *Pinus* sp. odunu üzerinde.

74. *C. ellae* Härk.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Pinus brutia* Ten. odunu ve döküntüsü üzerinde; Sahil (2), *Pinus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Alan Yaylası, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Saylak *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde, doğal; Karataş *Pinus brutia* Ten. döküntüleri üzerinde; Kurtuluşoğuksu, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; *Pinus brutia* Ten. döküntü dalları üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Şenbük, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Soğukoluk, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Sincan Köyü, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal.

75. *C. laxa* Rostaf.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus* sp. kabuğu üzerinde, doğal Ceylanlı, *Pinus* sp. odunu üzerinde, doğal.

76. *C. nigra* (Pers. ex J.F. Gmel.) J. Schröt.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Sahil, *Pinus* sp. odunu ve döküntüsü üzerinde; Ceylandere, odun döküntüsü üzerinde; Kale, döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde ve *Quercus* sp. odunu üzerinde; Delibekirli, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde, doğal; Saylak, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. döküntü kabuğu üzerinde doğal; Kurtluşoğuksu, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; Karataş, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde, doğal; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde ve *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Şenbük, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Rabat, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

77. *C. pulchella* (C. Bab.) Rostaf.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Karlısu, *Pinus brutia* Ten. odunu ve döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Kurtlu Soğuksu, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Çökek, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde (Resim 13).

78. *Enerthenema papillatum* (Pers.) Rostaf.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Batıyaz (kapı), döküntü üzerinde; Orta Amanoslar: Karataş, *Pinus brutia* Ten. döküntüleri üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. kabuk üzerinde, doğal (Resim 13).

Resim 13. *Comatricha pulchella*

Enerthenema papillatum

79. *Lamproderma arcyrioides* (Sommerf.) Rostaf.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde (Resim 14).

80. *Macbrideola cornea* (G. Lister & Cran) Alexop.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Akgün, *Pinus* sp. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Topaktaş, döküntü odunu üzerinde (Resim 14).

Resim 14. *Lamproderma arcyrioides*

Macbrideola cornea

81. *M. decapillata* H. C. Gilbert:

Lokalite: Orta Amanoslar: Şenbük, *Pinus* sp. odunu üzerinde.

82. *Paradiacheopsis longipes* (Brândza) Nann –Bremek:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Eucalyptus* sp. odunu ve kabuğu üzerinde.

83. *Stemonitis axifera* (Bull.) T. Macbr.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, döküntü üzerinde; Kuzey Amanoslar: Çökek Yaylası, *Quercus* sp. odunu üzerinde (Resim 15).

84. *S. fusca* Roth:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, döküntü üzerinde; Karlısu, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. dalları üzerinde, doğal; Ceylanlı, *Pinus brutia* Ten. canlı odunu üzerinde, doğal; Karataş, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

85. *S. pallida* Wingate:

Lokalite: Güney Amanoslar: Batıyaz (kapı), döküntü üzerinde, doğal; Sahil (2), *Pinus* sp. odunu üzerinde.

86. *S. splendens* Rost.:

Lokalite: Kuzey Amanoslar: Topaktaş, *Quercus* sp. odunu üzerinde, doğal; Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Mermer Mevki, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Çınarlık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

87. *Stemonitopsis amoena* (Nann.-Bremek.) Nann.-Bremek.:

Lokalite: Güney Amanoslar: Sahil, *Quercus* sp., *Pinus* sp. odunu ve kabuğu ve çeşitli döküntüler üzerinde; Gülderen, döküntü üzerinde; Batıyaz (kapı), *Quercus* sp. odunu üzerinde; Orta Amanoslar: Telbizek, *Pinus brutia* Ten. dalları üzerinde, doğal; Saylak, *Pinus brutia* Ten. kabuğu üzerinde; Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Soğukoluk, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kuzey Amanoslar: Rabat, *Pinus brutia* Ten. kabuk üzerinde; Kargacık, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, Doğal (Resim 15).

88. *S. hyperopta* (Meyl.) Nann.-Bremek.:

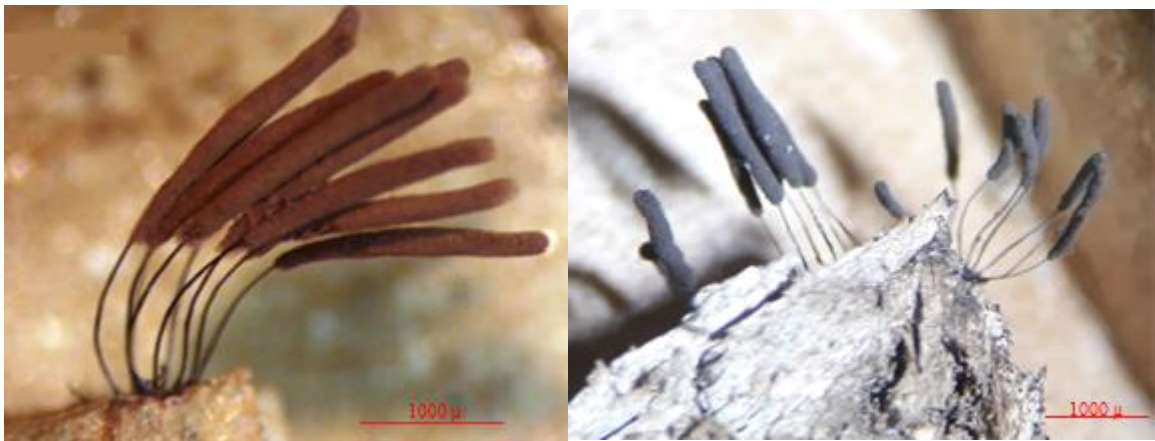
Lokalite: Orta Amanoslar: Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

89. *Stemonitopsis reticulata* (H.C.Gilbert) Nann.-Bremek.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Atik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde, doğal; Gedik, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

90. *S. subcaespitosa* (Peck) Nann.-Bremek.:

Lokalite: Orta Amanoslar: Osman Erdal Tiryaki Ormanı, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde doğal; Akgün, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Kömürçukuru, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde; Güzelyayla, *Pinus brutia* Ten. odunu üzerinde.

Resim 15. *Stemonitis axifera*

Stemonitopsis amoena

91. *S. typhina* (F.H. Wigg.) Nann.-Bremek:

Lokalite: Orta Amanoslar: Telbizek, *Quercus* sp. odunu üzerinde; Saylak, *Pinus* sp. odunu üzerinde.

92. *Symphytocarpus amaurochaetoides* (Berk ex Torrend) Nann –Bremek:

Lokalite: Orta Amanoslar: Ceylanlı, canlı *Pinus* sp. odunu üzerinde, doğal.

Sonuç

Amanos (Nur) Dağlarının Hatay Bölümünde 40 farklı lokalitede doğal ortamdan toplanan veya toplanan çeşitli bitkisel ve hayvansal materyallerin laboratuvarında nem odası tekniği ile geliştirilmesi sonucu elde edilen miksomisetlerin teşhisi sonucu 12 familya, 29 cinste toplam 92 tür tespit edilmiştir. Dünya’da bilinen Mycetoza’ya ait 6 takımında bu bölgede tespit edildiği görülmüştür. Örneklerin Familya, Cins dağılımları, substrat tercihleri Türkiye’de ve Dünya’da yapılan pek çok çalışma ile paralellik göstermektedir. Örneklerin geliştiği substratlar üzerinde analizler yapıldığında bölgenin coğrafi yapısına da bağlı olarak miksomiset üyelerinin genellikle odunsu bitkilerin çürümüş odun, kabuk ve döküntüleri üzerinde geliştiği tespit edilmiştir.

Örneklerin Tür sayısının Cins sayısına oranı (T/C) taksonomik çeşitliliğin göstergesi olarak kullanılır. Bu oranın düşük olması taksonomik çeşitliliğinin yüksek olduğunu, oranın yüksek olması ise yapılan çalışmadaki taksonomik çeşitliliğin düşük olduğunu gösteresidir (Stephenson ve ark.,1993). Yaptığımız bu çalışmada Tür/Cins değeri 3.17’dir. Bu değer çalışma alanımızın mikrobiyotasının çeşitlilik anlamında zengin olduğunu kanıtlamaktadır.

Türkiye, farklı iklim tiplerini içermesi, jeolojik ve jeomorfolojik yapıdaki çeşitliliği, zengin su kaynaklarına sahip olması (deniz, göl ve akarsu), farklı yükselti kuşaklarını barındırması, çok çeşitli habitat tipleri ve fitocoğrafik bölgeyi içermesi nedeniyle, biyolojik çeşitlilik yönünden oldukça zengin bir ülkedir. Biyoçeşitlilik yönünden zengin olan Amanos Dağları’da, kozmopolit bir bölge olup ormanlık alanlarla, tarım alanları, kayalıklar, yerleşim yerlerini iç içe barındırması, zengin bitki çeşitliliğinin olması, çok farklı yüzey şekilleri, gün içinde dahi farklı iklimsel seyir izlemesi ile zengin bir mikrobiyotanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaptığımız bu çalışma sonucu 92 tür bölgeden Türkiye mikrobiyotasına ilave edilmiştir. Bu türlerin ve diğer mantar çalışan araştırmacıların tespit edeceği türlerden gerek beslenme amaçlı kullanımı gerekse ilaçların ham maddesi olan mantarların ve miksomisetlerin önce teşhisi, özelliklerinin bilinmesi sonra da ilaç olarak kullanılmasının ve tedavi amaçlı yararlanılmasının önü açılacaktır.

Kaynaklar

Akman Y (1990). İklim ve biyoiklim. Palme Yayınları, Ankara, p.319.

Alvarado CR, Stephenson SL (Eds.) (2017). Myxomycetes: biology, systematics, biogeography and ecology. Academic Press.

Anonim (2022). Doğal hayatı koruma vakfı. wwf.org.tr Resmi internet sitesi

Avcıoğlu B ve Lise Y (2007). Dokuz sıcak nokta Türkiye'nin kırılgan biyosferini korumak. Karadeniz'den Akdeniz'e açılan kapı Amanoslar. National Geographic Türkiye'nin Şubat 2007 Eki, İstanbul.

Aytaç AS ve Semenderoğlu A (2011). Amanos Dağlarının orta kesiminin vejetasyon coğrafyası. Anadolu Doğa Bilimleri Dergisi. 2(2): 34-47.

Aytaç AS ve Semenderoğlu A (2014). Amanos Dağlarının orta kesimi ve yakın çevresinin iklim özellikleri. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/2, p. 251-289

Baba H, Tamer AÜ (2007). A study on the Myxomycetes in Manisa, Ot Sist. Bot. Derg. 14(2): 179-196.

Baba H ve Tamer AÜ (2008). A new Myxomycetes genus and three species record for Turkish mycoflora. The Herb Journal of Systematic Botany, 15(2), 81-86.

Baba H ve Özyiğit İİ (2017). Three new rare Myxomycetes (Mycetozoa) records from Hatay, Turkey. Fresenius Environmental Bulletin, 26(8): 4907-4910.

Baba H ve Arslan Ç (2017b). Myxomycetes of North Amanos Mountains (Hatay/Turkey). Biological Diversity and Conservation, 10/3; 88-95

Baba H ve Doğan Y (2018). Investigation of Myxomycetes (Myxomycota) in South Amanos Mountains (Hatay-Turkey), Celal Bayar University Journal of Science 14(3), 277-284

Baba H ve Sevindik M (2018). The roles of myxomycetes in ecosystems. Journal of Bacteriology & Mycology: Open Access, 6(3):165-166.

Baba H, Cennet E, Sevindik M (2019). Investigation of Myxomycetes (Myxomycota) in Kırıkhan (Hatay Province). Commun. Fac. Sci. Univ. Ank. Series C 29 (2): 160-169.

Baba H, Er A, Sevindik, M (2020). Myxomycetes diversity of Belen region of Hatay province (Turkey). Kastamonu Uni., Orman Fakültesi Dergisi, Kastamonu Univ., Journal of Forestry Faculty, 20(2): 86-96.

Baba H ve Sevindik M (2020b). Mycetozoa of Turkey. Nobel 1. Edition Ankara.

Baba H, Sevindik M, (2021). Anavarza antik kenti (Adana) çevresinde yayılış gösteren Miksomisetler, Anazarbos ve Anavarza cilt IV. Akademisyen Yayınevi Kitabevi Dağıtım Bilgisayar Tercümanlık İthalat İhracat Ticaret A.Ş Çankaya, Ankara, Türkiye.

- Baba H, Sevindik M, (2022). Myxomycetes diversity in Adana province (Turkey) with two new records. *Phytotaxa* 547 (1): 031–042
- Dembitsky V, Rezanka T, Spizek J, Hanus LO (2005). Secondary metabolites of Slime Molds (Myxomycetes). *Phytochem.* 66: 747-769.
- Gilbert HC, Martin GW (1933). Myxomycetes found on the bark of living trees. University of Iowa, Iowa Stud. Nat. Hist. 15 (3): 3-5.
- Güzelmansur A ve Lise Y (2013). Amanos Dağları'nın biyoçeşitliliği. *MKU Ziraat Fakültesi Dergisi* 18 (2): 55-68.
- Lado C (2020). An online nomenclatural information system of Eumycetozoa. Real Jardín Botánico, CSIC. Madrid. Last updated, March 21, 2020 <http://www.nomen.eumycetozoa.com>
- Özhatay N, Byfield A ve Atay S, (2003). Türkiye'nin önemli bitki alanları. WWF Türkiye, İstanbul.
- Sevindik M, Akgül H (2019). Fruiting bodies structures of myxomycetes. *J. Bacteriol. Mycol.* 7(6):144-148.
- Stephenson SL, Kalyanasundaram I, Lakhanpal TN (1993). A comparative biogeographical study of myxomycetes in the mid-Appalachians of eastern North America and two regions of India. *J. Biogeogr.* 20: 645-657.
- Stephenson SL, Stempen H (2000). *Myxcomycetes. A handbook of Slime Molds.* Portland: Timber Press.
- Tsurykau A (2017). *Licea parasitica* (Myxomycetes) new to Belarus. *Botanica* 23(1): 75-76.
- Yılmaz KT (2001). Akdeniz doğal bitki örtüsü. ÇÜ Ziraat Fakültesi Genel Yayın No:141, Ders Kitapları Yayın No: B-13, Adana.
- Zümre M, Baba H, Sevindik M (2019). Investigation of Myxomycetes in Selcen Mountain (Turkey) and its close environs. *Eurasian J. For. Sci.* 7(3): 284-292.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ KÜLTÜR MİRASINDAN YİTİRİLMİŞ BİR ÖRNEK:
İSKENDERUN MURSA LOĞLU EVİ

F. Mine Temiz*

Giriş

Konutlar, insanın barınma ihtiyacını gidermenin ötesinde *buldukları bölgenin ve toplumun kültürü, yaşam biçimi, dünya görüşü, değer normları, refah düzeyi, insan ilişkileri gibi konularda önemli bilgiler aktarır*¹. Konutun biçimlenmesinde rol oynayan unsurlar, *doğal, toplumsal, sosyal, kültürel ve bireysel belirleyiciler olarak gruplandırılmıştır*².

Konut üretimi, cumhuriyet dönemi mimarlığının önemli konuları arasında yer almaktadır. *Hızlanan endüstrileşme, şehirleşme hareketine paralel olarak konut ihtiyacı da bir sorun olarak belirmektedir. Cumhuriyet ile birlikte gelen toplumsal, ekonomik ve ideolojik değişimler konut mimarlığının kendini, malzemelerini ve plan şemasını da değiştirmiştir*³.

Cumhuriyet döneminin konut mimarlığı, Türkiye’de, kültür mirasının belgelenmesi ve korunması yönünde en zayıf kalınan alan olsa gerektir⁴. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte siyaset, fikir, hukuk ve kültür açısından ortaya çıkan yepyeni oluşumlar, fiziki çevrenin biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Her değişimde olduğu gibi mimari de geçmişle bağlarını bütünüyle koparmamıştır. Dönemin Türk mimarlığı, 20. yüzyılın üççeyreğini kapsayan ve 21. yüzyıla doğru uzanan belirli dönemlere ayrılarak değerlendirilir. 1950’li yıllar, Cumhuriyet Dönemi Türk mimarlığında bir dönüm noktası sayılmaktadır⁵. Hatay’ın İskenderun İlçesinde, tam da bu dönemin başlarında inşa edilmiş bulunan bir konut, tescili ve korunması yönündeki çabalara rağmen ne yazık ki yıkılmaktan kurtarılamamış, yerini 21. yüzyılın anlayışında bir apartmana bırakmıştır.

* Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Hatay/Türkiye, temizmine5@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1874-3606

¹ T. Zorlu - A., Sağsöz, “Müstakil Konut Sitelerinde Kullanıcı Tercihlerine Bağlı Fiziki Müdahaleler: Trabzon Örneği”, *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, S.27-2, 2010, s.189-206.

² Ş. Ö., Gür., *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*, Yapı – Endüstri Merkezi Yay., İstanbul, 2000, s. 11

³ Üstün Alsaç, “Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi”, *Mimarlık*, S. 11-12, 1973,s. 21

⁴ Cumhuriyet mirası kavramı ve korunması hakkında bir değerlendirme için bkz. Burcu Selen Coşkun, “Yakın Geçmişin Mirası: İstanbul’un Cumhuriyet Dönemi Mimarisi”, *Mimarist*, Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi yay., S. 62, İstanbul, 2018, s.65-68

⁵ Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1996, s.75; Üstün Alsaç, *a.g.m.*, s.17

Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun talebi sonucu, 2008 yılında, söz konusu yapı ile ilgili incelemelerimiz sonrasında tarafımızdan bir rapor hazırlandı. Raporla, yapının mimari özellikleri tanımlandı, ilgili kanun ve yönetmelikler çerçevesinde tescili istendi⁶. Ancak tescil edilmek bir yana henüz rölövesini bile alma fırsatı bulamadan yapı yok olmuştu. Bunu Mimarlar Odasının Bülteninde, bir haber mahiyetinde yayına sunduk⁷ ve sineye çekmek durumunda kaldık.

Yıllar geçmesine rağmen sindiremediğimiz şey ise bu yapının mimarlık ve sanat tarihi bilimi içinde yerini almaması olmuştur. Sonuçta, yıkımından önce yaptığımız incelemelerde, yerinde aldığımız notlar ve fotoğraflar belge niteliğini korumaktadır. Yapının bulunduğu İskenderun İlçesi'nin ve bağlı bulunduğu Hatay İlinin, 1918-1937 yılları arasında, Fransız işgali ve yönetimi altında kaldığı bir süreçten sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmış olması⁸ ve bu bölgedeki mimarlık örneklerinin Cumhuriyet Dönemi mimarlığına uyum sağlayan, ülkenin diğer bölgelerindeki dönemsel üslupları yansıtan örnekler olarak belgelenmesi önem taşımaktadır.

Bu yazımızda, 1951 yılına inşa edilmiş ve 2008 yılına kadar da Hatay İli, İskenderun İlçesi, 2. Mıntıka 576-1274 no'lu parsellerde bulunan taşınmazın mimari özellikleri tanımlanacak, dönemin konut mimarisi içindeki yeri incelenecek ve değerlendirilecektir⁹.

Yapının Konumu, İnşa Tarihi Ve Mimari Özellikleri

İskenderun İlçesi, 2. Mıntıka 576-1274 no'lu parsellerde bulunan taşınmaz, batı ve güney yönlerinden birer cadde, diğer yönlerden komşu parseller ile sınırlanan bir bahçe içinde yer alır (H.1). Fransızlar tarafından hazırlanan 1929 tarihli kadastro haritasında¹⁰, güneydeki cadde “*Rue Desclaux*” (günümüzdeki Namık Kemal Caddesi), batıdaki ise “*Rue Kennedy*” (günümüzdeki Şehit Oğuz Yener Caddesi) olarak isimlendirilmiştir (H.2). Rue Desclaux'un diğer tarafında, yapının güneydoğu tarafında, 636 ve 637 parsellerde, “*Ecole Americaine*” ve “*Eglise Americaine*” bulunmaktadır. O dönemde, Amerika yönetiminde bir İngiliz misyonu okulu olan “*Ecole Americaine*”, günümüzde,

⁶ Bu süreç, yazının ilerleyen bölümlerinde açıklanmaktadır.

⁷ F. Mine Temiz, “Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı – İskenderun'da Yitirilmiş Bir Örnek”, *Bülten*, S. 5, TMOBB Mimarlar Odası Hatay Şubesi yay. , s. 62-67

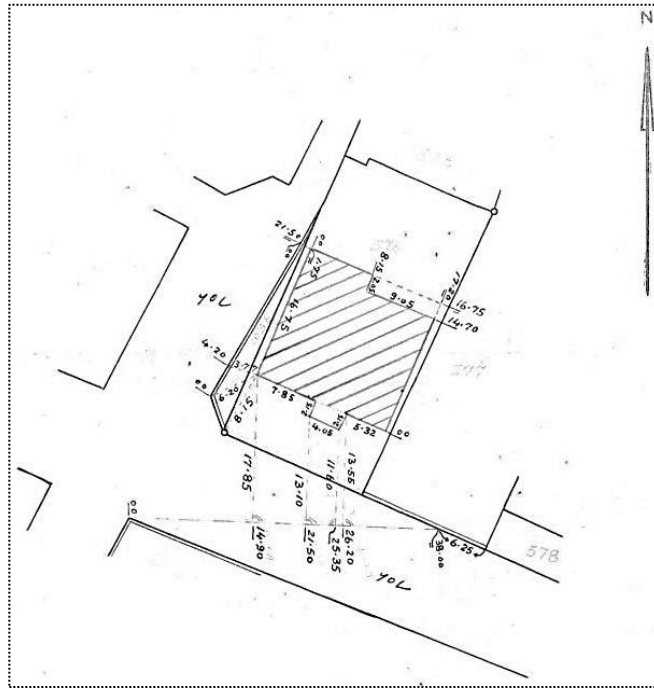
⁸ Bkz. Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2000, s. 211-224.

⁹ Eski bir araştırmanın güncel bir bilimsel çalışma haline gelmesinde, eksik bazı belgelerin temin edilmesi, yapı ve çevre ile ilgili bilgi ve görüşleri ile önemli katkı sağlayan değerli eski öğrencim, Mimar Cem Karbuz'a ve verdiği değerli bilgiler için Sn. Mehmet Mursaloğlu'na teşekkürü borç bilirim.

¹⁰ Bkz. İnci Aslanoğlu, “Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları”, *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C.1, Ankara, 2001, s.90-91

batısında konumlanan 5 Temmuz İlkokulunun ek yapısı olarak işlev görmektedir ve tescilli bir yapıdır¹¹. Kilisesi (*Eglise Americaine*) ise günümüzde mevcut değildir.

Fransız paftasında, konumuz olan 576 parselin güneybatı köşesinde üzeri çarpı ile işaretlenmiş küçük ölçekli bir yapı olduğu görülmektedir. Çevre parsellerde de aynı şekilde işaretlenmiş küçük ölçekli yapılar bulunmaktadır (H.2). Genelden farklı olan bu gösterimin özellikle Amik Ovasında yaygın olan, daha çok tarım ve bahçe ziraatında çalışan işçilere ait, kamıştan yapılmış, yörede “*perdi ev*” denen “*huğ*” tipi kulübeler olduğunu düşünmekteyiz¹². Eskiden bu mevkide bu tür evlerin bulunduğundan sözlü gelenekte de bahsedilmektedir. Konumuz olan yapının günümüzde, kadastro işlemlerinde hala kullanılmakta olan aynı pafta üzerinde çizilmiş olduğu görülmektedir (H.3).

Harita 1. Hatay-İskenderun Fen Heyetince 74/951 Sayılı (cins tashihiine yönelik olarak düzenlenmiş)

“Kadaastro Gören Yerlerde Yapılacak Ayırma Birleştirme İşlemlerine Mahsus Krokili Beyanname”, s.2’den alınmıştır¹³.

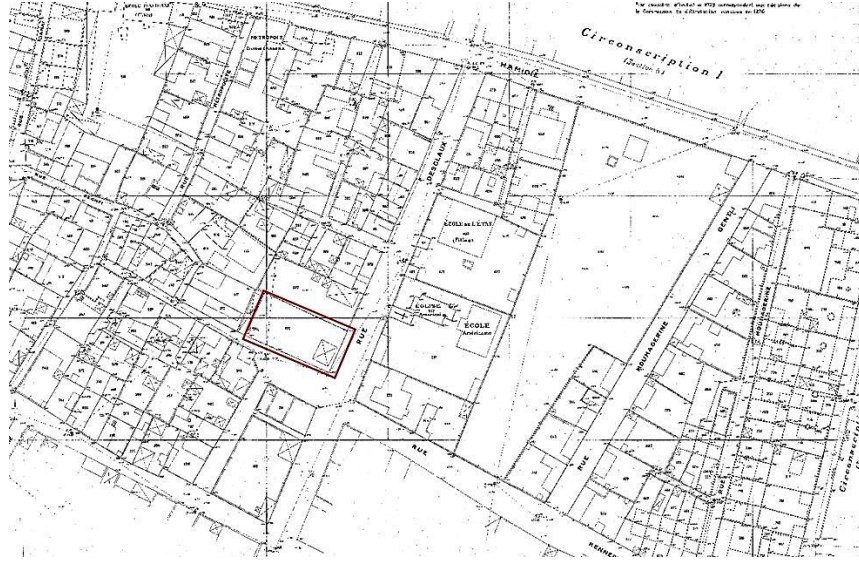
Hatay İli, İskenderun Fen Heyetince hazırlanmış 74/951 no’lu beyannameden, 1951 yılında, Şemseddin Mursaloğlu’nun maliki bulunduğu yapı için *cins tashihi* yapıldığı, 715 m² alanda, “*ahşap*

¹¹ Yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Servet Özkan, “Osmanlı’da Misyonerliğin Mimariye Yansımaları: Tanzimat Sonrası Merkezi Türkiye Misyonu Kapsamında Misyoner Ve Gayrimüslim Okulları”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya, 2021, s.210-214

¹² Bkz. F. Mine Temiz, “Ekosistemin Yerel Yaşam Ve Geleneksel Mimarideki Yansımaları”, *Ekolojik Okur Yazarlık – Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Amanoslar’da Doğa Eğitimi*, Ed. Yaşar Ergün, Şükran Yalçın Özdilek, Hatice Pamir, Mustafa Kemal Üniversitesi yay., Hatay, 2008, s. 294

¹³ 2. Mıntıka, Pafta 3 Parsel 576 için düzenlenen beyannamede işlem tarihi 16.07.1951 olarak belirtilmektedir. Görseldeki krokinin bulunduğu mühürlü ve imzalı sayfanın altına, 31.07.1951’de, tashihiin paftasına işlendiğine dair not düşülmüştür.

ev ve bahçe” olan cinsinin “kâgir ev ve bahçe” olarak değiştirildiği görülmektedir. Sahiplerince 1950 yılında yapıldığı belirtilen evin 1951 yılında inşasının tamamlanmış olduğu bu belgeden anlaşılmaktadır. Yörede ahşap ev geleneği bulunmamasından hareketle Fransız kadastro paftası da dikkate alınarak konumuz olan kâgir yapının öncesinde burada bulunan *huğ* tipi (*perdi*) ev ya da basit ahşap bir kulübenin yerine yapıldığını söylemek mümkündür (H.1).

Harita 2. Bir Kısmı Alınmış Fransız Kadastro Paftası Üzerinde Parselin Konumu.
(Ville d’Alexandrette Circonscription 2 Section 3 Echelle 1/500 –
Plan cadastral effectué en 1929 correspondant aux décisions de la
Commission de délimitation rendues en 1926)

Harita 3. Aynı Paftadan Alınan Ayrıntı Üzerinde 1951 Tarihinde,
Yeni İnşa Edilen Evin İşlenmiş Hali.

İki caddenin kesiştiği bir köşe parselde yer alan yapının doğuda ve batıda çekme payı sınırlı tutulmuştur. Kuzeyindeki bahçelik alan güneydekine göre daha geniştir. İki katlı kâgir yapı, konut işlevli inşa edilmiş ve kullanılmıştır. Zemin kat, bir salon, iki oda, mutfak ve tuvalet ile üst katla bağlantıyı sağlayan merdivenin de bulunduğu geniş bir giriş holü ile sütun dizili bir terastan ibarettir. Üst katta, odalar, iki adet banyo ve yine sütun dizili bir balkon bulunmaktadır. Mekânlar doğrudan ya da koridorlar vasıtasıyla birbirlerine bağlanmışlardır. Bahçe içinde kapalı bir araba park yeri de bulunmaktadır.

Bahçeye, güneyden ve batıdan iki ayrı giriş vardır. Evin su basman üzerinde yükseltilmiş zemin katına, bahçeden, merdivenlerle çıkılmaktadır. Güney cephedeki ana giriş, yapının orta eksenindedir (R.1). Burada, ana kütlede dışa taşkın bir rüzgârlık yer alır (R.2). Rüzgârlıktan geçilen geniş giriş holü içinde, doğu duvara yaslanmış tek kollu merdiven hafifçe dönerek salonun batı duvarı hizasında sonlanır. Merdiven sahanlığı girişe doğru uzatılarak yarım daire planlı bir galeri elde edilmiştir (R.3). Dikdörtgen planlı salon, batı kanat boyunca uzanır ve geniş bir yuvarlak kemerle doğrudan doğusundaki giriş holüne bağlanır. Salon, kendi içinde, diğerine benzer bir yuvarlak kemerle iki bölüme ayrılmıştır (R.4). Salondan ibaret batı kanat, kuzeye doğru, doğu kanattan daha kısa tutulmuştur. Aradaki mesafe, kuzeye doğru doğu cepheden taşan bir terasla tamamlanmıştır (R.5). Bahçeyle bağlantılı bu teras, yapının batı cephesi boyunca devam eder (R.6).

Resim 1. Evin Güney Cephesi ve Bu yöndeki Bahçe Girişi

Doğu kanatta, ön (güney) cephedeki odaya giriş holünden geçilir. Giriş holü, sahanlık altındaki bir kapıyla kuzeyde, salonun doğusundaki oda ve mutfaka bir koridor vasıtasıyla bağlanır. Doğu- batı doğrultusundaki koridorun batı ucu salona giriş verirken doğu ucuna tuvalet yerleştirilmiştir. Salonun kuzey cephesi, orta ekseninde bulunan iki kanatlı bir kapı, terasın bu

yöndeki bölümüne açılırken mutfak kapısından dört basamaklı bir merdivenle doğrudan bahçeye inilir.

Giriş holü, aynı zamanda merdiven evini de kapsadığı için üst katta da güney cephenin orta parçasını işgal etmektedir. Burada yine sahanlıktan geçilen koridor, dört köşeye yerleştirilmiş birer oda ile batı ucuna yerleştirilmiş bir banyo ve doğusundaki bir oda arasında bağlantı sağlar. Koridor dönerek doğusundaki oda ile güneydoğu oda arasına yerleştirilmiş ikinci banyoya geçit verir.

Resim 2. Güney Cephe Ekseninde Rüzgârlık

Resim 3. Giriş Holünde Merdiven

Üst katta, bazı odalar arasında doğrudan bağlantı vardır. Odalarda, ahşap kapaklı, gömme dolaplar mevcuttur. Kuzeybatıdaki oda, zemin kattaki terasın bu yöndeki bölümü üzerinde çıkma oluşturmakta, terasa oturtulmuş sütunlarla taşınmaktadır. Böylelikle zemin katta, doğuya göre daha kısa olan batı kanat, üst katta daha uzun tutulmuştur (R.6). Zemin katta, batı kanat boyunca uzanan teras düzenlemesi üst katta paraleli bir balkon olarak tekrar etmektedir (R.7).

Resim 4. Salon (Güneye Doğru Bakış)

Yığma, kâgir yapıda, alt kat duvarları kalın, üst kattakiler daha ince tutulmuştur. Döşemeler betonarmedir. Kemerle ikiye ayrılan salonun döşemesinde, her bir bölümde, kenarlarda ikişer sıra kasetler halinde, orta kısımlarda düz bırakılan B.A. döşeme, mekâna, aynı zamanda estetik bir boyut katmaktadır. Zemin, balıksırtı biçiminde döşenmiş ahşap parke ile kaplıdır. Duvarlar, belli bir yüksekliğe (kemer üzengi hizasına) kadar ahşapla kaplanmıştır. Kemerli bölmenin iki tarafında, yaylarını izleyerek birbiri ardına applike edilmiş, küçük boyutlu, dairesel dilimler halindeki ahşap parçalar, duvarların alt kısımlarındaki kaplamalarla ilişki kuran zarif ve yalın bir bezeme ayrıntısı oluşturmaktadırlar. Ahşap kaplama, kemer derinliğini de kapsamaktadır (R.4). Ahşap pencere doğramaları açıklığın dış tarafına takılmış, içte, üst ve yan söveleri, her parça kendi içinde panolar oluşturacak biçimde, doğramalara uygun olarak beyaz yağlı boyalı ahşapla kaplanmıştır. Kaloriferler, beyaz mermer denizliklerin altında, eksiltilmiş duvar kalınlığının içinde gizlenerek iç mekânda istenmeyen çıkıntılar oluşturmaları engellenmiştir (R.8). İki bölümlü salonun güney parçasının, doğu duvarında, vişneçürüğü ağırlıkta olmak üzere değişik renklerde damarlı mermerden yalın bir şömine yer alır (R.9) Salonun bu bölümünde, batı duvarının güney ucunda, ahşap doğramalı, altta masif, üstte camlı kapakları bulunan bir vitrin nişi bulunmaktadır (R.4). Ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte buranın aslında terasa yönelen kapı açıklığından yararlanılarak dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Zira teras tarafındaki panjurların muhafaza edildiği görülmektedir.

Resim 5. Evin Kuzey Cephesi

Üst kat döşemesi ve çatı, balkon üzerinde de devam ettirilmiştir (R.7). Teras ve balkonun üzerini kapatan konsol döşemeler B.A. sütun dizileri tarafından taşınmaktadır. Dolu, düz yüzeyli korkulukları sütunlara saplanmaktadır. Korkuluklar, dökme mozaik harpuştalarla korunmuştur. Teras ve balkonun zeminleri mozaik plaklarla kaplanmış, süpürgeliklerde de aynı malzeme kullanılmıştır (R.6-7).

Resim 6. Evin Batı Cephesi Boyunca Uzanan Teras

Giriş holünün zemini ile belli bir yüksekliğe kadar duvarları, beyaz mermer ile kaplanmıştır. Merdiven basamakları, beyaz mermerle, rıhtlar, şöminede kullanılan cinsten mermerle kaplanmıştır. Sahanlığa bağlanan dairesel küçük galeri ile korkuluklar da beyaz mermerdendir. Merdiven başlangıcındaki ilk korkuluk, vazo biçiminde bir başlığa sahiptir. Duvarlarda, yer yer vişneçürüğü

mermerden bordürler yer alır (R.3). Salonla giriş holü arasındaki kemerin iç kısmında mermer kaplama, salona bakan tarafında, diğer kemerinkiyle aynı, dairesel dilimli ahşap kaplamalar kullanılmıştır (R.4). Giriş holünde ve odaların tavanlarında, merkezde göbek oluşturan, tavan eteklerinde bordürler ve köşe parçaları halinde, kabartma, alçı bezemeler bulunmaktadır. Bu bezemelerde, natüralist ve stilize bitkisel motifler, volütler, “C” kıvrımları, hasır ve petek dokular birada kullanılmıştır (R.10-11)

Resim 7. Balkonda Sütun Dizileri ve Çatı Saçağı

Resim 8. Salonda Bir Pencere ve Kaleriferin Konumu

Dış cephede katların ayrımı, düz yüzeyli, dörtgen kesitli, yatay beyaz bir silmeyle vurgulanmıştır. Pencere açıklıkları, enine dikdörtgen biçimlidir ve çıkıntılı, düz yüzeyli, dörtgen kesitli, beyaz bordürlerle çevrelenmişlerdir. Cephede, ana giriş kapısı dışındaki bütün açıklıklar, yeşil

boyalı ahşap panjurlarla korunmuştur (R.1-5). Cephe kaplaması, su basman seviyesinde iki sıra kesme taş (arka cephede bosajlı taş) kullanılmıştır, üst kısımlar açık kahverenginde taraklı mozaiktir. Marsilya tipi kiremitle kaplanmış kırma çatı, alttan yeşil renkli ahşapla kaplı, geniş saçaklıdır. Ahşap kaplama, her kenarda boyuna parçalar halinde uygulanmıştır. Köşeler, dik açıyla iki yönden gelen parçaların kesiştiği izlenimi verircesine kare bölümler halinde düzenlenmiş, dekoratif bir özellik kazanmışlardır (R.12). Dere ve yağmur olukları özenle yerleştirilmiştir.

Resim 9. Şömine

Resim 10. Giriş Holünde Alçı Bezemeli Tavan Göbeği

Resim 11. Alçı Bezemeli Tavan

Resim 12. Çatı Saçak Ayrıntısı Bordürlerinden Ayrıntı

Ön (güney) cephedeki rüzgârlık çıkıntısı kiremitli bir çatıyla örtülmüştür. Kuzey cephede, mutfaktan bahçeye geçişi sağlayan kapının üzerine de kiremitli bir saçak yapılmıştır (R.13). Her iki kapıda da saçak altları çatıdaki gibi yeşil boyalı ahşapla kaplıdır. Rüzgârlığın zemini ve taşıyıcıları boydan boya beyaz mermerle kaplanmıştır. Demir doğramalı kapısının geniş, camlı kısımları desenli parmaklıklarla korunmuştur (R.14). İçteki ana kapı, ahşap doğramalıdır. Kapı kanatlarında, yatay ve düşey ve kayıtlarla belirlenmiş küçük, kare biçimli, camlı bölümler, dolu yüzeylerden fazladır.

Rüzgârlık döşeme altında, mermer kaplama üzerinde “*ARIANNA*” yazısı dikkat çekmektedir (R.2). Evin, önünde bulunan aslan heykelleri nedeniyle “*Aslanlı Ev*” olarak bilindiği bildirilmiştir¹⁴.

Pencere kanatları, ahşap doğramalarıyla birbirine eşit, dörtlü (banyolarda üçlü) düşey bölümler halinde düzenlenmiştir. Her bir pencerede, kendi içinde menteşelerle katlanarak açılan ikişer kanat bulunmaktadır (R.8). Tıpkı kaloriferlerin yerleştirilmesinde olduğu gibi pencere kanatlarının da açıldıklarında iç mekânda yer işgal etmemeleri amaçlanmış olmalıdır.

Resim 13. Rüzgârlık Kapısı Parmaklık

Resim 14. Mutfağın Bahçeye Açılan Kapısı

Yapının bahçe düzenlemesi de özenle ele alınmıştır. Güney taraf sadece girişe yönelik iken daha geniş olan kuzey taraf özelleştirilmiş bir yaşam alanı sunmaktadır. Güney ve batı yönlerde alçak tutulmuş bahçe duvarlarının üzerinde yükselen, şeffaflık sağlayan demir korkuluklar, beton dikmeler arasına yerleştirilmiş, dikmeler dört yüzeyli prizmatik harpuştalara sonlandırılmıştır (R.15). Bahçe kapıları da demir doğramalıdır. Komşu parselleri sınırlayan duvarlar daha yüksek tutulmuştur. Kuzey bahçenin önemli bir bölümünü kaplayan mozaik zemin döşemesi, yapı çevresinde, dar yürüyüş yolları oluşturacak şekilde devam ettirilmiştir. Bahçe duvarları boyunca, tuğlalarla çevrelenerek yükseltilmiş toprak sekiler, yol tarafında yeşil çit oluşturan çalılardan başka, ağaçlar, çiçekli ve çiçeksiz sarmaşıklar için zemin oluşturmuştur. Doğu cephenin kuzey kesiminde, kiremit kaplı, ahşap pergola da çatı saçak altları ve panjurlar gibi yeşil boyalıdır (R.16). Bu kısmın gölge sağlayan, mutfaktan kolay ulaşılan bir oturma alanı olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, güney cephenin doğu tarafında, pencere önünde bulunan ve duvara saplanan dar, beton pergola, iç mekâna güneşin etkisini azaltmak amacıyla yerleştirilmiş ya da sadece dekoratif bir öge olarak seçilmiş

¹⁴ İnceleme yaptığımız tarihte yerinde bulunmayan bu heykellerin ailenin Reyhanlı'daki çiftliğinde olduğu ifade edilmiştir.

olmalıdır (R.17). Yapının duvarlarında, yer yer bitki sardırılan ya da çiçek saksısı asılan çapraz bağlanmış ahşap çitler da hem dekoratif hem de peyzaja katkı sağlayan unsurlardır.

Resim 15. Bahçe Duvarlarından Ayrıntı

Resim 16. Bahçedeki Ahşap Pergola

Resim 17. Beton Pergola

Resim 18. Komşu Parsele Sınır Bahçe Mozaik Kaplama

Terasta, bahçe zemininde ve yer yer yüksek tutulmuş bahçe duvarlarında mozaik kaplamanın iyi işçilikle yapılmış birçok çeşidi uygulanmıştır. Arka bahçede, merdiven basamakları dökme mozaikten yapılırken bahçe zemini ve terası kaplayan, derzli plaklar halinde, değişik ölçü, biçim ve renklerde dökülmüş mozaiklerin çeşitliliği dikkati çekmektedir. Bu alan adeta bir mozaik döşeme laboratuvarı gibidir (R.18-20).

Resim 19. Teras Zeminin Mozaik Kaplaması

Resim 20. Bahçedeki Zemin Mozaiklerinden Bir Örnek

Yapının Tescil İsteği Ve Yıkımına İlişkin Süreç

İskenderun Belediyesi Harita İmar Müdürlüğünce 29.07.1982 tarihli, 1/1000 ölçekli imar planına göre verilen, 2008/38 no'lu imar çapında, 9K.IVd pafta no, 728,38 m²lik 1749 parsel için bitişik nizamda, işlevi ticari + konut olan, 0.5 m. su basmanlı, 17.50 m. yüksekliğinde, 5 kat yapı öngörülmektedir.

Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünün 20 Şubat 2008 tarih ve 530 sayılı yazıları ile söz konusu parselde bulunan taşınmazın yıkımına yönelik talep doğrultusunda, 2863 sayılı yasanın 6. Ve 7. maddeleri gereğince, taşınmazın korunması gerekli kültür varlığı olarak tescili açısından Hatay Mimarlar Odası Başkanlığının görüşü istenmiştir. Mimarlar Odası Hatay Şubesi İskenderun Temsilciliğinin aynı kurula hitaben yazdıkları 10.03.2008 tarih ve 30 sayılı yazılarında, söz konusu taşınmazla ilgili “*herhangi bir dönemi anlatan özgün mimari izlere rastlanmadığı*” şeklinde bilgi verilmiştir.

Hatay Mimarlar Odasından bir ekiple birlikte yerinde yaptığımız inceleme sonucu, tarafımdan yapının mimari ve üslupsal özelliklerinin tanımlandığı ve tescil edilmesinin gerekli görüldüğü bir rapor Oda Başkanlığının 03.04.2008 tarih ve 206 sayılı yazıları dâhilinde ilgili kurul müdürlüğüne iletilmiştir. Süreç, yapının yıkılması ve yerine imar durumuna uygun olarak zemin katı ticari işlevlere ayrılmış 5 katlı bir apartman inşa edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Yapının Tesciline İlişkin Sunduğumuz Görüş

“Hatay İli, İskenderun İlçesi, 2. Mıntıka 576-1274 no’lu parsellerde bulunan taşınmaz, Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığında bir dönüm noktasını oluşturan, 1950 yılından itibaren görülen ve farklı kaynaklardan beslenerek, daha önceki dönemlere ait farklı üslup ve anlayışları bir arada barındıran ve daha özgür seçimlerle belirlenen bir mimari anlayışı temsil etmektedir. Cumhuriyetin ilanından itibaren, farklı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel etkiler altında gelişen ve değişen mimarlık sürecinin bir aşamasının, bir dönüm noktasının, başkentten uzak ikincil bir kentte, farklı bir bölgedeki örneğini oluşturması yönünden önemlidir. Yapıda görülen ve günümüzde rastlanmayan nitelikli işçilik ve sahip olduğu ekonomik değer de dikkate alınmalıdır. Yapı, sanat değeri, mimari, tarihi, estetik, mahalli değerler kapsamı içinde; strüktürel, dekoratif, yapısal durum, malzeme, yapım teknolojisi, şekil bakımından özellik arz etmektedir.

Ülkemizde, cumhuriyet dönemi mimarlık ürünleri büyük ölçüde yok olmuş ve hızla da yok olmaya devam etmektedir. Kentlerdeki hızlı dönüşüme bağlı biçimde ivme kazanan bu yok oluş, yalnızca koruma alanı için değil, geride kalmış olan 20. yüzyılın mimarlık tarihinin yazılması konusunda da önemli bir boşluk yaratmaktadır.

Rapora konu yapının bulunduğu bölgede de, temsil ettiği döneme ait mimari örnekler gittikçe azalmaktadır. Yapının bulunduğu İskenderun İlçesi’nin ve bağlı bulunduğu Hatay İlinin, 1918-1938 yılları arasında, Fransız işgali ve yönetimi altında kaldığı bir süreçten sonra Türkiye Cumhuriyeti’ne katılmış olması ve bu bölgedeki mimarlık örneklerinin Cumhuriyet Dönemi mimarlığına uyum sağlayan ve ülkenin diğer bölgelerindeki dönemsel üslupları yansıtan örnekler olarak belgelenmesi, tescili ve korunmasının ayrı bir önem taşıdığı kanısındayız.

Rapora konu yapı, güneyinde, bir okulun bahçesinde bulunan, tescilli, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olan eski kilisenin varlığı nedeniyle 5226 ve 3386 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasanın, 3. Madde (a)-(5)’te tanımlanan “Koruma Alanı” kapsamına girmektedir. Bu yapının

yıkılması ve yerine yapılacak yeni ve çok katlı bir binanın inşası ile söz konusu tescilli taşınmaz kültür varlığı ve çevresi olumsuz etkilenecektir.

Hatay İli, İskenderun İlçesi, 2. Mıntıka 576-1274 no'lu parsellerde bulunan taşınmazın, yukarıda ayrıntılarıyla açıklanan gerekçelere bağlı olarak, 5226 ve 3386 sayılı yasa ile değişik 2863 sayılı yasanın 3. Maddesi (a)-(1)'de tanımlanan ve 6. Maddesi "b" bendinde belirtilen korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak, aynı yasanın 3. Maddesi (a)-(5) bendi ile 10.12.1987 tarih ve 19660 sayılı yönetmeliğin 4. Maddesinin "b" ve "f" bendi uyarınca tespit ve tescil edilmesi gerektiği görüşündeyiz."¹⁵

Değerlendirme Ve Karşılaştırma

Yapının Tasarım Ve Uygulama Açısından Değerlendirilmesi

Yapıda başarılı bir plan kurgusu görülmektedir. Bahçe ve zemin katın güney tarafı herkese açık olarak düzenlenmiş, daha çok ana girişe ayrılmış, rüzgârlık düzenlemesi ve bahçe kapısındaki özenle bu işlevi vurgulanmıştır. Lüks malzemesi ve dekoratif özellikleri ile ağırbaşlı bir gösterişe sahip geniş giriş holü, cephedeki modüler ve simetrik düzen, güney kanata bir ölçüde resmi bir kimlik kazandırmış, dışardan gelene yönelik mesajı kurgulamıştır. Kuzeydeki mutfak, tuvalet ve diğer mekânlar ile bahçe, gerektiğinde misafirlerin de kullanabileceği bir alan olmasına rağmen özelleştirilmiş, ailenin günlük yaşamına yöneltmiştir. Giriş holü, ev halkı için doğrudan salona ya da kuzey mekânlara geçmek veya üst kata çıkmak gibi seçenekleri bir arada sunmaktadır. Ziyaretçilerin ise özelleştirilmiş alanlarla bağlantı kurmadan doğrudan salona (ve belki de aynı zamanda iş görüşmeleri için ayrılmış bir çalışma odası olan) güneydoğu odaya geçmelerine imkân tanınmıştır.

Kapalı mekânların birbirleriyle ve dış mekânla bağlantısı iyi kurulmuştur. Batı kanatta, mekânların farklı katlarda ileri ve geri çekilmeleri, kütlelerde gözü yormayan bir hareketlilik getirmiştir. Sütun dizili teras ve üst katta bunun karşılığı olan balkon, iç ve dış mekân arasında başarılı bir geçişi sağlamanın yanında evin dışıyla da ilişki kuran, caddeye yönelen konumdadırlar. Bahçede, dolaşım, açık ve gölgelikli oturma alanları ve bitkilere yer verilmiştir.

Yapıda, kaliteli bir işçilik ve seçkin malzeme kullanımı dikkati çekmektedir. Her ayrıntı incelikte düşünülmüş ve özenle uygulanmıştır. Çok çeşitli malzeme kullanılmış, bunlar oldukça başarılı bir biçimde bir araya getirilmiştir. Diğer yandan malzeme çeşitliliğinde biraz abartıya kaçıldığı söylenebilir.

¹⁵ Mimarlar Odası Hatay Şubesi tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğüne yazılan 03.04.2008 tarih ve 206 sayılı yazı içeriğinde yer alan, tarafınca hazırlanan rapordan alınmıştır.

Yapının Kentsel Gelişim Ve Konut Mimarlığı Bağlamında Değerlendirilmesi Ve Karşılaştırılması

Türkiye’de kentleşme 1950’lerden sonra hız kazanmıştır. Özellikle kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı ile kent sayısının giderek artması, bu dönüşümün başlıca göstergeleridir¹⁶. 1950 sonrasında kentlerdeki nüfus artışı, doğumlar ve ölümler arasındaki farktan çok kentlere yönelik göçlere bağlanmıştır¹⁷. Hatay da bu süreçten önemli derece etkilenen yerlerden biridir. *Elverişli coğrafi şartları ve geçmişten gelen yoğun nüfus-yerleşme özellikleriyle birlikte, bilhassa 1950’lerden sonra başlayan tarım ve sanayi hamleleri ildeki kentleşme sürecini hızlandırmıştır*¹⁸.

Hatay’ın bir ilçesi olan *İskenderun*, aynı adı taşıyan körfezin doğu kenarında, *Amanos Dağlarının dik bir duvar gibi yükselen yamacı önündeki kıyı ovasında kurulmuştur*¹⁹. 1940-45 arasında, gerek ülke genelinde, gerekse bölgedeki olumsuz şartlar sonucunda yavaş seyreden nüfus artışı *İskenderun’da aksine bir eğilim göstermiş*,²⁰ sahil boyunca uzanan kentsel alan zamanla iç kesimlere doğru yönelmiştir. *Bu durum İskenderun’un tarım potansiyelinin yanında bilhassa Doğu Akdeniz havzasının belli başlı ticaret merkezlerinden biri olması ve limanın inşasına yönelik girişimler sonucunda çevre illerden olan göç almasından kaynaklanmıştır*²¹.

1940-1950 döneminde kentleşme oranındaki artış *İskenderun’da %57’ye yaklaşmıştır*²². Bu tarihler, tam da Mursaloğlu ailesinin *İskenderun’a yerleştiği zaman aralığına denk gelmektedir*. Mursaloğlu ailesi (Mürsel Zâdeler), *konar - göçer Türkmen taifesinden ve Bayat Boyunun obalarından biri olan Reyhaniye aşiretine mensuptur*²³. Aşiret, Kanuni döneminden itibaren Amik Ovasını kışlakları olarak kullanmıştır²⁴. Aşiretin reisi olan Mustafa Şevki Paşa, Osmanlı devletindeki çeşitli görevlerinden sonra emekli olduğunda 1889 yılında, bugünkü Kırıkhan’da bulunan Darb-ı Sak Kalesine yerleşmiş, aile, Reyhanlı ile bağlarını koparmamakla birlikte burada ikamet etmeye

¹⁶ Bayram Çetin, Hatay’da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) Ve Mekânsal Dağılışı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 28, s.234

¹⁷ Erol Tümertekin, *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*, İstanbul Üniv. Coğrafya Ens. Yay., İstanbul, 1973, s.7

¹⁸ Bayram Çetin, *a.g.m.*, s.234

¹⁹ Metin Tuncel, “İskenderun”, *İslam Ansiklopedisi*, C.22, T.D.V. yay., İstanbul, 2000, s. 580

²⁰ Çetin, *a.g.m.* s. 240

²¹ Çetin, *a.g.m.* s.240

²² Çetin, *a.g.m.* s.241

²³ Mehmet Tekin, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Mustafa Kemal Üniversitesi yay., Antakya, 2002, s.27-29.

²⁴ Bkz. Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 28, Aydın Efe, “Mursaloğlu Mustafa Şevki Paşa (1840-1914)”, *History Studies International Journal Of History*, C.5, Sayı 2, 2013, ss. 155-169 Efe, “Mursaloğlu Mustafa Şevki Paşa (1840-1914)”, *History Studies International Journal Of History*, C.5, S.2, 2013, s. 155-169

başlamıştır²⁵. 1945-1950 arasında, ailenin bir kolunun İskenderun'a gelişlerini ise Sn. Mehmet Mursaloğlu, “*eğitim ihtiyacından kaynaklı*” olarak ifade etmiştir²⁶. Aile, bir yandan çiftçiliği sürdürürken bir yandan İskenderun'da ticaret ile meşgul olmuştur. Şemsettin Mursaloğlu, ilerleyen yıllarda Reyhanlı ve İskenderun belediye başkanlığı yapmış, 1965-69 yılları arasında Hatay Milletvekilliği görevini yerine getirmiştir²⁷. Şemsettin Bey, Mustafa Şevki Paşa'nın oğlu ve Hatay Cumhuriyetinin cumhurbaşkanı olan Tayfur Sökmen'in yeğenidir.

1945'de, ikinci dünya savaşı bitmiş, bölgede Fransız işgali ve askeri yönetimi sona ermiş (1938), Hatay, Türkiye Cumhuriyetine katılmış (1939) durumdadır. Fransız yönetimi döneminde, kentte, koloni mimarlığına özgü, Akdeniz eklektizmini yansıtan yapılar hâkimdir. Yabancı etkilerin ağırlıkta olduğu bu mimaride özellikle kamu yapılarında yer yer birinci ulusal mimarlık akımının etkileri de görülmektedir²⁸. Konumuz olan yapı ise cumhuriyet dönemi Türk mimarlığının 1950 sonrası döneminde geçerli olan serbest mimarlığın bir ürünüdür.

Cumhuriyet Dönemi Türk mimarlığının evrelerini ana hatlarıyla hatırlayacak olursak:

- Osmanlı İmparatorluğu'nun mimarlık ortamına bir süre bağlı olarak gelişen ve cumhuriyetin ilk yıllarını kapsayan 1920'lerin sonu ve 1930'ların başına kadar devam eden 1. Ulusal Mimarlık Dönemi²⁹;
- 1930 – 1940 yılları arasında görülen Uluslararası Mimarlık (İşlevci-Rasyonalist Dönem - Bu dönemde Neoklasik üslubun etkileri de görülmüştür)³⁰;
- 1940-1950 yılları arasında, İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi³¹;
- 1950 sonrası dönem³².

1950'li yıllar, Cumhuriyet Dönemi Türk mimarlığında *tam bir dönüm noktası* sayılmaktadır³³.

Sözen, bu süreci şu cümleleri ile açıklar:

²⁵ Bkz. Aydın Efe, *a.g.m.*, s.163-164; Mehmet Tekin *a.g.e.*, s. 31. “*Mustafa Şevki Paşa'nın vefatından sonra oğulları kaledeki konakları terk edip Reyhanlı'daki çiftliklerine çekilmişlerdir*”. Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s.32

²⁶ 05.11.2022 tarihinde yapılan sözlü görüşme

²⁷ Aynı dönemde, Mursaloğlu'larından iki Hatay milletvekili daha bulunmaktadır. Bkz. TBMM Albümü 1920-2010, C.II, Ed. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, Ankara, 2010, s.860

²⁸ Bkz. İnci Arslanoğlu, *aynı bildiri*, s. 93-94

²⁹ Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1996, s. 13-31

³⁰ Metin Sözen, *a.g.e.*, s.39-46; İnci Arslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, ODTÜ Mimarlık Fak. Yay., Ankara, 2001, s.30-34

³¹ Metin Sözen, *a.g.e.*, s. 63-67; İnci Arslanoğlu, *a.g.e.*, s.8-11, 63-68

³² Metin Sözen, *a.g.e.*, s. 71-77 ; İnci Arslanoğlu, *a.g.e.*, s. 63-69. Başlangıç ve bitiş tarihlerinde farklı önermeler olsa da ağırlıklı olarak üsluplara göre yapılan bu sınıflandırma, kendi içinde, ilgili dönemlerin sosyal, ekonomik koşulları ve ideolojik ortamına göre alt dönemlere ayrılarak da ele alınırlar. Bkz. Afife Batur, “Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Ayı Basım, İstanbul, 1984, s. 1379-1420

³³ Metin Sözen, *a.g.e.*, s. 75

“Birinci Ulusal Mimarlık, İşlevci-Rasyonalist Dönem ve İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi hep kesin çizgilerle belirlenmiştir. Oysa 1950 sonrasında, pek çok anlayış, üslup ve düşünce aynı anda, birlikte var olabilmışlerdir. Bu, bir anlamda mimarlıkta demokratikleşmenin başladığını göstermektedir. Artık yeni bir mimarlık anlatımı özgürce oluşmaktadır. Mimarlar değişik kaynaklardan beslenen çeşitli tasarım anlayışlarının arayışı içinde olmuşlardır”³⁴.

Alsaç, 1950-1960 arasındaki dönemi “... 1946’dan beri Türkiye’nin politik ortamında da bir değişme, demokratlaşma başlamıştır. Yeni düşüncelerin ilk elle tutulur ürünlerini verebilmesi ise 1950’den sonra politik ve ekonomik alanda belli bir liberalleşmeden sonra olabilmıştır”³⁵ sözleri ile ifade eder ve şöyle değerlendirir: “Millî mimarlık düşüncelerinin yerini daha bilinçli bir çevre koşullarını değerlendirme anlayışı almıştır. Yorumlar daha kişisel olmaya malzemeler, konstrüksiyonlar, teknik olanaklar kullanılmaya, yeni biçim dilleri aranmaya başlanmıştır”³⁶.

Konut mimarlığında ilk düşüncelerin geliştirilmesi, 1930-40 arası döneme, işlevci – rasyonalist (akılcı/usçu) akıma bağlı mimarlara dayanır. Bu akıma bağlı mimarların önceliği konutun sade ve ekonomik olmasıdır. Onlara göre konut, içinde oturana sükûnet vermeli, her türlü çağdaş konfora sahip olmalıdır³⁷. Aslında, uluslararası üslupta ilk örnekler 1930’lardan öncesine de inmektedir³⁸.

Bu dönem, Türkiye’de “kübik”, “asrî” ya da “yeni” mimarlık olarak adlandırılmıştır³⁹. Cumhuriyetin çağdaşlık hedefi doğrultusunda, medeni yaşam tarzı, çekirdek aileye odaklanan, modern evi ve ev yaşamını tanımlayan gazete ve dergilerle duyurulmuştur⁴⁰. Büyük kamu yapılarının ihalelerinin yabancı mimarlara gitmesi, konut mimarisinin Türk mimarlarının kendilerini gösterebilecekleri bir alan olmasını getirmiştir⁴¹. Giderek artan ihtiyaç karşısında apartmanlar, az sayıda da olsa toplu konutlar, önemli bir sorun haline gelen gecekonduların yanı sıra gelişen, bahçe içinde müstakil evler inşa edilmiştir.

Müstakil evler, ayrıık düzende, arsası ile birlikte mülkiyeti bir kişiye ait olan, genellikle bir kişi ya da ailenin ikamet ettiği konutlardır. Bu türdeki İskenderun Mursaloğlu evinde, Cumhuriyet döneminin kentli konutlarında benimsenen işlevler ayrılığı, mutfak ve tuvaletin evin içine alınması

³⁴ Metin Sözen, *a.g.e.*, s.75

³⁵ Üstün Alsaç, *a.g.m.*, s. 17

³⁶ Üstün Alsaç, *a.g.m.*, s. 17

³⁷ Bkz. Üstün Alsaç *a.g.m.*, s. 14

³⁸ Bkz. İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 63; Afife Batur, *a.g.m.*, s. 1391

³⁹ Bkz. İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s.63; Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis yay., İstanbul, 2002, s. 171-187

⁴⁰ Bkz. Sibel Bozdoğan, *a.g.e.*, s. 212-236; Türkan Uzun, Yurdanur Topal, “1930-1940 Yılları Arası İstanbul ve Londra İki Büyük Kentin Müstakil Evlerin Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi”, *Mimarlık, Planlama Ve Tasarım Alanında Araştırma Ve Değerlendirmeler*, Ed. Latif Gürkan Kaya ve Sehla Abbasova, Gece Akademi yay., Ankara, 2019, s.7

⁴¹ Bkz. Sibel Bozdoğan, *a.g.e.*, s. 236-239; İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 79

uygulanmıştır⁴². Alt kattaki salon, diğer mekânlardan tamamen yalıtılmış kapalı bir alan değildir, yeme ve oturma alanları kendi bütünlüğü içinde, dar kenarı boydan boya geçen kemerli bir açıklıkla vurgulanmıştır. Ön cephede, giriş holünün iki tarafına yerleştirilmiş mekânlar, geleneksel evin iç sofalı tipini akla getirse de gerisinde konumlandırılmış, koridorla bağlanan diğer mekânlarla birlikte, bütününde serbest bir planlama görülmektedir. Ön cephede - teras ve balkon hariç tutulduğunda - görülen modüler ve simetrik düzenlemeye karşılık arka cephede simetriden kaçış, mekânların ileri geri çekilmesi ile kütlerde sağlanan hareketlilik, uluslararası dönemin özellikleridir. Yalın cephe biçimlenişi, yüzeyleri delen geniş, yatay pencere boşlukları, koyu renk cepheyle zıtlık oluşturan beyaz doğramalar ve açıklıkları çevreleyen çıkıntılı bordürler yine aynı dönemin konut mimarisine özgü unsurlardır.

Yığma kâgir duvarlarla betonarme döşeme de 1930'lar sonrası konutlarında yaygındır. Bu karma teknik, İskenderun'un işgal dönemi yapılarında da sıklıkla uygulanmıştır. Betonarme, Türkiye'de 1950'lerde daha yaygın hale gelmiştir. Geleneksel evden farklı olarak dışa dönüklük, caddeye bakan teras ve balkonlar, yüksek avlu duvarları yerine şeffaflık sağlayan, alçak bahçe duvarları, Cumhuriyet Türkiye'sinde olduğu gibi İskenderun'un Fransız yönetimi döneminde de konut mimarisinin özelliği haline gelmiş durumdadır. Ancak Mursaloğlu evinde, uluslararası üslubun düz çatıları ya da Fransız döneminde burada da yaygın parapet duvarları arkasına gizlenmiş çatılar yerine, geniş saçaklı, oluklu, kırma çatı uygulanmıştır. Buradaki altları ahşap kaplı geniş saçaklar ulusal mimarlık akımlarının uzantısıdır. Yörenin geleneksel mimarlığında hâkim olan eğimli çatılarda ise ahşap kaplamalı, oluklu geniş saçak uygulamasına sadece 20. yüzyıl başlarında inşa edilmiş istasyon binalarında rastlanır. Mursaloğlu evinde, balkon çıkmasındaki kiriş altı hizasına yakınlığı ile B.A döşeme ile uygunsuzluğu göze çarpan kat silmesi, Neoklasik üsluba gönderme yaparken alçı bezemeli tavanlar, merdiven korkulukları ve vazo biçimli başlık, geç dönem Osmanlı konak ve kasırlarından bir esinlenmeyi yansıtır. Kapı ve pencerelerin yeşil boyalı ahşap panjurları, iklimsel nedenlerle, Akdeniz çevresinde olduğu gibi İskenderun'da da hâkim olan bölgesel bir unsur olarak yapıda kullanılmıştır. Kentin Fransız döneminin bazı konutlarında, Mursaloğlu evinin güney cephesinde olduğu gibi giriş eksenine göre kurgulanmış simetrik düzenle karşılaşılma ile beraber bunlar doğrudan sokaktan girilen ve pencere açıklıkları düşey dikdörtgen ya da kare biçimli örneklerdir.

Bir mimarın elinden çıktığı belli olan Mursaloğlu evi, tasarımı, kullanılan malzemelerin cinsi, çeşitliliği ve uygulamadaki kalitesi ile konforlu, lüks bir villa konumundadır. Lüks apartman dairelerinin yanı sıra konforlu evler ve villalar, 1930'lardan itibaren üst bürokrat tabaka, yüksek

⁴² Bkz. İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s.72; Üstün Alsaç, *a.g.e.*, s.21

eğitilmiş meslek sahipleri, ekonomik yönden iyi olan tüccarlar ve sanayiciler tarafından tercih edilmiştir⁴³. İkincil kentlerde, bu kesimin evlerini istasyona giden bir cadde üzerinde yaptıkları böylelikle istasyon mahallerinin ortaya çıktığı görülmektedir⁴⁴. Mursaloğlu evi de istasyona yakın konumda, ona ulaşan caddelerden biri üzerindedir (H.4). Adana da villa tipi konutlarıyla böyle bir gelişme gösterir. Ankara’da, Kavaklıdere ve Çankaya’da da rastlanan müstakil konutlar, Bahçelievler ve Yenişehir’de yoğunlaşırken “İstanbul’da özellikle Anadolu yakasında, Kadıköy, Erenköy, Suadiye ve Moda gibi semtlerde yapılmışlardır”⁴⁵. Ancak bu erken dönem konutlarında geleneksel Türk evinin özellikleri hala etkindir⁴⁶. Geniş tutulan girişler ve merdivenlerin mermerle kaplanması İstanbul apartmanlarında yaygındır⁴⁷.

Harita 4. İskenderun Mursaloğlu Evinin Kent Merkezindeki Konumu⁴⁸

Mursaloğlu evindeki mekânlar, Türkiye’de, 1930-40 arası villalarında görülen işlevsel dağılımla paralellik göstermektedir. Dönemin yapılarında sıklıkla bodrum + iki kat uygulanırken İskenderun’da zeminin bataklık olması nedeniyle bodruma yer verilmemiş olmalıdır. Burada, salonun kemerle ikiye ayrılmasına benzer biçimde, Suadiye’de Aziz Bey evinde oturma ve yemek odaları açık kırık bir kemerle ayrılmıştır. Aziz Bey evi, rüzgârlık kullanımı, iç mekânlar, veranda ve bahçenin birbiriyle ilişkileri, dekoratif demir parmaklıklı camlı kapılar, doğramalarla düşey parçalara

⁴³ Bkz. İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 80

⁴⁴ Bkz. İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 80

⁴⁵ İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 81; Ayrıca bkz., Türkan Uzun, Yurdanur Topal, *a.g.m.*, s. 10, 11

⁴⁶ Bkz, Latif Gürkan Kaya, Sehla Abbasova, *a.g.m.*, s. 9.

⁴⁷ Bkz. İnci Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁸ (<https://earth.google.com/web/@36.59100155,36.17105605,9.7032122a,3542.98494774d,35y,-0h,0t,0r> 25.11.2022)

ayrılmış, geniş yatay pencereler gibi özellikleri ile de benzerlikler taşır⁴⁹. 1960'ın ortalarına kadar, şeffah bahçe duvarları, bahçenin yanı sıra özellikle caddeye veya manzaraya yönelik teras, balkon ve cephelerle dışa dönüklük, İstanbul banliyölerindeki müstakil evlerin ortak özelliklerindedir⁵⁰. Diğer yandan evin dışardan algılanmasına imkân veren benzer tasarımla birlikte Mursaloğlu evinin demir korkuluklu alçak bahçe duvarları boyunca içten, yeşil çitler yetiştirilmiş, demir korkulukların üzerine çitleri tutan kafes tel örgüler yapılmış, ana cepheler iki yöndeki caddelere yönlendirilirken teras ve balkon parapetleri dolu yapılmıştır. Yörede, uzun süren yaz mevsiminde ihtiyaç duyulan panjurlar, gerektiğinde ihtiyaç duyulan mahremiyete de katkı sağlamış olmalıdır.

Sütun dizili teraslar ve balkonlar da 1930'ların konutlarında sıklıkla görülmektedir. Bunlar, sıklıkla çift sıralı yerleştirilmiş metal borular halindedir. Bu açıdan Antalya Villa Göksoy⁵¹ ve Bursa Çekirge Caddesindeki bir konutu⁵² örnek verebiliriz. Mursaloğlu evinin aksine sütun dizileri bazen tek katta, sadece balkonda veya terasta bulunmakta, balkon üstü açık olabilmektedir. İskenderun'un Fransız döneminde de bunların işlevsel rasyonalist akıma uygun, tek ya da çift sıralı, dörtgen ya da daire kesite sahip B.A. örnekleri yanında, yüksek avlu duvarları arkasında konumlanmış, sivri kemerlerle bağlanan direk sıralarından bir örneği de mevcuttur. Yöre dışından ise İstanbul Ragıp Devres Villası (1932-33)⁵³, daha yakın tarihten Ankara Mebus evleri (proje tarihi 1948)⁵⁴ ve 14 Mayıs evlerini (tasarım 1951)⁵⁵ sayabiliriz. Antalya Villa Zamanlarda (yazarı tarihini 1960 olarak tahmin etmekle birlikte biz daha erkene indiği düşüncesindeyiz)⁵⁶ her iki katta uygulanan sütun dizileri ve geniş açıklıklı balkonun örtülmüş olması, İskenderun örneğimizde olduğu gibi iklimsel nedenlere bağlanabilir. Mursaloğlu evi ile aynı tarihlerde inşa edildiğini tahmin ettiğimiz Bursa Mehmet Aker Villasında da sütun dizileri, teras ve balkonda tekrarlanmıştır⁵⁷. İskenderun Mursaloğlu evinde sütun dizileri betonarmedir ve metal direklere göre kalın kesitli kolonlar halindedir. Emin

⁴⁹ Anonim, "Suadiye'de İki Ev", *Arkitekt*, S.25, 1933, s. 7

⁵⁰ Bkz. Burcu Arıkan, Gülçin Pulat Gökmen, "Kentsel Mekânın Fiziksel Katmanları, Konut Dokusunun Oluşumu ve Feneryolu Mahallesi'nin Riskli Dönüşümü", *İdealkent*, S.20, C.7, 2016, s. 974-976; Ebru Salah, "Sayfiye To Banlieue: Suburban Landscape Around Anatolian Railways, From Mid-Nineteenth Century To The World War II", A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University, 2013, s. 173-188

⁵¹ Esin Bölükbaş Dayı, "The Formation Of A Modern City: Antalya, 1920s-1980s", A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, 2019, s. 146-147

⁵² Timur Kaprol, "Cumhuriyet Sonrası 1930-1950 Yılları Arasında Bursa'da Mimari Gelişim", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, 2002, s.181

⁵³ Aslanoğlu, *a.g.e.*, s.320

⁵⁴ Y. Yeşim Uysal v.d., *Sivil Mimari Bellek: Ankara 1930-1980 Sergi Kataloğu*, Ed. Nuray Bayraktar v.d., Koç Üniv. VEKAM yay., Ankara, 2014, s.47.

⁵⁵ Y. Yeşim Uysal v.d., *a.g.e.*, s. 53; Gamze Belli Ve Esin Boyacıoğlu, "Bir Kentsel Dönüşüm Örneği: Ankara 14 Mayıs Evleri", *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, C.22, No 4, 2007, s.718-722

⁵⁶ Esin Bölükbaş Dayı, *a.g.t.*, 2019, s. 150

⁵⁷ Anonim, "Bay Mehmet Aker Villası Bursa", *Arkitekt*, S.11-12, 1950, s. 214-217

Onat'ın Göztepe'de tasarlayıp inşa ettiği villanın teras kolonları⁵⁸ bu açıdan benzerlik gösterir. Bu villa ile (eğim dolayısıyla zemininin yükseltilmiş olmasını saymazsak) “L” şeklindeki terasın bahçe ve iç mekânlarla ilişkisi bakımından da benzerlik kurabiliriz. Yalnız bu yapıda, kolonlar kare kesitlidir, terasın üzerinde uzanan balkonun korkulukları demirdir ve burada sütun dizileri bulunmaz. Seyfi Arkan'ın Salih Bozok için Suadiye'de tasarladığı evde ise her iki katta da B.A. kolonlar kullanılmış, balkonun üzeri örtülmüştür. Burada Mursaloğlu evinden farklı olarak parapetler, kolonlara birleştirilmemiştir⁵⁹. A. Sabri ve Emin Onat'ın Kavaklıdere'de yapılmak üzere tasarladığı evde de salon ve yemek odası ile bağlantılı bir teras bulunmasının yanında, pencerelerde panjur bulunması ve “mahalli karaktere uymak maksadı ile” yapıldığı belirtilen kiremit örtülü eğimli çatı, başka benzerlikler kurmamıza da olanak verir⁶⁰. Eğimli kiremit çatılar ve panjurlar, Ankara'daki Mebus Evleri, 14 Mayıs Evleri ve Kavacık Ucuz Subay Evleri⁶¹ gibi Ankara örneklerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin konutlarında rastlanan diğer bir öge de beton pergolalardır. Seyfi Arkan'ın Suadiye'de inşa ettiği villanın bahçeye ve denize bakan cephesinde, terasın sütun dizilerine iki taraftan birleşerek manzaraya doğru uzanan beton pergolalar bulunmaktadır⁶². Beton pergolalar, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren İzmir'de yaygınlaşan apartmanların çekme çatı katlarında yaygın olarak kullanılmışlardır⁶³. Mursaloğlu evinin doğu bahçe duvarında olduğu gibi ahşap pergolalar da farklı konumlarda kullanılmıştır. Bursa Mehmet Aker Villası⁶⁴ ile İstanbul Büyükkada'daki Piyango Evlerinin⁶⁵ teras pergolalarını buna örnek verebiliriz. Mursaloğlu evindeki gibi geniş, yatay pencerelerin, sayıları 3 ve 5 arasında değişen düşey parçalara ayrıldığı müstakil konutlara örnek olarak Suadiye'deki Aziz Bey Evi⁶⁶ ve Abidin Mortaş'ın Erenköy Evini sayabiliriz.

Mursaloğlu evinde ilginç ve iç mekânın kullanımı açısından elverişli bir tasarım olarak kaloriferin duvar kalınlığı içine alınması ile Bursa'da Selim Süter Evinde karşılaşırız. Ancak bu evde farklı olarak pencerenin olduğu kısımda, duvar dışa çıkıntılı yapılmış, yalıtımı sağlamak için kaloriferin bulunduğu yere denk gelen bölüm, dıştan cilalı çam kaplanmış⁶⁷.

⁵⁸ Anonim, “Göztepe’de Bir Villa”, *Arkitekt*, S.127-128, 1941, s.145-149

⁵⁹ Anonim, “Suadiye’de Bir Villa”, *Arkitekt*, S.113-114, 1940, s.101-104

⁶⁰ Anonim, “Kavaklıdere’de Bir Ev Projesi”, *Arkitekt*, S.77-78, 1937, s. 147-149

⁶¹ Bkz. Y. Yeşim Uysal v.d., *a.g.e.*, s. 65

⁶² Bkz. Anonim, “Suadiye’de Bir Villa”, *Arkitekt*, S.113-114, 1940, s.101-103; Ebru Salah, *a.g.t.*, s. 180

⁶³ Bkz. Deniz Güner, “İzmir’de Modern Konut Mimarlığı 1950-2006”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası yay. , S.3, 2006, s.129

⁶⁴ Bkz. Anonim, “Bay Mehmet Aker Villası Bursa”, *Arkitekt*, 1950, S.227-228, s. 214-215

⁶⁵ Bkz. Anonim, “Büyük Ada’da İki Piyango Evi”, *Arkitekt*, S. 217-218, 1950, s. 12-13

⁶⁶ Bkz. Anonim, “ Suadiye’de İki Ev”, *Arkitekt*, S.25, 1933, s. 7-8

⁶⁷ Bkz. Anonim, “Bursa’da Bay Selim Süter Evi”, *Arkitekt*, S. 219-220, 1950, s. 45-46

Cumhuriyet döneminde, bahçe içinde, iki ya da üç katlı müstakil evlerin inşası 1950'lerin ortalarına kadar devam etmiş, 50'ler ve daha çok 60'lardan itibaren apartmanlar, konut tercihinde ağırlık kazanmıştır. Müstakil evler, 1930'lardan itibaren, bir yandan kentlerin yeni gelişim alanlarında inşa edilirken bir yandan da yüksek duvarların ardında, geniş bahçe ya da avlular içinde konumlanan geleneksel konutların yerlerini almış, onlar da zaman içinde kat sayıları giderek artan apartmanlara yerlerini bırakmışlardır. Mursaloğlu evi de çevresindeki yüksek apartmanlara rağmen bu dönüşüme direnen bazı benzerleri gibi 2008 yılında, yerini bir apartmana terk etmiştir.

Sonuç

Konumuz olan yapı, konargöçer Reyhanlı aşiretinin yönetici ailesi olan Mürsel Zâdelerin günümüz Hatay topraklarındaki barınma sürecinin sondan ikinci halkasını oluşturmaktadır. Ailenin bir kolunun, genç bireylerinin eğitim ihtiyacı nedeniyle İskenderun'a yerleşmesi, kentin sunduğu imkânlar nedeniyle kırdan göçün bir etmenini ortaya koymaktadır. Sanayinin gelişmesi sonucu tarımsal üretimin kolaylaşması da temel geçim kaynağı çiftçilik olan aile için yarar sağlamış olmalıdır.

İskenderun'da, Osmanlı ve Fransız yönetiminde, ticaret Levanten ailelerin elinde iken Mursaloğulları da zamanla kentin ticaret burjuvazisi arasında yerini almıştır. İlerleyen süreçte belediye başkanlığı ve milletvekilliği görevlerinde bulunacak olan Şemsettin Mursaloğlu'nun 1950'lerin hemen başlarında burada inşa ettirdiği konut, kentin istasyona doğru yeni gelişmekte olan bölgesinde, bahçe içinde, iki katlı, müstakil bir villadır. Başarılı tasarımı yanında zengin çeşitteki malzemenin bir arada, kaliteli ve özenli bir işçilikle uygulanmış olması ile bir mimarın elinden çıktığı bellidir.

İskenderun Mursaloğlu Evi, 1930'ların uluslararası akımının özelliklerini büyük ölçüde taşımakla birlikte ikinci ulusal mimarlık akımına özgü unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Ancak yapıda bu üslupların hiçbirine sıkı sıkıya bir bağlılık görülmez. Genel karakteri, kentteki Fransız dönemi ve onu izleyen yılların ne eklektik yapılarına ne de modern konutlarına uymamakta diğer yandan yerel özelliklerden bütünüyle de kopmamaktadır. Yukarda sayılan özellikler başta Ankara ve İstanbul olmak üzere 1950'lerin iki katlı müstakil konutlarına da yansımıştır. Mimarın, bu yapıları bizzat görmüş ya da dergilerden incelemiş olduğu, 1950'lerin konut mimarisi ile paralellik kurarak, yerel özellikleri ve kullanıcıların taleplerini de dikkate alan serbest bir tasarım uyguladığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

- Alsaç, Üstün, “Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi”, *Mimarlık*, S. 11-12, 1973, ss. 12-25
- Anonim “ Suadiye’de İki Ev”, *Arkitekt*, S.25, 1933, ss.7-14
- Anonim, “Erenköyü’nde Bir Ev”, *Arkitekt* 1936, S.69, ss. 249-251
- Anonim, “Kavaklıdere’de Bir Ev Projesi”, *Arkitekt*, S.77-78, 1937, ss. 147-149
- Anonim, “Göztepe’de Bir Villa”, *Arkitekt*, S.127-128, 1941, ss.145-150
- Anonim, “Büyük Ada’da İki Piyango Evi”, *Arkitekt*, S.217-218, 1950, ss. 12-13
- Anonim, “Bay Mehmet Aker Villası Bursa”, *Arkitekt*, S. 227-228, 1950, ss. 214-217
- Anonim, “Bursa’da Bay Selim Süter Evi”, *Arkitekt*, S. 219-220, ss. 45-50
- Anonim, TBMM Albümü 1920-2010, C.II, Ed. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler yay., Ankara, 2010
- Arıkan, Burcu, Gülçin Pulat Gökmen, “Kentsel Mekânın Fiziksel Katmanları, Konut Dokusunun Oluşumu ve Feneryolu Mahallesi’nin “Risk”li Dönüşümü”, *İdealkent*, S. 20, C.7, 2016, ss. 966-998
- Arslanoğlu, İnci, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi yay., Ankara, 2001
- Arslanoğlu, İnci, “Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları”, *Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C.1, Ankara, 2001, ss. 89-96.
- Batur, Afife, “Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Ayır Basım, İstanbul, 1984, s. 1379-1420
- Belli, Gamze, Esin Boyacıoğlu, “Bir Kentsel Dönüşüm Örneği: Ankara 14 Mayıs Evleri”, *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi*, C.22, S.4, 2007, ss. 717-726,
- Bozdoğan, Sibel, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis yay., İstanbul, 2002
- Coşkun, Burcu Selen, “Yakın Geçmişin Mirası: İstanbul’un Cumhuriyet Dönemi Mimarisi”, *Mimarist*, Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi yay., S.62, İstanbul, 2018, ss.65-69
- Çetin, Bayram, “Hatay’da Kentleşmenin Seyri (1940-2009) Ve Mekânsal Dağılışı”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S.28, ss. 231-258

Dayı, Esin Bölükbaş, “The Formation Of A Modern City: Antalya, 1920s-1980s”, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, 2019
EFE, Aydın, “Mursaloğlu Mustafa Şevki Paşa (1840-1914)”, *History Studies International Journal Of History*, C.5, S.2, 2013, ss. 155-169

Güner, Deniz, “İzmir’de Modern Konut Mimarlığı 1950-2006”, *Planlama*, TMMOB Şehir Plancıları Odası yay., S.3, 2006, ss. 123-141

Gür, Ş.Ö., *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*, Yapı-Endüstri Merkezi yay., İstanbul, 2000
<https://earth.google.com/web/@36.59100155,36.17105605,9.7032122a,3542.98494774d,35y,-0h,0t,0r> (25.11.2022)

Kaprol, Timur, “Cumhuriyet Sonrası 1930-1950 Yılları Arasında Bursa’da Mimari Gelişim”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.7, S.1, 2002, ss.171-184

Özkan, Servet, “Osmanlı’da Misyonerliğin Mimariye Yansımaları: Tanzimat Sonrası Merkezi Türkiye Misyonu Kapsamında Misyoner Ve Gayrimüslim Okulları”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya, 2021

Salah, Ebru, “Sayfiye To Banlieue: Suburban Landscape Around Anatolian Railways, From Mid-nineteenth Century To The World War II”, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Natural And Applied Sciences Of Middle East Technical University, 2013

Sözen, Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1996

Tekin, Mehmet, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Mustafa Kemal Üniversitesi yay., Antakya, 2002

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara, 2000
TEMİZ, F. Mine, “Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı – İskenderun’da Yitirilmiş Bir Örnek”, *Bülten*, S. 5, TMOBB Mimarlar Odası Hatay Şubesi yay. , ss. 62-67

Temiz, F. Mine “Ekosistemin Yerel Yaşam ve Geleneksel Mimarideki Yansımaları”, *Ekolojik Okur Yazarlık – Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Amanoslar’da Doğa Eğitimi*, ed. Yaşar Ergün, Şükran Yalçın Özdilek, Hatice Pamir, Mustafa Kemal Üniversitesi yay., Hatay, 2008, ss.285-299

Tuncel, Metin, “İskenderun”, *İslam Ansiklopedisi*, C.22, T.D.V. yayını, İstanbul, 2000, ss. 580-582

Tümertekin, Erol, *Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsiz Fonksiyonlar*, İstanbul Üniv. Coğrafya Ens. yay., İstanbul, 1973

Uysal, Y. Yeşim - Nuray Bayraktar - Umut Şumnu v.d., *Sivil Mimari Bellek: Ankara 1930-1980 Sergi Kataloğu*, ed. Nuray Bayraktar, Bülent Batuman, Elif Selena Ayhan, Koç Üniv. VEKAM yay., Ankara, 2014

Uzun, Türkan, Yurdanur Topal, “1930-1940 Yılları Arası İstanbul ve Londra İki Büyük Kentin Müstakil Evlerin Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi”, *Mimarlık, Planlama Ve Tasarım Alanında*

Araştırma Ve Değerlendirmeler, ed. Latif Gürkán KAYA ve Sehla Abbasova, Gece Akademi yay., Ankara, 2019, ss. 7-33

Zorlu, T. - A. Sağsöz, “Müstakil Konut Sitelerinde Kullanıcı Tercihlerine Bağlı Fiziki Müdahaleler: Trabzon Örneği”, *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, S. 27- 2, 2010, ss.189-206.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ÇOK ÖLÇÜTLÜ KARAR ANALİZİ (ÇÖKA) YÖNTEMİYLE HATAY İLİ'NDE ORMAN YANGINLARI RİSK ANALİZİ

Muhammet TOPUZ*

Giriş

Orman yangınları, neredeyse tüm Dünya'da giderek sayısı ve etkisi artan önemli bir çevre sorunudur.^{1,2} Küresel iklim değişikliğine ve artan insan baskısına bağlı olarak Dünya için önemli bir oksijen kaynağı olan geniş ormanlar, belirli bölgelerde ve periyotlarda yanmaktadır. Akdeniz Orman Kuşağı'nın da içerisinde yer aldığı geniş bir saha, önemli ormanlara sahip olmakla birlikte; yüksek nüfusu barındırma ve iklim koşulları bölgede meydana gelebilecek orman yangınları için büyük bir riskli alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde orman yangınlarının en büyük nedenleri arasında bölünmüş ve yanlış peyzaj düzeni gösterilmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu geniş Akdeniz Havzası, klimatolojik faktörlere ve nüfusa ek olarak ağaç türü ve orman ekosistemleri bağlamında da ayrıca bir yangın potansiyeline sahiptir. Örneğin; bölgede geniş ve saf kızılçam (*Pinus Brutia*) ormanlarının kendilerine has bir yangın ekosistemi vardır.^{3,4} Bölgede turizm baskısı, zaman zaman terör ve büyük ölçüde kundaklama yerel ve ulusal medyada orman yangınına neden olarak gösterilmektedir. Türkiye içerisinde ise Hatay'a ayrıca bir parantez açmak gerekir ki ilgili bakanlığın uzun yıllar orman yangınları ile ilgili tutmuş olduğu kayıtlarda özellikle son yıllarda tüm Türkiye'de yanan orman alanlarının büyük bölümüne Hatay'da rastlanması, bölgeyi bu bağlamda ayrıcalıklı kılar.

Orman yangınlarına müdahalede belirli yol kat edilse de söndürme için yetersiz kaldığı son birkaç yıldaki yangında çoğu zaman gözlenmiştir. Dolayısı ile burada yapılacak şey; gelişen uydu teknolojilerini ve CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) teknolojilerini efektif kullanarak riskleri belirleyerek yönetmek ve olası orman yangın öncesinde gerekli tedbiri almaktır. Yangın gözetleme kuleleri için görülebilirlik analizine ek olarak risk

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, mtopuz@mku.edu.tr

¹ Rodney Reams Keenan, Frederic Gregory Achard, Joberto de Freitas, , Alan Grainger, Erik Lindquist, "Dynamics of global forest area: Results from the FAO Global Forest Resources Assessment 2015", *Forest Ecology and Management*, 352, (2015), ss. 9-20.

² Peter Moore, "Global wildland fire management research needs", *Current Forestry Reports*, 5(4), (2019), pp. 210-225.

³ Tuncay Neyişçi, "Kızılçam ormanlarında yangından korunma ve mücadele", *Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları*, (1987). ss. 52.

⁴ Küçükosmanoğlu, Ali, "Kızılçam-orman yangınları ilişkisi. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*", 40(4), (1990), ss. 67-84.

haritalarının oluşumu, yangın söndürme esnasında birliklerin entegre hareketi, sonrasında soğutma ve yeniden ağaçlandırma ve bunun gelişimi gibi pek çok konuda CBS ve Uzaktan Algılama teknolojileri aktif kullanılabilir.

Yer yüzey sıcaklığı, orman yangınları ile ilgili önemli bir faktör olup literatürde risk haritalarının oluşturulmasında kullanılmaktadır.^{5,6,7}

Hatay'da orman yangınlarına dair oldukça zengin bir literatürün olduğu söylenebilir.^{8,9,10,11} Ancak bunların bir kısmı orman işletme şeflikleri ile sınırlı kalmakta⁸ bir kısmı zamansal olarak tek bir yıl için yanan alanların tespitini içermekte⁹ bir kısmı uzun süreli yanan alanları uydu görüntüleri üzerinden indisler yardımı ile tespit etmekte, bir kısmı ise yanma derecelerini araştırmaktadır.¹¹

Literatürden de açıkça anlaşılacağı üzere uydu görüntüleri üzerinden yangın çalışmalarının sayıları her geçen gün artmakta ve yeni yöntemler geliştirilmektedir.^{12,7} Bunlardan en güncel olanlardan birisi yangın risk değerlendirmelerinde uyduların termal bandları üzerinden çeşitli işlemler sonrasında elde edilen yer yüzey sıcaklığının (YYŞ) bir ağırlık faktörü olarak kullanılabilmesi bilgisidir.⁵ YYŞ sadece yangın öncesi risklerin belirlenmesinde değil aynı zamanda yanan alanların yenilenmesinin izlenmesinde de kullanılmaktadır.^{13,14} Bu konuya ilişkin olarak Dünya literatüründe olduğu gibi Türkiye'de güncel çalışmalar mevcuttur.^{15,16}

Konunun diğer bir boyutu yangın esnasında artan toprak sıcaklığıdır. Ancak bu konuda ormancılar tarafından yazılmış teorik eserlere¹⁷ ulaşılsa da uydu görüntüleri ile bu konuda yapılmış herhangi bir çalışmaya

⁵ Guo Guangmeng, Zhou Mei, "Using MODIS land surface temperature to evaluate forest fire risk of northeast China", IEEE Geoscience and Remote sensing letters, 1(2), (2004), pp. 98-100.

⁶ Jian Tao, Yangjian, Zhang, Yuan Xiaoyong, Wang Jingsheng, Zhang Xianzhou, "Analysis of forest fires in Northeast China from 2003 to 2011", International Journal of Remote Sensing, 34(22), (2013), 8235-8251.

⁷ Emre Çolak, Filiz Sunar, "Evaluation of forest fire risk in the Mediterranean Turkish forests: A case study of Menderes region, Izmir", International journal of disaster risk reduction, 45, (2020), 101479.

⁸ Emre Özşahin, "CBS ve AHS Kullanılarak Orman Yangını Duyarlılık Analizi: Antakya Orman İşletme Müdürlüğü Örneği", Route Educational and Social Science Journal, 1(3), (2014a), 50-71.

⁹ İsmail Ölmez, Reşat Geçen, "Antakya'da (Hatay) 2017'de meydana gelen yangınların zamansal ve mekansal dağılışı", TÜCAUM, (2018), 30, ss. 3-6.

¹⁰ Reşat Geçen, Muhammet Topuz, "Detection and Evaluation of Forest Fires in Hatay Between 2013-2021 By Using Satellite Images", Turkish Studies-Social Sciences, 16(6), (2021), pp. 1987-2009.

¹¹ Osman Salih Yılmaz, Mehmet Serdar Oruç, Ali Murat Ateş, Fatih Gülgen, "Orman Yangın Şiddetinin Google Earth Engine ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanarak Analizi: Hatay-Belen Örneği", Journal of the Institute of Science and Technology, 11 (2), (2021), ss. 1519-1532.

¹² Carmine Maffei, Silvia Maria Alfieri, Massimo Menenti, "Relating spatiotemporal patterns of forest fires burned area and duration to diurnal land surface temperature anomalies. Remote Sensing, 10(11), (2018), ss. 1777.

¹³ Reşat Geçen, "Uzaktan Algılama Teknikleri Kullanılarak Yanmış Orman Alanlarının Rejenerasyon Sürecinin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi: Tahtaköprü Yangını (Amanos Dağları) Örneği", Coğrafi Perspektifile Dağ ve Dağlık Alanlar II (Sürdürülebilirlik-Yönetim-Örnek Alan İncelemeleri), Kriter Yayınları, İstanbul 2021. ss. 305-325

¹⁴ Jeevalakshmi Digavinti, Balakrishnan Manikiam, "Satellite monitoring of forest fire impact and regeneration using NDVI and LST", Journal of Applied Remote Sensing, 15(4), (2021), 042412.

¹⁵ Kahraman Oğuz, Esin, Oğuz, Gülten Çamalan, İzmir-Tırazlı Orman Yangınının Uydu ve Model Verileri ile Analizi", Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 4 (1), (2021), ss. 1-12.

¹⁶ Alperen Cihan, Kübra Cerit, Arzu Erener, "Yangın Alanında Uydu Görüntüleri ile Yer Yüzey Sıcaklık Değişimi Gözlemi ve Mekânsal Alan Tespiti" Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 8(1), (2022), ss. 142-155.

¹⁷ Kamil Şengönül, "Orman yangınları ile toprak ısınması arasındaki ilişkiler ve yangınların toprak özellikleri üzerine etkisi", Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University, 35(2), (1985), 99-107.

rastlanılmamıştır. Zira yangın esnasında hem yüzeydeki sıcaklık toprağa aktarılacak hem de yangın anına denk gelen termal bandı olan uydu görüntüsü bulmak zor olacaktır.

Çok kriterli karar verme analizi, orman yangınları^{18,19} da dahil olmak üzere pek çok alanda kullanılır.

Bunlara örnek olarak; Pazar yeri seçimi²⁰ kent içi ulaşım sistemleri güzergah belirleme²¹ çöp depolama alanlarının belirlenmesi^{22,23,24} tarım ürünleri için uygun lokasyon belirleme^{25,26} doğal ortam özelliklerinin belirlenmesi²⁷ enerji santralleri için uygun yer seçimi²⁸ uygun kamp alanlarının belirlenmesi²⁹ AVM için yer seçimi³⁰ organik gübre tesisi uygun yer seçimi³¹ deprem riskinin belirlenmesi³² verilebilir. Çok kriterli karar verme analizi, kısaca birden çok faktörün farklı ağırlıktaki etki oranlarını literatür, deneyim vb. ölçütlere göre yeniden puanlayarak farklı uygunluk derecesinde sorunların mekansal çözümüne katkı sunan bir analiz yöntemidir.

Dünya’da ve Türkiye örneğinde uydu görüntülerinin termal bandlarının kullanılması suretiyle orman yangınları için duyarlılık analizlerinde YYS bir faktör olarak kullanılsa da önemli bir yangın sahası olan Hatay’da YYS’nin de bir faktör olarak değerlendirildiği bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Konu ve

¹⁸ Murat Karabulut, Ahmet Karakoç, Mehmet Gürbüz, Yakup Kızılelma, “Coğrafi bilgi sistemleri kullanarak Başkonuş Dağı’nda (Kahramanmaraş) orman yangını risk alanlarının belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(24), (2013), ss. 171-179.

¹⁹ Semra Dilekçi, Aycan Murat Marangoz, Ayhan Ateşoğlu, “Zonguldak ve Ereğli Orman İşletme Müdürlükleri Orman Yangını Risk Alanlarının Belirlenmesi”, Geomatik, 6(1), (2021), ss.44-53.

²⁰ Veli Yavuz, “Coğrafi Pazar Seçiminde Promethee ve Entropi Yöntemlerine Dayalı Çok Kriterli Bir Analiz: Mobilya Sektöründe Bir Uygulama”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (2) , (2016), ss. 163-177.

²¹ Cem Kırlangıçoğlu, “Çok kriterli karar verme yöntemleri ile kent içi raylı sistem koridor planlaması”, Coğrafya Dergisi, (33), (2016), ss. 53-71.

²² Muhterem Küçükönder, Murat Karabulut, “Çok kriterli analiz yöntemi kullanılarak Kahramanmaraş’ta çöp depolama alanı tespiti. Coğrafi Bilimler Dergisi, 5(2), (2007),1-23

²³ Mehmet Deniz, Mustafa Topuz, “Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Destekli Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Analitik Hiyerarşi Tekniği Kullanarak Uşak Merkez İlçede Alternatif Çöplük Alanlarının Belirlenmesi”, Journal of History Culture and Art Research, 7(5), (2018), ss. 544-578.

²⁴ Mustafa Taner Şengün, Muzaffer Siler, Fahrettin Engin, “Katı Atık Depolama Alanlarının Yer Seçiminde CBS’nin Kullanımı: Malatya Örneği”, Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 10(1), (2018), ss. 159-180.

²⁵ Çağan Alevkayalı, Şermin Tağıl, “Edremit Körfezi’nde tarımsal arazi kullanımı uygunluk düzeylerinin değerlendirilmesi”, Coğrafya Dergisi, 40, (2020), ss. 1-13.

²⁶ Bengisu Ödeker, Rüya Bayar, “CBS Teknolojileri ve AHP ile Bağ Alanları için Uygun Yer Seçimi: Denizli İli Örneği. Ege Coğrafya Dergisi, 30 (1) , (2021), ss. 125-141.

²⁷ Emre Özşahin, “Kuseyr Platosu’nun Doğal Ortam Özelliklerinin Analizi: Bir CBS Yaklaşımı”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(4), (2014b), ss.57-84.

²⁸ Reşat Geçen, “Hatay İlinde Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Güneş Enerjisi Santrali Kurulacak Alanlarının Belirlenmesi”, Turkish Studies-Social Sciences, 14(6), (2019), pp. 3031-3054.

²⁹ İsmail Ege, Reşat Geçen, “Determinaion Of Opimum Areas For Camping At Crest Zones Of East Part Of Bolkar Mountains Using GIS”, 5th Internaional Conference on Geographic Informaion Systems 2-5 July (2008), 343-351, Istanbul.

³⁰ Furkan Usun, Reşat Geçen, Mehmet Varol, “CBS Yardımıyla Alış Veriş Merkezleri İçin Uygun Yer Seçimi: Antakya Örneği”, Hatay Araştırmaları-II, Pozitif Matbaa, Ankara, (2016), ss. 177-195.

³¹ Burak Gürkan, Bengisu Ödeker, Hikmet Katircioğlu, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Ortamında Analitik Hiyerarşi Prosesiyle (AHP) Organik Gübre Üretim Tesisi Uygunluk Analizi: Tekirdağ İli Örneği. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 18(4), (2021), ss. 718-729.

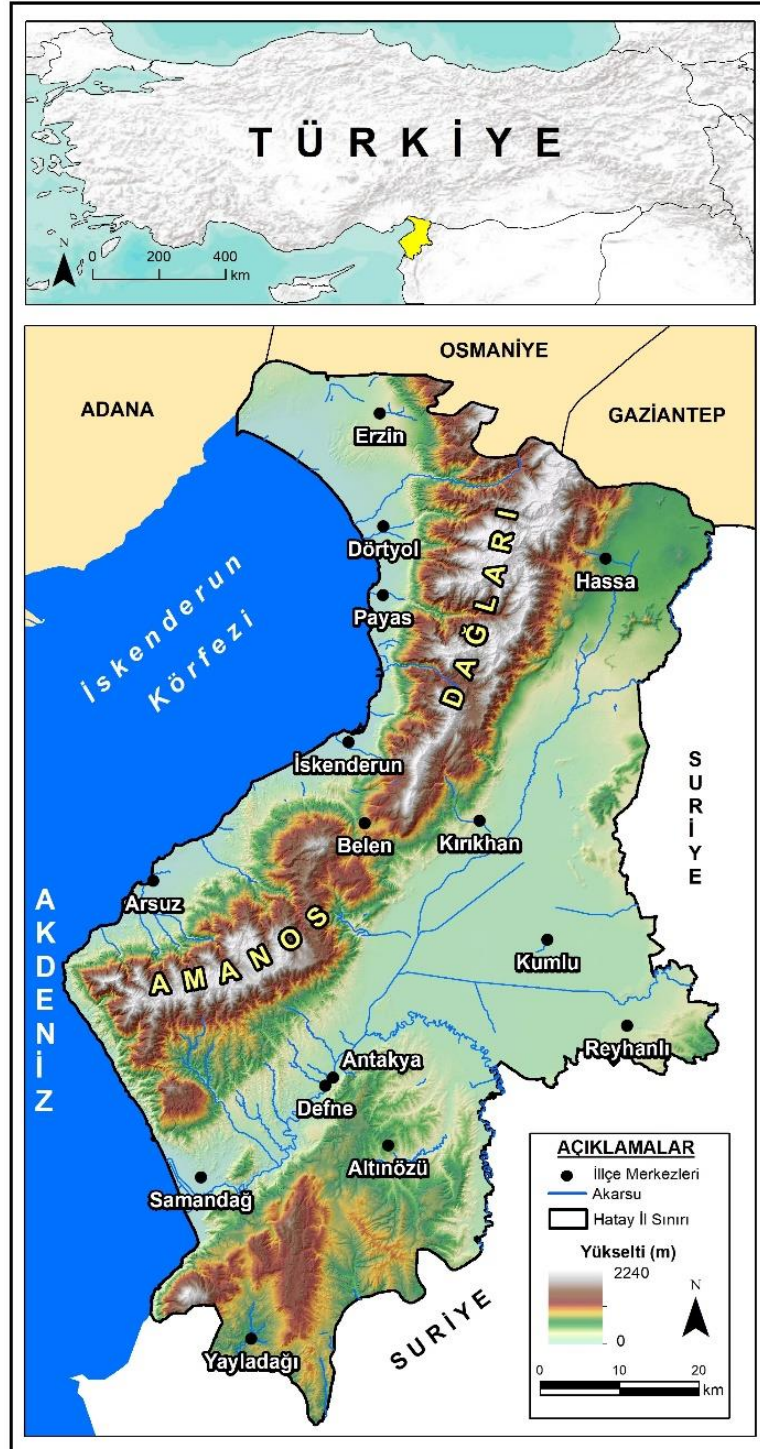
³² Emre Özşahin, “Earthquake damage risk analysis in Tekirdağ province using Geographic Information Systems (GIS) and Analytic Hierarchy Process (AHP) Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) kullanılarak Tekirdağ ilinde deprem hasar riski analizi”, Journal of Human Sciences, 11(1), (2014c), 861-879.

yöntem bakımından çalışmaya en yakın örneği Özşahin (2014a)⁸ tarafından yapılmış olup bu çalışmada da sadece Antakya orman işletmesi için analizler yapılmış olup YYS'nin bir faktör olarak kullanılmasından yoksundur. Dolayısı ile yapılan bu çalışmada literatürdeki bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

Çalışma Sahası Ve Genel Özellikleri

Çalışma sahası olarak belirlenen Hatay, Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde yer alır (Şekil 1). Toros Dağları'nın devamı niteliğinde olan Amanos Dağları çalışma sahası içerisinde yer alan ormanların neredeyse tamamını kapsar. Bölgenin flora açısından zenginliği literatürde geçirmiş olduğu jeolojik evrimle ilişkilendirilmekte olup Anadolu Diagonali'nin en güney ucunda yer almasının altı çizilir.³³

³³ Meral Avcı, "Türkiye'nin flora bölgeleri ve Anadolu Diagonali'ne coğrafî bir yaklaşım", Türk Coğrafya Dergisi 28, (1993), ss. 225–248.

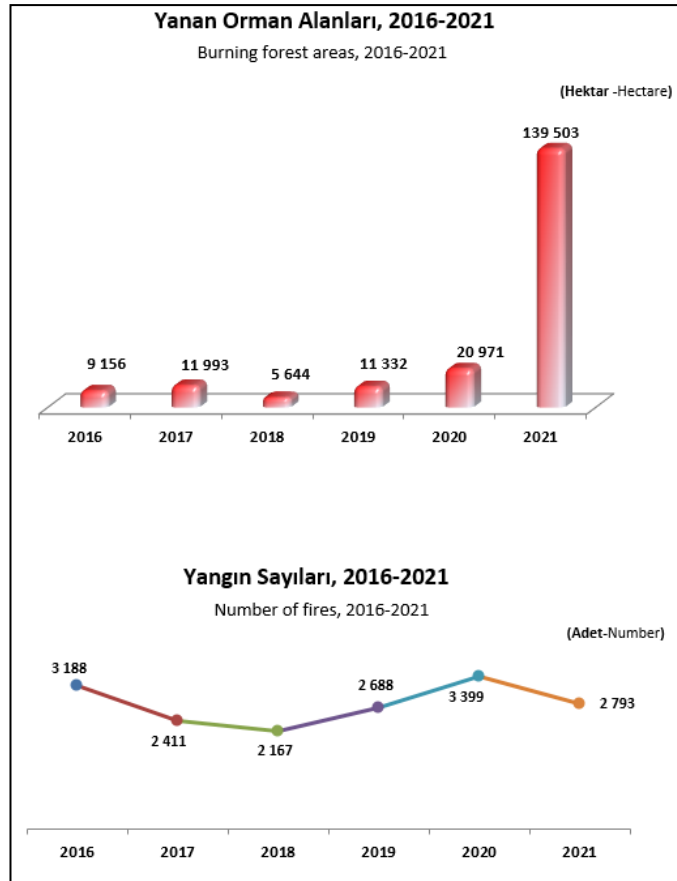
Şekil 1: Çalışma Sahası Lokasyon Haritası

Hatay orman yangınlarına ilişkin literatürde çok fazla eser bulunmamasıyla birlikte birkaç çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlar içerisinde tek bir orman işletme şefliğinde YYS'nin olmadığı ve büyük yangınlar öncesi yapılmış bir çok kriterli karar verme analizi çalışması⁸; yangın sonrası bölgede erozyonun arttığını belirten bir çalışma³⁴; uydu görüntüleri üzerinden yangın şiddetini ve topografik faktörlerle ilişkisini inceleyen bir

³⁴ Mehmet Değerliyurt, "Coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak orman yangınlarının erozyona etkisinin belirlenmesi Amanos Dağları örneği", Marmara Coğrafya Dergisi, (29), (2014), ss. 195-219.

çalışma¹¹; bölgede yangın nedenlerine ilişkin olarak Suriye sınırındaki yangınlara değinen bir çalışma³⁵, yangın sonrası yenilenmenin incelendiği bir çalışma¹³ ve son olarak son 20 yıldaki orman yangınlarının uydu görüntüleri ile analiz edildiği¹⁰ bir çalışma mevcuttur.

Geçen ve Topuz (2021)'e göre 1988-2020 yılları arasında Türkiye'de her yıl 2000'in üzerinde yangın çıkmakta ve bu yangınlarda ortalama 10 bin ha alan yanmaktadır.¹⁰ Orman yangınlarının bölge müdürlüklerine alan olarak dağılımı (2004-2020) incelendiğinde Antalya ve İzmir'de sonra Hatay'ın içinde bulunduğu Kahramanmaraş Bölge Müdürlüğü'nün 3. sırada yer aldığı görülür. 2020 yılında Türkiye'de 3399 adet yangın çıkmış ve 20970,66 ha alan yanmıştır. İller ortalamasına göre 43 adet yangın çıkmış ve 268,85 ha alan yanmıştır. 2020 yılı illere göre orman yangınlarının dağılımına bakıldığında Hatay'da 100 yangın çıkmış ve 4978,61 ha orman yanmıştır. Yangın sayısı bakımından 9. sırada yer alan Hatay, alan bakımından 1. sırada yer almaktadır. 2020 yılında orman yangınlarının sadece % 3'ünün meydana geldiği Hatay'da, Türkiye'de toplam yanan alanların % 23.7'si yer almaktadır. 2021 yılı verilerine göre ise Türkiye'de 2793 yangında 139.503 ha alan yanarken; Hatay'da 64 yangında 334,63 ha alan yanmıştır. Bu nedenle bölgede uzun süreli ve güncel tekniklerle orman yangınlarının incelenmesi ve önlenabilirliği arttırmak için duyarlılıkların belirlenmesi son derece önemlidir.

Şekil 2: OGM 2022 Verilerine Göre Yangın Sayısı Ve Yanan Alanların Yıllara Dağılımı (Kaynak: OGM)

³⁵ Ahmet Atasoy, Reşat Geçen, "Forest fires occurred on border area between Turkey (Hatay) and Syria", Procedia – Social and Behavioral Sciences, 120(2014), ss. 680-685.

Avcı ve Korkmaz (2021), Türkiye’de orman yangınlarının nedenlerini incelediği çalışmalarında kuraklığa da bağlı olarak bölgede Hatay/Karaçay (3.594 ha), Hatay/Belen (669 ha), Hatay/İskenderun (617 ha) yangınlarının yaşandığını ancak daha önceki yıllarda bu miktarlarda bir yangının tüm bir sezon boyunca dahi olmadığını vurgulamıştır. Dolayısı ile önleyici önlemlerin alınması için duyarlılık çalışmalarının mekânsal bazlı olarak ve tüm parametrelerin birlikte değerlendirildiği karar destek sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Materyal Ve Metod

Orman yangın riskinin ÇÖKA yöntemi ile Hatay ili geneli için incelendiği bu çalışmada; sayısal yükselti modeli ve bundan elde edilen yükselti, eğim, bakı haritalarına ek olarak meşceri türleri verisi kullanılmıştır. Ayrıca yanma riskini arttıran yola ve yerleşime yakınlık da puanlanmıştır.

ÇÖKA yöntemi, literatürden de anlaşılacağı üzere pek çok karmaşık sorunun çözümüne katkı sunar.²⁰⁻
³² Bir süreçte etkili olan faktörlerin süreçteki etki ağırlıkları deneyimler ve literatür aracılığıyla belirlenir ve sonrasında bu ağırlıklar oranında kesişim mekanları belirlenir. Çalışmada; bakı, eğim, yollara yakınlık, yerleşmelere yakınlık, meşcere türleri, yükselti ve YYS verileri kullanılmıştır. YYS verileri literatürde çok kullanılmayan bir faktör olmakla birlikte orman yangınları ile çok yakından ilişkili olduğunu bildiren çalışmalar da mevcuttur.⁵

ÇÖKA yöntemi ile yapılan orman yangınları risk analizi çalışmalarında literatürde benzer faktörler kullanılmış ve benzer ağırlıklar verilerek karşılaştırılmış ve sonuç haritaları üretilerek yorumlanmıştır.^{36,37,38,19}

Çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak YYS kullanılmış olup; YYS hesabı için kullanılan uydu görüntüsünün özellikleri 24.08.2020 tarihli, Path: 174, Row: 35 indeksine ait Landsat-8’e aittir. Literatürde çok farklı yöntemler olsa da en çok kullanılan Tek-pencere yöntemi (Mono-window algorithm) tercih edilmiştir. Ve sonuç olarak Hatay ili YYS değerleri 16,5 °C ile 54,2 °C arasında değiştiği tespit edilmiştir.

Çalışmada son olarak bütün faktörler tek tek değerlendirilip puanlandıktan sonra bütün etkenlerin birlikte karşılaştırılarak sonuç haritası üretilmiştir. Orman olmayan arazi yüzeyleri maskelenerek orman alanlarında riskli bölgeler bulunmuş ve gruplandırılmıştır.

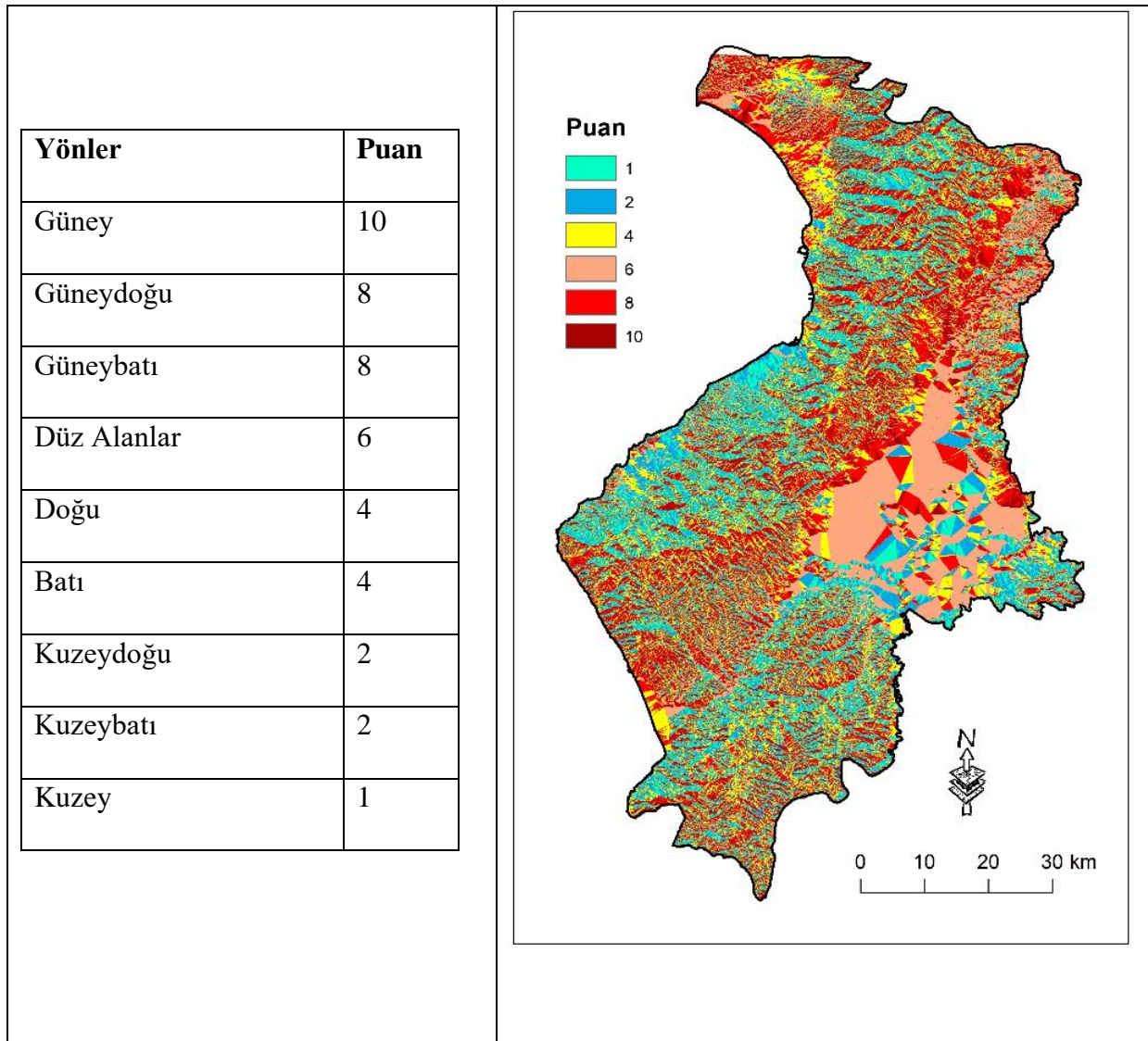
³⁶ Murat Karabulut, Ahmet Karakoç, Mehmet Gürbüz, Yakup Kızılelma, “Coğrafi bilgi sistemleri kullanarak Başkonuş Dağı’nda (Kahramanmaraş) orman yangını risk alanlarının belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(24), (2013), ss. 171-179.

³⁷ Bora Bingöl, “Determination of forest fire risk areas in Burdur Province using Geographical Information Systems”, Turkish Journal Of Forest Science, 1(2), (2017), ss. 169-182.

³⁸ Uğur Baltacı, Feriha Yıldırım, “Muğla Orman Bölge Müdürlüğü’nde orman yangını riskinin çok kriterli analizi ve haritalandırılması”, Ormancılık Araştırma Dergisi, 8(1), (2020), ss. 1-11.

Bulgular

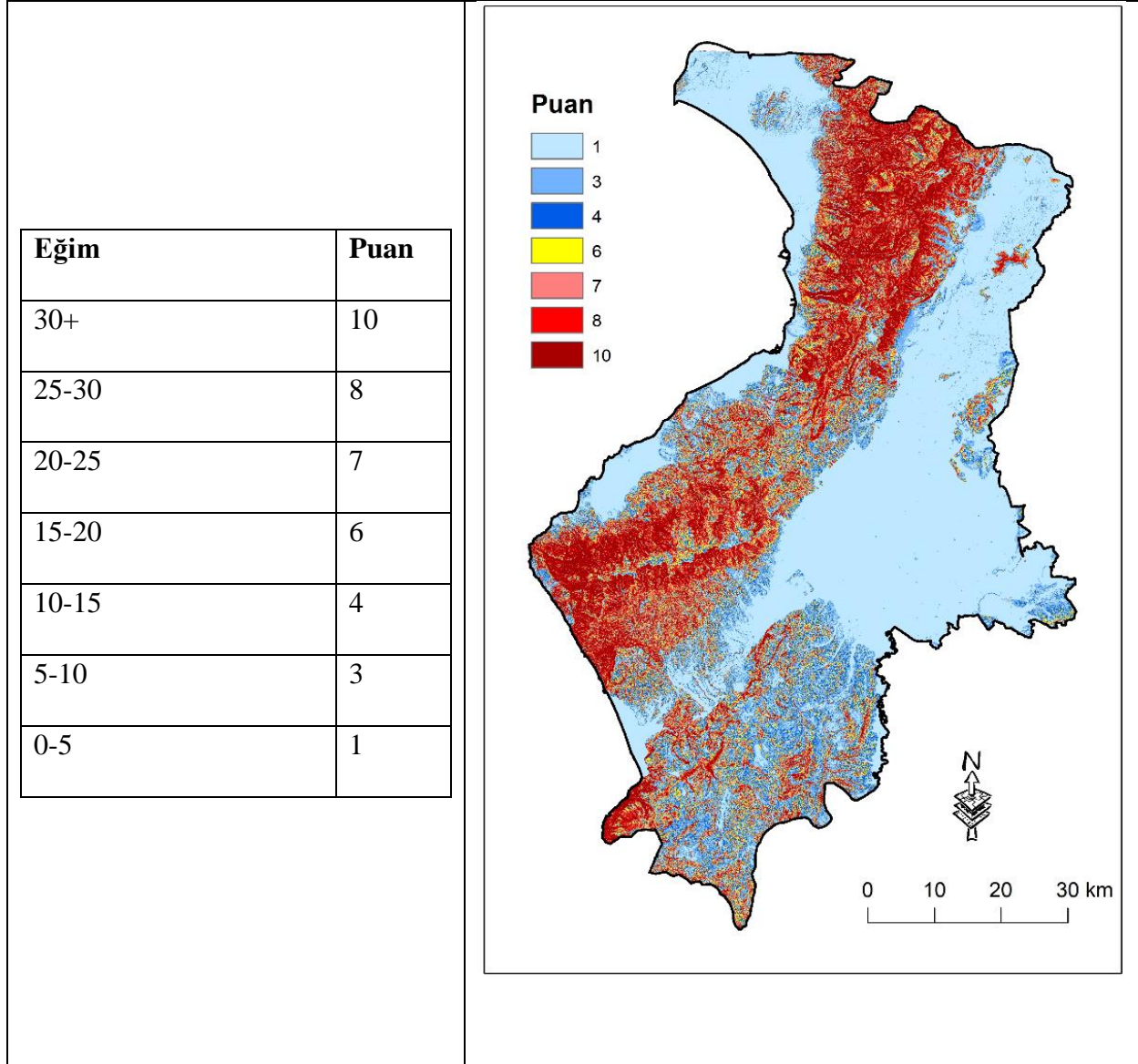
Çalışmada kullanılan bir ağırlık parametresi olarak bakı, orman yangınlarında oldukça önemlidir. Özellikle sıcaklık bağlamında farklı etkilere sahip yönler, yangınlarda benzer etkiye sahip olmayacaktır. Bakı haritası incelendiğinde güney yönlerin yoğunluğu dikkat çeker. Nitekim bu durum yangın riskini arttıran bir faktör olarak karşımıza çıkmakta ve yanan alanlar ile büyük oranda örtüşmektedir. Ayrıca bakı, dolaylı yönden YYS üzerinde de etkili olarak diğer parametreleri de etkilemektedir. Keza literatürde ise güneye bakan yamaçların daha çok ısındığı beyan edilmiştir³⁹ (Mol, 1993). Amanos Dağları'nın uzanış doğrultusu KD-GB'dir. Bakı, yangınların çıkışında ve seyrinde önemli rol oynar. Ayrıca bakı bağıl nem, güneşlenme süresi, rüzgâr hızı ve yönü, vejetasyon tipi, yanabilen maddelerin miktarı bağlamında da etkili rol oynar. Şekil 3'e bakıldığında riskin en yüksek olduğu güney bakılara en yüksek puanların verildiği görülür.

Şekil 3: Çalışma sahasının bakı durumu ve verilen ağırlık puanları

³⁹ Torul Mol, "Orman yangınları", Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University, 43(3-4), (1993), 69-78.

Geçen ve Topuz (2021), Hatay’da son yıllarda meydana gelen orman yangınlarında yanan alanların eğim derecelerine göre dağılımı incelendiğinde; 25 dereceye kadar eğim arttıkça yanan alanların da artmış; 25 derece sonrasında ise kademeli bir ters orantı görüldüğü bildirilmiştir.⁴⁰ Özellikle 15 ve 30 derece arası eğime sahip alanların yanan alanlar içerisinde geniş yer kapladığı, bu durumun ise orman yangınlarında müdahalede söndürme işleminde zorlaştırıcı bir etki yaptığı vurgulanmıştır. Bu nedenle Şekil 4’ten de anlaşılacağı üzere 30 derece üstü eğime sahip sahalara yüksek risk grubunda sınıflandırmıştır.^{40,18,41}

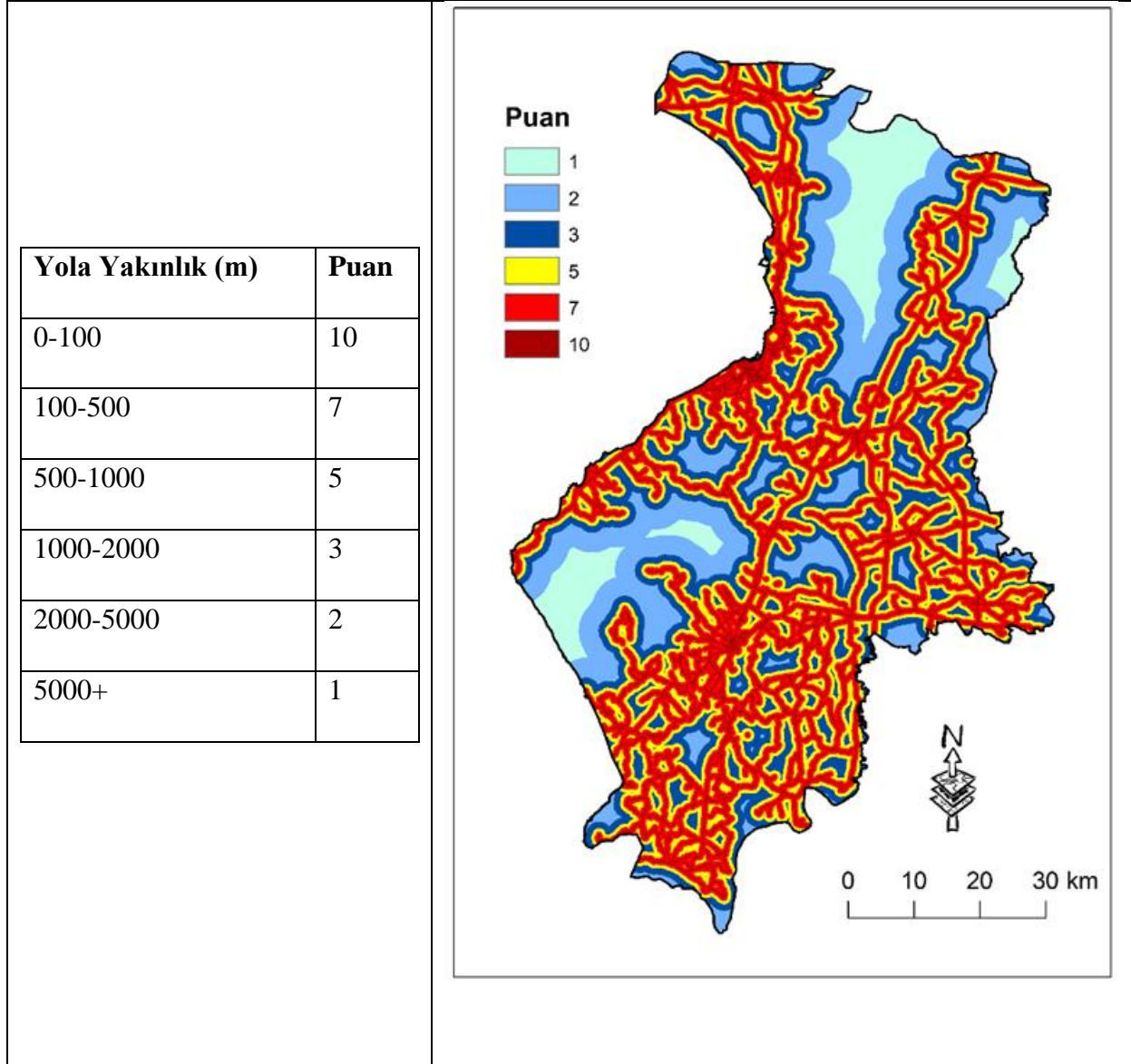

Şekil 4: Çalışma sahasının eğim durumu ve verilen ağırlık puanları

⁴⁰ Esra Erten, Vedat Kurgun, Nediye Musaoğlu, “Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanarak Orman Yangını Bilgi Sisteminin Kurulması”, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı-2005, Ankara.

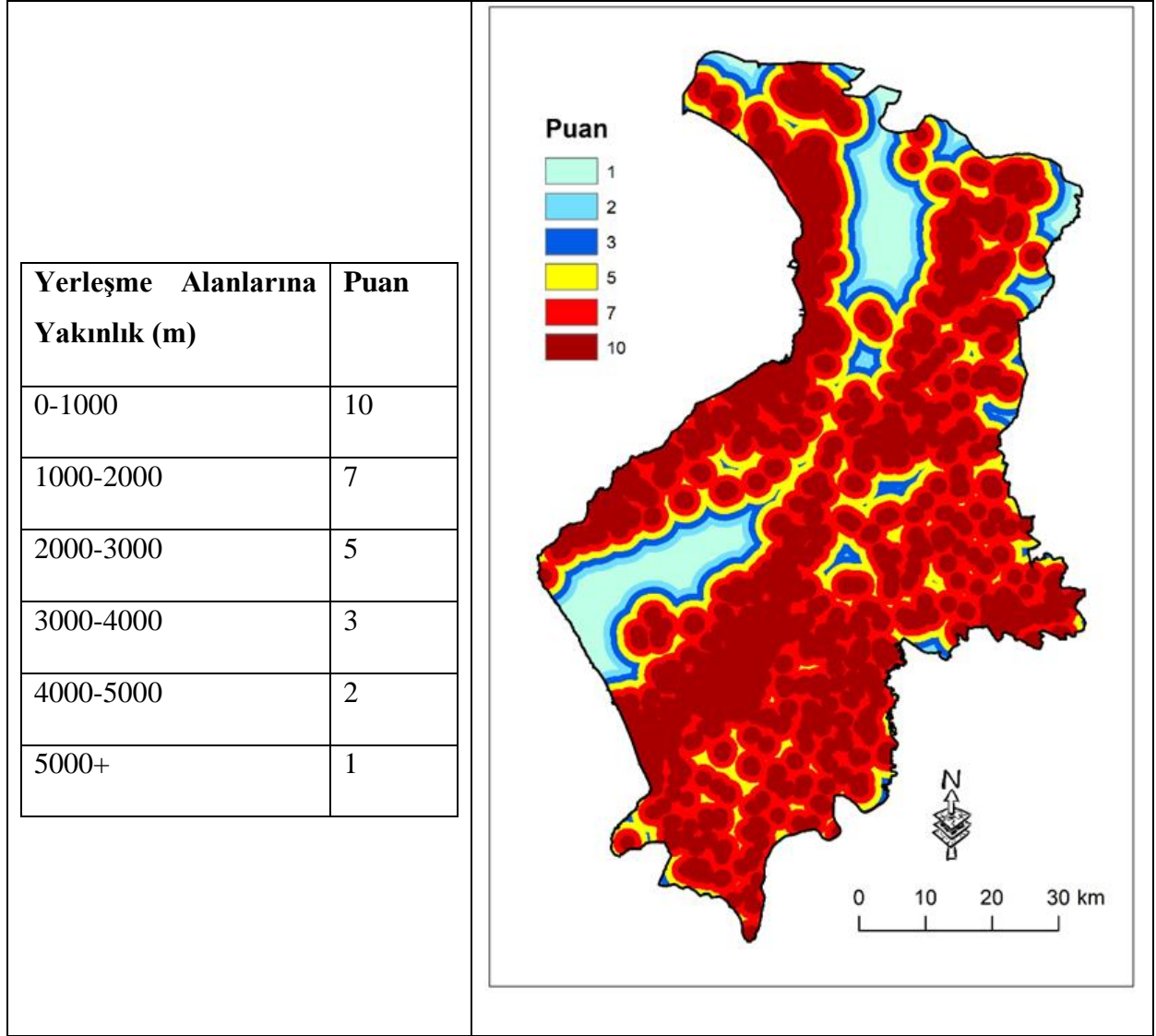
⁴¹ Celaleddin Duran, “Mersin ilindeki orman yangınlarının başlangıç noktalarına göre mekânsal analizi (2001-2013)”, Ormancılık Araştırma Dergisi, 1(1 A), (2014), ss. 38-49.

Orman yangını risk analizlerinin belirlendiği çalışmalarda literatürden de anlaşılacağı üzere yollara yakınlık bir etki faktörü olarak değerlendirilir ve farklı mesafelerde giderek artan risk gruplarına ağırlık puanları verilir. Şekil 5 incelendiğinde; özellikle Amanos Dağları'nın eteklerinde ve yerleşim sahalarına yakın yollarda riskin arttığı izlenir.

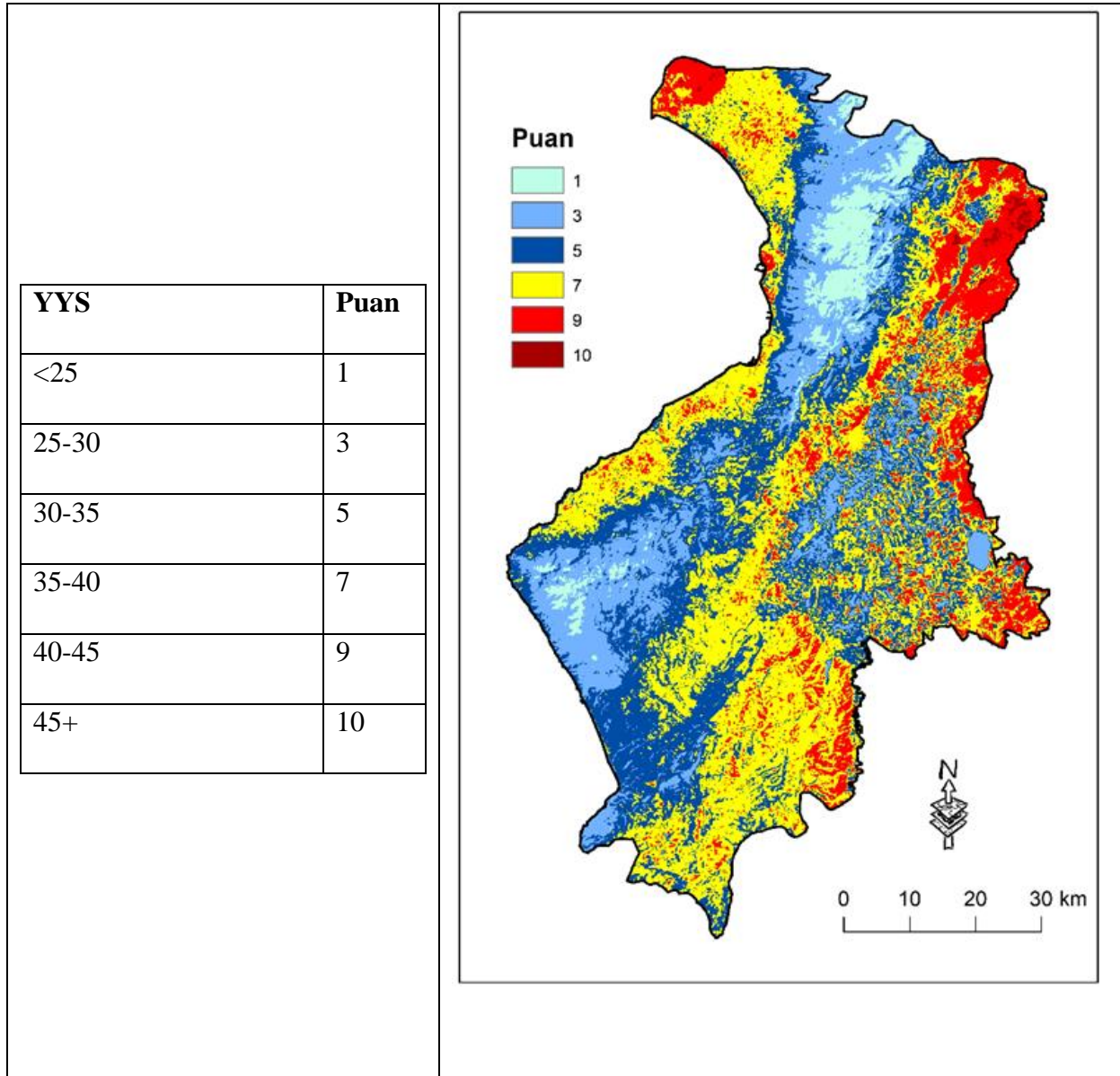
Şekil 5: Çalışma sahasının yollara yakınlık durumu ve verilen ağırlık puanları

Literatürde orman yangını riskinin belirlenmesinin bir diğer önemli faktör yerleşim yerlerine olan mesafedir. Bu bağlamda çalışmada yerleşim yerlerine yakınlık da bir ağırlık fonksiyonu olarak seçilmiş ve belirli mesafelerde uygun ağırlık puanları verilmiştir. Şekil 6'da da görüldüğü üzere orman yangını riskinin yerleşim bölgelerinden uzaklaştıkça ağırlık puanının düştüğü izlenir.

Şekil 6: Çalışma sahasının yerleşim yerlerine yakınlık durumu ve verilen ağırlık puanları

Literatürde çok kullanılmasa da orman yangınlarında oldukça önemli olan YYS değeri, çalışmada bir ağırlık faktörü olarak kullanılmış; YYS'nin yüksek olduğu orman sahalarına daha yüksek puanlar verilmiştir (Şekil 7).

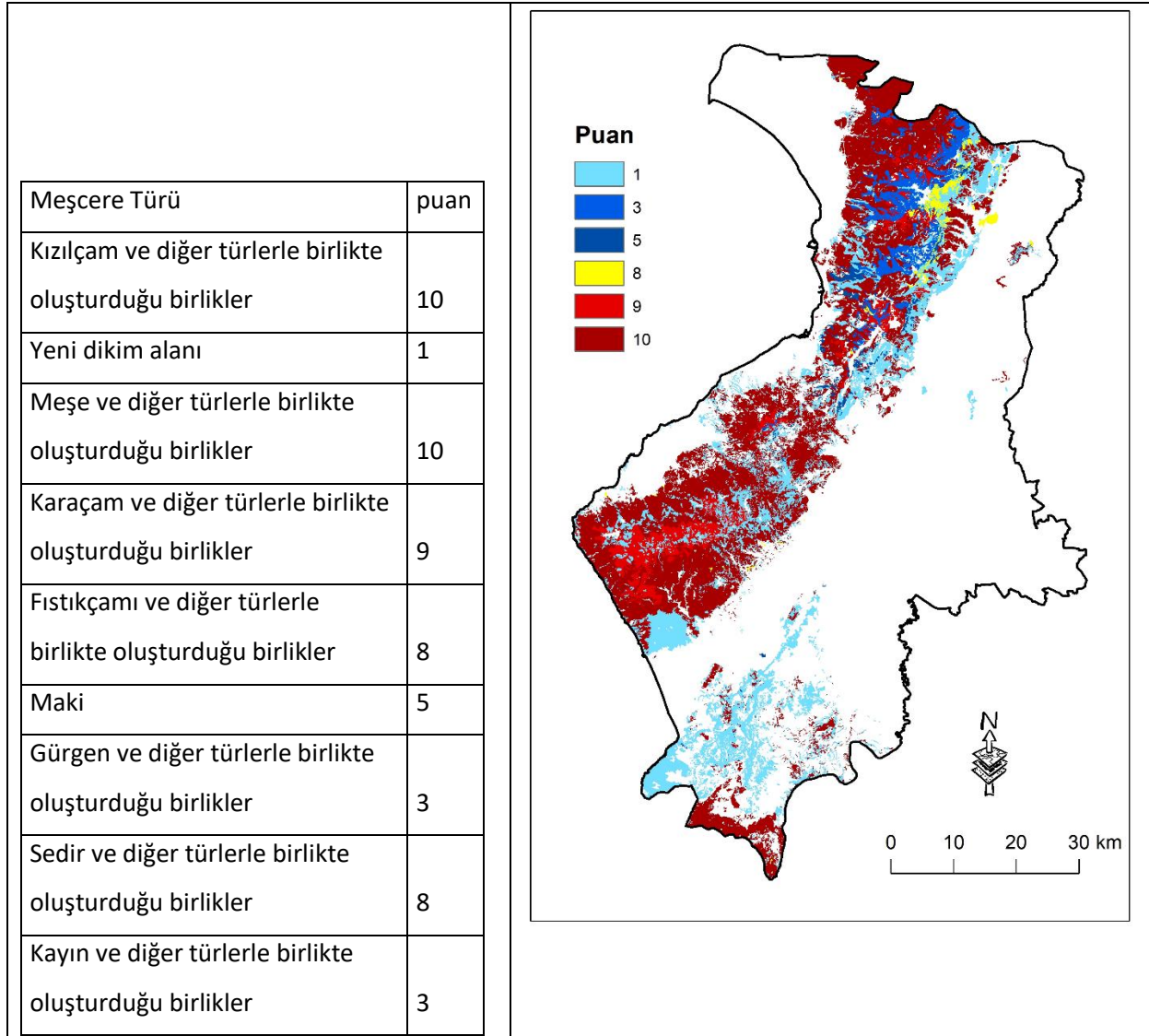

Şekil 7: Çalışma sahasının YYS değerleri ve verilen ağırlık puanları

Literatürde meşcere türleri orman yangın riskinin belirlenmesinde kullanılan en önemli faktörlerden olup; sonucu etki bağlamında ağırlığı olan bir faktör olarak değerlendirilir. Özellikle Kızılcım başta olmak üzere belirli ağaç türlerinin yangın ekolojisi bakımından diğer türlerden farklı olması, farklı risk gruplarının oluşmasına ve farklı ağırlık oranlarının verilmesine neden olur. Şekil 8'den anlaşılacağı üzere literatüre uygun olarak meşcere türlerine ağırlık puanları verilmiştir.

Geçen ve Topuz (2021)'e göre; Hatay'da yanan alanların büyük bölümünün kızılcım ormanlarına denk geldiği görülür.¹⁰ Literatürde de bu durum desteklenir.^{41,42,43} (Küçük vd., 2005; Türkes & Altan, 2012; Duran, 2014). Bu durum ise literatürde kızılcımın yangın ekolojisi ile ilişkilendirilmektedir.^{3,4}

⁴² Ömer Küçük Bilgili, Ertuğrul Durmaz, Bahar Dinç, "Yangın potansiyelinin belirlenmesinde yanıcı madde haritalarının önemi. Turkish Journal of Forestry, 6(1), (2005), 104-116.

Şekil 8: Çalışma sahasının meşcere türleri ve verilen ağırlık puanları

Yükselti, orman yangın riskinin belirlenmesinde kullanılan diğer bir jeomorfolojik özelliktir. Nitekim Geçen ve Topuz (2021), Hatay için yapmış oldukları çalışmalarında son 20 yılda bölgede yanan alanların özellikle 250-750 m arasındaki yükseltide yanan alanların geniş alan kapladıklarını; 750 m sonrasında yükseltiye bağlı olarak yanan alanların da azaldığını belirtmişlerdir.¹⁰ Literatürde bu durum ise çok yüksek kesimlerdeki ağaç yokluğu ile var olan ağaçların yangın ekolojisi ile ilgili olduğu bildirilmiştir.⁴⁴ (Tavşanoğlu, 2017).

⁴³ Murat Türkeş, Gökhan Altan, “Çanakkale’nin 2008 yılı büyük orman yangınlarının meteorolojik ve hidroklimatolojik analizi”, Coğrafi Bilimler Dergisi, 10(2), (2012), 195-218

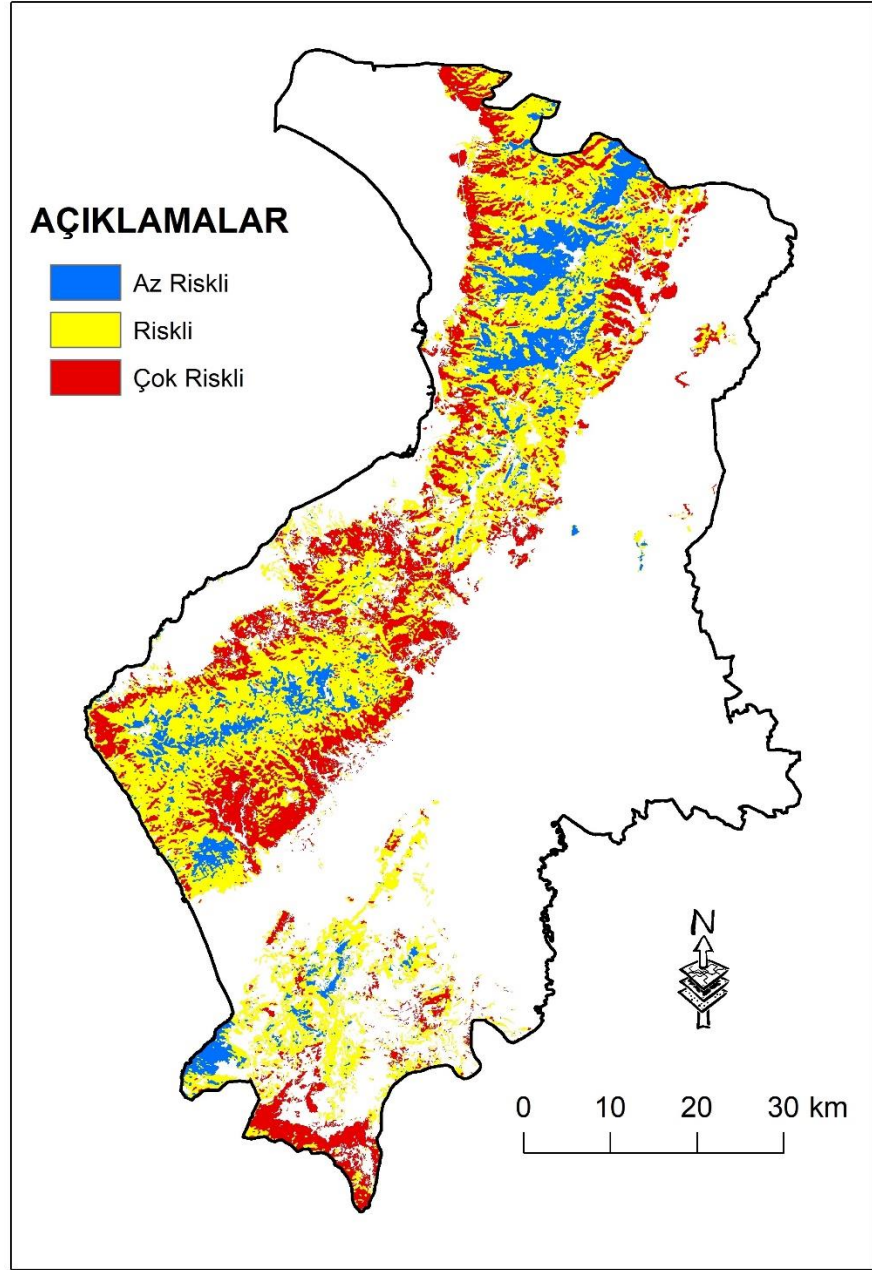
⁴⁴ Çağatay Tavşanoğlu, “Yangın Coğrafyası: Vegetasyon yangınlarının ve ekolojik sonuçlarının alansal dağılımı”, Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi, (43), (2017), 289-300.

Çalışmada ağrılık fonksiyonları öncelikle tekli olarak değerlendirilmiş ve risk grupları mekânsal olarak ayırtlanmıştır. Sonrasında toplu olarak bu fonksiyonlar birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede aşamasında Tablo 1’de verilen ağrılık değerleri literatüre uygun olarak verilmiş ve sonuç haritası üretilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan kriterler ve ağrılık değerleri

Kriterler	Ağrılık (%)
Bakı	20
Eğim	10
Yükselti	7
Meşcere türü	20
Yer yüzey sıcaklığı	23
Yollara yakınlık	10
Yerleşmelere yakınlık	10

Orman yangın riskinin belirlenmesinde kullanılan kriterler ve literatüre uygun olarak verilen ağrılık değerleri ile elde edilen sonuç haritası Şekil 9’da verilmiştir. Riski bölgeler 3 grupta toplanmış olup; özellikle yanan alanların yakınlarının büyük oranda yangın riski taşıdığı tespit edilmiştir.

Şekil 9: Sonuç haritası

Sonuç Ve neriler

Hatay’da orman yangınlarının risk analizinin ÇÖKA yöntemiyle değerlendirildiği bu çalışmada farklı risk faktörleri birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar mekânsal olarak değerlendirildiğinde büyük oranda daha önceki yıllarda yanan orman sahaları ile örtüşmekte ve kısmen yeni yerleri işaret etmektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından birisi; YYS’nin bir ağırlık faktörü olarak bölgede yapılacak risk haritalarının oluşturulmasında kullanılmasının iyi sonuçlar verdiğidir. Dünya’da ve Türkiye’de YYS ile orman yangınlarının ilişkisinin incelendiği çalışmaların sonuçları ile yapılan bu çalışmanın bulguları büyük oranda

örtüşmektedir.^{5,15,16} Dolayısı ile konu ile ilgili kurum ve kuruluşların bölgenin yangın döneminde YYS değerlerini kontrol etmesi son derece önemli bir kontroldür.

Kriterler birlikte değerlendirildiğinde ise orman yangınlarının belirli kesişim sahalarında yoğunlaştığı görülür. Aynı zamanda bu bölgelerin büyük bölümünün yenilenme bölgesi ve yanan alanlara yakın olması, yapılan analizlerin sağlıklı oluşları bir ipucu niteliğinde değerlendirilebilir.

Kaynakça

Alevkayalı, Çağan, Tağıl, Şermin, “Edremit Körfezi’nde tarımsal arazi kullanımı uygunluk düzeylerinin değerlendirilmesi”, Coğrafya Dergisi, 40, (2020), ss. 1-13.

Atasoy, Ahmet, Geçen, Reşat, “Forest fires occurred on border area between Turkey (Hatay) and Syria”, Procedia – Social and Behavioral Sciences, 120(2014), ss. 680-685.

Avcı, Meral, “Türkiye'nin flora bölgeleri ve Anadolu Diagonali'ne coğrafi bir yaklaşım”, Türk Coğrafya Dergisi 28, (1993), ss. 225–248.

Avcı, Mustafa, Korkmaz, Mehmet, “Türkiye’de orman yangını sorunu: Güncel bazı konular üzerine değerlendirmeler”, Turkish Journal of Forestry, 22(3), (2021), ss. 229-240.

Baltacı, Uğur, Yıldırım, Feriha, “Muğla Orman Bölge Müdürlüğü’nde orman yangını riskinin çok kriterli analizi ve haritalandırılması”, Ormancılık Araştırma Dergisi, 8(1), (2020), ss. 1-11.

Bingöl, Bora, “Determination of forest fire risk areas in Burdur Province using Geographical Information Systems”, Turkish Journal Of Forest Science, 1(2), (2017), ss. 169-182.

Cihan, Alperen, Cerit, Kübra, Erener, Arzu, “Yangın Alanında Uydu Görüntüleri ile Yer Yüzey Sıcaklık Değişimi Gözlemi ve Mekânsal Alan Tespiti” Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 8(1), (2022), ss. 142-155.

Çolak, Emre, Sunar, Filiz, “Evaluation of forest fire risk in the Mediterranean Turkish forests: A case study of Menderes region, Izmir”, International journal of disaster risk reduction, 45, (2020), 101479.

Değerliyurt, Mehmet, “Coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak orman yangınlarının erozyona etkisinin belirlenmesi Amanos Dağları örneği”, Marmara Coğrafya Dergisi, (29), (2014), ss. 195-219.

Deniz, Mehmet, Topuz, Mustafa, “Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Destekli Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Analitik Hiyerarşi Tekniği Kullanarak Uşak Merkez İlçede Alternatif Çöplük Alanlarının Belirlenmesi”, Journal of History Culture and Art Research, 7(5), (2018), ss. 544-578.

Digavinti, Jeevalakshmi, Manikiam, Balakrishnan, “Satellite monitoring of forest fire impact and regeneration using NDVI and LST”, Journal of Applied Remote Sensing, 15(4), (2021), 042412.

Dilekçi, Semra, Marangoz, Aycan Murat, Ateşoğlu, Ayhan, “Zonguldak ve Ereğli Orman İşletme Müdürlükleri Orman Yangını Risk Alanlarının Belirlenmesi”, *Geomatik*, 6(1), (2021), ss.44-53.

Duran, Celaleddin, “Mersin ilindeki orman yangınlarının başlangıç noktalarına göre mekânsal analizi (2001-2013)”, *Ormancılık Araştırma Dergisi*, 1(1 A), (2014), ss. 38-49.

Ege, İsmail, Geçen, Reşat, “Determinaion Of Opimum Areas For Camping At Crest Zones Of East Part Of Bolkar Mountains Using GIS”, 5th Internaional Conference on Geographic Informaion Systems 2-5 July2008, 343-351, Istanbul.

Erten, Esra, Kurgun, Vedat, Musaoğlu, Nediye, “Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanarak Orman Yangını Bilgi Sisteminin Kurulması”, *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10. Türkiye Harita Bilimsel veTeknik Kurultayı-2005*, Ankara.

Geçen, Reşat, “Hatay İlinde Güneş Enerjisi Potansiyeli ve Güneş Enerjisi Santrali Kurulacak Alanlarının Belirlenmesi”, *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(6), (2019), pp. 3031-3054.

Geçen, Reşat, “Uzaktan Algılama Teknikleri Kullanılarak Yanmış Orman Alanlarının Rejenerasyon Sürecinin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi: Tahtaköprü Yangını (Amanos Dağları) Örneği”, *Coğrafi Perspektifle Dağ ve Dağlık Alanlar II (Sürdürülebilirlik-Yönetim-Örnek Alan İncelemeleri)*, Kriter Yayınları, İstanbul 2021. ss. 305-325

Geçen, Reşat, Topuz, Muhammet, “Detection and Evaluation of Forest Fires in Hatay Between 2013-2021 By Using Satellite Images”, *Turkish Studies-Social Sciences*, 16(6), (2021), pp. 1987-2009.

Guangmeng, Guo, Mei, Zhou, “Using MODIS land surface temperature to evaluate forest fire risk of northeast China”, *IEEE Geoscience and Remote sensing letters*, 1(2), (2004), pp. 98-100.

Gürkan, Burak, Ödeker, Bengisu, Katircioğlu, Hikmet, *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Ortamında Analitik Hiyerarşi Prosesiyle (AHP) Organik Gübre Üretim Tesisi Uygunluk Analizi: Tekirdağ İli Örneği*. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(4), (2021), ss. 718-729.

Karabulut, Murat, Karakoç, Ahmet, Gürbüz, Mehmet, & Kızılelma, Yakup, “Coğrafi bilgi sistemleri kullanarak Başkonuş Dağı’nda (Kahramanmaraş) orman yangını risk alanlarının belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(24), (2013), ss. 171-179.

Keenan, Rodney, Reams, Gregory, Achard, Frederic, de Freitas, Joberto, Grainger, Alan, Lindquist, Erik, “Dynamics of global forest area: Results from the FAO Global Forest Resources Assessment 2015”, *Forest Ecology and Management*, 352, (2015), ss. 9-20.

Kırlangıçoğlu, Cem, “Çok kriterli karar verme yöntemleri ile kent içi raylı sistem koridor planlaması”, *Coğrafya Dergisi*, (33), (2016), ss. 53-71.

Küçük, Ömer, Bilgili, Ertuğrul, Durmaz, Bahar Dinç, “Yangın potansiyelinin belirlenmesinde yanıcı madde haritalarının önemi. *Turkish Journal of Forestry*, 6(1), (2005), 104-116.

Küçükosmanoğlu, Ali, “Kızılçam-orman yangınları ilişkisi. Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University”, 40(4), (1990), ss. 67-84.

Küçükönder, Muhterem, Karabulut, Murat, “Çok kriterli analiz yöntemi kullanılarak Kahramanmaraş’ta çöp depolama alanı tespiti. Coğrafi Bilimler Dergisi, 5(2), (2007),1-23.

Maffei, Carmine, Alfieri, Silvia Maria, & Menenti, Massimo, “Relating spatiotemporal patterns of forest fires burned area and duration to diurnal land surface temperature anomalies. Remote Sensing, 10(11), (2018), ss. 1777.

Mol, Torul, “Orman yangınları”, Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University, 43(3-4), (1993), 69-78.

Moore, Peter, “Global wildland fire management research needs”, Current Forestry Reports, 5(4), (2019), pp. 210-225.

Neyişçi, Tuncay, “Kızılçam ormanlarında yangından korunma ve mücadele”, Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları, (1987). ss. 52.

Oğuz, Kahraman, Oğuz, Esin, & Çamalan, Gülten, İzmir-Tırazlı Orman Yangınının Uydu ve Model Verileri ile Analizi”, Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi, 4 (1) , (2021), ss. 1-12.

Ödeker, Bengisu, Bayar, Rüya, “CBS Teknolojileri ve AHP ile Bağ Alanları için Uygun Yer Seçimi: Denizli İli Örneği. Ege Coğrafya Dergisi, 30 (1) , (2021), ss. 125-141.

Ölmez, İsmail, Geçen, Reşat, “Antakya’da (Hatay) 2017’de meydana gelen yangınların zamansal ve mekansal dağılışı”, TÜCAUM, (2018), 30, ss. 3-6.

Özşahin, Emre, “CBS ve AHS Kullanılarak Orman Yangını Duyarlılık Analizi: Antakya Orman İşletme Müdürlüğü Örneği”, Route Educational and Social Science Journal, 1(3), (2014a), 50-71.

Özşahin, Emre, “Earthquake damage risk analysis in Tekirdağ province using Geographic Information Systems (GIS) and Analytic Hierarchy Process (AHP) Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) kullanılarak Tekirdağ ilinde deprem hasar riski analizi”, Journal of Human Sciences, 11(1), (2014c), 861-879.

Özşahin, Emre, “Kuseyr Platosu’nun Doğal Ortam Özelliklerinin Analizi: Bir CBS Yaklaşımı”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(4), (2014b), ss.57-84.

Şengönül, Kamil, “Orman yangınları ile toprak ısınması arasındaki ilişkiler ve yangınların toprak özellikleri üzerine etkisi”, Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University, 35(2), (1985), 99-107.

Şengün, Mustafa Taner, Siler, Muzaffer, Engin, Fahrettin, “Katı Atık Depolama Alanlarının Yer Seçiminde CBS’nin Kullanımı: Malatya Örneği”, Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 10(1), (2018), ss. 159-180.

Tao, Jian, Yangjian, Zhang, Yuan, Xiaoyong, Wang, Jingsheng, Zhang, Xianzhou, “Analysis of forest fires in Northeast China from 2003 to 2011”, *International Journal of Remote Sensing*, 34(22), (2013), 8235-8251.

Tavşanoğlu, Çağatay, “Yangın Coğrafyası: Vejetasyon yangınlarının ve ekolojik sonuçlarının alansal dağılımı”, *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, (43), (2017), 289-300.

Türkeş, Murat, Altan, Gökhan, “Çanakkale’nin 2008 yılı büyük orman yangınlarının meteorolojik ve hidroklimatolojik analizi”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(2), (2012), 195-218

Usun, Furkan, Geçen, Reşat, Varol, Mehmet, “CBS Yardımıyla Alış Veriş Merkezleri İçin Uygun Yer Seçimi: Antakya Örneği”, *Hatay Araştırmaları-II, Pozitif Matbaa, Ankara*, (2016), ss. 177-195.

Yavuz, Veli, “Coğrafi Pazar Seçiminde Promethee ve Entropi Yöntemlerine Dayalı Çok Kriterli Bir Analiz: Mobilya Sektöründe Bir Uygulama”, *Niğe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2) , (2016), ss. 163-177.

Yılmaz, Osman Salih, Oruç, Mehmet Serdar, Ateş, Ali Murat, Gülgen, Fatih, “Orman Yangın Şiddetinin Google Earth Engine ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanarak Analizi: Hatay-Belen Örneği”, *Journal of the Institute of Science and Technology*, 11 (2) , (2021), ss. 1519-1532.

ONUNCU BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİMDE ULUSLARARASILAŞMA: HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Ömer Faruk KADAN*

Giriş

Küreselleşmenin ve teknolojik yeniliklerin inanılmaz bir hızla ilerlediği günümüz dünyasında yaşanan değişimden tüm alanlar etkilenmektedir. Bu alanlardan biri de şüphesiz eğitim sektörüdür. EĞitimin yerel çerçevede yürütüldüğü, alışlagelmiş yaklaşım, yöntem ve tekniklerin uygulandığı geçmiş zamanlardan, dünyanın her yerinde yaşanan gelişmelerin takip edildiği, önerilen yeni yaklaşım, yöntem veya tekniklerin hızlı bir şekilde sınandığı ve uygun görüldüğünde uygulamaya koyulduğu günümüz uluslararası eğitim sistemine doğru çok hızlı bir geçiş olmuştur. Bu geçiş sürecinin bu denli hızlı olmasında küresel krizlerin (COVID-19, gıda krizi, vb.) yanı sıra teknolojik gelişmelerin payı oldukça büyüktür. Küresel bağlantılı bir ekonomi sebebiyle uluslararası öğrenci kayıtlarının büyük bir hızla artığı ifade edilmiőtir¹. Bilgiye zaman veya mekân mefhumu olmadan rahat bir şekilde erişim sağlanabilmesi, bunu kolaylaştıracak teknolojik araçların fazlalaőması bu noktada kayda değer durumlardır. Öte yandan, diğer sektörlerde olduğu gibi eğitim sektöründe küresel sermayenin cazip bir hale gelmesi, piyasaların küresel bir boyuta taőınması ve ülkelerin pastadan daha fazla pay alma istek ve arzuları onların eğitim stratejilerini ve politikalarını bu yönde şekillendirmeye başlamıştır. Bu yüzden, eğitim de turizm, sağlık, ticaret gibi ülkelerin ekonomilerine katkı sunması beklenen sektörlerden biri haline gelmiştir.

Yükseköğretimde Uluslararasılaşma

Ülkeler artık gelecekteki uluslararası siyasi ve ekonomik konumlarını güçlendirebilmek, kendi eğitim politikalarının iç dinamiklerine katkı sunabilmek, akademik ve bilimsel gelişmelerden daha fazla yararlanabilmek, kültürlerarası anlayışı geliőtirebilmek gibi gerekçelerle daha fazla yabancı öğrenci çekmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde eğitimde uluslararasılaşmayı tam manasıyla gerçekleőtirmeyi planlamaktadır. EĞitimin önemli bir kademesi olan yükseköğretime son yıllarda

* Dr. ÖĞr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller YO, Hatay, Türkiye, ofkadan@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5187-3694

¹ Parnther, C., "International students and academic misconduct: Considering culture, community, and context." *Journal of College & Character*, C. 23, S. 1, 2022, s. 60-75

talep çok fazla artmıştır ve giderek artmaktadır. Nitekim, tüm dünyada yükseköğretime ilişkin ciddi talep nedeniyle bazı yörelerdeki arzın talebi karşılayacak nitelikte olmamasının o yörelerde yaşayan insanların uluslararası eğitim fırsatlarına yönelmelerine yol açtığı ifade edilmiştir.²

Bununla birlikte, uluslararası öğrenci olmayı gerektiren birtakım nedenler bulunmaktadır. Öğrenciler, daha saygın kurumlarda eğitim alabilmek, sosyokültürel gelişimlerine katkı sağlamak, prestijli bir iş sahibi olabilmek, yabancı bir dil öğrenebilmek, yeni kültürler ve insanlar hakkında bilgi sahibi olabilmek, vb. sebeplerle yurt dışında bulunan yükseköğretim kurumlarında eğitim almak isteyebilirler. Bu durumu bir avantaja dönüştürmek isteyen yükseköğretim kurumları ise uluslararası saygınlıklarının bir göstergesi olarak daha fazla yabancı öğrenciye ev sahibi yapabilmek adına farklı çalışmalar yürütebilmektedir. Bu durum aynı zamanda bir öğrenci kayıt yönetim sistemi haline gelmiştir.³

Uluslararası öğrenciler, gittikleri yörenin kültürüne de uyum sağlama eğilimindedirler. O bölgenin yerel halkı da gelen öğrencilerin kültürel unsurlarını öğrenmeye yönelim gösterirler. Bu sayede kültürleşme gerçekleşmektedir. Yükseköğretim kurumları, sahip oldukları uluslararası öğrenci sayısını tanıtım kataloglarında ve web sayfalarında daha fazla öğrenciyi kurumlarına çekebilmek adına etkin bir araca dönüştürmüşlerdir. Bu noktada yükseköğretimde uluslararasılaşma kavramına değinmekte yarar vardır. Yükseköğretimde uluslararasılaşma; “uluslararası çalışmalar, uluslararası eğitim değişimleri ve teknik iş birliğine giren birçok aktivite, program ve hizmet” şeklinde tanımlanmıştır.⁴ Kavrama ilişkin bir başka tanım ise şu şekildedir: “öğretme ve öğrenme kalitesini artırmak ve istenen yetkinliklere ulaşmak için uluslararasılaşma boyutunun bütüncül yönetimin tüm unsurlarına dahil edilmesini sağlayan, ulusal bir yükseköğretim kurumundan uluslararası bir yükseköğretim kurumuna geçiş sürecidir”.⁵

Genel manada bölgeselleşme, kıtalararası eğitim, mukayeseli eğitim, çok kültürlü eğitim, küreselleşme ve uluslararasılaşma birbirleri yerine kullanılabilen kavramlardır.⁶ Uluslararasılaşma ve küreselleşme kavramlarının birbirlerinden farklı oldukları ifade edilerek aradaki farklar şu şekilde açıklanmıştır:

² Türkmen, İ. ve Koç, H. İ., *Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Süreci: İnönü Üniversitesi Örneği*. İnönü Üniversitesi Yayınevi: 2022

³ Ortiz, A., vd., “International student mobility trends 2015: An economic perspective”. *World Education News and Reviews*, 2015.

⁴ Arum, S. ve van de Water, J., *The need for a definition of international education in U.S. universities*, Association of International Education Administrators: 1992.

⁵ Soderqvist, M., *Internationalization and Its Management at Higher-Education Institutions: Applying Conceptual, Content and Discourse Analysis*. Helsinki School of Economics: 2002

⁶ De Wit, H. ve Knight, J., *Quality and Internationalisation in Higher Education*. Organisation for Economic Co-operation and Development: 1999.

“Küreselleşme; teknoloji, ekonomi, bilgi, insan, değer ve düşüncelerin sınır ötesi akışıdır. Küreselleşme, ulusların kendi tarih, gelenek, kültür ve önceliklerine bağlı olarak her bir ülkeyi farklı bir biçimde etkilemektedir. Bir yükseköğretim kurumunun uluslararasılaşması ise bir ülkenin küreselleşmenin etkilerine verdiği tepkilerden biridir ama aynı zamanda ulusun özgünlüğüne de saygı duymaktadır”.⁷

Bu nedenle küreselleşme ve uluslararasılaşmanın farklı ama birbirleri ile ilişkili kavramlar oldukları belirtilebilir. Nitekim, yükseköğretimde uluslararasılaşmanın, günümüz küresel koşullarına ayak uydurabilme amacına yönelik misyon ve strateji üretme kapsamında değerlendirilebileceği dile getirilmiştir.⁸ Yükseköğretimde uluslararasılaşma; akademik, siyasi, ekonomik, sosyokültürel unsurların dinamik bir birlikteliğini gösteren yeni ve kapsamlı bir olgudur ve öğrenci ve personel değişim programları, yurt dışında öğrenim, yurt dışı öğrenci danışmanlığı gibi konuları kapsamaktadır.⁹ Yükseköğretimde uluslararasılaşma, küresel toplum için düşünceye erişim ve çeşitlilik bağlamında eşsiz bir fırsat sunmaktadır.¹⁰ Bu fırsat, yükseköğretim kurumlarının her bir ferдинin düşünsel mânâda zenginleşmesine ve kültürel etkileşimine büyük bir katkı sağlamaktadır.

Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Yaklaşımları

Yükseköğretimde uluslararasılaşmaya yönelik politikaların belirlenmesi sürecine ilişkin genel olarak iki temel yaklaşım türü dile getirilmektedir.¹¹ Bunlardan biri, ulusal/ sektörel düzeydeki yaklaşımları; diğeri ise kurumsal düzeydeki yaklaşımları ifade etmektedir. Ulusal veya sektörel düzeydeki yaklaşımlar, lise sonrası eğitimi içerisine alan ve kültürel, bilimsel, ticari vb. sektörleri bünyesinde barındıran ulusal düzeydeki politikaları ifade ederken, kurumsal düzeydeki yaklaşımlar ise uluslararasılaşmayı kurumun temel misyonu ve işlevi haline getirmeyi şiar edinen bir yaklaşıma yönelik belirli noktalara odaklanan uluslararasılaşma politikalarını temsil etmektedir.¹² Mevcut çalışma özelinde bir yükseköğretim kurumu merkeze alındığı için kurumsal düzeydeki yaklaşımlar esas alınmıştır.

⁷ Knight, J. ve de Wit, H., *Internationalisation of Higher Education in Asia Pacific Countries*. European Association for International Education: 1997

⁸ Türkmen, İ. ve Koç, H. İ., *Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Süreci: İnönü Üniversitesi Örneği*. İnönü Üniversitesi Yayınevi: 2022

⁹ De Wit, H. ve Altbach, P. G., *Higher Education in the Next Decade: Global Challenges, Future Prospects*. Brill Sense, Leiden Pub.: 2021

¹⁰ Spencer-Oatey, H., & Dauber, D., Internationalisation and student diversity: How far are the opportunity benefits being perceived and exploited? *Higher Education*, C. 78, S. 6, 2019, s. 1035–1058

¹¹ Knight, J., Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*, C. 8, S. 1, 2004, s. 5-31.

¹² Knight, J., Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*, C. 8, S. 1, 2004, s. 5-31.

Kurumsal düzeydeki yaklaşımlara ilişkin öncelikle, de Wit ve Knight (1999) tarafından önerilen yaklaşımlar incelenmiştir.

Tablo 1. Yükseköğretim Kurumları Uluslararasılaşma Yaklaşımları

Yaklaşım	Açıklama
<i>Etkinlik</i>	Öğretim programı, öğrenci/öğretim elemanı değişimi, teknik destek ve uluslararası öğrenciler gibi uluslararasılaşmayı tanımlamak amacıyla kullanılan faaliyet türlerini ifade etmektedir.
<i>Yetkinlik</i>	Öğrenci, fakülte ve personelde yeni beceri, bilgi, tutum ve değerlerin geliştirilmesini ifade etmektedir. Eğitimin çıktılara yapılan vurgu arttıkça, küresel/uluslararası yetkinlikleri belirleme ve tanımlamaya yönelik ilgi büyümektedir.
<i>Değerler Sistemi</i>	Odak noktası, kampüste uluslararası/kültürlerarası girişimleri teşvik eden ve destekleyen bir kültür veya iklim oluşturmaktır.
<i>Süreç</i>	Uluslararası veya kültürlerarası bir yapının çeşitli faaliyet, politika ve prosedürden oluşan bir boyut yoluyla öğretim, araştırma ve hizmetlere entegrasyonunu veya aşılmasını ifade etmektedir.

Kaynak: (de Wit ve Knight, 1999)¹³

Yukarıdaki tabloda ifade edilen yaklaşımlar daha sonra Knight (2004) tarafından güncellenerek şu şekilde aktarılmıştır:

Tablo 2. Yükseköğretim Kurumları Güncel Uluslararasılaşma Yaklaşımları

Kurumsal Düzeyde Yaklaşım	Açıklama
<i>Etkinlik</i>	Uluslararasılaşma; yurtdışında eğitim, öğretim programı ve akademik programlar, kurumsal bağlantılar ve ağlar, geliştirme projeleri ve şube kampüsler gibi faaliyetler bağlamında açıklanmaktadır.
<i>Çıktılar</i>	Uluslararasılaşma; öğrenci yeterlilikleri, gelişen profil, daha fazla

¹³ De Wit, H. ve Knight, J., *Quality and Internationalisation in Higher Education*. Organisation for Economic Co-operation and Development: 1999.

	uluslararası anlaşma, ortaklar veya projeler gibi istenen çıktılar bağlamında sunulmaktadır.
<i>Gerekçeler</i>	Uluslararasılaşma; onu yönlendiren temel motivasyon veya gerekçeler bağlamında açıklanmaktadır. Bu; akademik standartlar, gelir yaratma, kültürel çeşitlilik ve öğrenci ve personel gelişimini bünyesinde barındırabilir.
<i>Süreç</i>	Uluslararasılaşma; uluslararası boyutun, kurumun öğretim, öğrenme ve hizmet fonksiyonlarına entegre edildiği bir süreç olarak ele alınmaktadır.
<i>Evde</i>	Uluslararasılaşma; uluslararası/kültürlerarası anlayışı teşvik eden ve destekleyen ve kampüs temelli etkinliklere odaklanan, kampüste bir kültür veya iklim oluşturulması şeklinde yorumlanmaktadır.
<i>Yurt Dışında (Sınır Ötesi)</i>	Uluslararasılaşma; çeşitli eğitim türleri (yüz yüze, uzaktan, e-öğrenme) ve farklı idari düzenlemeler (bayi, eşleştirme, şube kampüs vb.) yoluyla eğitimin sınır ötesindeki ülkelere aktarımı olarak görülmektedir.

Kaynak: (Knight, 2004)¹⁴

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde, yükseköğretimde uluslararasılaşma stratejileri ve vizyonları belirlenirken bazı yaklaşımların odağa alınarak uluslararasılaşmanın o doğrultuda geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, yükseköğretim kurumlarının kimi zaman birden fazla yaklaşım içeren modeller geliştirerek uluslararasılaşmayı daha ileri bir düzeye taşıyabileceği unutulmamalıdır. Elbette kurumlar, sadece öğretim elemanı ve öğrenci değişimleri yoluyla değil tabloda ifade edilen birtakım farklı yaklaşımların bir araya getirilmesi yoluyla uluslararası bir kurum haline gelebilirler. Fakat ülkelerin gönderdikleri ve misafir ettikleri öğrenci sayıları, onların uluslararasılaşma alanındaki başarısının önemli birer göstergesidir.

Yükseköğretimde Uluslararasılaşmanın Dünyadaki Yeri

Ülkemiz, yukarıda da ifade edilen yaklaşımları temele alarak son yıllarda uluslararasılaşmayı geçmişe kıyasla çok daha iyi bir noktaya taşımış, bu doğrultuda ulusal düzeyde politikalar benimsemeye başlamıştır. Zira, Kalkınma Bakanlığı (2013), 10. Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin

¹⁴ Knight, J., Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*, C. 8, S. 1, 2004, s. 5-31.

uluslararası öğrenciler için bir cazibe merkezi olmasına yönelik ilk yaklaşıma yer vermiştir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin uluslararası yükseköğretim arenasındaki payını %1,5'e çıkarmayı amaçlamıştır. Daha sonra, Türkiye'nin yükseköğretimde uluslararasılaşmasına yönelik politikalara ilişkin bir planlamaya 64. Hükümet Programı'nda yer verilmiştir.¹⁵ Politikayı belirleyenlerin uluslararasılaşmaya yönelik attıkları bu adımlar Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından da benimsenerek hedef odaklı uluslararasılaşma politikası bütün yükseköğretim kurumlarına aktarılmıştır. Yani ulusal düzeyde belirlenen politikaların, kurumsal düzeyde bütün yükseköğretim kurumlarına olumlu yansıdığı ifade edilebilir. Bu sayede Türkiye, günümüz dünyasında uluslararasılaşma anlamında daha tanınır, aktif bir ülke haline gelmiştir. Nitekim, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından yayımlanan 2018 yılı verilerine göre Türkiye, uluslararası öğrenci sayısı bakımından 125 bin 138 ile yükseköğretim alanında dünyada 10. ülke olmuştur. 2020 yılı verilerine göre de 185 bin öğrenci ile uluslararası öğrenci sayısı bakımından listedeki yerini korumuştur. 2018 ve 2020 yıllarına göre uluslararası öğrenci sayıları bakımından ilk 10 ülkeye ilişkin veriler, Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Yükseköğretimde Uluslararası Öğrenci Sayısı Bakımından İlk 10 Ülke

Sıra	Ülke	Öğrenci Sayıları (Yaklaşık)		Değişim Yüzdesi
		2020	2018	
1	Amerika Birleşik Devletleri	957.000	987.000	-%3,04
2	Birleşik Krallık	551.000	452.000	%21,90
3	Avustralya	458.000	445.000	%2,92
4	Almanya	369.000	312.000	%18,27
5	Kanada	323.000	225.000	%43,55
6	Rusya	282.000	262.000	%7,63
7	Fransa	252.000	230.000	%9,57
8	Çin	225.000	201.000	%11,94

¹⁵ Türkmen, İ. ve Koç, H. İ., *Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Süreci: İnönü Üniversitesi Örneği*. İnönü Üniversitesi Yayınevi: 2022

9	Japonya	223.000	183.000	%21,86
10	Türkiye	185.000	125.000	%48

Tablo 3 incelendiğinde, ABD hariç diğer tüm ülkelerde 2018’den 2020’ye pozitif bir yönde değişim olduğu görülmektedir. Tablodaki en dikkat çekici husus, uluslararası öğrenci sayılarındaki artış oranlarıdır. Uluslararası öğrenci artış oranları bakımından değerlendirildiğinde Türkiye, %48’lik bir artış yüzdesiyle 1. sırada yer almıştır. Bu durum, Türkiye’nin uluslararasılaşmaya ilişkin belirlediği hedef odaklı uluslararasılaşmanın sürece olumlu yönde katkı sağladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Türkiye yükseköğretim alanında durum bu iken Hatay ili özelinde Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nin uluslararasılaşma alanındaki durumu ele alınacaktır.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde Uluslararasılaşma

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (HMKÜ) 1992 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi adı ile kurulmuş olan bir devlet üniversitesidir. Üniversitede uluslararasılaşma faaliyetleri, 2003 yılında Dış İlişkiler Birimi’nin kurulması ve 2004 yılında Erasmus Üniversite Beyannamesi’nin alınması ile özellikle Erasmus odaklı bir yörüngeye girmiştir¹⁶. 2013 yılında HMKÜ’ye Avrupa Komisyonu tarafından Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS) Etiketleri ve Diploma Eki (DE) Etiketleri verilmiştir. Bu etiketler, Avrupa Yükseköğretim Alanında uluslararasılaşma araçlarıdır. Avrupa Kredi Transfer Sistemi ve Diploma Eki, yeterliliklerin tanınması ve yurt dışındaki hareketlilik süreleri ile ilgili sorunların aşılarda yükseköğretim kurumları arasında öğrenci hareketliliklerini kolaylaştırması açısından hayati öneme sahiptir. Dış İlişkiler Birimi, 2014 yılında, üniversite yönetim kurulunun almış olduğu karar neticesinde isim değiştirilerek Uluslararası İlişkiler Birimi adını almıştır. Aynı karara istinaden birimin çatısı altında Erasmus Program Koordinatörlüğü, Mevlana Program Koordinatörlüğü ve Bologna Süreci Koordinatörlüğü kurulmuştur¹⁷. O dönemden itibaren üniversitede uluslararasılaşma süreci daha sistemli ve etkin yürütülmeye başlamıştır. Uluslararasılaşmanın kuşkusuz önemli bir parçası olan ama Erasmus ve Mevlana değişim programları kapsamında olmayan diğer uluslararası öğrencilere ilişkin işlemler ise yıllardır Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Uluslararası İlişkiler Birimi’nin bu noktadaki faaliyetleri öğrencilerin üniversiteye uyumlarını kolaylaştırmaktan ibarettir. HMKÜ’nün 2022-2026

¹⁶ Haydar Çoruh, “Hatay Devleti’nin Türkiye Cumhuriyeti’ne Katılma Sürecindeki Sorunlar Ve Halli”, *Hatay (Anavatan Katılışının 80. Yıl Armağanı)*, Ed. Ahmet Gündüz-Haydar Çoruh-Süleyman Hatipoğlu, Hiperyayın, İstanbul 2019, s. 112.

¹⁷ Ahmet Gündüz-Haydar Çoruh, *Hoşgörü Ve Bilimin Adresi Mustafa Kemal Üniversitesi, 20. Yıl (1992-2012)*, Hatay 2012, s. 136 vd.

dönemi stratejik planında yer alan “Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi”nde uluslararasılaşmaya ilişkin hedeflere şu şekilde yer verilmiştir:

Tablo 4. HMKÜ Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Strateji Belgesi

<i>İlgili Bölüm / Referans</i>	<i>İhtiyaçlar</i>
Hedef 1.4	Uluslararası öğrenci ve öğretim elemanı değişimi alanında iş birliğinin ve değişim programlarına katılımcı sayısının artırılması
Hedef 1.6.	Üniversitelerimizin uluslararası iş birliği potansiyelinin artırılması
Hedef 1.9.	Akademisyenlerin yabancı dilde eğitim verme kapasitelerinin artırılması
Hedef 2.2.	Uluslararası ilişkiler alanında nitelikli ve yeterli insan kaynağı temini

Kaynak: HMKÜ 2022-2026 Dönemi Strateji Planı

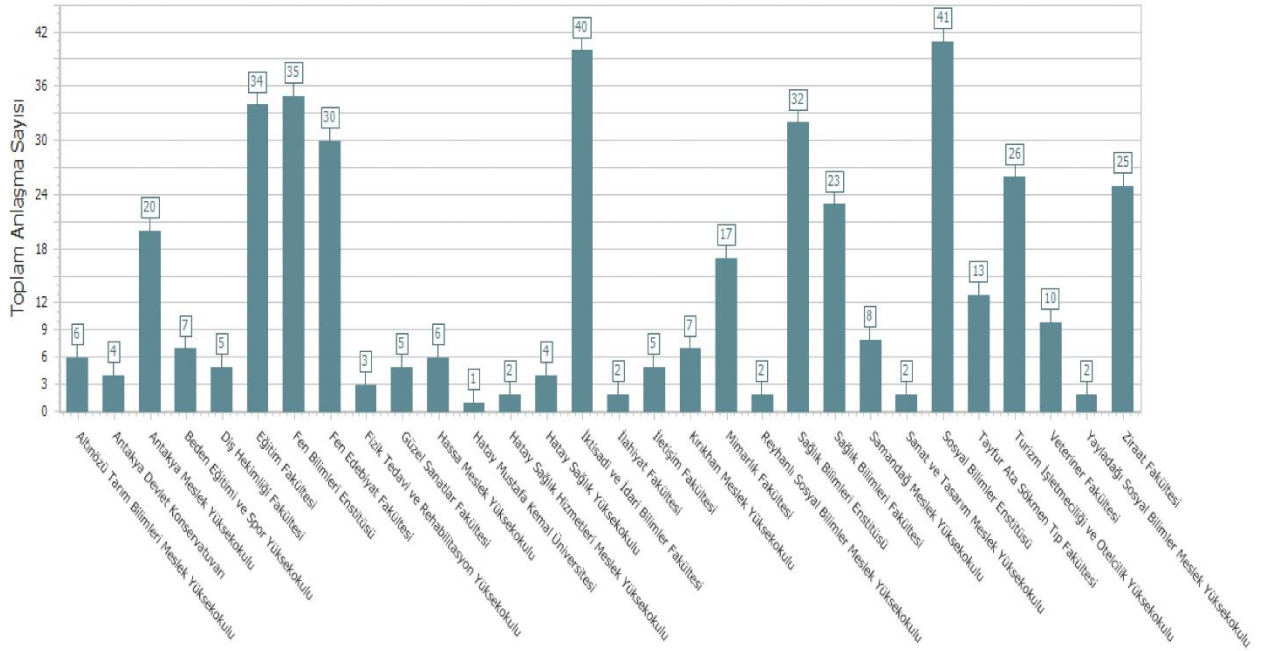
Stratejik planda, belirlenen hedefler doğrultusunda şu şekilde stratejiler belirtilmiştir:

- *Uluslararası Değişim Programı kapsamında iş birliği eğitim ortaklıkları sayısını arttırmak ve yaygınlaştırmak suretiyle öğrenci ve akademisyen hareketliliği arttırılacaktır.*
- *Yabancı dilde programlar açılarak yabancı öğrenci sayısı arttırılacaktır.*
- *Yabancı dilde eğitim veren lisans ve lisansüstü program sayısı arttırılacaktır.*

Bu noktada, HMKÜ tarafından benimsenen değerler ve ulaşılması beklenen hedefler doğrultusunda program ve yıl bazlı değişim ortaya koyulacaktır.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi’nde Erasmus+ Programı

Erasmus+ programı, daha önceleri Socrate, Hayatboyu Öğrenme (Lifelong Learning) gibi isimler altında yürütülmekteydi. 2014 yılından itibaren Erasmus+ çatısı altında birçok farklı proje türünü barındırmaya başlamıştır. Mevcut çalışmada ise Erasmus+ kapsamında HMKÜ’nün sahip olduğu anlaşma sayıları, “*Erasmus+ Bireylerin Öğrenme Hareketliliği (KA1)*” kapsamında yıllara göre HMKÜ’den yurt dışındaki kurumlara öğrenim görmeye giden öğrenciler, ders vermeye veya eğitim almaya giden akademik ve idari personel ile yurt dışındaki üniversitelerden HMKÜ’ye gelen öğrenci ve personele ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir.

Tablo 5. HMKÜ'nün Erasmus+ Programı Birim Bazlı Anlaşma Dağılımı

Kaynak: HMKÜ Uluslararası İlişkiler Birimi

Tablo 5 incelendiğinde, HMKÜ'nün şu anda birim bazında toplam 417 anlaşması olduğu görülmektedir. En fazla anlaşmaya sahip birimler sırasıyla Sosyal Bilimler Enstitüsü (f=41), İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (f=40) ve Fen Bilimleri Enstitüsü (f=35)'dür. Genel itibariyle İlahiyat Fakültesi ve meslek yüksekokulları (Antakya MYO hariç) en düşük anlaşmaya sahip birimlerdir. Aşağıdaki haritada ise ülke bazında Erasmus+ anlaşmaları gösterilmiştir.

Harita 1. HMKÜ Erasmus+ Programı Ülke Bazlı Anlaşma Dağılımı

Kaynak: HMKÜ Uluslararası İlişkiler Birimi

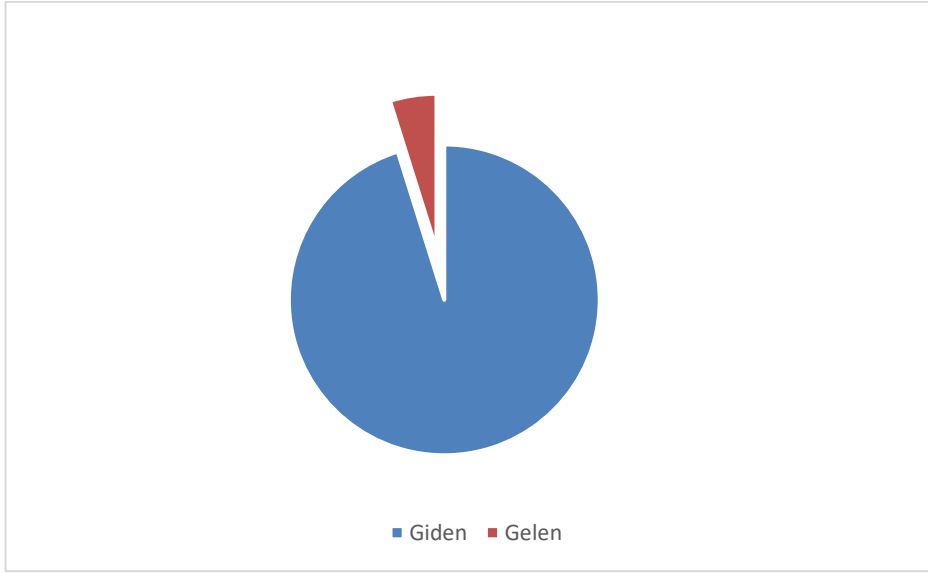
Harita 1'e göre, HMKÜ'nn Erasmus+ kapsamında en fazla anlaşması Polonya (f=33) ile en az anlaşması ise Birleşik Krallık (f=1) ile bulunmaktadır. Tablo 6'da HMKÜ'nn yıllara göre Erasmus+ kapsamında giden-gelen ğrenci sayıları verilmiştir.

Tablo 6. HMKÜ Erasmus+ Programı Yıllara Göre Giden-Gelen ğrenci Sayıları

<i>Dönem</i>	<i>Giden</i>	<i>Gelen</i>
2015-2016	110	18
2016-2017	86	6
2017-2018	79	0
2018-2019	112	0
2019-2020	50	0
2020-2021	74	2
TOPLAM	511	26

Kaynak: HMKÜ Uluslararası İlişkiler Birimi

Tablo 6'da görüldüğü gibi 2015-2016 döneminden sonra gelen ve giden ğrenci sayılarında bir azalma meydana gelmiştir. 2018-2019 döneminde giden ğrenci bakımından tekrar bir yükseliş gözlemlense de 2019-2020 döneminde yine bir azalma meydana gelmiştir. Gelen ğrenci bakımından ele alındığında ise Suriye'de meydana gelen iş karıŐıklıklar niversiteye gelen ğrenci sayısında da önemli bir düşüşe yol aŐmıŐtır. 6 akademik dönemde toplam 511 ğrenci Erasmus programı kapsamında yurt dışına çıkmış, 26 ğrenci ise HMKÜ'ye gelerek öğrenim veya staj faaliyetinde bulunmuştur. Giden-gelen ğrenci dağılımına ilişkin grafik aŐağında sunulmaktadır.

Grafik 1. HMKÜ Erasmus+ Programı Giden-Gelen Öğrenci Dağılımı (Toplam)

Grafik 1’den de anlaşılacağı üzere altı akademik yıllık süreçte HMKÜ’ye gelen ve giden öğrenci sayıları bakımından ciddi bir fark bulunmaktadır. Tablo 7’de ise yıllara göre Erasmus+ kapsamında HMKÜ’den giden ve HMKÜ’ye gelen personele ilişkin sayısal veriler bulunmaktadır.

Tablo 7. HMKÜ Erasmus+ Programı Yıllara Göre Giden-Gelen Personel Sayıları

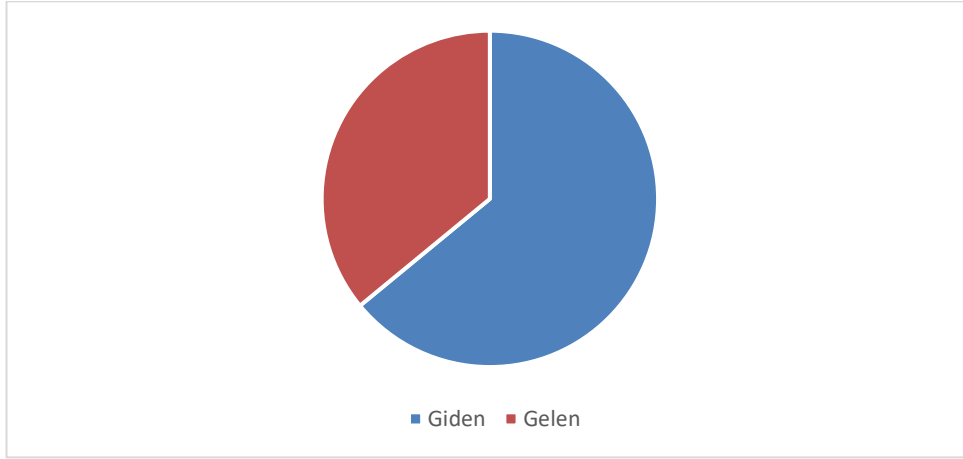
<i>Dönem</i>	<i>Giden</i>	<i>Gelen</i>
2015-2016	33	10
2016-2017	26	8
2017-2018	6	12
2018-2019	23	25
2019-2020	14	8
2020-2021	12	2
TOPLAM	114	65

Kaynak: HMKÜ Uluslararası İlişkiler Birimi

Tablo 7’de görüldüğü üzere 2015-2016 akademik yılından 2018-2019 akademik yılına kadar olan dönemde giden personel sayısında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Bu azalmada 2016 yılında FETÖ tarafından gerçekleştirilen hain darbe teşebbüsünün de etkisi vardır. Daha sonra personel rakamlarında tekrar bir toparlanma olmuş ancak HMKÜ’ye tahsis edilen hibenin yetersizliği nedeniyle giden personel sayısında tekrar bir azalma meydana gelmiştir. Gelen personel sayıları ele alındığında ise özellikle 2018-2019 döneminde 25 personel ile önemli bir rakam elde edilmiştir. Bu

rakamın elde edilmesinde üniversite tarafından yıllık olarak düzenlenen Erasmus Staff Week (Erasmus Personel Haftası) etkinliklerinin önemli bir katkısı bulunmaktadır. Gelen personel noktasında ise 2020-2021 dönemindeki azalmanın COVID-19 pandemisi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. 6 akademik dönemde toplam 114 personel Erasmus programı kapsamında yurt dışına çıkmış, 65 personel ise HMKÜ'ye gelerek ders verme veya eğitim alma faaliyetinde bulunmuştur. Giden-gelen personel dağılımına ilişkin grafik aşağıda sunulmaktadır.

Grafik 2. HMKÜ Erasmus+ Programı Giden-Gelen Personel Dağılımı (Toplam)

Grafik 2'de görüldüğü gibi altı akademik yıllık süreçte HMKÜ'ye Erasmus+ kapsamında gelen ve giden öğrenci sayıları bakımından kısmi bir fark bulunmaktadır fakat bu fark öğrencilerdeki kadar büyük değildir.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi'nde Mevlana Programı

Mevlana Programı 2011 yılında Yükseköğretim Kurulu tarafından üniversitelerin uluslararasılaşmalarına katkıda bulunmak amacıyla geliştirilmiş bir programdır. Bu program, diğer değişim programlarından farklı olarak coğrafi bölge ayrımı yapmadan dünyadaki tüm yükseköğretim kurumlarına hareketliliği desteklemektedir. Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi nedeniyle 2019-2020 akademik yılından sonra Mevlana Programı askıya alınmıştır ve programın ne zaman aktif hale getirileceği henüz belli değildir. HMKÜ'nün Mevlana Programı kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetlere ilişkin veriler aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Tablo 8. HMKÜ Mevlana Programı Yıllara Göre Giden-Gelen Öğrenci ve Personel Sayıları

<i>Dönem</i>	<i>Giden</i>		<i>Gelen</i>	
	<i>Öğrenci</i>	<i>Personel</i>	<i>Öğrenci</i>	<i>Personel</i>
2014-2015	-	15	-	-
2015-2016	-	7	2	2
2016-2017	-	-	1	-
TOPLAM	-	22	3	2

Kaynak: HMKÜ Uluslararası İlişkiler Birimi

Tablo 8’de görüldüğü gibi HMKÜ, Mevlana Programı kapsamında Erasmus+ Programı kapsamına oranla çok daha az hareketlilik gerçekleştirmiştir. Bu duruma, programa ayrılan bütçenin kısıtlı olması ve programın yeterince tanınmaması neden olmuş olabilir.

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Uluslararası Göstergeler

Yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşmalarının bir başka göstergesi de akademik personelinin ortaya koydukları bilimsel çalışmalar ve uluslararası projelerdir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Tablo 9. HMKÜ Uluslararası Başarı Göstergeleri

<i>Dönem</i>	<i>Gösterge</i>	<i>Sayı</i>
2021	SCI, SCI-Expanded, SSCI ve AHCI indeksli dergilerde yayınlanmış makale ve inceleme sayısı	388
2020	Üniversite adresli yayınlara SCI, SCI-EXpanded, SSCI ve AHCI indeksli dergilerde yapılan atıf sayısı	7720

Tablo 9’a bakıldığında HMKÜ’de görev yapan akademik personelin 2021 yılında toplam 388 adet SCI, SCI-Expanded, SSCI veya AHCI indeksli dergilerde yayınlanmış makale ve incelemesinin olduğu ve 2020 yılında yayınlarına 7720 atıf yapıldığı anlaşılmıştır. Uluslararasılaşmanın en önemli göstergelerinden olan yabancı uyruklu öğrenci sayılarına ilişkin yıl bazlı istatistikler Tablo 10’da aktarılmıştır.

Tablo 10. HMKÜ Yıllara Göre Yabancı Uyruklu ğrenci Sayıları

<i>Dönem</i>	<i>Yabancı Uyruklu ğrenci Sayısı</i>
2021-2022	1011
2020-2021	941
2019-2020	751
2018-2019	575
2017-2018	468
TOPLAM	3746

Kaynak: www.mku.edu.tr

Tablo 10 incelendiğinde, HMKÜ’de öğrenim gören yabancı uyruklu ğrenci sayısının her yıl artığı ve 5 yıllık dönemde bu artış oranının %46,29’luk bir orana ulaştığı belirlenmiştir. 5 akademik yılda HMKÜ’de toplam 3746 yabancı uyruklu öğrenim görmüş veya görmektedir.

Sonuç

Uluslararasılaşma, günümüz dünyasında eğitim dahil her alana etki etmektedir. Eğitim sektöründe uluslararasılaşma özellikle yükseköğretim kademesinde çok önemlidir. Yükseköğretim kurumları, öğrencilere meslek kazandırma, onları donanımlı birer birey haline getirme, onlara farklı alanlarda yetkinlik kazandırma, çok kültürlü yaşama hazırlama gibi birtakım görevleri yerine getirirler. Bu bağlamda, yükseköğretim kurumlarında uluslararasılaşmaya verilen önem artarsa ve bu kurumlar, yerelden ziyade uluslararası bir yükseköğretim kurumu haline gelmeyi başarırsa hem ğrenci niteliği hem de niceliği bağlamında daha hızlı gelişebilirler. Uluslararası toplumla i içe olmak, bilginin daha etkin paylaşımı, teknolojik yenilikler, aktif büyüme, ekonomik kalkınma, vb. pek çok alanda kurumlara ve genel manada ülkelere önemli oranda destek oluşurmaktadır.

Mevcut çalışmada yükseköğretimde uluslararasılaşma ve Hatay Mustafa Kemal niversitesi’nde uluslararasılaşma adına yapılan çalışmalar ve bu noktada ortaya çıkan istatistik veri ler ortaya koyulmuştur. Sonuç olarak, Hatay Mustafa Kemal niversitesi’nde uluslararasılaşmaya

verilen önemin yıldan yıla arttığı fakat bu artışın yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

1992 yılında kurulmuş bir üniversite olan Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay'a katkı sağlayabilmek adına uluslararasılaşmaya daha fazla önem vermeli, gerek yurt dışı kaynaklı proje ve yayın sayısını artırma gerekse değişim programlarından daha fazla yararlanma noktasında yeni stratejiler ve hedefler belirlemelidir. Bu bağlamda, üniversitedeki tüm akademik personelde uluslararasılaşma bilinci oluşturulmalı ve buna yönelik her tür faaliyet teşvik edilmelidir.

Kaynakça

Arum, S. ve van de Water, J. (1992). *The need for a definition of international education in U.S. universities*. C. Klasek (Ed.), *Bridges to the futures: Strategies for internationalizing higher education (191-203)*. Association of International Education Administrators: Carbondale.

Çoruh. Haydar, "Hatay Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne Katılma Sürecindeki Sorunlar Ve Halli", Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı), Ed. Ahmet Gündüz-Haydar Çoruh-Süleyman Hatipoğlu, Hiper yayın, İstanbul 2019.

De Wit, H. ve Altbach, P. G. (2021). *Higher Education in the Next Decade: Global Challenges, Future Prospects* (H. Eggings, A. Smolentseva, & H. de Wit, Eds.). Brill Sense, Leiden Pub.

De Wit, H. ve Knight, J. (1999). *Quality and Internationalisation in Higher Education*. Organisation for Economic Co-operation and Development: Paris.

Gündüz. Ahmet - Çoruh, Haydar. Hoşgörü Ve Bilimin Adresi Mustafa Kemal Üniversitesi, 20. Yıl (1992-2012), Hatay 2012.

Knight, J. ve de Wit, H. (1997). *Internationalisation of Higher Education in Asia Pacific Countries*. European Association for International Education: Amsterdam.

Knight, J. (2004). Internationalization remodeled: Definition, approaches, and rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 5-31.

Ortiz, A., Chang, L., & Fang, Y. (2015, February 2). International student mobility trends 2015: An economic perspective. *World Education News and Reviews*. <https://wenr.wes.org/2015/02/international-student-mobility-trends-2015-an-economic-perspective>

Parnther, C. (2022). International students and academic misconduct: Considering culture, community, and context. *Journal of College & Character*, 23(1), 60-75. <https://doi.org/10.1080/2194587X.2021.2017978>

Soderqvist, M. (2002). *Internationalization and Its Management at Higher-Education Institutions: Applying Conceptual, Content and Discourse Analysis*. Helsinki School of Economics: Helsinki.

Spencer-Oatey, H., & Dauber, D. (2019). Internationalisation and student diversity: How far are the opportunity benefits being perceived and exploited? *Higher Education*, 78(6), 1035–1058. <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00386-4>

Türkmen, İ. ve Koç, H. İ. (2022). *Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Süreci: İnönü Üniversitesi Örneği*. İnönü Üniversitesi Yayınevi: Malatya.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK “TÜRK KAHVESİ” VE HATAY’DA SÜVARİ KAHVE KÜLTÜRÜ

Zehra ANAZ*

Giriş

“Gönül ne kahve ister, ne kahvehane; gönül sohbet ister, kahve bahane.”

(Anonim)

Kültürün en önemli özelliği, nesilden nesile aktarılan bir yönünün olmasıdır. Her toplum kendi kimliklerini ve kültürlerini devam ettirmek, toplumsal yapılarının bozulmasını engellemek için kültürel değerlerini yaşatmak zorundadır.¹

Bu durum toplumsal ve kültürel miras kavramını öne çıkarmaktadır. Günümüze gelen her türlü eser ve değerler bir toplumun zenginliğini göstermesi nedeniyle kültürel miras olarak adlandırılmaktadır. Somut olmayan kültürel miras elle tutulmayan, gözle görülmeyen fakat toplumu var eden ortak değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bunlar; dil, inanış, gelenek ve görenekler, şarkı, dans, tekerleme, hikâye, şiir ve mutfak kültürü olarak örneklendirilmektedir.²

Mutfak kültürü içerisinde özel bir yer edinen Türk mutfağı geçmişle ve içerisinde bulundurduğu zengin içerik ve çeşitlilikler ile yeme içme kültürüne çok özel anlamlar yükleyen mutfaklardan birisidir. Türk mutfağının zengin birikimi içerisinde beş yüz yıllık geçmişle kahve de zaman içerisinde kültürel etkileşimlerle şekillenen bu mutfağın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir.

Türk kahvesi; hazırlanışı, ikram edilme şekli, sosyalleşme aracı olarak görülmesi, Türk halk kültüründe önemli bir yer edinmesi sebebiyle gastronomik ve kültürel unsurdur. Bu nedenle Türk kahvesi gelecek nesillere aktarılması gereken bir kültürel miras özelliği taşımaktadır.

¹ Kadir Ulusoy, “Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve Kahvehane Kültürü”, *Milli Folklor*, Sayı: 89, (2011), s.159-169.

² Firdevs Yönet Eren&Aybuke Ceyhun Sezgin, “Kültürel Miras Açısından Türk Kahvesi”, *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), (2018), s.697-712. doi:http://dx.doi.org/10.7827.

Kahve yasallık ve popülerlik için dolambaçlı bir yol izlemiştir. Dünya kahve ticareti ilk küreselleşme evresinden itibaren başlamaktadır. 1400'lü yıllardan itibaren kahvenin ekimi başlamış ve bugün kahve Antarktika dâhil tüm kıtalara yayılmıştır. Michel Pollan'ın sözüyle bu bitki “dünyanın uyuyan gözüdür.” Kahve güzel bir bitki olmasının yanı sıra kiraz lezzetinde bir tadı olduğu için ve farmakolojik özelliklerinden dolayı insanlar tarafından kendini tüm dünyaya taşıtmıştır. Arturo Warman'ın aktarımına göre “kahve bir insan icadıdır, çünkü doğa insanların katkısı olmaksızın kahveyi bu kadar yaygınlaştıramazdı.” Kendinden dölleme özelliği olan kahve böceklerinin de küçük desteğini almakta ve Antony Wild'in aktardığı gibi kahve tanelerini açmak için keçi yardımına da ihtiyaç duyulmaktadır. Son beş yüzyılda kahvenin ekimi, pazarlanması, ticareti ve tüketim şekli büyük değişim yaşamıştır. Kahvenin yaygın başarısının nedenlerinin başında jeografik ve ekolojik sosyal çevrelere adapte olabilmesi, insan yardımıyla doğal evrimini geçirebilmesi gelmektedir. Kahve bazen önemsiz gibi gözükse de dünya ekonomisi ve toplumunu değiştiren lüks ve gerekli bir ürün olarak bilinmektedir.³

Yeryüzünün bilinen en eski bitkilerinden biri olan kahve çekirdeği ansiklopedik verilerde çeşitli şekillerde yer almaktadır. Bazı tanımlar şu şekildedir: “Kökboyasıgiller familyasının ‘Coffea’ cinsinden tropik çalı türlerine, bu türlerin tohumlarına ve tohumlardan hazırlanan içeceğe verilen ad”.⁴

Dona karşı hassas olan, sıcak ve rutubetli hava isteyen kahve ağacı, kumlu yamaçlarda yetişmektedir. Kahve ağacı 7-8 metre uzunluğunda bir bitkidir (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 1628-1629).

Gündelik yaşamımızda yer alan kahve içme eylemi hakkında Anthony Giddens'a göre (2012) sosyolojik bir bakış açısıyla söylenebilecek birçok şey vardır. İlk, kahve sadece bir içecek değildir; zira kahveyi içmenin törensel bir boyutu vardır. Yine bir yudum kahveyi içen birisi, tüm dünyaya yayılmış olan karışık bir sosyal ve iktisadi ilişkilerin içerisinde bulunur; ayrıca kahve bizleri geçmişte yaşanılmış olan sosyal, kültürel, tarihi, siyasi ve ekonomik bir dizi hadiselere götürür.⁵

Kahvenin Tarihsel Serüveni

Batı ülkelerindeki serüveni birkaç yüzyıllık olan kahvenin “asıl hikâyesinin” Arap Yarımadası'nda çok eskilere dayandığı vurgulanmaktadır. M.S. 575 yıllarında ortaya çıktığı sanılan

³ Steven Topik, *Coffee as a Social Drug, Drugs in Motion: Mind- and Body- Altering Substances in the World's Cultural Economy*, (Winter, 2009), pp. 81-106 Published by: University of Minnesota Press.

⁴ Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi (A Dan Z Ye -22 Cilt), c.12. İstanbul 1990, Ana Yayıncılık.

⁵ Antony Giddens, *Sosyoloji*, (H. Özel, Çev.), C. Güzel (Yay. haz.), (2012), Kırmızı Yayınları.

kahve önce 1470-1500 tarihleri arasında Mekke ve Medine'ye, ardından tüm İslâm dünyasına hızla yayılmıştır.

Ortaya çıkışı ile ilgili hakkında çeşitli hikâyeler bulunan kahvenin genel olarak Araplar tarafından keşfedildiğine inanılmaktadır. Hikâyelerden birine göre; Etiyopyalı bir keçi çobanı, keçilerin bir bölümünün oldukça hareketli ve zinde olduğunu fark eder. Keçileri takip eden çoban, hareketli keçilerin kahverengi tohumları olan bir ağaçtan beslendiklerini görür. Aynı tanelerden kendisi de yer. Gerçekten de yediği tanelerin insana zindelik verdiğini fark eder. Çoban, keşfini, bulunduğu yerdeki imama anlatır. Olay imamın da ilgisini çeker. Kuruttuğu kahve tanelerini suda kaynatan imam, ilk kez kahveyi içecek haline getirmiştir. Gece ibadetlerinde zinde kalmak ve daha çok ibadet edebilmek amacıyla daha da geliştirilerek kullanılan kahve, 1470'lerde ölen Sufi âlimi Muhammed El-Dhabbani tarafından Yemen'de gerçek bir içki haline getirilmiştir.

Bir başka inanışa göre; kahve, Şazeli tarikatının piri Hasan eş-Şazeli ya da Ebu'l Hasan Şazeli tarafından Habeşistan'ın (Etiyopya) yüksek yaylalarında keşfedilmiş, Yemen'e de Şazeli dervişleri tarafından getirilmiştir.

Kâtip Çelebi'nin aktardığı bir rivayette ise, Şazeli'nin 1258 yılında Hac yolculuğu sırasında müritleriyle uzun uzun sohbetlere daldığı, bu sohbetlerde kahve çekirdeklerinin kaynatılıp içildiği belirtilmektedir. Bu nedenle İstanbul'daki kahveciler Şeyh Şazeli'yi kahveci esnafının piri kabul etmişler ve kahvehanelere “Ya Hazreti Şeyh Şazeli” levhaları asmışlardır. Etimolojik açıdan, ileri sürülen görüşler arasında en çok taraftar bulanı ve mantıklı olanı, kahvenin güney Habeşistan'dan bütün dünyaya yayıldığı fikridir. Bu görüşe göre; Avrupa dillerinde cafe, Latince'de coffea olan kahvenin, yabani kahve ağacı olarak bol miktarda yetiştiği Güney Etiyopya'nın Kaffa yöresinden adını aldığı kuvvetli bir olasılıktır.⁶

Çelişkili bilgi ve tarihler nedeniyle kahvenin nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda bir fikir birliği yoktur

Kahvenin tarihine ilişkin çok çeşitli ve ilginç efsaneler vardır. Tüm bu efsanelerin yanı sıra kahvenin ortaya çıkışına ilişkin en eski bilgi, Ortaçağ'da yaşayan tıp âlimi İbn-i Sina'nın “İlaçlar Öğretisi” kitabından anlaşıldığı kadarıyla Sina'nın 1000 yıllarında kahveyi bildiği, kullandığı ve sevdiğini dile getirdiğine dairdir⁷. “Bunchum” adındaki bu şifalı bitkiden elde edilen “kafi” adlı sıvının kahve olduğunu iddia edenler varsa da bu bilginin de kuşkulu olduğu belirtilmiştir⁸.

⁶ Ekrem Işın, “Kahvehaneler”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.4, İstanbul 1994, s. 386.

⁷ Taha Toros, *Kahvenin Öyküsü*, İstanbul 1998, İletişim Yayınları.

⁸ Ulla Heise, *Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. M. Tüzel, Ankara (2001), Dost Kitabevi.

Kahvenin ilk kullanımına ilişkin Ekrem Işın, geçmişte Habeşistan’da yerli ahalinin kahvenin tanelerini un haline getirerek ekmek yaptıklarını ifade etmiştir. Burçak Evren, kahvenin Arapça bir kelime olduğunu ve ilk zamanlarda şirde şarap manasında kullanıldığını belirtmiştir. Kahvenin mitolojik serüveni ise bir yiyecektekenden içeceğe dönüştüğü anda başlamıştır. Bu dönüşümün nasıl meydana geldiği, kahve içmeyi ilk olarak kimin keşfettiği ile alakalı çok çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

Bir içecek olarak ise 14. yüzyılda kullanılmaya başlanan kahvenin ilk defa nasıl ortaya çıktığı konusunda eski kaynaklarda farklı hikâyeler yer alsa da, öteden beri kahvenin anavatanı olarak Yemen bilinmektedir. Hatta bunu destekleyici bir bilgi olarak “Kahve Yemen’den gelir!” özdeyişi gösterilebilir.⁹

İçecek sadece fizyolojik bir olgu değildir; bunun yanı sıra sosyal, kültürel, siyasi, etnik ve dinsel sebeplerden dolayı bir toplumsal grubun kimlik meselesi haline gelir. İçecekler toplumsal kimliğin oluşumunda önemli olduğundan her kültürün ve dinin bu konuda belirli kuralları vardır. Örneğin kahve Osmanlı’da tıpkı Avrupa’da olduğu gibi ilk başlarda haram olup olmadığı konusunda din adamları arasında tartışmalara neden olmuştur. Her toplumda içecekler konusunda neyin haram neyin helal olduğuna yönelik yapılan bu tartışmalar o toplumun içecek kültürünü şekillendirir. Bu tartışmalar; toplumlar arasında var olan farklılığı ortaya koyarak kolektif ve kültürel kimliğin gerçekleşmesine; insanların toplumsal, kültürel, siyasi, etnik ve dinsel olarak hangi gruba ait olduklarını belirlemeye neden olur.

Kahvenin Hazırlanması, Sunum Adabı ve Kullanılan Araç Gereçler

Kahve topluca içilen mekânların yanı sıra gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş ve evlerde de içilmeye başlanmıştır. Türk kültüründe bir içecek olarak kahveyi hazırlamak başlı başına törensel bir hal almıştır. Önceleri başka amaçlar için imal edilmiş ve kullanılmış tava, kâse, dibek gibi araç gereçler, zamanla kendine has bir lezzet kazanarak dünyada “Türk kahvesi” olarak tanınan pişirme ve ikram tarzına has, daha kullanışlı ve daha estetik formlarda araç ve gereçler haline geliştirilmiştir. Ayrıca bunların her seviyede zevke hitap edecek yeni formları tasarlanmıştır.

Türk kahvesinin lezzetinin sırrı kavrulma şeklinde gizlidir. Yeterince kavrulmaz veya aşırı kavrulursa lezzetinden ve kokusundan çok şey kaybeder. Kahve ne kadar taze olursa o kadar lezzetlidir, bu nedenle evlerde kullanılabilmesi için tasarlanan araç gereçler dört-beş kişiliktir. Bu da kahvenin ihtiyaç duyuldukça, taze taze kavrulup, soğutulup, öğütülüp, pişirildiği ve dolayısıyla Türk mutfaklarının vazgeçilmezleri olduğu anlamına gelmektedir. Kahve öğütmek için kullanılan

⁹ Ömür Ceylan, “Kahve Yemen’den Gelir.” *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 387, (1995), s.415– 419

dibekler yerine el değirmenleri üretilmiş, bu değirmenler kahve soğutmada ve saklamada kullanılan ahşap kaplar gibi, maddi değerinde el işçiliği ile süslenmiştir. Aynı şekilde kahvenin pişirildiği kabın adı olan ve dilimize Arapça'dan girmiş olan cezve ve ilk önceleri kulpsuz olup zarf denilen altlıklarla kullanılan fincanlar da sanat eseri sayılabilecek el işçiliğine sahiptirler. Türk kültüründe zarif bir fincan takımının bulunmadığı bir ev yok gibidir.¹⁰

Türk kahvesi atasözlerine, şiirlere, deyimlere, türkülere, bilmecelelere ve resimlere girerek ritüelleri ile birlikte manevi bir kültür oluşturduğu gibi kendisine has dibek, öğütücü, soğutucu, el değirmeni, kahve kutusu, cezve, fincan, tepsi cinsinden araç ve gereçleriyle maddi bir kültür de meydana getirmiştir. Sosyal, ekonomik, kültürel, sanatsal ve teknolojik değişmeler ve gelişmelerin etkisiyle geçmişten günümüze kadar farklılaşarak gelen bu araç ve gereçler yalnızca satın alınan bir meta değildir; aynı zamanda sembolik anlamlara da sahiptir. Türk kahvesi ikram geleneğinde belli bir usul, kâide, âdet ve âdâb olduğundan kullanılan araç ve gereçlerde önem arz etmektedir. Bu araç ve gereçler, kahve kültürünün, soyut kültürel unsurlarının hayata geçirilmesi ile ortaya çıkmış olan kültürün somutlaşmış halidir. Bursa'ya göre: Ham kahve çekirdeklerinin kömür ateşi üzerinde demir tavalarda kavrulması, ahşap ya da topraktan yapılmış soğudalarda öğütülmeye uygun bir dereceye kadar soğutulması, ahşap dibeklerde dövülmesi ya da değirmenlerde çekilmesi ve köz üzerinde cezvede pişirilmesi gibi incelikli usuller kahvenin lezzetini belirlediği gibi, bütün bu süreç içerisinde bir âdâbın oluşmasını sağlamıştır. Bu anlamda Türk kahvesinin maddi kültürü, hukukun temel anlayışlarından biri olan “usul esasa mukaddemdir” (usul esastan önce gelir) ilkesinin ifade bulduğu bir alandır. Kahve eşyası ve âdâbını birbiriyle ilişkilendirmek, Türk kahvesinin maddi kültürünü görünür kılmayı kolaylaştıracaktır. Türk kahvesinin tüketim kültüründe hiyerarşik bir biçimde yaşa bağlı olarak bir toplumsal farklılaşma ve statü ayrımı da yapılır. Türk kahvesi büyüklere göre çocukların içmemesi gereken bir içecektir. Çocuklar aileden başlayarak diğer sosyal gruplar içerisinde sosyalleşme süreçlerinde neyi, nerede, nasıl, neden, kiminle yiyeceklerini/içeceklerini veya yemeyeceklerini/içmeyeceklerini öğrenirler. Çocukların yiyecek ve içeceklerle yönelik olan bu normları öğrenme süreçlerinde büyükler çocuklara kimi zaman ödül kimi zaman ceza verirler. Türk kahvesi de büyüklere göre çocukların içmemesi gereken bir içecek olduğundan büyükler uygun olmayan bir ifade biçimi ve ceza yöntemiyle eskiden beri kahve içmek isteyen çocukları korkutmak için Erkan Demir'e göre “kahve içen çocuklar Arap olur!” demişlerdir. Demir'e göre, çocukların büyükler tarafından Türk kahvesi içmesinin hoş görülmemesinin nedenleri şunlardır: Türk kahvesinin diğer kültürlerde bulunmayan bir seremonisinin olması ve bir hayli zahmetli bir hazırlanma

¹⁰Beşir Ayvazoğlu, *Kahveniz Nasıl Olsun?* - Türk Kahvesinin Kültür Tarihi. İstanbul (2011), Kapı Yayınları.

sürecinden sonra servis edilmesi; büyüklerin yanında çocukların kahve içmesinin Türk örf ve âdetlerine uygun olmaması; çocukları kahvenin zararlarından korumaktır.

Yetişkinler arasında sosyal bir içecek olarak çokça tercih edilen kahve gelenekselleşmiş kurallar neticesinde çocuklara sıkça içirilmemektedir. Bu bağlamda kahve içmek isteyen çocuklara, bıyık veya sakallarının çıkmayacağı, ten renklerinin kahve gibi koyulaşacağı, ileride çocuklarının olmayacağı söylenerek bu isteklerinden vazgeçmeleri sağlanmaktadır. Muhtemelen kahvenin zararları ve içinde bulundurduğu kafein dolayısıyla bu inanışlar yaygın olarak devam etmektedir.¹¹

Kahvenin ortaya çıkışıyla ilgili efsanelerde adı geçen (Şazili gibi) isimler veya yer adları kültürel ekonomik yaratıcılar tarafından kullanılarak kahve markası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine kahvenin üretim ve tüketiminde (üçü bir arada hazır Türk kahveleri gibi) değişen teknoloji de etkili olmuştur. Bakır cezvelerden elektronik kahve makinelerine geçiş yaşanmıştır. Değişen toplum ve teknoloji sonucu hızlı yapılan kahveler ve kahve çeşitleri, kahvelerin içildiği mekânlar çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Yeni sos veya aromalarla zenginleştirilen kahveler (dibek, menengiç, damla sakızlı, çikolatalı, kayıslı vs.) kendisine yeni tüketici kitlesi bulmuş ve etrafında şekillenen gelenekler yaratmıştır.¹²

Toplumsal Bir İçecek Olarak “Türk Kahvesi” Kültürü

Kahve ülkemizde yetiştirilmemektedir. Aslında Türk kahvesi bir kahve pişirme metodudur. Meltem Ahıska ve Zafer Yenal ülkemizde dünyaca ünlü hazır kahve markalarının ortaya çıkmasıyla beraber eskiden bu yana bildiğimiz “kahve”nin adının “Türk kahvesi” olarak anılmaya başladığını belirtmişlerdir.

Savaş Işıkhan’a göre, Türk kahvesi ikramı dostlukların kurulmasında ve pekişmesinde mühim bir yer tutar. Günümüzde her Türk evinde kahve ikramı muazzam bir önem taşır ve kahvenin kabulü ikram edeni şereflendirir. “Kahvesi içilir olmak” ve “bir kahveni içerim” deyişleri bu durumu anlatır. Paylaşılan kahvenin süreklilik arz eden bir manası vardır. Barışı, dostluğu, mutluluğu, sevgi ve saygıyı simgeler. “Bir fincan acı kahvenin kırk yıl hatırı vardır” sözü özlü bir şekilde bunu anlatır. David Swartz’a göre, yeme ve içmede fizyolojik bir ihtiyacı karşılamak gibi olağan bir işlev âdâb-ı muaşeret kurallarının ve toplumsallaşmanın hâkim olduğu törensel bir ritüel şeklinde biçimselleştirilir. Nihal Bursa’ya göre, kendine mahsus pişirilme yöntemiyle Türk kahvesi dünyadaki

¹¹ Helin Kaya, Saltan Fatma Zerrin, “Kahve: Bir Farmakognozok Derleme”, *FABAD Journal of Pharmaceutical Sciences*, 43/3, (2019), s. 279-289.

¹² Fulya Alıç, Serdar Alıç, “Dünyanın Kahveleri, Kahvelerin Dünyası Toplumsal Değişimin Bir Aynası Olarak “Kahvehane”den “Starbucks”a, “Starbucks”tan da “Kahve Dünyası”na Geçiş”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 37, (2009), s.1-15.

diğer kahve çeşitlerinden çok farklı özelliklere sahiptir. Türk kahvesi yalnızca bir içecek değildir; belirli bir usul ve adapla beraber var olan kültürel bir oluşumdur. Türk kahvesinin hazırlanması ve içilmesi esnasında kullanılan ve günümüzde artık geleneksel olarak adlandırdığımız usuller, nerdeyse müzeli nesnelere haline gelen kahve araç ve gereçlerine bakıldığında, sözünü ettiğimiz eylemlerin törensel bir şekle büründüğünü ve beraberinde belirli bir âdâbın oluştuğunu görürüz.

Beslenmenin bir parçası haline gelen kahve içme alışkanlığı, Türklerde evde ziyaretçi olmadığı zamanlarda da ev halkı tarafından sürdürülmektedir. Türk sofralarında, yemeğin ardından içilen kahve adeta yemeği tamamlayan bir unsurdur. Geçiş dönemlerinde özellikle evliliğin ilk adımı olan kız isteme törenlerinde kahve içilmesi önemli bir adet haline gelmiştir. Kahvenin içilmesi adeta bir söz verilmenin ön koşuludur. Bu bağlamda kültürümüzde çok önemli bir yere sahip kız isteme geleneğinde kahvenin rolü büyüktür. Kahve bu ritüelde, sözsüz bir iletişim aracına dönüşür; örneğin kahve ikramı kızın verildiğine işaret eder, iyi pişirilmiş bir kahve, kızın becerikli olduğu anlamına gelir. Yine aynı şekilde kahve ikramı, damat ve ailesinin kızı rahatlıkla görebilmesi için bir araçtır.¹³

Türkiye’de birtakım araç ve gereç, usul, ritüel ve kurallarıyla törensel ve seremonik bir havada hazırlanan bir Türk kahvesini yudumlamak adeta toplumsal bir etkinliğe dönüşür; ayrıca sosyal ve kültürel olarak birçok göstergelere sahiptir. Komşu ziyareti, misafirlik, altın günü, söz kesme, taziye ziyareti, dini bayramlar vb. özel gün ve zamanlarda bir bardak su ile ikram edilen Türk kahvesine işlevselci bir yaklaşımla bakıldığında toplumsal dayanışmayı, düzeni, sürekliliği, etkileşimi, birlikteliği ve paylaşımı sağladığı görülür. Türk kahvesi ülkemizde içildiği zamana, mekâna ve bağlama göre birçok anlamı beraberinde iletir. Örneğin taziye evinde acının paylaşımını, misafirlikte konukseverliği ve arkadaş ortamında dostluğu çağırır.

Türk kahvesinin önemli bir ritüeli ise sosyolojik, kültürel ve psikolojik bir olgu olan kahve falı pratiğidir. Kahve falı kültürünün kodları çözümlendiğinde toplumda var olan toplumsal ilişkiler, düşünceler ve davranışlar hakkında birçok şey öğrenilebilir. Kahve falında Türk kahvesi içildikten sonra fincanın üstüne tabak kapatılıp dilek tutulur ve “neyse halim çıksın falım” denilerek fincan ile tabak ters çevrilir ve soğuduktan sonra açılarak tabakta ve fincanda telvelerin oluşturduğu şekiller fala bakan kişi ya da falcı tarafından yorumlanarak gelecekte haber verilir. İslam dininde fal bakmak günah olduğundan batıl bir inanç pratiği⁷ olarak görülmektedir; dolayısıyla fal bakan ve baktıran kişi bu durumu meşrulaştırmak için “fala inanma, falsız da kalma” diye söyleyerek fala bakar ve baktırır. Nuray Alagözlü’ye göre Türk toplumunda kadınlar arasında kahve içmek ve kahve falına bakmak toplumsal bir olaydır. Ayrıca, kahve falı sosyal ilişkileri meydana getirme, düzenleme ve devam

¹³ Kadir Ulusoy, “Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve Kahvehane Kültürü”, *Milli Folklor*, Sayı: 89, (2011), s.159-169.

ettirme hususunda önemli bir işleve sahiptir. Aslı Büyükokutan'a göre, kahve falı bakma ve baktırma geleneğinin bireysel ve toplumsal işlevleri şunlardır: Bireyin geleceğe dair merakını tatmin etme; psikolojik açıdan rahatlama ve telkin; sosyalleşme, eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme; kültür ve değer aktarımı; toplumsal ve kültürel uzlaşımın devamını sağlamak. Türkiye'de kahve falına bakma ve baktırma geleneği çok yaygındır. Ülkemizde fal bakan çok sayıda kafe vardır; ayrıca teknolojik ilerlemelerle beraber kahve falı bakma ve baktırma geleneği internet ortamına taşınarak küresel ve popüler kültürün bir unsuru haline gelmiştir. İzgi Güngör'e göre, fal geleneği folklorik unsurlar taşır; bundan dolayı halkın içinden gelir ve taşıdığı bütün geleneksel ve otantik özellikleriyle halk kültürünün bir parçasıdır. Fakat fal pratiğinin, bugün geleneksel anlamını giderek kaybettiği; elektronik ortamlardaki yeni görünümüyle sistematik, profesyonelce ve ticari anlamda bakılan ve çok kolay, anlık ve gündelik olarak erişilen ve tüketilen kitlesel, sıradan ve moda halinde tüketilen bir popüler kültürel pratiğe dönüştüğü gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda; tarih boyunca, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşan ve kültürel mirasımıza ilişkin pek çok ögeyi içinde barındıran "Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneğinin" UNESCO tarafından koruma altına alınması ve bu kültürün etrafında şekillenen gelenek ve toplumsal uygulamaların korunmasına yönelik ciddi adımların atılması için: 02-07 Aralık 2013 tarihleri arasında 103 ülkeden yaklaşık 800 delegenin katılımıyla Bakü'de gerçekleştirilen Somut Olmayan Kültürel Miras Hükümetlerarası Komitenin 8. Toplantısı'nda İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine aday gösterilen 31 dosya dâhilinde incelenen 'Türk Kahvesi ve Geleneği' Adaylık Dosyası, 5 Aralık günü gerçekleştirilen sabah oturumunda kabul edilerek, Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'ndeki on birinci kayıtlı mirası olarak yerini almıştır.¹⁴

Türk Toplumunda Kahvehanelerin Yeri

Kahveyle birlikte oluşan kültürün en önemli parçası kahvehanelerdir. Müslüman olan Osmanlı halkının alkol kullanması ve dolayısıyla meyhaneye gitmesi oldukça zordu. Bu dönemde ortaya çıkan kahvehaneler hem halkın kahve içebileceği hem de meyhanede oluşamayan sosyal hayatı yaşayabileceği ortamlardı. O zamana kadar insanların dostlarıyla toplanıp kaynaşması ya eve misafir kabul etmek ya da başkasının evine misafir olarak gitmekle mümkündü. Oysa kahvehanelerden sonra erkekler kahve içmek bahanesiyle, dostlarıyla buluşmak, haber ve fikir alışverişinde bulunmak ve eğlenmek amacıyla evlerinden dışarı çıkıp kahvehanelere gitmeye başlamışlardı. Konuk ağırlamak için artık evden başka bir mekân oluşmuştu.¹⁵

¹⁴ <http://www.unesco.org.tr/>

¹⁵ www.biggllook.com/biggistanbul 10.12.2022

Tarihçi Peçevi İbrahim Efendi'ye göre, 1554 yılından itibaren İstanbul'daki ilk kahvehaneler, Eminönü Meydanı'ndaki Mısır Çarşısı'nın yanında şimdi adı Tahmis Sokak olan sokakta, Tahtakale'de (Tahtü-l-Kale) açıldı. İlk kahvehanelerin müşterilerini dönemin seçkinler sınıfı sayılan bürokratlar oluşturmaktaydı.¹⁶

Osmanlı'da giderek yaygınlaşan kahve kültürü beraberinde farklı kesimlere hitap eden kahvehanelerin açılmasını da gündeme getirmiştir. Her kesimin bir kahvehanesinin olması müdavimler için sosyal statü olarak bir ayrıcalık sağlamış, bu durum kahvehanelerin daha da önem kazanmasına ve dolup taşmasına neden olmuştur. Bir araya gelen insanlar fikir alışverişi yapmaya başlamış, olaylar tartışılır ve sorgulanır hale gelmiştir. Sıradan insanları ev, cami ve ticarethane üçgenine hapsedmeye çalışan yöneticileri endişelendiren bu durum karşısında din bilginleri meyhaneye gitmenin kahvehaneye gitmekten daha iyi olduğunu söyleyecek derecede durumu vahim görmüşlerdir.

Osmanlı'da mahalle, yeniçeri, tulumbacı, esnaf, imaret, esrarkeş, tiryaki, seyyar, âşık, meddah ve semai kahvehaneleri başlıca kahvehane çeşitleridir.¹⁷ Yerasimos'a göre, Evliyâ Çelebi, “mekteb-i irfân misilli” -yani ilim ve irfan okulu gibi- dediği kahvehanelerin farklı kökenden ve toplumun değişik kesimlerinden gelen insanlarla dolu olan mekânlar olduğunu nakleder.

Alan Mikhail, Jürgen Habermas'ın kamusal mekânla alakalı savlarının Osmanlı devletindeki kahvehaneleri araştıranlara çekici gelse de Osmanlı kahvehanelerini ve bu kahvehanelerin Osmanlı şehirlerindeki rollerini düşünürken fayda sağlamadığını bilâkis engel oluşturduğunu belirtir. Mikhail, Osmanlı mekânlarını –ki kahvehaneler bunun ayrılmaz bir parçası kavramsallaştırırken meseleye çizgiler ve sınırlar açısından değil katmanlar ve çokluk açısından yaklaşılması gerektiğini; dolayısıyla Osmanlı kahvehanelerini Habermas'ın ikilikler üzerine kurduğu katı dünyası yerine Michel Foucault'nun “heterotopya” kavramıyla ele almayı önerir. Foucault, heterotopyanın birçok mekânı ve mevkiyi, kendi içlerinde uzlaşmayan birçok mekânı tek bir gerçek mekânda yan yana yerleştirme gücü bulunduğunu belirtir. İlyaz Bingül'e göre, Osmanlı kahvehaneleri fiskiyeli havuzu olan avlusu ve hat yazılarıyla cami ve tekkeyle; meddah, hokkabaz ve karagöz gibi oyunlarıyla şenlik ve şölen alanıyla; köçeği, çengicisi ve çalgıcılarıyla meyhaneye; afyon, kumar ve fuhuşuyla batakhaneye; eleştiri, dedikodu ve “devlet sohbeti”yle gazete ve siyasi partilerle; afyon, berş ve hacamatıyla eczahaneyle; taş ustaları, sucuları vb. hüner sahipleriyle iş ve işçi bulma kurumuyla; Battalname, Hamzaname vb. türden kitaplarıyla kütüphaneye ilişki içerisinde olan heterotopik mekânlardır.

¹⁶Deniz Gürsoy, *Sohbetin Bahanesi Kahvesi*, Oğlak Yayınları. İstanbul 2005.

¹⁷Burçak Evren, *Eski İstanbul'da kahvehaneler*, (1996), Milliyet Yayınları.

16. yüzyılın başlarında Yemen’de Şazeli tarikatı tarafından yaygın olarak kullanıldığı bilinen kahve, Mekke’de camilere kadar girmiş bir süre sonra da dışarıda içilmeye ve şarap gibi sunulmaya başlanmıştır. Alışkanlığın bağımlılık haline gelmeye başlaması ve kahve mekânlarının ortaya çıkması dindarları endişelendirmiş, 1517’de Mekke’nin güvenliğinden sorumlu Hair Bey, vücuda zararlı olduğu gerekçesiyle kahveyi yasaklamış, ancak din adamları arasında da kahveyi çok sevenlerin olması, söz konusu yasağın uzun süreli olmasını engellemiştir.

İstanbul’un en dinamik yerleşimlerinden olan ve ticaret hayatı sürekli gelişen Tahtakale, İstanbul’un ilk kahvehanelerin bulunduğu yer olarak kabul edilir. Han ve çarşılardaki ticari hayatın canlılığı Tahtakale’deki esnaf kahvehanelerinin kısa sürede gelişmesine ve artmasına olanak sağlamıştır.

İstanbul’da kahvehanelerin yaygınlaşmasıyla önce kahve karşıtı bazı fetvaların daha sonra da yasakların gündeme geldiği görülmektedir. Asıl korku, kuşkusuz, insanların görüş alışverişleri ile bilinçlenmeleri ve olaylara eleştirel gözle bakmaya başlamalarıdır. Durumun ciddiyeti, yöneticilerin, gelişmeleri kontrol altına alabilmek için hafiyeler görevlendirmelerinden de anlaşılabilir. Birer isyan hazırlığı merkezleri olarak görülen kahvehanelerin işlevlerini engellemek için kimi zaman din, kimi zaman da sağlık bahane edilerek yasaklama çabası içine girilmiştir. Örneğin, yanma derecesine gelene dek kavrulmuş kahvenin insan sağlığını tehdit ettiği ortaya atılarak ilk yasak 16. yüzyıl ortalarında Şeyhülislam Ebussuud Efendinin fetvasıyla gerçekleşmiştir. Yasaklamanın ardından kahvehaneler kapatılmış, kahve getiren gemiler batırılmıştır.

Kahve ve kahvehane yasağının kalkması ile birlikte toplumun değişik kesimlerine hitabeden kahvehane tipleri de ortaya çıkmaya başladı. Örneğin daha çok kıraathane adı ile anılan, genellikle camilerin yakınlarında bulunan imaret kahvehanelerinde akşam ile yatsı namazı arasında vakit geçirmek ve bir şeyler okumak isteyenler oturur, ayrıca bu mekânlarda meddah, karagöz, hokkabaz ve orta oyunu gibi eğlenceler de tertiplenirdi.¹⁸

Kahvehaneler, başlangıçta, Namia’ya göre; “mecma-i zürefa” yani güzel konuşmaların toplantı yeri, Nihad Sami Baranlı’ya göre ise “akademik muhit” görevini üstlenmiştir. İlk kahve örneklerinin cami yakınlarında yer aldığı, namaz saatlerini beklemek için vakit geçirilen mekân işlevlerine sahip oldukları, sonraları ise camilerden uzaklaşarak kendi muhitlerini oluşturdukları, sosyal bir çevre oluşturdukları görülmektedir. Bu kapsamda 16. yüzyılın başlarından itibaren özellikle ticaret merkezlerinde ortaya çıkmaya başlayan esnaf kahvehaneleri lonca sistemi içinde

¹⁸Ekrem Işın, “Bir İçecekten Daha Fazla: Kahve Ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi”, S. Özpalabıyıklılar (Ed.), *Tanede Saklı Keyif, Kahve* içinde Yapı Kredi Yayınları (2006), ss. 10- 43.

esnaf kethüdaları tarafından yönetildiği, kendi içinde ikiye ayrılan bu kahvehanelerin ilk grubunda belli becerileri olan ancak ticarethaneleri bulunmayan insanların bir araya geldiği, ikinci grup esnaf kahvehanelerinin ise daha çok ticaret ile uğraşanların uğrak yeri olduğu, bir çeşit ticaret bürosu işlevi gördükleri anlaşılmaktadır.

Bir diğer kahvehane türü ise yeniçeri kahvehaneleriydi. 17. yüzyıldan itibaren yeniçerilere evlenme izninin verilmesi, yeniçerilerin kışla dışına çıkarak esnaflaşma süreçlerinin başlamasına neden olmuştu. Yeniçeri ocağından sivrilmış kişilere verilen kahvehane açma izni bu tür kahvehanelerin bir disiplin içinde işletildiğini göstermektedir. Bektaşilikle de özdeşleşen bu mekânlar aynı zamanda dini işlevleri de olan askeri disiplinle yönetilmekteydi. Yeniçeri kahvehaneleri muhtelif görüşlere sahip müdavimleri ile siyasi yönü, geleneksel açılış törenleri ile de folklorik yönü olan mekânlardı. Her Yeniçeri kahvehanesinde bir Bektaşi babasının olması bu mekânların belli bir süre Bektaşi tekkesi gibi faaliyette bulunduğunu göstermektedir. Yeniçeri kahvehanelerinin en önemli özelliklerinden biri de yolsuzluk, haksızlık ya da yetersiz yöneticilere karşı ilk toplumsal öfkenin ortaya çıktığı ve tezgâhlanarak sokağa döküldüğü yerler olmasıydı. Bu mekânların bir başka özelliği ise, diğerlerinin aksine işsiz güçsüz bir sürü kişinin geceleri konaklamasına imkân vermesi idi. Yeniçeri kahvehaneleri bu yönü ile kışla gibi çalışan önemli mekânlardı.

Yeniçeri kahvehanelerinde ehil bir hayta ocakçı kahvehane sahibi zorbanın sevdiği bir civelek, sazandeler, Kıpti veya Rum köçekler, meddahlar, en az iki usta berber ve üç-dört tane berber şakirdi ve kahve uşağı bulunurdu. Toplumsal işlevine göre mimarisi şekillenen kahvehanelerden Yeniçeri kahvehanelerinin yalıda bulunanları iki katlı inşa edilirdi. Bu yönleri ile Yeniçeri kahvehaneleri Ekrem Işın'a göre, geleneksel yalı mimarisindeki divanhane anlayışının izlerini taşımaktaydı.

1826'ya kadar bu eksende faaliyetlerini sürdüren Yeniçeri kahvehaneleri II. Mahmud tarafından kapatılmalarının ardından tulumbacıların müdavimi oldukları Semai kahvehaneleri türemeye başladı. Bu kahvehanelere gelen kahvenin İskenderiye-Antalya üzerinden geldiğine dair kaynaklar mevcuttur. Antalya üzerinden Anadolu'ya giren kahvenin son varış noktası her ne kadar İstanbul olsa da, İskenderiye-Antalya güzergahı üzerinde bulunan Kıbrıs Eyaleti'nde de söz konusu yasakların vuku bulduğu hatta ihtisap vergisine dahil edilmesi kahvenin hızla değer kazanmasına sebep olmuştur¹⁹.

Çalgılı kahvehaneler grubuna giren, tabanı yeniçeriliğe dayanan asker-esnaf zümresinin yarattığı bu örnekler, kahvehane tipinin 19. yüzyıl başlarında dönüştüğü yeni bir mekân türü oldu.

¹⁹ Haydar Çoruh, *Sultan İkinci Mahmud Döneminde Kıbrıs (1808-1839)*, Ankara 2017, s. 27, 137.

Semai kahvehanelerinde asker esnaf zümresinin yerini tulumbacı külhanbeyleri aldı. Ramazan ayına özgü olan bu kahvehaneler ramazan boyunca faaliyet gösterdikten sonra arife günü kapanırdı. Süslemesi ile ön plana çıkan bu kahvehanelerin dekorasyonu tulumbacı ve kayıkçılar arasından çıkan primitif sanatçılar tarafından yapılır, bazen mitolojik bazen de fantastik resimlerle müşteriler etkilenmeye çalışırdı 32. Mimari düzeni itibariyle tiyatro tipi bir görüme sahip olan semai kahvehanelerinde peykelerin yerini gösteri düzenine göre yerleştirilen sandalyeler almıştı. Ayrıca gösteri yapılacak yer biraz yükseltilerek sahnemsi bir hale getirilmişti. Bu düzenleme klasik kahvehane ve tiyatro arasında bir geçiş oluşturuyordu. Ayrıca II. Abdülhamit Döneminden itibaren (1876-1909) semai kahvehanelerinde alafranga müzik zevki de gelişmeye başladı 33. Kahve ve kahvehane yasağının kalkması ile birlikte toplumun değişik kesimlerine hitabeden kahvehane tipleri de ortaya çıkmaya başladı. Örneğin daha çok kıraathane adı ile anılan, genellikle camilerin yakınlarında bulunan imaret kahvehanelerinde akşam ile yatsı namazı arasında vakit geçirmek ve bir şeyler okumak isteyenler oturur, ayrıca bu mekânlarda meddah, karagöz, hokkabaz ve orta oyunu gibi eğlenceler de tertiplenirdi.

Edinilen bilgilere göre kahve ve kahvehane kavramlarının Anadolu'da yaklaşık 500 yıllık bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda daha çok İstanbul merkezli bilgilere yer verilmiş, diğer yerleşimlerdeki uygulamalara pek değinilmemiştir. Kuşkusuz İstanbul dışında da hem kahve alışkanlığı hem de kahvehane konusunda benzer olaylar yaşanmıştır. Mimari anlamda İstanbul örnekleri gibi nitelikli kahvehane yapılarının bütün yerleşimlerde uygulanmış olması beklenemez. Ancak, bölge ölçeğinde İstanbul'daki gelişmelere paralel uygulamaların gerçekleştiği muhakkaktır.

Hatay'da Süvari Kahvenin Yeri ve Çevresinde Oluşan Kahvehane Kültürü

“Bir yerin kültürünü anlamak için o yerin lezzet haritasına bakmalısınız.”

Anadolu kültürü içinde Türk kahvesinin geniş bir çeşit yelpazesine sahip olduğu görülmektedir. Anadolu'da Türk kahvesine yapım ve sunum aşamalarına da farklı bakış açıları getirilmiştir. Bunlardan birisi güneyde Efelerin nargilelerine eşlik etmesi için cam bardaklarla sunulan Süvari başka bir deyişle Tarz-ı hususi buna örnek olarak gösterilmektedir.

Türk Kahvesi cezve seçiminden kısık ateşte hazırlanışına, fincanlara yavaş yavaş dökülmesinden, törensel bir dikkatle ufak ufak yudumlanmasına kadar başlı başına bir gelenektir. Gelen misafire önce bir fincan kahve ikram etmek makbuldür. “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” gibi pek çok deyimde Türk Kahvesinin önemi vurgulanmaktadır.

Süvari kahvesi ya da bir diğer adıyla Tarz-1 Hususi (Tarsusi), sunum tarzıyla dikkati çeken değişik bir Türk Kahvesidir. Ege'de Süvari Kahvesi, Akdeniz'de de Tarz-1 Hususi yani kısaca Tarsusi olarak bilinen kahve içilir. Osmanlı döneminde böyle bir sunum olduğu ve bu sunuma kişiye özel anlamına gelen "Tarz-1 hususi" adını verdikleri söyleniyor. Süvari kahvesinin pişirilmesi diğer bildiğimiz klasik Türk kahvesinden farklı değildir. Kahvenin özelliği, kahvenin klasik porselen kahve fincanı yerine ince belli çay bardağında servis edilmesidir. Ayrıca, Süvari'de normal Türk kahvesine kıyasla çok daha az köpük olur. Genellikle sade ve şekersiz olarak hazırlanır. Denilenlere göre, Ege de efeler nargilenin yanında mutlaka sade süvari kahvesi içerlermiş. Tütün ve kahve ayrı bir keyif verdiği için ve nargile 2-3 saat gibi uzun sürede içildiğinden fincanda gelen kahve çabuk bitirmiş. Bundan dolayı bardakta ve Efenin nargile keyfinin son deminde getirilirmiş.

1946 yılında doğan bu mesleği aile büyüklerinden devralan adeta yaşayan canlı bir tarih kimliğindeki Züheyr Sahilli, aile mülkü olan kahvehanenin adı olan Affan deyiminin eski Antakya'nın mahallelerinden biri olduğunu, kahvehanenin eskiden adının Cumhuriyet kahvesi olduğunu, sonrasında çıkan kanunla bu adlandırmaların işletmelere verilmemesi gerektiğinden ve kahve adlandırmasının da mekânlara verilmemesinden dolayı mekânın adını İnci Kıraathanesi olarak değiştirdiklerini belirtmiştir. Züheyr Sahilli, sahibi olduğu mekânla ve süvari kahve ile ilgili şu aktarımlarda bulunmuştur:

“Affan kahvesinde çok farklı bir sunum olan kahve fincan yerine cam bardakta ikram edilir.. Tutum ve içimi çok keyifli ve zevk veren kahve ortama ayrı bir güzellik katmaktadır... Dönemin iktidarı Türkiye’de kahve satışını yasakladıktan sonra kahve cam bardağa kondu ve bu kahveyi içen müşteriler artık cam bardaktan daha fazla zevk almaya başladı. Böylece kahve hem içim olarak hem de tutumu olarak cam bardakta sunulmaya devam etmiş oldu. Bugüne kadar da müşterilerimiz kahveyi SÜVARI olarak bizden istemektedir.”

Daha önce Antakya'nın tarihi çarşılarından biri olan Uzun Çarşı'da bulunan sonrasında Kurşunlu Han'ın ikinci katında kitap kafe olarak hizmet veren kahvehanenin sahibi Onur Ünlü şu aktarımlarda bulunmuştur:

“Türkiye’de olduğu gibi kahve sevdası Hatay’da da yaygındır. Antakya’da özellikle çifte kavrulmuş koyu kahve içilir. Antakyalılar özellikle misafir geldiğinde koyu Antakya kahvesi süvari denilen cam bardakta ikram edilir. Kahve ikramında genelde tatlı bir veya birkaç ürün ikram edilir. Babam sınıf öğretmeni, eğitimci olduğu için öncelikle kitap satışı, kitap takası niteliğinde kültüre odaklanarak ve ardından bunu kahve kültürüyle birleştirip bir kitap kafeye dönüştürerek bölge

halkına hizmet vermeyi ilke edinmiştir. Babadan kalma bu mesleği devam ettirerek kitapla kahveyi buluşturan bölgedeki müstesna mekânlardan birinde bulunmak ayrı bir gurur vesilesi.”

Yukarıda etraflıca tanımlanmaya çalışılan kahve ve kahvehane kültürünün, inşa edildiği dönemde kasaba ölçeğinde küçük bir yansıması niteliğindeki Affan örneği, Antakya’da her geçen gün sayıları azalan kahvehanelerden biridir. Osmanlı döneminde inşa edilen yapılara bakıldığında yerleşim merkezleri ile yapı türleri arasındaki ilişki göz ardı edilemez. Dolayısıyla yerleşimin büyüklüğü, tarihi geçmişi, merkez niteliğinde olup-olmaması, ulaşım imkânları mimari oluşumları etkileyen önemli hususlardır. Kahvehane yapıları ise mimari niteliği bir yana bırakılırsa belki de en yaygın oluşumlardır. Plan şeması ile özgün bir kahvehane örneği olarak kabul edilebilecek Affan örneğini değerlendirirken mekân sahibi Züheyr Sahilli’nin anlatımıyla kısaca tarihi geçmişinden bahsetmek faydalı olacaktır.

1913 yılında yapılan iki katlı taş bir binanın alt katında bulunan, adından ve tarih kokan görselinden çokça bahsedilen kahvehane, Antakya/Kurtuluş Caddesi üzerinde bugün halen aktif şekilde bölge halkına hizmet vermektedir. Bulunduğu alan, Affan Mahallesi olduğundan dolayı Affan Kahvesi de denmektedir. Şu an dördüncü kuşak Züheyr Sahilli tarafından işletiliyor.

Affan Kırathanesi olarak adlandırılan yapı, dönemlerinin sosyokültürel hayatında önemli merkezler niteliğinde olan “kahvehane / kırathane” yapılarının güzel bir örneğidir. Cephe düzenlemesi açısından Osmanlı döneminin kahvehane yapıları ile ortak özelliklere sahip olan Affan Kırathanesi, sayıları gün geçtikçe azalan, eski yerleşimlerin kent merkezlerinde tek tük kalabilmiş ender yapılardan biridir. Geçmişe sınıksız tutunan binasıyla, zamana direnen üç farklı türdeki oymalı tahta sandalyeler, yine tahta bir masa ile duvarlarındaki siyah-beyaz görseller, Hatay’ın tarihi mekânlarına ait fotoğraflarının dizili olduğu ve ufak bir rafta dizili kitaplarıyla, tüm kapıları ve giriş alanlarının açıklığıyla dışarıya ile adeta bütünleşen iç mekânı, dışarıda akan hayata da bağlayan görünümüyle bir kahvehaneden daha çok adeta şehrin hafızasını bünyesinde barındıran ve saklayan zaman tüneli olan Affan, mekân sahibi tarafından ufak dokunuşlarla restore edilerek bir kültür mirası olarak gelecek nesillere aktarılması sağlanmıştır.

Bu kahvehane, bir Hatay klasiği olan süvari kahvesi ile yine kendisi ile özdeşleşmiş Haytalı isimli tatlısı ise ünlüdür. Aslen Arap kökenli bir tatlı olan haytalı ismi, yapıldığı köy olan Haytalı’dan gelmektedir. Anlatılana göre, fakir bir köy olan Haytalı’da, tatlı olarak mısır unu ve sütün karışımından yapılan muhallebiye gül suyu koyularak servis edilmesi ile ortaya çıkmış, günümüzde sade dondurma ile birlikte ikram edilmektedir. Kırathanenin botanik bahçesini andıran çakıl taşları ve ortasında süs havuzu bulunan avlusunda oturup Affan kahvesi ve eşliğinde yine o çok meşhur gül

şuruplu Haytalısı, bir kültür mozağini yansıtmaktadır. Hatay'da Affan haytalısı ve Affan kahvesi olarak bilinmekte ve bu kahvehaneye işaret etmektedir.

Sonuç

Kendine has hazırlama yöntemi, sunumuyla arasında eşsiz bir tada sahip olan Türk kahvesi sohbetleri, evlilik ritüellerine ve yemek kültürüne olan etkisi ile Türk kültürünün vazgeçilmez gastronomi unsuru olarak hayatta yer almaktadır. 21. yüzyıl koşullarında bireylerin yaşam tarzlarında meydana gelen değişimler, toplumların yiyecek ve içecek alışkanlıklarına da sirayet etmektedir. Bu yansımaların olumlu olabileceği gibi olumsuz yönleri de mevcuttur. En önemli olumsuz yönü ise somut olmayan kültürel mirasların unutulma riskidir. Türk kahvesi mevcut değişimden olumsuz düzeyde etkilenmektedir. Türk halk kültürü için önemli bir kültürel miras olan kahvenin tüm özellikleriyle gelecek kuşaklara aktarılması, milletlerin kendi tarihi geçmişlerini bugün ve geleceklerini anlaması için oldukça büyük önem arz etmektedir.

Geçmişten bugüne nesiller boyunca yaşatılan gelenekleri, toplumsal hayata etkileri, tüm ritüel ve seremonileriyle kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan kahvenin Osmanlı-Türk kültürüne etkileri kahvehanelerin açılması ile devam etti. Halk arasında kişilerin mertebe ve statülerine göre mahalle kahvehaneleri, semai kahvehaneleri, tulumbacı kahvehaneleri, esnaf kahvehaneleri, Yeniçeri kahvehaneleri gibi kahvehanelerin alt türleri de oluşmaya başladı. Hepsinin kendi içinde yazılmamış ritüel ve kuralları vardı.

Kahve anlatmakla bitmeyecek bir kültür yapısını oluştururken dünyada hiçbir dilde olmayan kahve ile türemiş kelimeleri de günlük yaşantımıza dâhil etti. Kahvaltı, 'kahve-altı'ndan türemiş bir öğün ismini oluştururken, kahverengi renk olarak hayatımızda yerini aldı.

Osmanlı ve Türk kültürünün izinde halen yaşatılan değerleri, 40 yıllık hatırı ile kahve hayatımızın önemli bir parçası olmaya devam ediyor. İşler bitince 'yorgunluk kahvesi', mutlu anlarımızda 'keyif kahvesi', uzun sohbetlerin bahanesi olarak, inansak da inanmasak da ters çevirip kapattığımız fincanlardaki anlamlandırmaya çalıştığımız şekiller yani nesillerdir devam eden 'kahve falı' geleneği ile kahve hayatımızın her anında yer edinmiştir.

Bu çalışmada tüm bunlardan hareketle, başka kültür ve coğrafyadan gelerek, Türk kültür dairesi içerisinde vazgeçilmez bir sosyal içecek olan kahveyle özellikle de Hatay'da toplumsal kimlik haline gelen süvari kahve ile ilgili kültürel doku analizi yapılmıştır. Bu bağlamda meddahlığın, hikâyeciliğin, âşıklık geleneğinin yani sözlü kültürün yaşatıldığı yerler olan kahvehaneler üzerinde de kısa bir şekilde durulmuştur.

Literatür içerisinde de görüleceği gibi Türk kahvesi aslında bir kahve çeşidi değil, özel pişirme ve sunum yöntemleriyle yerel ismine kavuşmuş bir kavramdır. Bu araştırmada, Türk kahvesi pişirme ve sunum yöntemlerinden süvari kahvenin tarihsel gelişimi ile birlikte Hatay'daki sosyokültürel etkisi ve kahvehane kültürü araştırılmıştır. Araştırma, bu konu hakkında literatüre katkı sağlamayı hedeflediği için kültürel miras açısından önem teşkil etmektedir.

Kaynakça

Ahıska, M. ve Yenal, Z., *Aradığınız Kişiyi Şu An Ulaşılamıyor/Türkiye'de Hayat Tarzı Temsilleri 1980-2005*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, (2006).

Alagözlü, N., “Bir Söylem Türü Olarak Kahve Falına Yönelik Bir İnceleme: Kahve Falı Ve İdeoloji”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), (2007), ss. 1-22. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597801>

Alıç F.- Alıç, S., Dünyanın Kahveleri, Kahvelerin Dünyası Toplumsal Değişimin Bir Aynası Olarak “Kahvehane”den “Starbucks”a, “Starbucks”tan da “Kahve Dünyası”na *Geçiş. Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 37, (2013), ss.1-15.

Ana Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi (A Dan Z Ye -22 Cilt). c.12. İstanbul (1990), Ana Yayıncılık.

Aslan, Seyfettin, “Yeniçeri Ve Kapıkulu Süvarilerinin İsyanlarına İlişkin Bir Analiz”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 28, Mayıs 2004, s. 90.

Ayvazoğlu, Beşir, *Kahveniz Nasıl Olsun? Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*, İstanbul (2011), Kapı Yayınları.

Bingül, İ., *Osmanlı'da Kahvehane ve Toplumsal Hayat Mekânları*, (2013), Gram Yayınları.

Bursa, N., *Bir Keyfin Âdâbı: Çekirdekten Fincana Türk Kahvesinin Maddi Kültürü*, E. Pekin (Ed.), *Bir taşım keyif/Türk kahvesinin 500 yıllık öyküsü içinde*, (2015), ss. 239-281, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi; Türk Kahvesi Kültürü ve Araştırmaları Derneği Yayını.

Büyükokutan, A., “Muğla'daki Kahve Falına Bakma Geleneği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 18 (71), (2012), ss. 97-112, Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255394>.

Ceylan, Ömür, “Kahve Yemen'den Gelir”, *Türk Kültürü Dergisi*. Sayı: 387, 1995, ss. 415-419.

Çoruh, H., *Sultan İkinci Mahmud Döneminde Kıbrıs (1808-1839)*, Ankara 2017.

Demir, E., “Çocukluğumuzdan yadigâr bir tembih: “Kahve içme Arap olursun!”. E. Gürsoy-Naskali (Ed.), *Türk kahvesi kitabı* (3. bs.) içinde (2014), ss. 117-123, Kitabevi Yayınları.

Eren, F., Yönet , & Sezgin, A., Ceyhun, “Kültürel Miras Açısından Türk Kahvesi”, *Turkish Studies Social Sciences*, 13(10), (2018), s. 697-712. doi:http://dx.doi.org/10.7827.

Evren, B., *Eski İstanbul'da kahvehaneler*, Milliyet Yayınları, (1996).

Foucault, M., *Özne ve İktidar/Seçme Yazılar 2*, Ayrıntı Yayınları (2005).

Giddens, A., *Sosyoloji*, (H. Özel, Çev.). C. Güzel (Yay. haz.). Kırmızı Yayınları (2012).

Güngör, İ., *Popüler Kültür Ürünü Olarak Fal*. İletişim, 21, (2005), ss. 169-202. Erişim adresi: <http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/21/6.%20makale.pdf>.

Gürsoy, D., *Sohbetin Bahanesi Kahvesi*, Oğlak Yayınları. İstanbul 2005.

HATTOX, Ralph, *Kahve ve Kahvehaneler: Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul 1998, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Heisse, U., *Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. M. Tüzel), Ankara 2001, Dost Kitabevi.

Işın, E., Bir içecekten daha fazla: Kahve ve kahvehanelerin toplumsal tarihi. S. Özpalabıyıklılar (Ed.), *Tanede saklı keyif, kahve içinde* (ss. 10- 43). Yapı Kredi Yayınları, (2006) .

İşat, C., “Kahvenin Serüveni”, *Meşale*, 2, (2007), ss.70-73

Kaya, Helin, Saltan Fatma Zerrin, “Kahve: Bir Farmakognozok Derleme”, *FABAD J. Pharm. Sci.*, ss. 43/3, (2019), s. 279-289.

Kırlı, Cengiz, “Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlıda Sosyal Kontrol”, *Toplum ve Bilim*, S. 83, (2000), s. 59.

Mıkhaıl, A., Gönül arzu eder ki: Toplumsal cinsiyet, kentsel mekân ve Osmanlı kahvehaneleri. D. Sajdi (Der.). (A. Onacak, Çev.). *Osmanlı laleleri, Osmanlı kahvehaneleri/On sekizinci yüzyılda hayat tarzı ve boş vakit eğlenceleri içinde*, (2014), ss. 175-225. Koç Üniversitesi Yayınları.

Rasim Ahmet, “Semai Kahvehaneler”, *Resimli Tarih Mecmuası*, VII/4, Nisan 1956, s. 248-252.

SWARTZ, D., *Kültür ve iktidar/Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.). L. Cantek (Ed.). İletişim Yayınları, (2011), (Orijinal çalışma 1997 yılında yayımlanmıştır).

TOPIK, Steven. Coffee as a Social Drug, *Drugs in Motion: Mind- and Body-Altering Substances in the World's Cultural Economy* (Winter, 2009), pp. 81-106 Published by: University of Minnesota Press.

ULUSOY, K., “Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve Kahvehane Kültürü”, *Milli Folklor*. Sayı:89, 2011, s.159-169.

TOROS, Taha, *Kahvenin Öyküsü*, İstanbul (1998), İletişim Yayınları.

UNESCO, *Türkiye Milli Komisyonu*, (<http://www.unesco.org.tr>).

YERASIMOS, M., *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 'nde Yemek Kültürü/Yorumlar ve Sistematik Dizin*. K. Erdur (Ed.). Yapı Kredi Yayınları (2019).

Yeni Türk Ansiklopedisi, (Haz. Ö. Acar). İstanbul 1985, Ötüken Yayınları.

ONİKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE ANTAKYA'DA İPEKÇİLİK

İsmail KIVRIM*

Giriş

Antakya ve çevresinin ipekböcekçiliği açısından önemli olmasında, ticaret yolları üzerinde bulunması yanında bu faaliyet için fizikî ortam özelliklerinin uygunluğunun da etkisi vardır. İpek üretiminin en önemli unsur olan ipekböceği, yaşadığı ortamdaki sıcaklık ve nem koşullarına hassasiyet gösteren bir canlıdır. Onun fizyolojik faaliyetlerini tam olarak yerine getirebilmesi için gelişim evrelerinde (Nisan- Haziran döneminde) 20-28°C'lik ideal ortam sıcaklığı, %70-85 arasında değişen nispi nem oranlarına ihtiyaç vardır.¹ Antakya ve çevresi sıcaklık ve nem özellikleri açısından belirtilen bu değerlerdedir. Antakya meteoroloji istasyonu² verilerine göre; Nisan ayından itibaren hızla artmaya başlayan ortalama sıcaklıklar (17,2°C) Haziran'da 20°C'yi aşar (24,8°C). Bu nedenle ipek böceği için canlılık faaliyetinin başladığı Nisan'ın ikinci yarısından itibaren istenilen sıcaklık derecesine yaklaşmaktadır. Aynı aylarda ortalama nem miktarı %67 olarak gerçekleşmektedir. 69 ve 66 değerleri ise alt eşik olarak belirtilen %70 oranına çok yakındır.

İklim olarak ülkemizde ipek böcekçiliğinin Akdeniz iklimi ve onun biraz bozulmuş geçiş tiplerinin görüldüğü yerlerde yapıldığı bir gerçektir. Antakya ve civarında Akdeniz iklim tipi egemen olduğundan, buna bağlı olarak ipekböcekçiliği için tam anlamıyla elverişli olduğunu ifade edebiliriz. Bir başka özellik olarak yükseltinin 1000 m'nin altında olduğu yerlerde bu ekonomik faaliyetin yapıldığı, Antakya (80 m) ve çevresinin bu açıdan da uygun olduğu görülür. Ayrıca tarım arazisinin az olduğu dağlık alanlar ile ovaların temas alanlarında yapıldığı³ Antakya ve çevresin de bu özellikteki yerlere sahip olduğu ve buralarda üretim yapıldığı görülür. İpekböcekçiliği doğal bitki örtüsü açısından, ipek böceğinin kozasını örmesini kolaylaştırması nedeniyle çalı formasyonunun bulunduğu⁴ yerlerde gerçekleştirilen bir faaliyettir.

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. ikivrim@gmail.com ORCID no: 0000-0002-4556-7524

¹ Ertuğrul Murat Özgür, "Türkiye'de İpekböcekçiliği", *A.Ü. DTCF., Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Ankara 1996, s. 97.

² Antakya Metroloji İstasyonu (1975-2007).

³ Özgür, "Türkiye'de İpekböcekçiliği", s. 100.

⁴ Özgür, "Türkiye'de İpekböcekçiliği", s. 100.

Doğal ortam şartlarının uygunluğu yanında Antakya'nın çok önemli ticaret yollarının güzergâhı üzerinde bulunması, bu ekonomik faaliyete ait bir birikime sahip olması ve buna bağlı olarak atölye tipi sanayi tesislerinin kurulması ipekböcekçiliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Bu çalışmada Osmanlı döneminde Antakya'da ipekçiliğin başlaması, altın çağı ve ham ipek üretimine geçiş konu edilmektedir. Çalışmanın ana kaynağı, Başkanlık Osmanlı Arşivi ve Tapu Tahrir Defterleri, Antakya Şer'iyye Sicilleri, yine Başkanlık Osmanlı Arşivindeki diğer fonlardaki evraklar, Halep Salnameleri ve seyyahların seyahatnameleridir.

Antakya'da İpekçilik

Tarih boyunca gücün, otoritenin, görkemin, güzelliğin, şıklığın ve dayanıklılığın sembolü olarak görülen ipeğin Anadolu'ya gelmesi, bu topraklardan geçen ve uzun geçmişi olan ticaret yolları ile ilişkilidir. Bu ticaret yollarının güzergâhı üzerinde bulunan şehirlerde ipeğin üretilmesi, dokunması ve ticaretinin yapılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bilinen ilk tarih olarak ipek kumaşının kendisinden üretildiği ipekböceğinin Anadolu'ya gelişi, MS 546 yılında Nasturi rahiplerinin asalarının kabzası içinde olmuştur⁵.

Antakya, ipek yolunun ana güzergâhı üzerinde idi. Roma döneminde, Çin ile Hint-İran ve Yunan dünyası arasında işleyen kervanların yolu yani İpek yolunun bir kolu Roma Suriye'sinin başşehri Antakya'dan başlayıp Hieropolis'te (Menbic) Fırat'ı aşmakta, Pers İmparatorluğu'na girmekte, burada Hamedan üzerinden şimdiki Tahran yakınlarındaki Rey'e ve sonrasında Merv'e uğramakta, oradan da Çin'e ve Hindistan'a ulaşmaktaydı. Bu güzergâha dair en eski kayıt, MÖ VII. yüzyıla ait çivi yazılı bir tablet üzerinde kayıtlıdır.⁶

Antakya Roma ve Bizans döneminde büyük bir ticaret merkezi olmanın yanı sıra tekstil üretim merkeziydi. Dokumacılık şehrin ekonomisinde önemli bir yere sahipti. Özellikle çok eskiye dayanan bir geçmişe sahip olduğu bilinen ipekböcekçiliği ve ipek dokumacılığı, Antakya'nın ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Şehir bu özelliğini Haçlılar ve Memlûkler döneminde de korumuştur. Özellikle ipek ve ipekli kumaş üretimi gelişmişti. Antakya'da üretilen ipekli ürünler, Halep'e gönderiliyor oradan da Avrupalı tüccarlar vasıtasıyla Avrupa'ya götürülüyordu. 13. yüzyılda "Antakya Kumaşı" adıyla ipek kumaş üretildiği ve bu kumaşın Avrupa saraylarını süslediğine dair kayıtlar mevcuttur.⁷

⁵ Alexander Rustow, *İktisadi Coğrafya* (çev: Refii Şükrü Suvla), İstanbul 1946, s. 177.

⁶ Nebi Bozkurt, "İpek yolu", *DİA*, XXII/369-373.

⁷ Mehmet Yusuf Çelik, *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2020, s. 239.

Memlûkler döneminde Antakya önemli bir ticaret merkezi olmayı sürdürmüştür. Dolaylıda olsa Orta Asya ile ticarî bağıını sürdürmüştür. Nitekim bu dönemde ipek dokumacılığı, şehrin ekonomisindeki önemini korumuştur. Özellikle 14. yüzyılın başlarında ipek dokumacılığına önem verildiği ve Antakya'nın hala yüksek kalitede kumaş üretilen tekstil merkezlerinden biri olduğu belirtilmektedir. 16. yüzyılda Halep pazarlarına gelen ipek arasında Antakya ipeği de yer almaktadır.⁸ Ayrıca Memlûk dönemi vakfiye kayıtlarında, vakıfların akarları arasında boyahane ve dut bahçeleri de vardır.⁹

Osmanlılar döneminde de Antakya'da tekstil sanayisinin hammaddesi olarak ipekçilik de yaygın halde yapıldığı 16. yüzyıl tahrir defterlerinde görülmektedir. Nitekim 1550 yılında şehir merkezinde 1 adet ipek dolabının¹⁰ (dolab-ı *harir*) mevcut olduğu görülmektedir¹¹. Bu dolabın vergisi mukataa yoluyla toplanmaktadır. Mahsulü padişah hassı olan bu dolapta işlenen ipeğin her batmanından 4 para (yani 8 akçe) vergi alınıyordu.¹² 1550'de 1500 akçe;¹³ 1570 ve 1584 tarihlerinde ise 2000 akçe¹⁴ yıllık vergi geliri sağlanıyordu. Bu durumda ipek dolabında 1550 tarihinde 187,5 batman¹⁵ ve 1570-1584 döneminde ise 250 batman ipeğin işlenmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Öte yandan şehrin bazı nahiye ve köylerinde de ipek dolabı bulunmaktadır. Buna göre Antakya Nahiyesi'nin *Dersuniye*¹⁷ köyünde bir dolap olup, 1550, 1570 ve 1584 tarihlerinde 80 akçe; Kuseyr Nahiyesi'nin *Harbetü'l-Âmûd*¹⁸ köyünde iki adet (bab) olup, 1550-1584 döneminde 120 akçe; *Şuğur*¹⁹ Nahiyesi'nde (nefs-i Şuğur) bir dolap olup, 1550'de 60 akçe ve Süveyde nahiyesinin *Mışrakiye*²⁰ köyünde de bir dolap olup, 1584'te 20 akçe resim alınmıştır.

⁸ Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul 2010, s. 30.

⁹ Çelik, *Memlûkler Döneminde Antakya*, s. 240.

¹⁰ İpeğin iplik haline getirilmesinde kullanılan dolaplar iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, mancınıktan gelen ipekleri açmaya ve onları masuralara (makaralara) sarmaya yaramaktadır. İkinci kısım, çözme çarklarında açılan ve makaralara sarılan ipekler, katlanmak ve hafifçe bükülmek üzere, dolaba alınmaktadır. İpek dolaplarını, eski çıkırıklara benzetmek mümkündür. Tahminen üç metre çapında olan dolap çıkırığı, üzerine atılmış iplik teller vasıtasıyla, birçok küçük iğler çevirmektedir. İpekler bu iğlerin dönmesiyle bükülmektedir. Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960, s. 376-77.

¹¹ Ahmet Gündüz, "Osmanlı Döneminde Hatay Bölgesi", *Hatay Tarihi*, Hatay Valiliği Yayınları, Anıt Matbaası Ankara 2013, s. 224.

¹² BOA. TD 454, s. 565; BOA. TD 493, s. 632; BOA. TD 610, s. 628.

¹³ BOA. TD 454, s. 565; Ahmet Gündüz-Erdinç Gülcü, "XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi", *MKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2009, C.6, S. 12, s. 296, 300.

¹⁴ BOA. TD 493, s. 632; BOA. TD 610, s. 628.

¹⁵ 1 batman= 6, 69767 kg'dır. Halil İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (trc. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, (1991), s. 44.

¹⁶ Ahmet Gündüz, *XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550- 1584)*, Antakya 2009, s. 165-166.

¹⁷ BOA. TD 454, s. 570; BOA. TD 493, s. 634; BOA. TD 610, s. 630.

¹⁸ BOA. TD 454, s. 645-646; BOA. TD 493, s. 770; BOA. TD 610, s. 784.

¹⁹ BOA. TD 454, s. 731.

²⁰ BOA. TD 493, s. 671; BOA. TD 610, s. 673.

Osmanlı Devleti'nde 16. ve 17. yüzyıllar boyunca İstanbul, Halep ve Kahire ekonomik merkezdir. Ancak Halep, 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında diğer iki şehre oranla ekonomik alanda belli bir gerileme yaşamıştır.²¹ Öte yandan 17. yüzyılda Halep'in öncelikli geçim kaynağı İran ile ipek ticareti olmuştur.²² Ancak Halep'in 18. yüzyılda gerilemesinin sebebi, Akdeniz'de İngiltere, Fransa ve İspanya arasındaki çatışmaların Doğu Akdeniz ticaretini olumsuz etkilemesidir. Zira ticaret gemilerinin bu dönemde dolaşımı yavaşlamış veya savaş gemisi nezaretinde meydana gelmiştir. Bu nedenle dolaşım serbestisi kaybolmuş, fiyat dengeleri değişmiştir.²³ Bir diğer sebep ise, 18. yüzyılı başlarında devam eden Osmanlı-İran Savaşları nedeniyle İran ipeğinin gelmemesidir. Ancak bu durum, yerel ipek ticaretinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte İran ipeğinin yerini Trablusşam ve Antakya ipeği almıştır. Halep'teki İngiliz tacirlerin doğrudan Antakya ipek piyasasını takip ettiği bilinmektedir. Bir başka sebep ise İran'ın kuzeyinde ipek üretilen bölgenin Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle Halep'e gelen ipeğin düşüşe geçmesidir. Son olay ise Safevî hanedanının yıkılmasına sebep olan iç savaşlar nedeniyle Halep'e ipek kervanlarının gidiş-gelişlerinin sona ermesidir. Avrupalı tacirlerin, "beyaz ipek" olarak da anılan Türk ipeğine ilgi göstermeleri asıl olarak yüzyılın ikinci yarısına ait bir olgudur, bu süreçte Antakya'nın ipek üretimi de yükselecektir.²⁴

İpek ticaretinin ilerleyen dönemde de önem arz ettiğini, dut bahçesi ve ipek üretimine dayalı işletme birimlerinin Antakya şer'iyye sicillerindeki satış belgeleri, tereke kayıtları ile vakfiyelerden tespit edilebilir.

Antakya ve çevresine ait 54 adet şer'iyye sicil defteri bulunmaktadır. Bunların en erken tarihlisi 1709 ve sonuncusu 1911 tarihli. Bu nedenle bu defterlerde 1500 ve 1600'lü yıllardaki bilgilere ulaşamıyoruz. 1700 yıllardan itibaren şehirde ipekböceğinin yiyeceği olan dut bahçeleri, ipek damı, dolabı (dolab-ı harir) ve kazanı (kazgan-ı harir) satış kayıtlarına hayli rastlanmaktadır. Buda şehirde ipekçiliğin yoğun olduğunu göstermektedir.

Antakya Kazası'na tabi Süveyde Nahiyesi Meşrakiye Köyü'nden Malik b. Sofu İbrahim, Süleyman Ağa ile ortak oldukları aynı köyde iki farklı dut bahçesinin yarısı ile ipek dolabı ve kazanın yarısını dokuz sene önce Mahsen Mahallesi'nden el-Hac Halil Çelebi b. Hacı Ahmed'e 100

²¹ Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, 1600-1914, (ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert), İstanbul, 2004, s. 606.

²² Faroqhi, "Krizler ve Değişim", s. 627.

²³ M. Sait Türkhan, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Halep*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 102.

²⁴ Fatma Gül Karagöz, *1700-1750 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Arazi Hukuku Uygulamaları: Vidin ve Antakya Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 111-112.

kuruşa²⁵; Kastal Mahallesi'nden Ümmihan bt. Hasan Ağa, Altınözü Nahiyesi'ne tabi Maşukiye Mezrasında dut bahçesini, dört öküzü, ipek dolabı ve kazanı üç ay önce 800 kuruşa, İmran Mahallesi'nden Âlime bt. Ömer Beşe'ye satmıştır.²⁶ Bir diğer satış ise, Şenbek Mahallesi'nden Mustafa Çelebi ibn Hacı Mahmud Temircü, yarısı kendisinin yarısı Hacı İbrahim'in olan, Antakya Kazası'na tabi Çekmece Mezrasında olan dut bahçesi ve içerisinde 12 sütun üzerinde kiremit çatılı dört adet ipek damı (dam-ı harir), üç ipek dolabı ve kazanı, dört baş öküzlerini Saha Mahallesi'nden Hacı İbrahim b. Ahmed'e 800 kuruşa,²⁷ Koca Abdî Mahallesi'nden Çiñçinzâde Fâdıl Efendi ibn el-Merhum Mustafa Efendi, Süveydiye Nahiyesi'nde Mağâracık Köyü'nde, ipek damı, dolabı ve içerisinde meyveli ve meyvesiz ağaçları olan dut bahçesini 4500 kuruşa Hoca Hannâ Marîn veled-i Bedrûs'a satmıştır.²⁸

Bir diğer dut bahçesi, ipek damı ve dolabı satışı ise, Mahsen Mahallesi'nden Hanna, Mihail ve Cercis b. Abdülmesih adlı zimmiler, Süveydiye Nahiyesine bağlı Çekmece Köyü'nde iki ipek damı, ipek dolabı ve meyveli ve meyvesiz ağaçları olan dört bahçeyi kız kardeşleri Katiriye bt. Abdülmesih'e 10.000 kuruşa satmışlardır.²⁹ Cami-i Kebir Mahallesi'nden vefat eden Mustafa b. Gök Ali'nin, Karaca Kebir'de Hacı Habibli Köyü'nde bir sütun üzerinde harir damı, dolabı ve harabe dut bahçesini, varisleri Meydan Mahallesi'nden es-Seyyid Hüseyin Ağa ibn Ömer Efendi ile Kantara Mahallesi'nden Betros veled-i Beşâle'ye 295 kuruşa satmışlardır.³⁰ Antakyalı Müslim ve Gayrimüslimlerin birbirleriyle yakın bir sosyal ve ekonomik ilişkileri vardı ve birbirlerine güven duymaktaydılar. Ortaklaşa dut bahçesi satın almaları ipek işiyle uğraşacakları ihtimalini akla getiriyor.

Antakya'da dut bahçelerinin sahipleri, buraları işletme durumları mümkün olmadığından gelir elde etmek için sahibi oldukları bahçeyi ipek imalatı ile uğraşanlara kiraladıkları görülmektedir. Örneğin Ahmed bahçesini yıllık beş batman ipek karşılığında kiraya vermiştir.³¹

Şehirde ipekçiliğin yapıldığına bir diğer örnek ise ipek satışlarıdır. Örneğin, 1 Zilhicce 1259/23 Aralık 1843 tarihinde Kanavat Mahallesi'nden Şeyh Müslim b. Şeyh Maruf, üç sene önce

²⁵ AŞS 1, s. 6 (Evâil-i Zilhicce 1120/11-20 Şubat 1709); Halil Mirci, *Antakya'nın I Numaralı Şer'iyeye Sicili (H. 1120-1122/ M. 1708-1711)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000 s, 44-45.

²⁶ AŞS 1, s. 13 (Evâhir-i Safer 1121/21-29 Nisan 1710).

²⁷ AŞS 1, s. 50 (25 Şevval 1121/28 Aralık 1709).

²⁸ AŞS 35, s.19 (13 Rebiyülahır 1284/12 Ekim 1867); Gönül Bahçeci, *H. 1284 / M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2014, s. 186-187.

²⁹ AŞS 32, s. 47 (25 Cemaziyülevvel 1208/29 Aralık 1793).

³⁰ AŞS 7, s.166 (9 Rebiyülahır 1177 /17 Ekim1763). Yahya Avcı, *7 Numaralı Antakya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (H. 1175-1177/ M. 1761-1764)*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2020 s, 376-77.

³¹ AŞS 7, s. 174 (19 R. sene 1177 (27 Ekim 1763).

bir batmanı 165 kuruştan 61 batman ipeği, Şeyh Cemil oğlu Şeyh Ali'ye satmıştır. Ancak değeri olan 10.065 kuruşu almadığı için Ali'yi şikâyet etmiştir. Şeyh Ali ise devr-i şer'iden Şeyh Müslim'den 12.000 kuruş alacağı olduğunu iddia etmiştir. Şeyh Müslim'de, Şeyh Ali'nin 15 gün önce Rikabiye Mahallesi mescidi içerisinde, zimmetinde harir semeninden borcu olduğunu, ona borcunun olmadığını söylemiştir. Bu durumu da şahitlerle ispat etmesi üzerine Şeyh Ali'ye adı geçen miktarın ödenmesi için tembih edilmiştir.³² Bir diğer kayıta ise Yakto köyü sakinlerinden Âşık oğlu Yusuf, 9 Zilhicce 1260/20 Aralık 1844 tarihinde iki kantar karma dört batman ipeği Halepli Cabbar Gazâl zimmiye teslim etmiştir.³³

Şer'iyye sicillerindeki tereke kayıtlarından da Antakya'da dut bahçelerinin fazlalığı burada ipekçiliğin gelişmiş olduğunun kanıtıdır. Örneğin, Şenbek Mahallesi sakinlerinden vefat eden Caferizâde diye bilinen vâiz el-Hac Mehmed Efendi ibn Mustafa Efendi'nin 15 Ramazan 1189/9 Kasım 1775 tarihinde düzenlenen terekesinde, toplam değeri 6.250 kuruş olan 12 adet dut bahçesi vardır. Bunların yedisi tam, beşi ise hisse olarak kaydedilmiştir. Bu bahçelerden en pahalısı 1.200 kuruş olan Karaçaykebir'deki iken, en düşüğü ise 50 kuruş değerinde olan, Üzengilik'de Şeyh Hasan ile ortak olduğudur.³⁴

Bir diğer dut bahçesi olan tereke sahibi Cami-i kebîr Mahallesi sakini iken vefat eden Mimarizâde el-Hac Ahmed Efendi ibn Hüseyin Efendi'dir. Hacı Ahmed Efendi'nin 5 Muharrem 1190/25 Şubat 1776 tarihinde kaydedilen terekesinde üç adet dut bahçesi vardır. Bunun ikisi kendine ait iken diğeri Hacı Murad oğlu ile ortaktır.³⁵ Bir diğer dut bahçesi sahibi ise Senbeg Mahallesi'nden vefat iden Şecerli oğlu Ahmed b. Mustafa'nın Hüseyinli Köyü'nde 300 kuruş değerinde olan bahçesidir.³⁶ Bir diğer dut bahçesine sahip ise Dörtayak Mahallesi'nden olup Dimyat'da vefat iden Cezzar oğlu es-Seyyid Mehmed ibn Hamza'dır. Seyyid Mehmed'in 26 Rebiyülevvel 1191/4 Mayıs 1777 tarihinde düzenlenen terekesinde, Kâbusiye'de 200 kuruş değerinde bir kıta dut bahçesi ile aynı yerde aynı değerde bir bahçenin yarı hissesi,³⁷ Yine Habibü'n-Neccar Mahallesi'nden olup vefat eden es-Seyyid Şeyh Ali b. el-Hac Mehmed'in Düveyir Köyü'nde 1000 kuruş değerinde bir dut bahçesi,³⁸ Kantar Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Hacı Abdurrahman Efendi ibn Ahmed Efendi'nin

³² AŞS 25, s. 67.

³³ AŞS 25, s. 182.

³⁴ AŞS 9, s. 23.

³⁵ AŞS 9, s. 69.

³⁶ AŞS 9, s.106 (20 Cemaziyülahir 1190/6 Ağustos 1776).

³⁷ AŞS 9, s.178.

³⁸ AŞS 15, s. 35.

Evâsıt-ı Rebiyülevvel 1231/20-28 Şubat 1816 tarihinde kaydedilen terekesinde üç adet dut bahçesi ile iki adet ipek dolabı bulunmaktadır.³⁹

Antakya şer'iyeye sicillerinde 18. yüzyılda kaydı en çok geçen bahçeler arasında birinci sırada zeytin bahçeleri, ikinci sırada ise ipek üretimi yapılan dut bahçeleri gelmektedir. Bu durum ipekçiliğin yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, tereke kayıtlarında geçen *dut damı*, *hariri yeri* ve *dut bahçesi* gibi ifadeler de ipekçiliğin Antakya halkının ekonomik faaliyetleri arasında önemli yer tuttuğunun göstergesidir.

Diğer yandan, şehir yöneticilerinin terekeleri içerisinde fazla sayıda dut bahçelerinin olduğu görülmektedir. Örneğin Antakya'ya ayanı Fethullah Ağa'nın 5 Muharrem 1197/11 Aralık 1782 tarihindeki terekesinin bir kısmı bahçe ve arazilerden oluşmaktadır. Bunların büyük kısmı ise bahçeleri olarak kayıtlara geçmiştir. Bunlar arasında dut bahçeleridir. Terekede 18 adet ipek bahçesinin isimleri yazılmıştır.⁴⁰ Bu bahçeler; *Elvaniye bahçesi 1*, *Nasuhpaşa bahçesi 1*, *Guraf bahçesi 1*, *Ata bahçesi 1*, *Hacı Hasan bahçesi 1*, *Yapos civarında bahçe 1*, *Sazlu bahçesi 1*, *Çavuşzadelerden iştâr iylediği bahçeler ve arazi*, *Dağluzadeden istar iylediği bahçe ve arazi 1*, *Gavvaziye bahçesi ve arazisi*, *Kilisacık bahçesi 1*, *Karaçay bahçeleri*, *Mağrun bahçeleri*, *Mişrakiye bahçeleri*, *Zeytuniye bahçeleri*, *Vâdil-i cerb bahçeleri*, *Lafşebe Bahçeleri* ve *İride harab bahçe'dir*.

Bu arada, Antakya sakinlerinden iken vefat eden birçok kişinin terekelerinde hatırı sayılır ipeğe sahip oldukları görülmektedir. Örneğin, Kastel Mahallesi'nden el-Hac Ebubekir Ağa ibn İslâm'ın 27 Zilkade 1176/9 Haziran 1763 tarihli terekesinde, 80 kuruş kıymetinde dört batman ipek kaydedilmiştir.⁴¹ Buna göre bir batman ipeğin kıymeti 20 kuruştur. Yine Antakya'daki Nakîb Hanı'nda yolcu iken ölen Yahudi Ayyâş'ın 6 Zilhicce 1175/28 Haziran 1762 tarihli terekesinde 82,50 kuruş değerinde beş buçuk batman ipek yazılmıştır.⁴²

Antakya'da ipek üretiminin yoğun olduğunun bir diğer göstergesi de vakıf mevkufları arasında dut bahçesi, ipek damı ve dolabının fazlalığı, şehirde ipek üretiminin önemli ekonomik faaliyet alanlarından biri olduğunun göstergesidir. Örneğin, Antakya'nın Kastel Mahallesi'nden olup halen Adana mutasarrıfı olan Şahin Ahmet Paşa'nın, 10 Muharrem 1176/ 1 Ağustos 1762 tarihli vakfiyesinde, 38 parça dut bahçesinin tamamı ve sekiz dut bahçesinin de yarı hissesini vakfettiği görülmektedir. Bu dut bahçelerinden yedisinde harir kazanı ve harir dolabı var iken dördünde harir damı bulunmaktadır. Diğerleri ise sadece dut bahçelerinden oluşmaktadır.⁴³ Dut bahçesi vakfeden bir

³⁹ AŞS 15, s. 78

⁴⁰ C. ML. 767-31259/4.

⁴¹ AŞS 7, s. 126-128.

⁴² AŞS 7, s. 19.

⁴³ AŞS 7, s. 17-20; VGMA VD, nr. 741-299.

diğer vâkıf ise, 15 Şubat 1733'te vakıf kuran eski Şeyhülislâm Damadzade Ebü'l-hayr Ahmed Efendi ibn Mustafa Efendi olup, Süveydiye Nahiyesi'nde Maşrıkıyye Köyü'nde 13 adet dut bahçesini vakfetmiştir.⁴⁴ Bir diğer hayırsever ise 11 Safer 1176/1 Eylül 1762 tarihide Habîbü'n-Neccâr Mahallesi'nde el-Hac Hasan Efendi ibn el-Hac Mustafa, Dersûniye Köyü'nde altı sütun üzerinde harîr damı, harir kazanı, hariri dolabı ve dut bahçesi ile yine aynı köyde diğer bir dut bahçesini vakfetmiştir.⁴⁵ Bir diğer vakıf ise 15 Cemaziyülevvel 1176/2 Aralık 1762 tarihinde Habîbü'n-Neccâr Mahallesi'nden Emine Hatun bint-i el-Hac İsmail eş-Şehîd Dalkılıçzâde, Yaktu mezrada, yedi sütun üzerinde iki harir damı, harir dolabı, fevkânî (üst) ve tahtânî (alt) mesken ve içerisinde meyveli ve meyvesiz ağaçları olan dut bahçesini vakfetmiştir.⁴⁶

Antakya'da ipekçiliğin yoğun bir ekonomik faaliyet olduğunun bir diğer göstergesi de ipek tohumu satışlarıdır. Satışlar vadeli olarak yapıldığından mahkemede tescil ettirilmiştir. Örneğin, Mahsen Mahallesi'den Hanna veled-i Cercis Abdünnûr, tohum-ı harîr bahâsı olarak Mihâil veled-i Kâyyuka'dan 400 kuruş,⁴⁷ Hacı Habiblu Köyü'nden Cereci oğlu Bedir veled-i Boğos, tohum-ı harîr bahâsı olarak aynı köyden Deli Suat oğlu Serkis veled-i Boğos'dan 1.800 kuruş,⁴⁸ Mahsen Mahallesi'nden Cercis Gazâl veled-i Hânnâ, bidâr-i harîr ve eşya bahâsı olarak Kabâklı Köyün'den Mustafa b. Mehmed'den 100 kuruş,⁴⁹ Kastal Mahallesi'nden Batânyus veled-i Yûsuf Mârin, harîr bidârı bahâsı olarak Losivyus veled-i Cercis Kayuka'dan 500 kuruş,⁵⁰ Ağ Babâ Mahallesi'nden Tüccar Emin Efendi ibn el-Hac Abdâh, tohum-ı harîr bahasından Türkmânzâde Hilmi Bey'den 127 kuruş,⁵¹ Sekâkin Mahallesi'nden Attâr Şâkir Efendi ibn Ahmed Çelim Bâş, tohum-ı harîr bahası olarak Hâşim Efendi ibn-i Ahmed Efendi ibn el-Hac Sadık Efendi'den 883 kuruş,⁵² Sekâkin Mahallesi'nden Attâr Şâkir Efendi ibn-i el-Hac Ahmed Çelim Bâş, tohum-i bidâr-ı harîr bahasından Abdulkadir ibn el-Hac Hüseyin'den 64 kuruş⁵³ ve Şeyh Ali Mahallesi'nden Semercizade Mehmed Efendi ibn-i Abdulfettah Efendi, tohum-i harîr bahası olarak Mimarzade Süleyman Efendi ibn Salih Efendi'den 337 kuruş alacağı⁵⁴ için mahkemeye müracaat etmişlerdir.

Antakya'da üretilen ipekler kaliteli olduğu için tüccarlar tarafından tercih edilmiştir. Nitekim Antakya'da üretilen ipek kaliteli olmasından dolayı Halep'te dokunan ve imal edilen sevâyî, cınârî

⁴⁴ VGMA VD, nr. 747-129.

⁴⁵ AŞS 7, s. 30.

⁴⁶ AŞS 7, s. 56.

⁴⁷ AŞS 35, s. 2 (25 Rebiyülevvel 1284/27 Temmuz 1867).

⁴⁸ AŞS 35, s. 2 (25 Rebiyülevvel 1284/27 Temmuz 1867).

⁴⁹ AŞS 35, s. 2 (25 Rebiyülevvel 1284/27 Temmuz 1867).

⁵⁰ AŞS 35, s.14 (8 Rebiyülahir 1284/9 Ağustos 1867).

⁵¹ AŞS 35, s. 25 (5 Cemaziyülevvel 1284/9 Ağustos sene 1867).

⁵² AŞS 35, s. 121 (8 Şevval 1284/2 Şubat 1868).

⁵³ AŞS 35, s. 121 (8 Şevval 1284/2 Şubat 1868).

⁵⁴ AŞS 35, s. 123 (12 Şevvâl sene 84/6 Şubat 1868).

kumaşların için ipek Antakya ve Trablusşam'dan satın alınmaktadır. Öte yandan Halep'te bu kumaşlar için ipek üretilmek istenmekte ve toprağının da müsait olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle Antakya ipeği daha güzel (alâ) olduğundan, dut fidanı ipekböceği tohumu buradan getirilip ahaliye verilmesi istenmiştir.⁵⁵

Halep muhassıllığına bağlı Antakya, Şugur, Derkuş, Harim ve sair nahiyelerdeki dut bahçelerinde hasıl olan ipekleri iplik haline getiren dolaplardan, her birinden senede bir defa 70'er akçe resim alınmaktadır.⁵⁶ Öte yandan 18 Haziran 1842 tarihinde Antakya'nın ipek öşrünü toplamak için mültezim tarafından Hasan Ağa görevlendirilmiştir. Nitekim mültezimlerin ipek öşrünü aynı ve nakdi iki farklı şekilde tahsil etmeleri esnasında sorunlar yaşanmaktadır. Problemlerin ortadan kaldırılması için birtakım önlemler alınmıştır. Buna göre dut ağacı, sebze ve diğer zirai ürünlerden onda bir öşür alınıp bundan başka *şihne*, *kassamlık* ve *becâyiş* gibi şeylerin fukaraya teklif edilmemesi istenmiştir. Hayvanlar için büyük harmandan dört ulbe, orta ölçekteki harmandan iki yahut üç, küçük harmandan ise bir ulbe öşür ve şihnelik dışında mültezime başka bir şey verilmeyecektir. İpek mültezimi tarafından ipeğin noksana satılmaması, bu nedenle ipek tüccarı geldiği zaman herkesin mahallinde bulunup işine sahip çıkmasının gerekliliği belirtilmiştir.⁵⁷

16. yüzyıl tahrir defterlerinde ve 17 yüzyıl belgelerinde şehirde mîzan-ı harir (ipek kantarı) mukataasına rastlanmazken, ancak 18. yüzyılda görülmektedir. Nitekim Antakya mîzan-ı harir mukataası mutasarrıfı Ebubekir'in vefatı ile boşalması nedeniyle yapılan müzayede de sipahiler ağası olan dergâh-ı mualla kapıcı başlarından Ali Beg ve oğullarının uhdesine 1183 (1769) senesi muharremim ilk gününden iki yıllığına verilmiştir. Ayrıca 1182 (1768) senesi Antakya mîzan-ı harir mukataası mahsulatının vaktinde tahsil edilip teslim edilmesi istenmiştir.⁵⁸

Antakya mîzan-ı harir mukataasının aslında mîrî mukataa iken, Hamidiye Vakfı'na gelir tahsis edebilmek için mukataanın malı feshedilip, görevlileri de gümrüğe nakledilmiş, gelirlerde vakfa bağlanmıştır. Mukataa ilk ihdas edildiğinde haririn tefesi yedi sekiz kuruş rayiç ile alınıp satılmakta olup, bir buçuk vukıye itibar olunan bir tefe harirden 30 akçe resm-i mîzan ve 15 akçe dellaliye alınmak üzere düzenlenmişti. Ancak geline gün itibari ile kısa zamanda haririn her tefesi o zamanki rayicin beş-altı katına ve belki de daha fazlasına ulaştığı için, kötü niyetli tüccarlar İstanbul'a ipek göndermeyip fazla baha ile Avrupa'ya (Efrenc) satmaktadırlar. Bu da devlette ipek sıkıntısına neden olmuş ve fiyatlar artmıştır. Bu sebepten dolayı resm-i harir zamana uygun hale getirilerek, mîzan-ı harir mukataası rüsumundan Hamidiye Vakfı'na ödenecek meblağ ödendikten

⁵⁵ BOA MVL 7-30-3 (10 Şaban 1262/3Ağustos 1846).

⁵⁶ C. ML. 326- 13430 (4 Rebiyülahir 1206/1 Aralık 1791).

⁵⁷ AŞS 25, s. 22 (9 Cemaziyülevvel 1258 /18 Haziran 1842).

⁵⁸ AE. SMST. III 237-18854 (24 Zilhicce 1183/20 Nisan 1770).

sonra, arta kalan kısmı Tersane-i Amire Hazinesine tahsis edilmek şartıyla 1804 senesinden itibaren yeniden mîrî mukataa sınıfına dahil edilmiştir. Haririn 1,5 vukiyye olan bir tefesinden üç kuruş ve bir vukiyyeden iki kuruş olarak satandan alınacaktır. Bölgeye Harir Emini tayin edilmiş ve onun bilgisi dışında başka ülkelere harir satılması yasaklanmıştır. Başlı ince olarak tabir edilen haririn her tefesi 42 kuruşa çıkarılmış, ilgililerin zarara uğramaması için alınacak üç kuruş mîzan-ı harir resmi bu fiyata eklenerek 45 kuruşa sattırılması kararlaştırılmıştır. İpek alım ve satımı için belirli bir mahal ayrılması, yabancıların köyleri gezerek harir toplamalarının önüne geçmek, bu işi denetim altına almak için Mîzan-ı Harir Eminliği kurulmuş ve bu görev Hâcegân-ı Divân-ı Hümayundan Duhân Gümrüğü Emini de olan Memiş tayin edilmiştir.⁵⁹

6 Aralık 1805 tarihinde Halep Valisi Vezir Alaaddin Paşa'ya gönderilen hükümde, Antakya mîzan-ı harir mukataasında kozadan mîzaniye alınması açıkça belirtilmediğinden, Antakya ve havalisi ahali hileye sülük eyledikleri cihetle kozadan da iki kuruş mîzan resmi alınmasına beher vukiyesinden ikişer kuruş resm-i mîzaniye tahsil olunması açıklanıp, maye-i harir olan kozadan mîzaniye alınmadığından, Antakya ve çevresinde ahali mîrî vermemek için keçi tabir eyledikleri kozaya mîrî yoktur diye aralarında alıp sattıkları koza denklere bağlayıp, Halep ve sair mahallere naklederek, mîrîye muhalefet etmeleriyle harir kozası penbe kozasına kıyas olunup aynı harire benzediğinden ve hiç harirden farkı olmadığından, bu benzeri harir kozası satanlar harir benzeri her vukiye kozadan dahi ikişer kuruş resm-i mîzaniyeleri tamamen tahsil edilmesi ve kimseye ve muhalefet ettirilmemesi istenmektedir.⁶⁰

Hacegandan Divan-ı Hümayûndan Duhan (tütün) Gümrük Emini Muhsin Efendi uhdesinde ihale olunan mîzan-ı hariri mukataasına bağlı Antakya mîzan-ı harir mukataası 1219 (Nisan 1804) senesinde Antakya ayanı Ebubekir ağanın uhdesinde iken, 1220 (Nisan 1805) senesi Muharrem'inden itibaren ise Silahşorân-ı Hassa'dan Ahmed Ağa'ya 4.250 kuruşa iltizam olunmuştur. Antakya Harir Emini Sadık Efendi'den Hacı Ahmed Ağa'ya ilzam edilen, Antakya mîzan-ı harir mukataası bedelinin tahsil edilip gönderilmesi istenmektedir.⁶¹ 1807 ve 1808 yıllarında da mîzân-ı harîr-i Antakya mukataası mâlikâne olarak Silahşorân-ı Hassa'dan el-Hac Ahmed'in uhdesinde olmaya devam edip, mîzân-ı harire zam yapılmıştır. Resm-i harir 15 pâre iken ikişer kuruşa ulaşmış, bu nedenle adı geçen resmin 15 pâreden fazla bir akçe resim alınmaması, 1222 (1807) resm-i mezkurun haizine-amireye teslim edilmesi ve 1223 (1808) senesi mîzan resminin adı geçen malikane sahibinin adamlarının uslub-ı sabık üzere toplaması istenmiştir.⁶² 1222 (1807) yılı

⁵⁹ AŞS 10, s. 183-184 (13 Şevval 1219/15 Ocak 1805).

⁶⁰ C. ML. 784-31955 (14 Ramazan 1220/6 Aralık 1805).

⁶¹ C. ML. 593-24462. (17 Receb 1221/30 Eylül 1806).

⁶² AŞS 12-s.14 (27 Zilhicce 1222/25 Şubat 1808).

Antakya, Halep, Şuğur, İdlib, Belen, Payas ve civarı resm-i mîzan-ı harir mukataası, Silahşöran-ı Hassa'dan Hacı Ahmed Ağa'ya 41.000 kuruşa bedeli iltizam malikane olarak verilmiştir. İltizamın ilk taksiti olan 10.000 kuruşun 5.000 kuruşu kendi borcuna, 5.000 kuruşu da tersane-i amire hazinesine teslim edilmiştir.⁶³ Öte yandan Mîzan-ı Harir Mukataası 1224 (1809) senesinde Halep muhassılına emaneten ihale olunmuştur. Ancak muhassıl tersane-i amire hazinesine hiçbir ödeme yapmamıştır. 1225 (1810) senesinde mukataa 30.000 kuruşa iltizam olunmuş, ayrıca 1224 (1809) senesinin hasılatının noksansız acilen tersane-i amire hazinesine teslim edilmesi de istenmiştir.⁶⁴

Öte yandan 22 Ocak 1809 tarihinde, Tersâne-i Âmire masraflarına yardım için Antakya, Halep, Şuğur , İdlib ve diğer kazalarda, 1224 (1809) senesinde hasıl olan ipeğin her kıyyesinden 60'şar pâreden mîzâniyye bâyi'inden tahsil edilip, Tersâne-i Âmire'ye gönderilmesi istenmektedir.⁶⁵ Nitekim, 1224 (1809) senesi mîzân-ı harir tahsili için 27 Mayıs 1809 tarihinde aynı emir tekrar gönderilmiştir.⁶⁶ Antakya, Halep, Şuğur, İdlib Malaka, Balis ve tevâbi'i kazalarından hâsıl olan haririn her kıyyesinden adı geçen muhassıl marifetiyle altmışar pâre rusûm mîzâniyyesi bâyi'inden tahsil edilmesi, Berişa ve sair yerlerden Halep'e gelen tüccarlardan götürdükleri haririn rusûmunu ödediklerine dair ellerinde bildirir tezkeresi olmayanlar deftere kaydedilerek tekrar rüsum talep edilmemesi, ancak ellerinde ödeme tezkeresi olmayanlardan rüsumlarının alınması ve adı geçen rusûmun bir akçesi dahi telef olmaması istenmektedir.

Mart 1827'den Şubat 1829'a kadar Antakya'da olan mîzan-ı harir mukataası gelirleri, Toyunu İzmirî Kâtipzade Hacı Mustafa'ya 70.000 kuruşa iltizam usulü ile ihale edilmiştir. Büyük şehirlerden, kazalardan ve adalardan hasıl olan ve diğer memleketlerden tezkeresiz gelen, tezkeresi olmayan her birinden alına gelen 60'şar pâre resmi mîzaniyesine 60'şar pâre dahi zam ile her kıyyesine üçer kuruş resm-i mîzan bayileri tarafından tahsil olunacağı belirtilmiştir.⁶⁷

Bu arada, Antakya'daki tekke görevlilerinin maaşları da mîzan-ı harir mukataasından karşılanmaktadır. Örneğin, Asi Nehri kenarında Özbekiye Tekkesi şeyhi Zülfikar'ın günlük sağ beş akçe ile şeyhliğe tekrar atanması,⁶⁸ yine Asi Nehri kenarında el-Hac Hüseyin b. el-Hac Halil'in yaptığı Hindiler Tekkesi'nin Şeyhi Sefer Şah'ın terkinden sonra yerine Şeyh Garib Şah'ın Antakya Mîzan-ı Harir Mukataasından verilmek üzere günlük sağ beş akçe ile atanması gerçekleştirilmiştir.⁶⁹

⁶³ AE. SMST. IV 15-1162 (1 Zilkade 1223/19 Aralık 1808).

⁶⁴ C. BH. 123-5998 (18 Zilkade 1224/18 Aralık 1809).

⁶⁵ ASŞ 12, s. 44 (5 Zilhicce 1223/22 Ocak 1809)

⁶⁶ ASŞ 12, s. 49 (12 Rebiyülahır 1224/27 Mayıs 1809).

⁶⁷ AŞS 20, s. 18 (12 Şaban 1243/28 Şubat 1828).

⁶⁸ AE. SMST. III 231-18265 (20 Zilkade 1171/26 Temmuz 1758)

⁶⁹ C. EV. 424- 21467 (3 Rebiyülevvel 1246/22 Ağustos 1830)

Diğer yandan, pek çok batılı seyyah da seyahatnamelerinde Antakya'daki ipekçilik faaliyetlerini uzun uzun anlatmışlardır. Bunlardan birisi Halep'ten Kıbrıs'a ziyareti sırasında, 27-30 Haziran 1766'da Antakya'yı ziyaret eden Carsten Niebuhr, Antakya'da halkın tütüncülükle uğraştığını, ihraç olunan mamuller arasında tütün ve ipeğin önde geldiğini belirtmiştir.⁷⁰ Bir diğer seyyah ise, 1767-1774 yılları arasında İskenderun'da konsolos olarak görev yapan ve Antakya'ya 1772 yılında gelen Abraham Parsons'tur. Seyyah, Antakya civarındaki 30 millik bir alan içinde, Suriye'nin diğer tüm yerlerinde üretilen ipekten daha fazlasının üretildiğini, bu üretilen ipeğin büyük bir kısmının toptan satın alınıp Halep'e gönderildiğini, burada temizlerinin seçilip satıldığını ve bir kısmının da burada işlendiğini yazar. Geri kalan kısmının gemiyle Halep'ten İskenderun'a gönderildiğini, buradan da birkaç balyanın Fransa'ya gönderildiğini, ancak en büyük kısmı olan Antakya ipeğinin İngiltere'ye ihraç edildiğini belirtir.⁷¹

1797 yılında Antakya'ya gelen seyyah William George Browne, Antakya ile deniz arasındaki tepelerde bol miktarda dut ağaçlarının var olduğunu, bu ağaçlar sayesinde bol miktarda ipek üretimi yapılmakta olduğunu ifade etmektedir.⁷²

1801 yılında Antakya'da bulunan seyyah Robert Walpole, bize şehrin ekonomisiyle ilgili oldukça detaylı bilgiler vermektedir:

“Antakya'nın temel ürünü ipek olarak bilinmektedir. Şehirde 800 dirahmi ipek üretilmekte 48 grains⁷³ ipek ben oraya vardığımda 28 kuruşa satılmaktaydı. Fakat ben oradan ayrılmadan önce 35 kuruşa kadar yükselmişti. Antakya kantarı 100 İstanbul okkası ağırlığında ve bir top ipek 50 okka ağırlığındadır. Halep kantarı 90 okkadır. Antakya sınırlarında ve Samandağ'da üretilen ürün miktarı 20 kantar civarındadır. Bu bölgedeki ipek dört çeşide ayrılır: Antakya ipeği, Samandağ (Suadea) ipeği, dağ ipeği ve Belen ipeğidir. 1801 yılı ipek üretimi için elverişsizdi. Üretilenin büyük bir kısmı da Halepli imalatçılar tarafından talep ediliyor.”⁷⁴

Fas, Trablus, Kıbrıs, Mısır, Arabistan, Suriye ve Türkiye'ye 1803-1807 yılları arasında yaptığı seyahatte 1807 yılında Antakya'ya da uğrayan Ali Bey, yörenin belli başlı ürününün ipek olduğunu belirtmiştir.⁷⁵ Anadolu'ya yaptığı seyahat sırasında 1813 yılında Antakya'ya da gelen John

⁷⁰ Ataman Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, İstanbul 1996, s. 131.

⁷¹ Abraham Parsons, *Travels in Asia And Africa*, London: Printed For Longman, Hurst, Rees And Orme, Paternoster-Row 1808, s. 72.

⁷² William George Browne, *Travels in Africa, Egypt and Syria, From The Year 1792 to 1798*, London: Cadell and W. Davies & Hurst, Rees And Orme Publishing 1799, s. 449.

⁷³ Buğday tanesi ağırlığına dayanan bir ağırlık birimi

⁷⁴ Robert Walpole, *Travels in Various Countries of The East*, London: Printed For Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, Paternoster-Row, 1820, s. 133.

⁷⁵ Ali Bey, *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Ceprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey. Between The Years 1805-1807*, Vol. II, Philadelphia: Printed For John Conrad, At The Shakspeare Buildings 1816, s. 346.

Macdonald Kinneir, şehirde insanların en önemli geçim kaynağının ipekböcekçiliği olduğunu ve bunun insanlara büyük bir kazanç sağladığını ayrıca yetiştirilen ipeğin hem ham olarak hem de işlenmiş olarak ihracatının yapıldığı ifade eder.⁷⁶ 1816 yılında Antakya'ya gelen James Silk Buckingham, Antakya'da üretilen ürünleri verirken, İri çömlekler, pamuklu bez, kumaş, bazı ipek ipler ve deri koşum takımı vermiştir.⁷⁷

18 Kasım 1817 yılında Samandağ'ına gelen Charles Leonard Irby ve James Mangles şehri ziyaret ettikten bir gün sonra, 19 Kasım'da Antakya'ya dönerken yol üzeri karşılaştıkları bazı insanlardan bahsederler. Onların ipekböcekçiliği için dut ağaçlarının ekili olduğu geniş tarlaları ve ürünlerini imal edecekleri dokuma tezgâhlarının olduğunu belirtir.⁷⁸ 1830'lı yıllarda şehre gelen James Raymond Wellsted, Antakya'da bol çeşit meyve ve sebze yetiştirildiğini ve ipek, halı, mavi, kırmızı ve sarı Fas derisi, lastik ayakkabı, afyon çiçeği, sakız, zımpara, badem, şarap, yağ, incir, kuru üzüm vs. gibi ürünlerin ihraç edildiğini söyler.⁷⁹

1799-1825 yılları arasında İngiltere'nin Halep konsolosu olan ve 1833 yılında Antakya'da Süveyde'ye yerleşen John Barker, Asi Nehri ağzına yakın bir yerde bir konak yaptırmış, bölgede tarımla ilgilenmiş, İtalya'dan iyi kalite ipek böceği yumurtaları getirterek bunları halka dağıtmıştır.⁸⁰ 1835 yılında Chesney'in keşif ekibiyle birlikte Antakya'ya gelen Tümgeneral J. B. Bucknall Estcourt, Samandağ'ına da uğramıştır. Estcourt şehrin toprağının zengin ve iyi işlenmiş olduğunu belirtir. Seyyaha göre burada her türde mısır üretilir ve çok sayıda yetiştirilen ipek böceği için yoğun bir şekilde dut ağaçları ekilmiştir.⁸¹

1847 yılında şehre gelen Neale, sekiz ay Antakya'da bulunmuş, ipekçilik hakkında en ayrıntılı bilgiler vermektedir.⁸²

“Antakya'nın tüm verimli ve zengin toprakları ve kendisine bağlı köyleri Antakya'nın Ayanları ve Efendileri arasında bölüşülmüş. Bu liderlerden biri olan Musoud Efendi'nin yüzden fazla dut tarlası olduğu ve sadece pamuk üretiminin kendisine yılda yaklaşık on beş bin pound

⁷⁶ John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armeia, and Koordistan, In The Years 1813 And 1814*, London: John Murray Publishing, 1818, s. 154.

⁷⁷ James Silk Buckingham, *Travels Among The Arab Tribes Inhabiting The Countries East of Syria and Palestine*, London: Printed By A. & R. Spottiswoode. 1825, s. 557.

⁷⁸ Charles Leonard Irby, James Mangles, *Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor; During The Years 1817 & 1818*, London: The White And Co. Printers, 1823, s. 228.

⁷⁹ James Raymond Wellsted, *Travels To The City Of The Caliphs, Along The Shores Of The Persian Gulf And The Mediterranean*, Vol. II, London: Henry Colburn Publishing, 1840, s.70.

⁸⁰ *The Old Arm-Chair: Retrospective Panorama of Travels by Land and Sea*, Society For Promoting Christian Knowledge, A. Retrospective Panorama of Travels By Land And Sea. London: Printed By R. Clay, 1854, s. 356.

⁸¹ General Francis Rawdon Chesney, *Narrative of The Euphrates Expedition Carried on By Order of The British Government During The Years 1835, 1836, and 1837*. London: Printed By Spottiswoode And Co. 1868, s. 382.

⁸² Frederick Arthur Neale, *Eight years in Syria, Palestine and Asia Minor, From 1842 To 1850*, Vol II, London: Colburn and Co. Publishing 1852, s. 30-35.

kazandırdığı söyleniyor. Musoud Efendi gibi zengin insanlardan bir tanesi de Hacı Halif Ağa'dır. O dönme bir Musevi'nin soyundan gelmektedir; tıpkı ataları gibi becerikli ve çevresi tarafından sevimli birisi olarak kabul edilir ve bu sevimliliği sayesinde toplumda oldukça söz sahibi birisidir.

“Bu Ayanlar sayı olarak on üç kişiler, hepsi zengin ve nüfuz sahibi insanlar ve halkın büyük bir kısmı bu kişilerin emrinde ve hizmetinde çalışarak ekmeklerini doğrudan ya da dolaylı olarak bu insanların sayesinde kazanıyorlar. Bir tarafta Jesser il Haded'de diğer tarafta Samandağ, Bityas ve Kesseb'in köylerindeki birçok tarım alanı bu ayanlar arasında bölüşülmüş ve bu tarım alanlarında verimli bir şekilde buğday, arpa, tahıl ve ipekböcekçiliği için dut ağaçları yetişiyor.

“Ayanlar tarafından uygulanan zulüm ve zorbalık sistemi şu şekilde işliyor: Bazı fakir adamlar kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak için bir iş arıyorlar ve merhametli bir Ayan bu fakir insanlara acıyor ve bunlara toprağı sürmeleri, ipek böceği yetiştirmeleri ya da ipekböcekçiliğinde çalışmaları için teklifte bulunuyor. Bu insanlar kötü bir durumda oldukları için Ayan bu insanlara yetiştireceği ürünlerin %35 ile %45 arasında bir meblağa tekabül eden 200 ya da 300 kuruş borç veriyor ve bu fakir insanlar aldıkları bu parayı hasat zamanında nakit olarak değil de ürün olarak geri ödüyorlar ve bu ürünler piyasada satılabilecek en ucuz fiyat üzerinden hesaplanarak bir ödeme anlaşması yapılıyor ve toprak sahipleriyle çiftçiler arasında yapılan bu anlaşmaya göre toprak sahibi elde edilen ürünün üçte ikisini çiftçi ise üçte birini almayı kabul ediyor. Çiftçinin payına düşen ipek böceği hesaplanırken, ipek böceğinin en bol olduğu dolayısıyla da piyasada en ucuz fiyata satıldığı dönemde hesaplama yapılıyor ve bu dönemde çiftçi tarafından ortalama üç ya da dört tomar ipek böceği üretiliyor ve çiftçinin payına bir tomar ipek böceği düşüyor ve en iyi piyasa şartlarında satılsa bile bu ürün ya 200 kuruş ediyor ya da etmiyor. Bu yüzden de çiftçi başta aldığı borcu geri ödeyemiyor ve yapabileceği tek şey faizini ödemek oluyor. Çiftçi elinde para kalmadığı için ailesinin geçimini sağlayamıyor ve bu yüzden toprak sahibinden tekrar borç para alıyor. Bu şekilde borç git gide çoğalıyor ve bu borcun geri ödenmesi nerdeyse imkânsız oluyor ve birkaç yıl süre içerisinde zavallı adam, karısı, erkek çocukları ve kız çocukları Ayan'ın hizmetçileri ve köleleri durumuna düşüyor.”

Cuinet, 1891 yılında yayımladığı seyahatnamede kazanın ve bölgenin ekonomik durumuyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Cuinet'in verdiği bilgilere göre kazanın en önemli tarımsal ürünleri ham ipek, zeytinyağı ve sabun üretimidir. Hatay'da ipek üretimi için 13 iş yerinin olduğunu,⁸³ ayrıca yılda 20-30.000 kg arasında İpek üretildiğini kaydeder.⁸⁴

⁸³ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*, vol. II, Paris: Ernest Leroux, Editeur 1891, s. 197.

⁸⁴ Cuinet *La Turquie D'asie*, s. 200.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak çöküşünün ardından borç aldığı Avrupalı devletler tarafından 1881'de kurulan Düyûn-ı Umûmiye (Genel Borçlar) İdaresine, Muharrem kararnamesi ile "Rüsumu sitte" meyanında ipek öşrünün terk edilmesi üzerine, ipekçiliğin geliştirilmesi işiyle bu idare meşgul olmuş ve sarf ettiği gayretlerin semeresini almıştır. Pasteur sisteminin tatbiki, ipekçilik Enstitüsünün açılması, yeniden dut bahçelerinin tesisi için prim usulünün ihdası, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin teşvik yolunda aldığı tedbirler arasındadır. Birçok üretici bu teşvikten cesaret alarak eski sanatlarına dönmüşler ve üretim yeniden yüksek seviyesine ulaşmıştır⁸⁵.

Düyûn-ı Umûmiye idaresi tarafından ipekçiliğin geliştirilmesi için Bursa'da 1894 yılında kurulan İpekböcekçiliği Enstitüsü olan *Dârü'l-harîr*, Pasteur usulü ipekböceği tohumları seçme ve modern usulde ipek böceği yetiştirme konularında önce iki yıl daha sonra bir yıl süreli eğitim vererek ülkenin her tarafı için uzmanlar yetiştirmiş ve başarılı olmuştur. Bunun üzerine ipekçilik sanatının ilerlemesi için ülkenin önemli ipek böceği üretim merkezleri olan Selanik, Amasya ve Antakya'da da Bursa'da olduğu gibi birer *Harîr Dârü't-ta'limi* ile numune dutlukların teşkil edilmesi hükümet tarafından planlanmıştır. Bu *Harîr Dârü't-ta'limi*'nin açılması ve numune dutlukların oluşturulması için gerekli paranın ipek öşrü fazlasından karşılanması amaçlanmıştır⁸⁶. Bunun için bir masraf planı oluşturulmuştur. Bu planda Antakya için belirlenen miktarı 23.655 kuruştur. Tablo 1'de Antakya'da açılacak Harîr Dârü't-ta'limi ve numune dutluklar için ön görülen masrafların ilk kuruluşta ve takip eden dönemde yıllık harcama kalemleri görülmektedir⁸⁷.

Tablo 1: Antakya'da kurulacak İpekçilik Okulu ve Numune Dutluklar için belirlenen harcama kalemleri

Antakya'da Tesis Kılınacak Harîr Dârü't-ta'limi		
	Mâsarif-i dâime- i senevîye gurusu	Mâsarifât-ı ibdidâiye gurusu
Dârü't-ta'limin mefruşat masarifi	---	3000
Alet ve edevat itmanî vesâire	---	6355
Mahalli ziraat müfettişine verilecek hizmet mukâbili ücreti	4000	---
Muavin ma'aşatı	6000	---
Üç mah müddetli istihdam edilecek iki amele şehri yüzeli gurusu	900	---
Üç ay istihdam kılacak bir ipekçi ücreti şehri üç yüz gurusu	900	---

⁸⁵ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1994, s. 69.

⁸⁶ BOA, A.} MKT.MHM. 17-29/Za/1311 (3 Haziran 1894); BEO 34382-(17 Safer 1312/20 Ağustos 1894); İsmail Kıvrım, Süleyman Elmacı, "Osmanlı Döneminde Amasya'da İpekçilik", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4 Fall 2011, s. 724-25.

⁸⁷ BOA, Şura-yı Devlet [=ŞD], nr. 354/46 (21 Zilkade 1311/26 Mayıs 1894)

Dârü't-ta'limin masarif-i müteferrika senevî	2500	
Yekûn	14.300	9.355

Amasya ve Antakya'da dârü'l-harir açılmasına yönelik çalışmalardan bir sonuç elde edilemedi. 1910 yılına gelindiğinde Orman Ma'adin ve Ziraat Nezareti ipekçilik sanatının gelişmesi, ipek hasılatının artması ve ipekböceklerinin hastalıktan muhafazası adına Amasya, Ayntab, Gümüşhane ve Beyrut'ta birer dârü'l-harir açma çalışmalarına başladı. Adı geçen şehirlerde tesisine girişilen mektepler kısa sürede açıldı.⁸⁸ Öte yandan 1913 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti, Ayntab'ın zirai ve iktisadi şartlarının ipekböcekçiliğine elverişli olmadığına, Antakya'nın ise bu işte hayli mesafe kat etmiş olduğuna yönelik başvuruyu yerinde bularak Ayntab'da açılmış olan ancak gelişim gösteremeyen mektebin buraya taşınmasına onay verdi. 13 Mayıs 1913 tarihinde Ayntab Dârü'l-harir'i Antakya'ya nakledildi. Aynı yılın son baharında da öğrenci alınarak eğitim-öğretim faaliyeti icra edilmeye başlandı.⁸⁹

Antakya darü'l-harir müdüriyetinin 2 Nisan 1914 tarihli raporuna göre,⁹⁰Antakya civarıyla kazanın Suveydiye, Sarımiye, Kuseyr nahiyelerinde her sene beslenen ipekböceği tohumu 30.000 kutuya ulaşılmaktadır. Bundan birkaç sene önce kazada sarf olunan harir tohumunun hemen tamamı Avrupa'dan getirildiği halde, son zamanlarda yerli tohumlara karşı rağbet artmış bu sene sarf edilen yerli tohum miktarı 13.000 kutuya ulaşmıştır. Genel olarak bu havalide beslenen böcek tohumları Avrupa'nın sarı cinsine mensuptur. Kazanın genel koza hasılatı yıllık ortalama olarak altı ile sekiz yüz bin kilo arasında değişmektedir. Kazanın genel koza mahsulü burada birkaç tüccar tarafından alınarak hususi muhniklerde ihnak olunduktan sonra Marsilya'ya sevk olunmaktadır. Antakya harir-i darü't-teallimi müdavimlerinin yıllık yüzlerce kutu böcek besledikleri, gelecek sene kendi tohumlarını kendileri üretmek (istihsal) azminde bulunacakları da nazarı dikkate alınır, birkaç sene zarfında mektebimizin yetiştireceği yerli tohumlara inhisar edeceği ve yine bu sayede gerek böceklerin usul-ı terbiyesinde ve gerekse dut bahçelerinin tarz-ı tanzimindeki yolsuzlukların peyder pey izalesiyle böcekçilik devreyi terakkiye dahil olacağı arz ve beyan olunur.

Şehirde ipek bez dokuyan pek çok fabrika bulunmaktadır. Bunlardan biri 2 Mayıs 1874 tarihinde İbrahim Nas ve oğulları tarafından inşa edilen bez ve ipek dokuma fabrikasıdır. Fabrikanın tamamlanması ve idaresi için bir anonim şirketi kurulmuştur. Ayrıca bir şirket nizamnamesi

⁸⁸ Mehmed Ali Yıldırım, "Osmanlı'da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârütallimi ve Dârülharirlerin Açılması" *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013, s. 588.

⁸⁹Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, Beşinci sene 28 Şubat 1330/44-48, İstanbul Matbaa-i Amire 1331, s. 444.

⁹⁰ Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, Beşinci sene 28 ŞuBOAt 1330/44-48, İstanbul MatBOAa-i Amire 1331, s. 449-450.

düzenlenmiştir.⁹¹ Öte yandan şirketin yurtdışından getirilecek makina ve aletlerin 10 yıl gümrük vergisinden muaf tutulması da istenmiştir. Antakya'da 1896'da⁹² 29, 1903'te⁹³ 29 ve 1906'da⁹⁴ 30 adet ipek fabrikası bulunmaktadır.

Sonuç

Doğal ve beşerî ortam uygunluğundan dolayı Antakya'da ipek börekçiliğinin başlaması çok eskiye dayanmaktadır. İpek yolunun ana güzergâhında olan şehir, Roma ve Bizans döneminde büyük bir ticaret merkezi olmanın yanı sıra tekstil üretim merkeziydi. Önemi Haçlılar ve Memlûkler döneminde de koruyan şehirde, özellikle ipek ve ipekli kumaş üretimi gelişmişti. Burada üretilen ipekli ürünler, Halep'e gönderilmekte, oradan Avrupa'ya ihraç edilmektedir.

16. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetimine geçen Antakya'da ipek üretiminin yaygın olduğu, şehirde ipek dolabı işletildiği, aynı zamanda şehrin bazı nahiye ve köylerinde de ipek üretimi yapıldığı belgelerde görülmektedir.

17. yüzyılda Halep'e İran ipeği gelmeyince, bu süreçte özellikle Antakya ipeği ön plana çıkmıştır. Bu nedenle 17 yüzyılın ikinci yarısı, 18 ve 19. yüzyıllarda şehirde ipek üretiminde büyük artışlar olmuştur. Bu durum dut bahçesi ve böceklik satışlarında, tereke kayıtlarında ve şehre gelen Avrupalı seyyahların seyahatnamelerinde görülmektedir. Nitekim 18. ve 19. yüzyıllarda şehre gelen Avrupalı seyyahlar, Antakya'daki ipekçilik faaliyetlerini uzun uzun anlatmışlar, şehirde halkın başlıca geçim kaynağının ipekböcekçiliği olduğunu ve kaza halkının ham ya da işlenmiş ipek ihracatından büyük kazanç sağladığını, ayrıca *Antakya ipeğinin* dünyaya nam salmış olduğunu ifade etmişlerdir.

19. yüzyılın sonlarında Antakya'da ipekçilik okulu (dârü'l-harir) açılmasına yönelik çalışmalar yapılmış ancak bir sonuç elde edilememiştir. Öte yandan Ayntab'da açılan ipekçilik okulu, şehrin zirai ve iktisadi şartlarının ipekböcekçiliğine elverişli olmadığından, 13 Mayıs 1913 tarihinde dârü'l-harir Antakya'ya taşınmıştır. Aynı yılın son baharında da öğrenci alınarak eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında Antakya'da 30.000 kutu ipekböceği tohumu üretilmektedir. Ayrıca bu dönemde şehirde ipekli bez dokuyan 30'dan fazla fabrika bulunmaktadır.

⁹¹ Bk. Ek1 İ. MMS134- 5707 (14 Cemaziyülevvel 1291/28 Haziran 1874).

⁹² *Halep Vilayet Salnamesi* 1307, s. 143.

⁹³ *Halep Vilayet Salnamesi* 1320, s. 271.

⁹⁴ *Halep Vilayet Salnamesi* 1324, s. 293.

Kaynakça

I-Başkanlık Osmanlı Arşivi [=BOA]

- a- Tapu Tahrir [=TD], nr. 454, 493, 610
- b- Cevdet Bahriye [=C. BH.], nr. 123-5998
- c- Cevdet Evkaf [=C. EV.], nr. 424- 21467
- d- Cevdet Maliye [=C. ML.], nr. 326- 13430; 593-24462; 767-31259/4; 784-31955
- e- Ali Emiri Mustafa III [=AE. SMST. III], nr. 231-18265; 237-18854
- f- Ali Emiri Mustafa IV [=AE. SMST. IV], nr. 15-1162
- g- Meclis-i Vâlâ [=MVL], nr. 7-30-3
- h- Mühimme Kalemî Evrakı [=A.} MKT. MHM.], nr. 17
- ı- Şura-yı Devlet [=ŞD], nr. 354/46
- j- Babıâli Evrak Odası [=BEO], nr. 34382
- k- Meclis-i Mahsus [=İ. MMS], nr. 134- 5707

II-Şer'îye Sicilleri

Antakya Şer'îye Sicilleri [=AŞS], 1, 7, 9, 10, 12, 15, 20, 25, 32, 35.

III-Salnameler

Halep Vilayet Salnamesi, 1307, 1320, 1324.

IV-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defterleri [=VGMA VD]

741, 747.

II- Araştırma ve İncelemeler

Ali Bey, *Travels of Ali Bey in Morocco, Tripoli, Ceprus, Egypt, Arabia, Syria, and Turkey. Between The Years 1805-1807*. Vol. II, Philadelphia: Printed For John Conrad, At The Shakspeare Buildings 1816.

Avcı, Yahya, *7 Numaralı Antakya Şer'îyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlîli (H. 1175-1177/ M. 1761-1764)*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2020.

Bahçeci Gönül, *H. 1284 / M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'îyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2014.

Bozkurt, Nebi, "İpek yolu", *DİA*, XXII/369-373.

Browne William George, *Travels in Africa, Egypt and Syria, From The Year 1792 to 1798*, London: Cadell and W. Davies & Hurst, Rees And Orme Publishing 1799.

Buckingham James Silk, *Travels Among The Arab Tribes Inhabiting The Countries East of Syria and Palestine*, London: Printed By A.& R. Spottiswoode. 1825.

Chesney, General Francis Rawdon, *Narrative of The Euphrates Expedition Carried on By Order of The British Government During The Years 1835, 1836, and 1837*, London: Printed By Spottiswoode And Co. 1868.

Cuinet, Vital, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de L'Asie Mineure*, vol. II, Paris: Ernest Leroux, Editeur 1891.

Çelik, Mehmet Yusüf, *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir 2020.

Dalsar, Fahri, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa 'da İpekçilik*, İstanbul, 1960.

Demir Ataman, *Çağlar İçinde Antakya*, İstanbul 1996.

Eldem Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu 'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1994.

Eldem, Edhem, Goffman, Daniel, Masters, Bruce, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul 2010.

Faroqhi, Suraiya, "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2, 1600-1914, (ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert), İstanbul, 2004.

Gündüz Ahmet, *XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550- 1584)*, Antakya 2009.

Gündüz Ahmet, Gülcü Erdiñç, "XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi", *MKÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2009, C.6, S. 12.

Gündüz, Ahmet, "Osmanlı Döneminde Hatay Bölgesi", *Hatay Tarihi*, Hatay Valiliği Yayınları, Anıt Matbaası Ankara 2013.

Irby, Charles Leonard, Mangles, James, *Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor; During The Years 1817 & 1818*, London: The White And Co. Printers, 1823.

İnalçık, Halil, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (trc. Eşref Bengi Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, (1991).

Karagöz, Fatma Gül, *1700-1750 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Arazi Hukuku Uygulamaları: Vidin ve Antakya Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Kıvrım İsmail, Elmacı Süleyman, “Osmanlı Döneminde Amasya’da İpekçilik”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4 Fall 2011, p.715-728.

Kinneir, John Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armeia, and Koordistan, In The Years 1813 And 1814*, London: John Murray Publishing,1818.

Mirci, Halil, *Antakya'nın I Numaralı Şer'iyeye Sicili (H. 1120-1122/ M. 1708-1711)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000.

Neale, Frederick Arthur, *Eight years in Syria, Palestine and Asia Minor, From 1842 To 1850*, Vol II, London: Colburn and Co. Publishing 1852.

Özgür, Ertuğrul Murat, “Türkiye’de İpekböcekçiliği”, *A.Ü. DTCF., Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Ankara 1996.

Parsons Abraham, *Travels in Asia And Africa*, London: Printed For Longman, Hurst, Rees And Orme, Paternoster-Row 1808.

Rustow, Alexander, *İktisadi Coğrafya* (çev: Refii Şükrü Suvla), İstanbul 1946.

The Old Arm-Chair: Retrospective Panorama of Travels by Land and Sea, Society For Promoting Christian Knowledge, A. Retrospective Panorama of Travels By Land And Sea. London: Printed By R. Clay, 1854.

Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, Beşinci sene 28 Şubat 1330/44-48, İstanbul Matbaa-i Amire 1331.

Türkhan, M. Sait, *18. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de Ticaret ve Halep*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Walpole Robert, *Travels in Various Countries of The East*, London: Printed For Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, Paternoster-Row, 1820.

Wellsted, James Raymond, *Travels to The City of The Caliphs, Along The Shores of The Persian Gulf And The Mediterranean*, Vol. II, London: Henry Colburn Publishing, 1840.

Yıldırım, Mehmed Ali, “Osmanlı’da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması” *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/5 Spring 2013.

Ekler

Ek: BOA. İ. MMS-134/5707

ANTAKYA’DA MENSUCAT VESÂİREYE MAHSUS FABRİKANIN İŞLETİLMESİ İÇİN TEŞEKKÜL EDECEK ŞİRKETİN NİZAMNAMESİDİR

Birinci Fası

Şirketin Unvanıyla Maksat ve Merkezi ve Müddeti Beyanındadır

Birinci madde: Şirketin müessisleri bulunan İbrahim Nas ve oğullarıyla ihraç olunacak hisse senedatını bi’l-mübayaa işbu nizamnameye muvafakat edecek zevat beyninde Antakya’da vaki mensucat vesaireye mahsus fabrikanın işletilmesi için bir anonim şirketi teşkil olunmuştur. İşbu fabrika iki yüz yetmiş adet İngiliz kârı eğirici makineler ile dokumak ve pamuğu açup atmak ve renkleri sıkmak için makineler ve zarar ile tamirat için âlat ve edevat-ı saireyi velhasıl işbu sınaata muktezi sair makineleri ve iki bin arşından ziyade vüs’at ve cesamette bir kârgir ebniyeyi ve direktör ve ameleyi ve makinistler vesairenin ikametgahı için diğere vasi’ bir binayı havi olarak Asi suyu kuvvetiyle tahrik olunacaktır.

İkinci madde: Şirket-i mezkûre Şirket-i Sınaiye-i Osmanî unvanıyla yâd olunacaktır.

Üçüncü madde: Şirketin müddeti katiyen teşkil ve tesisi gününden itibaren otuz sene tayin olunmuştur.

Dördüncü madde: Şirketin merkezi Dersaadet’te olacaktır.

İkinci Fası

Beşinci madde: Şirket kavanîn ve nizam-ı saltanat-ı seniyyeye tabi olacak ve hükûmet-i seniyye ve efrad ile şirket beyninde ihtilad ve dava zuhurunda mehakim-i Devlet-i Aliyye’de rü’yet olunacaktır.

Altıncı madde: Müessislerin şirkete verecekleri şey mezkûr fabrika olup şirket ise katiyen ve teşkili gününde fabrikanın sahibi olacak ve bunu nizamen ve serian taht-ı tasarrufuna alacaktır.

Yedinci madde: Şirketin sermayesi on Osmanlı lirası kıymetinde yedi bin hisse senedatından ibaret olmak üzere yetmiş bin Osmanlı lirası olarak tahsis olunmuştur.

Sekizinci madde: İŞbu fabrikaya mukabil müessislere çıkarılacak hisse senedatından bedeli tamamen tediye olunmuş dokuz yüz hisse verilecektir.

Dokuzuncu madde: Fabrikanın kıymetine karşılık olan beş bin hisse senedatını müessisler tarafından imza olunacak ve bunlardan sekizinci maddede gösterilen yalnız dokuz yüzü kâbil-i bey' ve Őerâ olup baki kalan dört bin yüz hisse diğer iki bin hisse hamillerine tediye olunacak senevî yüzde altı faizi teminen Bank-ı Osmanî nezdinde mevdu' ve mahfuz bulunacaktır.

Onuncu madde: Hisse-i temettü yüzde altı faizi tecavüz ettikte mezkûr hisse senedatı bihakkın müessislere râci' olacağından bunları dilhavâhları vecihle sarf ve istimâl edeceklerdir.

On birinci madde: İŞbu iki bin hisse senedatının bedeli yani yirmi bin Osmanlı lirası fabrikanın idaresi için masarif-i zaruriye ve sermaye-i devriye makamında kullanılacaktır.

On ikinci madde: Hisse senedatı hâmilleri Şirketin sermayesinde ve temettuat-ı vakiasında hisselerinin adet ve miktarı nispetinde hissedardırlar.

On üçüncü madde: Hisse senedatının bedeli Dersaadet'te ber-vech-i zîr yani hisselerin hîn-i kayd ve imzasında beş ve hisselerin deftere tahrir ve mübayaası kapatıldığı tarihten itibaren bir mâh sonra beş adet Osmanlı lirası tediye ile tesviye edilecektir.

On dördüncü madde: Birinci taksit için hâmiline ait olmak üzere bir makbuz senedi verilecek ve Şirketin tesis gününden itibaren üç mâh zarfında işbu makbuz senetleri yerine hisse senedatı ita kılınacaktır.

On beşinci madde: İkinci taksitin vakt-i muayyeninde adem-i tediyesi hususu hisse sahibinin ıskat-ı hukukunu müstelzim ve bu hâlde birinci taksit tazmin makamında Şirkete ait ve raci olur.

On altıncı madde: On beşinci maddede beyan olduğu vecihle Şirkete kalacak hisselerin numaraları Ticaret Nezareti Celilesi tarafından irae olunacak gazete ile elsine-i muhtelifede olarak Dersaadet'te tab' ve neŐrolunan diğer üç gazetede on beş gün fasıla ile iki defa ilan olunup da bir senere hâsıl olmadığı hâlde on beş gün sonra ve mahkemece hiçbir gün muamele icrasına mecburiyet olmaksızın mezkûr hisselerin fûruhtuna ibtidar olunacaktır.

On yedinci madde: Fûruht edilen senedat-ı muvakkate keenlemyekun hükmünde kalacağından yine o numaralarıyla müceddeden senedat-ı muvakkate verilecektir.

On sekizinci madde: Senedat-ı muvakkate ve katiye koçanlı bir defterde kesilecek ve üzerine Şirketin damgası vurulup numaralı olacak ve Meclis-i İdare azasından ikisi tarafından imza edilecektir.

On dokuzuncu madde: Hâmiline ait hisse senedatının ahire terk ve ferağı yalnız senedatın itasıyla olur fakat sahibinin namına olan senedat-ı muvakkatenin ahire terk olunacağı sırada Şirketin defter-i mahsusuna kaydedilerek bayi ile müşteri tarafından imza olunması lazım gelir.

Yirminci madde: Hisse senedatı mümteni‘ü’-t-taksim olup Şirket her hisse için yalnız bir sahip tanır bir hissedarın vekil ve dayinleri hiçbir vesile ile Şirketin emvalinin mühürlenmesini talep veya emval-i mezkurenin taksim ve mübayaasını iddia edemeyip Şirketin defatiriyle cemiyet-i umumiyenin kararına müracaata mecbur olacaklardır.

Yirmi birinci madde: Her bir senedin hisse-i temettuu hisse senedini hâmil olan adama tediye kılınacaktır.

Üçüncü Fasl

Şirketin İdaresi Beyanında

Yirmi ikinci madde: Umur-ı Şirket beş azadan mürekkep olarak cemiyet-i umumiye tarafından intihap ve tayin olunmuş bir Meclis-i İdare marifetiyle idare olunacaktır. Bu meclis Antakya’da ikamet etmek üzere bir müdür-i vekil naspedecektir.

Yirmi üçüncü madde: Her bir meclis-i mezkûr azasının bir sülüsü kura keşidesiyle tecdit ve tebdil olunur. Çıkacak aza tekrar intihap olunabilir.

Yirmi dördüncü madde: Azalık münhal oldukça Meclis-i İdare tarafından azayı katiyen tayin edecek birinci cemiyet-i umumiyenin akdine değin muvakkaten biri tayin kılınacaktır.

Yirmi beşinci madde: Meclis-i İdare her sene azası meyanında bir reis ile bir reis-i sani nasp ve reisin gaybubeti takdirinde riyaseti ifa edecek azayı tayin eyleyecektir.

Yirmi altıncı madde: Meclis-i İdare lâakal ayda bir defa ve Şirketin menafii icap eyledikçe akd-i cemiyet edecektir. Müzakerat aza-yı meclisin lâakal üç neferi hazır bulunmadıkça makbul ve muteber tutulamaz. Kararlar ekseriyet-i ârâ ile ittihaz olunur. Tesavi-i ârâ vukuunda reisin bulunduğu taraf mürecceh tutulur.

Yirmi yedinci madde: Meclis-i İdare kararları zabıt ceridelerinde tahrir ve müzakeratta hazır bulunmuş aza tarafından imza edilecektir.

Yirmi sekizinci madde: Meclis-i İdare şirketinin rüyet-i umur ve idare-i emvalinde mezuniyet-i kamileyi haizdir. Şöyle ki cemiyet-i umumiyyeye ita olunması lazım gelen muhasebatı tertip ve hissedârâna verilecek hisse-i temettuun taksimini teklif ve Antakya'da ikamet edecek müdür vekilini bi't-tayin kendisine fabrikanın idaresinde mezuniyet-i kâmile ita ve destgâhlara nezaret etmek üzere fenni bir direktör ile fabrika için lüzum görünen makinistleri intihap ve tayin eder ve lede'l-hace fabrikanın terakki ve tevessüü veyahut kuvve-i tahrikiyesiyle sanayi-i saire icrası için diğer hisse senedatının ihracına ita-yı karar eyler.

Dördüncü Fası

Fabrikada Bulunacak Müdür Vekili ile Komitesinin Vezaifi Beyanıdır

Yirmi dokuzuncu madde: Müdür vekili fabrikanın muhasebatına dikkat ve nezaret edecek ve sandığı idare ile gerek fabrikaya ve gerek mamulatına müteferri bilcümle mebalığı tesviye ve ifa ve mamulatin bedelatını ahz ve kabul eyleyecektir. Fabrikada müdür vekili ve şirketin müessisi merkez nas ile fenni direktöründen mürekkep bir idare komitesi bulunacak ve bu komitenin muvafakati munzamm olmadıkça fabrikaya lüzum görünen hâm eşya ve edevat asla mübayaa olunmayacaktır. Şirketin her bir muamelesi bâ-mazbata sabit ve mütehakkık olmak lazım gelir.

Otuzuncu madde: Her on beş günde mezkûr komite umur-ı mesalih şirketin hâl ve keyfiyeti ve fabrikanın terakki ve tevessüü için ahvalin icap ettirdiği ihtiyacı hakkında bir layiha tanzim ve bu bapta rey ve efkarını ita ve bu layihayı Dersaadet'teki idare meclisine irsal edecektir.

Otuz birinci madde: Zikrolunan komite Dersaadet'teki Meclis-i İdareye ihtar-ı keyfiyet etmedikçe yüz lirayı müteceviz inşaat ve tamirata mübaşeret edemeyecektir.

Beşinci Fası

Şirketin Nezareti Beyanıdır

Otuz ikinci madde: Meclis-i İdare Antakya'daki fabrika için fenni bir direktör bi't-tayin kendisine vezaif-i mertebesinin ifasınca talimat-ı lazıme ita ve bir de Dersaadet'te ikamet etmek üzere müfettiş bir direktör muavini intihap ve nasp ile vezaifini tayin ve tahdit eyleyecektir.

Altıncı Fası

Cemiyet-i Umumiye Beyanıdır

Otuz üçüncü madde: Cemiyet-i umumiye bilcümle hissedârânın vekili olup senede bir defa akd-i cemiyet edecek ve Meclis-i İdare tarafından suret-i fevkaladede dahi davet olunacaktır.

Otuz dördüncü madde: Cemiyet-i umumiye şirketin hisse senedatından lâakal on hisseye malik olan hissedârândan mürekkep olup fakat hissedârân-ı mevcude sermaye-i şirketin bir rub'una mâlik olmak lazım gelmekle Meclis-i İdare lâakal on hisse sahibi bulunan hissedârânı on beş gün zarfında senedatını şirketin sandığına teslim ve tevdi davetle şart-ı mezkurun temin-i icrasına mecbur olacaktır. Bu suretle tevdi edilen hisse senedatı sermaye-i şirketin bir rub'una baliğ olmaz ise cemiyet vakt-i ahire talik olunacaktır.

Otuzbeşinci madde: Cemiyet için olunacak davetler gazeteler vasıtasıyla yevm-i içtimadan lâakal bir mah-ı evvel ilan olunur.

Otuz altıncı madde: Cemiyet-i umumiye içtimaı için icra edilecek ilanatta cemiyetin maksat ve mevzuu derç ve tasrih olunmak iktiza eder cemiyet-i umumiyede hazır bulunan hissedârân şirketin mecmu-ı senedatını lâakal bir rub'una malik olmadıkça ol cemiyete suret-i muntazama teşekkül etmiş nazarıyla bakılamaz. Cemiyet-i umumiye için birinci defa olunan davet üzerine icabet eden hissedârân o miktar hisseye malik değil ise defa-i saniye olmak üzere lâakal on beş gün sonra hissedârân bir kere daha davet olunur ve bu cemiyette hazır bulunan hissedârân her ne miktar hisseye malik olur ise olsun verilen kararlar mer'î ve muteber tutulur.

Otuz yedinci madde: Her bir hissedar cemiyet-i umumiyede kendilerine bir vekil tayin edebilir. Ancak bu suretle tevkil olunacak zatın hissedar olması ve cemiyete dâhil olmaklığa salahiyeti bulunması lazım gelir.

Otuz sekizinci madde: Cemiyet-i umumiyeye Meclis-i İdare reisi ve bunun gıyabında Meclis-i İdare tarafından tayin olunan azasından biri riyaset edecek ve hissedaran-ı mevcudeden en ziyade hisse senedatına malik olan iki zatın dâhil-i cemiyette rey toplamak memuriyetini ifa ve bu suretle teşekkül eden heyet kâtibi intihap eyleyecektir.

Otuz dokuzuncu madde: Kararlar ekseriyet-i ârâ ile ittihaz olunur. Her bir hissedar gerek bizzat ve gerek vekaleten malik olduğu hisselerden her on hisse için bir reye malik olur. Ancak hiçbir suretle beşten ziyade reyi haiz olamaz.

Kırkıncı madde: Cemiyet-i umumiye müzakere olunacak mevaddın fihristi Meclis-i İdare tarafından tayin olunur. Ancak fihriste dâhil edilen mesailin haricinde müzakere caiz olmayacaktır.

Kırk birinci madde: Beher sene akdolunacak cemiyet-i umumiye şirketin hâl ve mevkiine ve muvazene defterine ve ibraz edilen muhasebata dair tanzim kılınan layihayı istima ve muhasebatı tetkik ve kabul veya ret ve hissedârâna verilecek hisse-i temettuu tayin ve münhal olan Meclis-i İdare azasını nasp ve şirketin menafiine müteallik her bir umur ve hususuna karar-ı kat'î ittihaz ve Meclis-i İdareye zamimeten verilmesi münasip görünen mezuniyet ve iktidarı ita ve işbu nizamnamece icra

olunacak tadilata ve sermaye-i Şirketin tezyidine ve Şirket muddetinin temdidine veyahut inkızâ-yı muddetinden evvel feshine dair karar ita eyler. İŞbu nizamnamenin tadiline dair cemiyet-i umumiyeye verilecek kararlar taraf-ı Devlet-i Aliyye'den tasdik buyuruldukça mer'ıyyü'l-icra olmayacaktır.

Kırk ikinci madde: Cemiyet-i umumiyenin müzakeratını havi mazbatalar bi't-tanzim heyet-i meclis tarafından imza olunacaktır.

Altıncı Fası

Defatir beyanıdır

Kırk üçüncü madde: Şirketin senesi Őehr-i kânunusani ibtidasında bed' ile kânunuevvelin otuz birinde hitam bulur. Birinci senesi Şirketin suret-i kat'iyede teessüs tarihinden bin sekiz yüz yetmiş dört sene-i miladiyesi kânunuevveli nihayetine kadar mümted olacaktır.

Kırk dördüncü madde: Şirketin her senesi hitamında Meclis-i İdare Şirketin emval-i menkulesiyle matlubat ve zimmatını mübeyyin bir kıt'a defter bi't-tanzin cemiyet-i umumiyeye arz edecek ve her bir hissedar Şirketin merkezine gidip bu defteri evvelce mütalaa edebilecektir.

Yedinci Fası

Taksim-i Temettuat Beyanıdır

Kırk beşinci madde: Hâsılat-ı safıye-i seneviyeden yüzde altı bilcümle hissedârâna faiz verilmek ve yüzde iki ihtiyat akçesi olmak üzere ifraz olunacaktır.

Kırk altıncı madde: İhtiyat sermayesi masarif-i fevkalade ve gayr-i melhuzaya karşılık tutulacaktır. İhtiyat sermayesi sermaye-i Şirketin bir öşrü miktarına baliğ oldukça bu bapta akçe ifrazı tatil kılınıp tevzi kılınacak hisse-i temettua zamm ve ilave edilecektir.

Kırk yedinci madde: Şirketin bir senelik hasılatı faizin tediyesine kifayet etmediği takdirde zuhur edecek noksan ihtiyat akçesinden ahz olunarak tesviye kılınacaktır.

Kırk sekizinci madde: Şirketin inkızâ-yı muddetinde muhasebatı kat' olunduktan sonra ihtiyaç akçesi bilcümle hissedârâna hisse itibariyle taksim olunacaktır.

Sekizinci Fası

Şirketin Feshi Beyanıdır

Kırk dokuzuncu madde: Şirket sermayesinin bir nısfının sarfını mucip olacak derecede zarar ve ziyana duçar olduğu hâlde Meclis-i İdare Şirketin inkızâ-yı muddet-i muayyenesinden evvel feshine karar vermek için cemiyet-i umumiyeyi davet edecektir.

Ellinci madde: İşbu cemiyet-i umumiyyede hazır bulunacak hissedârânın sermaye-i şirketin bir nisfina malik oldukları hâlde ol cemiyete suret-i muntazamada teşekkül etmiş nazarıyla bakılır.

Elli birinci madde: Şirketin inkızâ-yı müddetinde veya vakt-i muayyeninden evvel feshi takdirinde cemiyet-i umumiye kat'-ı muhasebat için bir veya birkaç memur tayin edecektir.

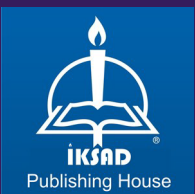
Dokuzuncu Fasl

Deavi Beyanındadır

Elli ikinci madde: Şirketin müddet-i devamında veyahut kat'-ı muhasebatı esnasında mesalih-i şirkete müteallik hissedârân ile şirket ve meclis idaresi beyinde vukubulacak deavi ait olduğu mehakim-i Saltanat-ı Seniyye'de fasl ü hallolunacaktır.

Elli üçüncü madde: İşbu nizamname ve tasdikini havi şerefsudur buyurulacak ferman-ı âlî ticarethane deavi kaleminde kaydı tarihinden itibaren bir mâh zarfında Türkçe ve elsine-i sairede olarak Ticaret Nezareti canibinden irae olunacak gazetelere derç ile neşir ve ilan kılınacaktır.

Elli dördüncü madde: Şirket hisselerine mahsuben ve nakden beşer Osmanlı altını tediye kılınmış olduğunu mübeyyin idare meclisi azası tarafından bir kıt'a mazbata tanzim olunarak hisse ahz etmiş olanların esamisini ve almış oldukları hisselerin adedini havi bir kıt'a defter ile beraber ticarethane deavi kalemine ita olunacak ve zikrolunan mazbata ve defterin kalem-i mezkurda kaydı tarihinden itibaren şirket suret-i kat'iyede teşekkül ederek ondan evvel hiçbir muameleye teşebbüs edemeyeceği gibi hisse senedatı dahi alınıp satılamayacaktır. Fi 15 Rebiyülevvel sene 291 ve fi 20 Nisan sene 290. Mühür: Şûrâ-yı Devlet

ISBN: 978-625-6955-50-9